

Turystyka i rekreacja w aglomeracjach

Studia Periegetica No. 1(13)/2015

Tourism and Recreation in Agglomerations

volume editor

Joanna Łuczak

The Poznan School of Banking Press

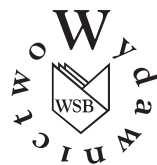
Poznań 2015

Studia Periegetica nr 1(13)/2015

Turystyka i rekreacja w aglomeracjach

redaktor naukowy

Joanna Łuczak

Wydawnictwo
Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu

Poznań 2015

Komitet wydawniczy / Editorial Board

Przewodniczący / Chair: *prof. dr hab. Józef Orczyk*

Członkowie / Members: *dr hab. Władysław Baliński, dr hab. Arnold Bernaciak, dr Piotr Dawidziak, dr hab. Marek Dylewski, dr hab. Sławomir Jankiewicz, Grażyna Krasowska-Walczak (dyrektor Wydawnictwa WSB w Poznaniu / Director of the Poznan School of Banking Press), dr Alicja Kaiser, dr hab. inż. Tadeusz Leczykiewicz, dr hab. Magdalena Majchrzak, Andrzej Malecki (sekretarz / Secretary), dr hab. Ilona Romiszewska, prof. dr hab. Janusz Sawczuk, prof. dr hab. Stanisław Wykrętowicz, dr Maria Zamelska*

Rada naukowa / Scientific Advisory Board

dr hab. Stefan Bosiacki (Polska), prof. dr hab. Wanda M. Gaczek (Polska), dr hab. Zygmunt Kruczek (Polska), dr hab. Ryszard Asienkiewicz (Polska), Assoc. Prof. Miroslava Pridalova, PhD (Czechy), dr hab. Ewa Szczepanowska (Polska), dr hab. Agata Wiza (Polska)

Czasopismo umieszczone na liście „B” MNiSW i w bazie BazEkon.

Czasopismo recenzowane według standardów Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego.

Lista recenzentów na stronie www.wydawnictwo.wsb.poznan.pl
oraz w ostatnim numerze czasopisma z danego roku.

Journal placed in the “B” list of the Ministry of Science and Higher Education and in the BazEkon database.

Journal reviewed in compliance with the standards set forth by the Ministry of Science and Higher Education.

A list of referees is available at www.wydawnictwo.wsb.poznan.pl
and published in the last issue of the Journal each year.

Procedura recenzowania / Review procedure

www.wydawnictwo.wsb.pl/informacje-dla-recenzentow

Redaktor naczelny czasopisma / Editor-in-chief

dr hab. Arnold Bernaciak

Zastępca redaktora naczelnego

dr Maria Zamelska

Sekretarz redakcji

dr Alicja Kaiser

Redaktor naukowy (tematyczny) / Scientific (Theme) editor

dr Joanna Łuczak

Redaktor statystyczny / Statistical editor

dr hab. Maria Chromińska

Weryfikacja tekstów w języku angielskim / Texts in English revised by

Victoria Szpyrka (native speaker)

Redaktor prowadzący / Text editor

Elżbieta Turzyńska

Redakcja, skład i łamanie / Copyedited and typeset by

Adriana Staniszevska

Projekt okładki / Cover design by

Martyna Dawidziak

Publikacja finansowana przez Wyższą Szkołę Bankową w Poznaniu

Publication financed by the Poznan School of Banking

Wersja pierwotna – publikacja drukowana / Source version – print publication

Nakład: 150 egz. / Circulation: 150 copies

© Copyright by Wyższa Szkoła Bankowa w Poznaniu, 2015

ISSN 1897-9262

Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu

al. Niepodległości 2, 61-874 Poznań, tel. 61 655 33 99, 61 655 32 48

e-mail: wydawnictwo@wsb.poznan.pl, dzialhandlowy@wsb.poznan.pl, www.wydawnictwo.wsb.poznan.pl

Druk i oprawa / Printed and bound by Zakład Poligraficzny Moś i Łuczak, Poznań

Spis treści

Wstęp (<i>Joanna Łuczak</i>)	9
Magdalena Szczepańska, Agnieszka Wilkaniec	
Atrakcyjny multisensorycznie krajobraz miasta jako potencjalna przestrzeń turystyczno-rekreacyjna	13
Grzegorz Cieloch	
Relacyjny model produktu turystycznego w kontekście turystyki miejskiej	27
Urszula Kaczmarek	
Agroturystyka w metropolii – stan i możliwości jej rozwoju w opinii mieszkańców Poznania	39
Agnieszka Brenk	
Turystyka przemysłowo-podziemna szansą dla Górnośląskiej Aglomeracji	51
Katarzyna Hetman	
Możliwości realizacji edukacyjnych i wychowawczych funkcji turystyki na przykładzie Poznania	69
Wojciech Mania	
Czy „Wszystko gra”? Przykład wykorzystania środków z regionalnego programu operacyjnego w perspektywie 2007-2013 do zadań realizowanych przez Poznańską Lokalną Organizację Turystyczną	83
Maria Zamelska, Beata Kaczor	
Przestrzenno-ekonomiczne uwarunkowania aktywności turystycznej mieszkańców aglomeracji poznańskiej	105
Joanna Łuczak, Magdalena Kroma	
Rekreacyjna aktywność fizyczna w stylu życia studentów Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu	123

Paula Socha, Klaudia Socha

Wybrane czynniki podejmowania aktywności rekreacyjnej przez odwiedzających
miejskie parki w Katowicach 145

Jolanta Kijowska, Michał Faryś

Tereny rekreacyjne aglomeracji Kurytyby – determinanty i specyfika 163

Aleksander Szwichtenberg

Analiza paradoksu: Koszalin położony na Wybrzeżu Bałtyku poza strumieniem
ruchu turystycznego w tym regionie 185

Jarosław Styperek

Propozycja oferty turystycznej linearnego systemu rekreacyjnego klinów zieleni Poznania 201

Mateusz Rogowski

Geopark Morasko jako potencjalny produkt turystyczny 215

Wymogi edytorskie Wydawnictwa WSB w Poznaniu dla autorów 231

Contents

Introduction (<i>Joanna Luczak</i>)	9
Magdalena Szczepańska, Agnieszka Wilkaniec	
Attractive multi-sensory landscape of a city as a potential space for tourism and recreation	13
Grzegorz Cieloch	
Relationship model of the tourism product in the context of urban tourism	27
Urszula Kaczmarek	
Agritourism in a metropolis: the state and possibility of development in the opinion of Poznan residents	39
Agnieszka Brenk	
Industrial-subterranean tourism: An opportunity for the Silesian region	51
Katarzyna Hetman	
Possibilities of the realization of educational and education functions of the tourism on the example of Poznań	69
Wojciech Mania	
Does “Everything work”? An example of the use of the EU Regional Operational Programme (2007-2013 perspective) for tasks carried out by the Poznań Local Tourism Organization	83
Maria Zamelska, Beata Kaczor	
Spatial-economic determinants of the tourist activity of inhabitants in the Poznan agglomeration	105
Joanna Luczak, Magdalena Kroma	
Recreational physical activity in the lifestyles of WSB University students	123

Paula Socha, Klaudia Socha

Selected factors that influence the practice of recreational activity in urban parks
in Katowice..... 145

Jolanta Kijowska, Michał Faryś

Determinants and Specificity of the Urban Recreational Areas of Curitiba 163

Aleksander Szwichtenberg

The paradox analysis: Koszalin as a city that is located on the coast of the Baltic Sea
but is outside the stream of tourist traffic in the region 185

Jarosław Styperek

A proposal for a tourist attraction using the green corridors linear recreation system
in Poznań 201

Mateusz Rogowski

Geopark Morasko as a potential tourist product 215

The WSB Press Instructions for Authors Submitting Their Contributions 231

Wstęp

Potencjał turystyczny i rekreacyjny oraz zakres jego wykorzystania to obecnie jeden z najważniejszych czynników mających wpływ na rozwój aglomeracji. Coraz więcej dużych miast szuka swojej specjalizacji w zakresie oferty czasu wolnego, która z jednej strony powinna być atrakcyjna zarówno dla mieszkańców, jak i potencjalnych uczestników rekreacji czy turystów, a z drugiej może stać się wyróżnikiem konkurencyjności miasta na tle innych i wpłynąć na decyzję o osiedleniu się czy pobycie turystycznym.

Również sami mieszkańcy metropolii, zmęczeni tempem i warunkami życia w mieście, coraz chętniej poszukują różnych możliwości aktywnej regeneracji sił psychofizycznych, a tym samym sprzyjających temu miejsc jej realizacji. Rodzi to niekiedy potrzebę modyfikacji istniejącej już na terenie aglomeracji oferty rekreacyjnej i turystycznej, a także tworzenia nowych produktów, zaspokajających potrzeby i zainteresowania turystów i rekreantów.

Artykuły zawarte w niniejszym numerze czasopisma „Studia Periegetica” ukazują wieloaspektowość problematyki rozwoju turystyki i rekreacji w aglomeracjach. Poruszane są w nim zagadnienia współczesnych form turystyki i rekreacji, społecznych uwarunkowań oraz determinat ich rozwoju w wybranych regionach, jak również propozycji nowych produktów turystycznych i rekreacyjnych.

Na powiązanie turystyki i rekreacji z percepcją krajobrazu zwróciły uwagę autorki artykułu pt. *Atrakcyjny multisensorycznie krajobraz miasta jako potencjalna przestrzeń turystyczno-rekreacyjna*. Magdalena Szczepańska i Agnieszka Wilkaniec podkreślają w nim rolę zmysłów w procesie efektywnego i pełnego wypoczynku. Celem podjętych przez autorki badań jest identyfikacja krajobrazów multisensorycznych oraz próba pokazania ich znaczenia w procesie pozawzrokowej percepcji przestrzeni miejskiej, co ma szczególne znaczenie w kształtowaniu przestrzeni atrakcyjnej turystycznie i rekreacyjnie, zwłaszcza dla osób niepełnosprawnych.

Z kolei Grzegorz Cieloch w artykule *Relacyjny model produktu turystycznego w kontekście turystyki miejskiej* podjął próbę opracowania czteromodułowego modelu produktu turystycznego. Artykuł ma charakter teoretyczny, ale jednym z celów autora jest podkreślenie i uwypuklenie praktycznego waloru modelu, pozwalającego na opracowanie konkretnej usługi turystycznej. W swoich rozważaniach autor podkreśla, że użytecznym odwzorowaniem teoretycznym produktu turystycznego jest sekwencja, ponieważ posiada tylko minimum określające go w podstawowej postaci i nie ma górnej granicy rozwoju.

Do problematyki współczesnych form turystyki w aglomeracjach nawiązuje Urszula Kaczmarek w artykule *Agroturystyka w metropolii – stan i możliwości jej rozwoju w opinii mieszkańców Poznania*. Choć, jak podkreśla sama autorka, ten rodzaj turystyki z definicji jest związany z obszarami wiejskimi, a wysoki stopień zurbanizowania obszarów metropolitalnych nie jest czynnikiem sprzyjającym rozwojowi agroturystyki, to baza kwater agroturystycznych wokół dużych miast jest dość dobrze rozwinięta. Świadczone są w nich głównie usługi noclegowe dla turystów, ale część z nich posiada także ofertę rekreacyjno-wypoczynkową dla mieszkańców aglomeracji. Autorka przedstawia wyniki badań wskazujące, iż agroturystyka podmiejska nie jest popularną formą wypoczynku i rekreacji wśród mieszkańców Poznania. Wskazuje na konieczność wykształcenia specjalistycznej, pozanoclegowej oferty gospodarstw agroturystycznych, które będą odpowiadać potrzebom rekreacyjnym mieszkańców aglomeracji poznańskiej.

Z kolei w opracowaniu *Turystyka przemysłowo-podziemna szansą dla Górnośląskiej Aglomeracji* zwrócono uwagę na wykorzystanie dziedzictwa przemysłowego na potrzeby turystyki. Zdaniem Agnieszki Brenk aktywność turystyczna prowadzona w obiektach przeznaczonych dawniej na działalność produkcyjną, wytwórczą i usługową stanowi ekonomiczną alternatywę dla wielu już obecnie nieużytkowanych obiektów poprzemysłowych. Szansą na zapoznanie się turystów z historią gospodarczą regionu jest rewitalizacja tych obiektów, co przyczynia się do powstawania innowacyjnych, a niekiedy wręcz unikatowych produktów turystycznych. Krajobraz przemysłowy Górnośląskiej Aglomeracji to jeden ze sztandarowych przykładów polskich zasobów dziedzictwa kulturowego.

Próbę ukazania wpływu turystyki edukacyjnej na wychowanie, edukację historyczną, kulturową, przyrodniczą podjęła Katarzyna Hetman w artykule *Możliwości realizacji edukacyjnych i wychowawczych funkcji turystyki na przykładzie Poznania*. Podjęła w nim próbę usystematyzowania funkcjonującego dotychczas w literaturze fachowej pojęcia turystyki edukacyjnej. Teoretyczne rozważania wzbogacone zostały o charakterystykę oferty poznańskich muzeów oraz walorów turystyczno-krajoznawczych Poznania. Przedstawiono w nich także wskazówki ich praktycznego wykorzystania w turystyce edukacyjnej na terenie miasta oraz podkreślono wkład Polskiego Towarzystwa Turystyczno-Krajoznawczego w roz-

wój tej formy turystyki oraz jego rolę w kształtowaniu świadomości historycznej mieszkańców Poznania.

Działania Poznańskiej Lokalnej Organizacji Turystycznej w zakresie rozwoju turystyki na obszarze aglomeracji poznańskiej prezentuje Wojciech Mania. W artykule pt. *Czy „Wszystko gra”? Przykład wykorzystania środków z regionalnego programu operacyjnego w perspektywie 2007-2013 do zadań realizowanych przez Poznańską Lokalną Organizację Turystyczną* omówione zostały poszczególne zadania zrealizowane w ramach powyższego projektu. Przedstawiono także problemy związane m.in. z wykorzystaniem środków unijnych, które wynikają z przepisów krajowego prawa w zakresie zamówień publicznych.

Celem badań Marii Zamelskiej i Beaty Kaczor było określenie specyficznych własności migracji turystyczno-wypoczynkowych realizowanych w turystycznych formach rekreacji przez mieszkańców aglomeracji poznańskiej. Ich wyniki zawarto w opracowaniu pt. *Przestrzenno-ekonomiczne uwarunkowania aktywności turystycznej mieszkańców aglomeracji poznańskiej*. Z uwagi na uznanie stanu wiedzy na temat turystycznych form rekreacji mieszkańców aglomeracji poznańskiej za niewystarczający autorki artykułu wskazały zasadność przeprowadzenia zaplanowanych, pełnych badań w tym zakresie, jak również stworzenie płaszczyzny do wymiany doświadczeń.

Z kolei Joanna Łuczak i Magdalena Kroma poddały analizie uczestnictwo młodzieży akademickiej w Poznaniu w aktywności fizycznej w czasie wolnym. Przeprowadzone badania pozwoliły na dokonanie charakterystyki rekreacyjnej aktywności fizycznej studentów dwóch kierunków w Wyższej Szkole Bankowej w Poznaniu. Wyniki badań, omówione w artykule pt. *Rekreacyjna aktywność fizyczna w stylu życia studentów Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu*, potwierdzają ogólnopolską, niepokojącą tendencję do prowadzenia biernego i wręcz antyzdrowotnego stylu życia. Co więcej, stan wiedzy na temat prozdrowotnych zachowań i poziom wolnoczasowej aktywności fizycznej studentów kierunku turystyka i rekreacja wcale nie jest wyższy niż na kierunku finanse i rachunkowość, na co mogłaby wskazywać specyfika pierwszego z nich.

Celem badań podjętych przez Paulę Sochę i Klaudię Sochę była natomiast identyfikacja wybranych czynników warunkujących rozwój rekreacji na terenach parków miejskich Katowic. W opracowaniu pt. *Wybrane czynniki podejmowania aktywności rekreacyjnej przez odwiedzających miejskie parki w Katowicach* wykazano, że znaczny wpływ na podejmowanie aktywności rekreacyjnej na terenach zieleni w tym mieście ma przede wszystkim ich dostępność komunikacyjna, jak i motywacja samych uczestników rekreacji.

Do problematyki turystyki i rekreacji w wybranych regionach nawiązali w swoich artykułach Jolanta Kijowska i Michał Faryś oraz Aleksander Szwichtenberg. Pierwsi z wyżej wymienionych w opracowaniu pt. *Tereny rekreacyjne aglome-*

racji Kurytyby – determinanty i specyfika przedstawili analizę oferty różnorodnych terenów rekreacyjnych powyższej aglomeracji. Uwzględniono w nim głównie temat parków miejskich i leśnych oraz czynników determinujących ich rozwój, specyfikę i różnorodność. Analizy tej dokonano w kontekście nowych trendów i potrzeb rozwoju rekreacji. Autorzy podkreślają, że rozwój funkcji rekreacyjnej pociąga za sobą różne problemy, związane np. z koniecznością przekształcenia krajobrazu, a także z zagrożeniem zasobów przyrodniczych i kulturowych, co powinno obligować architektów krajobrazu do poszukiwania nowych sposobów kształtowania przestrzeni rekreacyjnych miasta oraz skutecznych metod ochrony zagrożonych zasobów.

Natomiast w artykule pt. *Analiza paradoksu: Koszalin położony na Wybrzeżu Bałtyku poza strumieniem ruchu turystycznego w tym regionie* wskazano na niski poziom wskaźników określających stopień rozwoju funkcji turystycznej, a także krótki pobyt gości na terenie miasta. Zdaniem Aleksandra Schwichtenberga turystyka miejska w Koszalinie jest w początkowym stadium rozwoju, mimo że samo miasto, jak i jego strefa podmiejska cechują bardzo wysokie walory rekreacyjne, które sprzyjają rekreacji codziennej i weekendowej.

Nowych propozycji turystycznych dotyczą z kolei opracowania autorstwa Jarosława Styperka oraz Mateusza Rogowskiego. Na system zieleni miejskiej jako ważny element funkcjonowania aglomeracji Poznania zwraca uwagę pierwszy z autorów w artykule *Propozycja oferty turystycznej linearnego systemu rekreacyjnego klinów zieleni Poznania*. Zawarto w nim propozycję oferty turystycznej klinów zieleni Poznania składającej się z czterech zasadniczych części: statystycznej, kartograficznej, opisowej i wizualizacyjnej. Zdaniem autora przedstawione części oferty tworzą kompleksowe możliwości promowania klinów zieleni i mogą być prezentowane na różnych nośnikach informacji i wykorzystywane w różnych formach przekazu, takich jak strony internetowe miasta Poznania, profile społecznościowe, lokalne media, tablice informacyjne czy materiały drukowane w postaci map lub informatorów turystycznych.

Ostatni z prezentowanych artykułów jest autorstwa Mateusza Rogowskiego. W opracowaniu zatytułowanym *Geopark Morasko jako potencjalny produkt turystyczny* wskazuje on na unikatowy charakter tego terenu, który pozwoli na wykreowanie jego markowego charakteru, a docelowo może zadecydować o uzyskaniu pozycji w Światowej Sieci Geoparków UNESCO. Zdaniem autora opracowania poprzez tworzenie dobrego klimatu współpracy pomiędzy instytucjami naukowymi, jednostkami samorządów terytorialnych i społecznością lokalną możliwe jest nawiązanie długoterminowej współpracy w postaci klastra turystycznego.

dr Joanna Łuczak

MAGDALENA SZCZEPAŃSKA*, AGNIESZKA WILKANIEC**

Atrakcyjny multisensorycznie krajobraz miasta jako potencjalna przestrzeń turystyczno-rekreacyjna

Streszczenie. Turystyka i rekreacja są w szczególny sposób powiązane z percepcją krajobrazu. Efekt pełnego wypoczynku uzyskuje się w atrakcyjnym krajobrazie multisensorycznym, czyli rejestrowanym również poprzez inne zmysły niż wzrok. Celem badań była identyfikacja krajobrazów multisensorycznych oraz próba wykazania ich znaczenia w procesie pozawzrokowej percepcji turystycznie i rekreacyjnie, zwłaszcza dla osób niepełnosprawnych. W badaniach zastosowano metodę ankietową, którą objęto różne grupy odbiorców. W świetle przeprowadzonych badań wydaje się, że w projektowaniu ogólnodostępnych przestrzeni miejskich, w tym terenów o funkcji wypoczynkowo-rekreacyjnej, wskazane jest wykorzystywanie i utrwalanie naturalnych walorów środowiska, gdyż mają one pozytywny wpływ na percepcję.

Słowa kluczowe: krajobraz multisensoryczny, percepcja pozawzrokowa, przestrzeń miejska, przestrzeń turystyczno-rekreacyjna

1. Wprowadzenie

Według prognoz ONZ w XXI w. większość ludzi na świecie będzie żyła w aglomeracjach miejskich. Miasta są więc obecnie i będą w przyszłości głównym środowiskiem życia człowieka. Miasto to ekosystem antropogeniczny, obszar silnie zurbanizowany, całkowicie różny od naturalnie ukształtowanych środowisk. Napięcie nerwowe, przeciążenie centralnego systemu nerwowego i niedotlenienie wynikające z pracy (głównie umysłowej) w zamkniętych pomieszczeniach, przy

* Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej, e-mail: szmagda@amu.edu.pl, tel. 61 829 61 62.

** Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu, Katedra Terenów Zieleni i Architektury Krajobrazu, e-mail: ktzagawi@up.poznan.pl, tel. 61 848 79 90.

braku nawyku aktywnego wypoczynku na terenach krajobrazu otwartego, to szczególnie negatywne cechy życia w mieście.

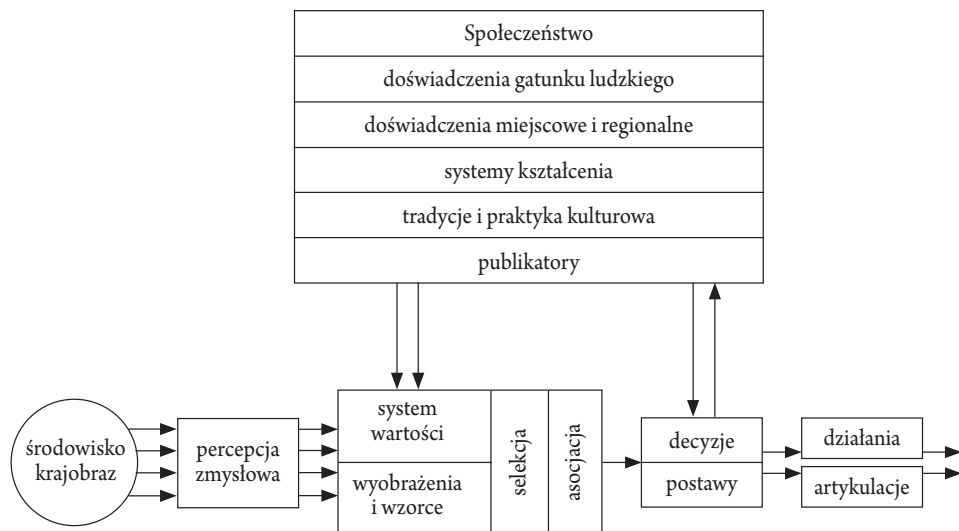
Turystyka i rekreacja są w szczególności powiązane z percepcją krajobrazu. Efekt pełnego wypoczynku uzyskuje się w atrakcyjnym krajobrazie multisensorycznym, czyli rejestrowanym również poprzez inne zmysły niż wzrok. Najogólniej percepcja to złożony proces postrzegania rzeczywistości, w szczególności otoczenia, przestrzeni pozostającej w zasięgu zmysłów: wzroku, słuchu, węchu, smaku, dotyku. Należy podkreślić, że percepcja przestrzeni jest zjawiskiem niezwykle złożonym, odzwierciedla bowiem procesy zachodzące w świadomości. Postrzeganie przestrzeni nigdy nie jest zjawiskiem obiektywnym, wpływają na nie dotychczasowe doświadczenia i oczekiwania odbiorcy, orientacja w ocenianej przestrzeni i jej znajomość, a także inne czynniki, takie jak: zmienność pogody czy pór roku.

Celem badań była identyfikacja krajobrazów multisensorycznych oraz próba wykazania ich znaczenia w procesie pozawzrokowej percepcji przestrzeni miejskiej, co może mieć szczególne znaczenie w kształtowaniu przestrzeni atrakcyjnej turystycznie i rekreacyjnie, zwłaszcza dla osób niepełnosprawnych. W badaniach zastosowano metodę ankietową, którą objęto różne grupy odbiorców.

2. Percepcja otoczenia a krajobraz multisensoryczny

W ostatnich latach problematyka rekreacji w aglomeracjach miejskich, a tym samym percepcji środowiska (krajobrazu) wzbudza zainteresowanie specjalistów z różnych dziedzin nauki: psychologii, fizjologii, ekologii, geografii, socjologii, urbanistyki, architektury krajobrazu. Każda z tych dyscyplin ujmuje istotę postrzegania odmiennie – z punktu widzenia swojej specjalności, co przyczynia się do powstania wielu teorii, technik i metod badających to interdyscyplinarne zjawisko (Bartkowski 1985; Kowalczyk 1992; Krzymowska-Kostrowicka 1995; Pietrzak 1998).

Wrażenia zmysłowe docierające do obserwatora różnymi kanałami nie są izolowane, ale nakładają się na siebie i łącząc się w podświadomości, tworzą indywidualne i całościowe wizje (Piechota 2006). Istotny wpływ na percepcję i ocenę otoczenia mają zainteresowania i nabyte doświadczenia oraz czynniki o charakterze somatycznym i społeczno-kulturowym, a także fizycznym i umysłowym. Wynikiem tego jest selektywność postrzegania, polegająca na tym, że wybiórczo traktujemy niektóre elementy, inne zaś pomijamy. Człowiek widzi świat nie bezpośrednio, lecz przez pryzmat kultury, której jest członkiem i którą współtworzy. Kultura wytworzyła czynniki różnicujące charakter postrzegania, takie jak:

Rysunek 1. Społeczno-kulturowe uwarunkowania percepcji środowiska i jej następstwa

Źródło: Krzymowska-Kostrowicka 1995, za: Wojciechowski 1986.

tradycje historyczno-kulturowe, system nabywania wiedzy, miejsce zajmowane w strukturze społecznej, wrażliwość moralną, estetyczną, innowacyjną.

Zagadnienie percepcji w sposób szczegółowy przedstawia Alicja Krzymowska-Kostrowicka (1995). Według niej termin „percepcja” (postrzeganie) oznacza zespół bodźców – informacji docierających do mózgu i w nim przetwarzanych we wrażenia, wyobrażenia, skojarzenia, determinujących zachowanie się organizmu. Czynnikiem decydującym o reakcji na bodźce jest swoisty proces kojarzenia i porównywania rzeczywistości postrzeganej z wzorcami zapisanymi w pamięci – utrwalonymi genetycznie lub nabytymi w trakcie uczenia się.

Człowiek odbiera informacje płynące z otoczenia za pomocą zmysłów: wzroku, słuchu, węchu, smaku i dotyku; w sposób świadomy lub podświadomy je rozpoznaje, porównuje, klasyfikuje, ocenia i wartościuje, podejmując określone działania (rys. 1).

Wzrok to dominujący zmysł u człowieka, a jego utrata niesie ze sobą konsekwencje w postaci wielu ograniczeń w różnych dziedzinach życia. Dopelnieniem percepcji wzrokowej krajobrazu są bodźce słuchowe, węchowe, dotykowe i smakowe. Oprócz dotyku przez skórę odczuwamy także: ucisk, zmianę temperatury (ciepło i zimno), ból oraz wibrację. Zamiast potocznego określenia „zmysł dotyku” powinno się więc używać pojęcia „zmysły skórne”. Nie można dokładnie zmierzyć ilości informacji docierających do świadomości ludzkiej z poszczególnych zmysłów, jednak wiadomo, że ich rola w postrzeganiu krajobrazu jest róż-

na oraz zmienna. Na zmysłowe postrzeganie otoczenia, według psychologów, składają się cztery elementy: a) bodźce sensoryczne płynące z postrzeganych elementów otoczenia, b) tło, sąsiedztwo, środowisko, w którym umiejscowione są postrzegane oraz przyciągające uwagę elementy, c) poprzedzające momenty percepcji, doznania sensoryczne („bezwładność percepcji”), d) osobiste uczucia, nastawienia, popędy, oczekiwania i cele (Sperling 1995).

Subiektywnie kształtowany wizerunek krajobrazu, powstający wskutek zmysłowej percepcji bodźców – sygnałów przyjmowanych z otoczenia, nazwano krajobrazem multisensorycznym. Maciej Pietrzak (1998) dokonuje oceny krajobrazu multisensorycznego, nazywając ją przeżywaniem scenerii krajobrazowej. W analizie scenerii krajobrazowej przyjmuje następujące kryteria: piękno, różnorodność, naturalność, orientacja, bodźcowość, rodzinność. Natomiast w niewizualnym przeżywaniu krajobrazu zwraca uwagę na takie aspekty kontaktu ze środowiskiem, jak: możliwość wykorzystania krajobrazu (np. gry ruchowe, wędkowanie), dotykanie i poruszanie różnych obiektów (np. kora drzew, kwiaty), zapachy (np. ziół, siana) i odgłosy (np. śpiew ptaków, szum liści), regulowanie gospodarki cieplnej organizmu (np. wygrzewanie się na słońcu, chłodzenie się w wodzie) oraz rolę czynników zakłócających percepcję (np. hałas, nieprzyjemne zapachy).

Tadeusz Bartkowski (1985) definiuje krajobraz multisensoryczny jako odzwierciedlenie w percepcji sygnałów sensorycznych płynących z krajobrazu przyrodniczego. Zdaniem Abrahama P. Sperlinga (1995) to nowa jakość, odzwierciedlenie, ale nie kopia, raczej całościowe, subiektywne doświadczenie, zorganizowane w umyśle w sensowną całość formy, kształty, melodie i sceny. Natomiast według Aleksandry Kowalczyk (1992) krajobraz multisensoryczny to obiektywnie istniejąca rzeczywistość strukturalno-terytorialna (w sensie geograficznym), postrzegana zmysłami (w sensie psychologicznym), stanowiąca skrót myślowy dla pojęcia krajobrazu spostrzeganego wzrokiem, słuchem, węchem, czuciem.

3. Materiał i metody

Prowadzone metodą kwestionariusza ankiety badania dotyczyły terenu Poznania i jego najbliższych okolic. Istotna część pytań ankiety miała stanowić podstawę analizy – jakie znaczenie w odczuciu respondentów mają zmysły w percepcji przestrzeni. Osoby ankietowane były proszone o wskazanie miejsc, które odznaczają się charakterystycznymi, pozytywnymi lub negatywnymi w odbiorze, dźwiękami i zapachami wraz z wyjaśnieniem, jakie to dźwięki i zapachy. Część pytań ankiety odnosiła się do bodźców dotykowych – należało wskazać miejsca, w których bodźce aktywują zmysł dotyku, i wyjaśnić, jakie odczucia związane z tym zmysłem odnotowano w wymienionych miejscach. Ankietę częściowo przeprowadzili studentki V roku architektury krajobrazu – Joanna Micińska i Da-

ria Łabędzka w ramach przedmiotu Projektowanie zintegrowane. Badaniu ankietowemu poddano w sumie 90 osób (46 osób w wieku do 30 lat, 44 osoby w wieku powyżej 30 lat), wśród nich 15 osób niewidzących oraz 15 osób niesłyszących. Kontakt z osobami niesłyszącymi umożliwiło Stowarzyszenie Osób Niesłyszących „Ton”, natomiast z niewidzącymi i niedowidzącymi – Polski Związek Niewidomych Okręg Wielkopolski. Nie wszystkie osoby spośród ankietowanych były stałymi mieszkańcami Poznania, jednak wszystkie deklarowały wystarczająco dobrą znajomość miasta i okolic, aby wziąć udział w badaniu. Przedstawione w artykule badania mają charakter pilotażowy. Ich wyniki pozwolą w przyszłości na skonstruowanie kwestionariusza ankiety zawierającego pytania o charakterze zamkniętym, co pozwoli objąć badaniem większą liczbę osób i jednocześnie uzyskać mniej rozproszone odpowiedzi.

Warto nadmienić, że dla tworzenia kwestionariusza ankiety szczególne znaczenie miała wizyta studyjna w Parku Orientacji Przestrzennej w gminie Czerwonak (15 km od Poznania) na terenie Ośrodka Szkolno-Wychowawczego dla Dzieci Niewidomych w Owińskach. Na powierzchni około 3 ha odtworzono klimat ogrodu barokowego, łącząc go z parkiem krajobrazowym. Park urządzono w taki sposób, by niewidome dzieci oswajały się z dużym miastem bez wychodzenia poza teren ośrodka. Jest to możliwe m.in. dzięki zebraniu ponad tysiąca dźwięków, jakie można usłyszeć w mieście i utrwaleniu ich w postaci tzw. biblioteki dźwięków. Znalazły się tam m.in. odgłosy ruchu ulicznego, np. spotykane na rondach, skrzyżowaniach, przystankach tramwajowych czy przejściach dla pieszych, odgłosy towarzyszące dworcom, lotniskom i urzędom. Tworzenie tego nietypowego zbioru było konsultowane z osobami niewidomymi, co pozwoliło wychwycić niuanse niezauważalne dla ludzi widzących. Okazuje się bowiem, że dźwięki brzmią inaczej w zależności od pogody, pory roku i dnia. I tak, można usłyszeć np. odgłos autobusu jadącego po błocie pośniegowym czy dźwięk, jaki wydaje tramwaj podjeżdżający na konkretny przystanek odpowiednio w słońcu i w czasie deszczu. Odsłuchiwanie zebranych nagrań odbywa się w tzw. laboratorium tyfloakustycznym, czyli odpowiednio wygłuszonej sali. Dzięki temu każdy będzie mógł zapoznać się ze sposobem funkcjonowania ludzi niewidomych i niedowidzących w zurbanizowanej przestrzeni, co w przyszłości może przyczynić się do lepszego jej kształtowania. Dodatkowo na terenie parku powstał „ogród sensorycznych doznań”, czyli miejsce oddziałujące na wszystkie zmysły.

4. Wyniki

W badaniu ankietowym jako najważniejsze zmysły w pozawzrokowym postrzeganiu przestrzeni ankietowani uznali węch (ogółem 66 wskazań) i słuch (62 wskazania), należy jednak zaznaczyć, że 15 osób spośród ankietowanych to osoby nie-

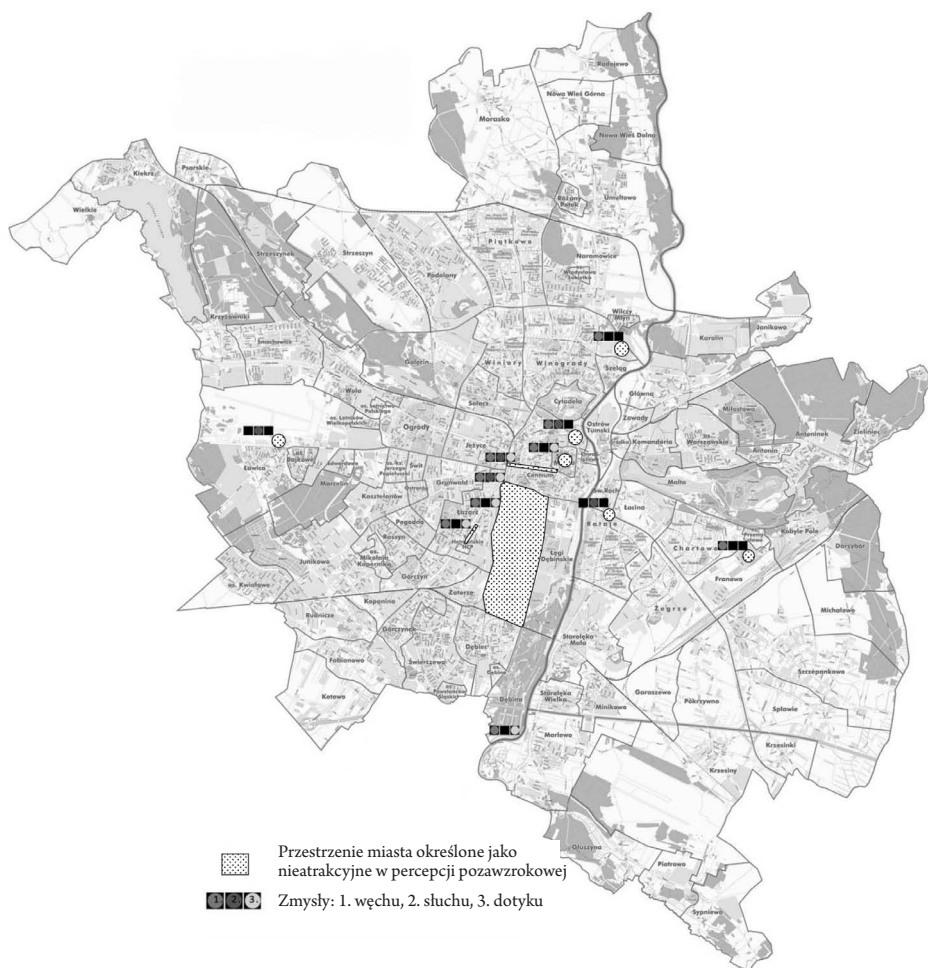

Mapa 1. Przestrzenie miasta Poznania określone jako atrakcyjne w percepcji pozawzrokowej

Źródło: opracowanie własne.

słyszące. W dalszej kolejności wybierano zmysł dotyku (35 wskazań), równowagi (11 wskazań), smaku (4 wskazań). Ankietowani wskazali na terenie miasta Poznania i jego okolic lokalizacje 282 miejsc postrzeganych sensorycznie pozytywnie i 152 negatywnie oraz 531 czynników będących bodźcami dla zmysłów.

Po analizie odpowiedzi na pytania zawarte w kwestionariuszu ankiety wybrano lokalizacje miejsc, które najczęściej wskazywano jako atrakcyjne pod względem odbioru za pośrednictwem różnych zmysłów i przedstawiono na mapie 1.

Mapa 2. Przestrzenie miasta Poznania określone jako nieatrakcyjne w percepcji pozawzrokowej

Źródło: opracowanie własne.

Ogólnie, z uwagi na ich duże walory, wskazywano tereny zieleni położone w granicach miasta oraz w jego bezpośrednim sąsiedztwie (149 wskazań). Najczęściej wymieniane były: jezioro Maltańskie, park Cytadela, jezioro Rusalka oraz Lasek Marceliński. Ogółem wymieniono 24 miejsca związane z terenami zieleni znajdujące się w granicach miasta oraz 4 poza miastem. Znacząca była również liczba wskazań pozytywnego odbioru w percepcji pozawzrokowej okolic starego miasta, ze szczególnym uwzględnieniem Starego Rynku.

Jako szczególnie nieatrakcyjne w percepcji multisensorycznej miejsca (mapa 2) najczęściej wskazywano okolice oczyszczalni ścieków na Wilczaku i w Koziegłowach (ogółem 33 wskazania). Źle oceniono również odbiór wielu miejsc w centrum miasta (64 odpowiedzi), zwłaszcza teren dzielnicy Wilda, ze względu na nieprzyjemny zapach (stęchlizna, dym), nierówne chodniki, a także małą ilość zieleni.

Analiza odpowiedzi osób ankietowanych na pytania związane z bodźcami oddziałującymi na zmysły (ogółem 531 wskazań) pozwoliła podzielić je na dwie grupy: pochodzenia miejskiego i naturalnego (tab. 1). Wśród pozytywnie odbieranych najczęściej wymieniano czynniki pochodzenia naturalnego. Były to bodźce związane z pogodą, obecnością roślin i zwierząt. Pozytywnie oceniano również odczucia związane z kontaktem z wodą. Poza tym duża grupa ankietowanych, głównie osób młodych, za pozytywne uznała gwar uliczny oraz odgłosy związane z komunikacją kolejową. Bardzo istotne okazały się odczucia związane z przyjemnymi zapachami jedzenia. Wśród czynników uznawanych za negatywne najczęściej wymieniano bodźce związane z ruchem pojazdów oraz uciążliwy zapach oczyszczalni ścieków.

Tabela 1. Czynniki i bodźce percepcji pozawzrokowej w świetle badań ankietowych (liczba i procent wskazań)

Grupa czynników	Wybrane czynniki i najczęściej wskazywane bodźce
Naturalne (302; 56,9%)	<ul style="list-style-type: none"> – związane z pogodą (34; 6,4%), np. wiatr, deszcz, słońce, wilgoć, rosa, śnieg – związane z roślinnością (66; 12,4%), np. szelest trawy, zapach kwiatów, szum drzew – związane ze zwierzętami (47; 8,9%) np.: śpiew i lot ptaków, dźwięki owadów – związane z wodą (20; 3,8%), np. szum fontanny, plusk i zapach wody, skrzypienie śniegu
Miejskie (229; 43,1%)	<ul style="list-style-type: none"> – związane z przestrzenią ulicy (57; 10,7%), np. zgiełk, tłok, zapach jedzenia – związane z komunikacją (80; 15,1%), np. szum, stukot, podmuch, wibracje przejeżdżających pojazdów, spaliny, dźwięki klaksonów, sygnał karetki, straży pożarnej, huk samolotów; w tym: komunikacja samochodowa (39; 7,3%); kolejowa (17; 3,2%); tramwajowa (16; 3%); lotnicza (8; 1,5%) – związane z przestrzenią zurbanizowaną (oczyszczalnia ścieków) i przemysłową (zakłady) (61; 11,5%), np. zapach, hałas, brud, dym, nierówne chodniki

Źródło: opracowanie własne.

Dla ułatwienia analizy wyobrażeń respondentów o znaczeniu pozawzrokowej percepcji przestrzeni w kwestionariuszu ankiety zawarto pytania odnoszące się do poszczególnych zmysłów. Pod względem pozytywnych odczuć odbieranych **zmysłem węchu** ankietowani wyróżniali przede wszystkim tereny zieleni (ogółem 37 wskazań), w tym: Lasek Marceliński, Park Szelągowski, Ogród Bota-

niczny, Park Wilsona, tereny nad jeziorem Maltańskim i park Cytadela. Znaczącą grupę wskazanych obiektów stanowiły zakłady przemysłowe produkujące żywność i będące źródłem emisji zapachów odbieranych jako przyjemne (ogółem 31 wskazań). W tej grupie najczęściej wskazywano palarnię kawy, piekarnię oraz fabrykę gumy do żucia. Oprócz zakładów przemysłowych wskazywano również inne miejsca związane z przyjemnymi zapachami jedzenia. Jako czynnik zapach potraw wskazano 48 razy. Najczęściej wymieniano zapach kawy, pieczywa i wyrobów cukierniczych. Ponadto jako pozytywne bodźce węchowe (47 wskazań) określano zapachy naturalne, tj.: zapach kwitnących roślin, skoszonej trawy oraz zapach deszczu. Obiekty przemysłowe, postrzegane negatywnie ze względu na wydzielane zapachy, to: browar, fabryka opon oraz podpoznańskie ubojnie, rozlewnie paliw płynnych i mleczarnia. Jako nieprzyjemny postrzegano przede wszystkim zapach w okolicy oczyszczalni ścieków. Wśród innych wyróżnionych lokalizacji odbieranych jako nieprzyjemne ze względu na zapach wskazano centrum miasta oraz Dworzec Główny.

Lokalizacją miejsc atrakcyjnych dla **zmysłu słuchu** były najczęściej tereny zieleni (26 wskazań) oraz Stary Rynek ze względu na gwar uliczny, odgłosy z kawiarni itp. Wśród wyróżnianych przez ankietowanych czynników pozytywnych znalazły się przede wszystkim odgłosy związane z naturą. Były to: śpiew ptaków, szum drzew, plusk wody (w tym odgłosy fontanny). W grupie osób młodszych jako przyjemny odgłos wskazywano gwar uliczny oraz odgłosy związane z ruchem pojazdów, przede wszystkim pociągów oraz tramwajów, a nawet szum samochodów. Jednocześnie jako negatywne oceniano odgłosy związane z ciągami komunikacyjnymi i przemieszczaniem się pojazdów.

W części ankiety odnoszącej się do **zmysłu dotyku** zadano pytanie, poprzez jakie bodźce odbiera się przestrzeń tym zmysłem. Wymieniono sześć możliwych odpowiedzi (podmuch wiatru, struktura nawierzchni, uczucie ciepła/zimna, zatłoczenie, krople wody z fontanny, wibracje w podłożu) oraz poproszono o dodanie kolejnych (wśród nich odnotowano: deszcz i słońce na skórze). Najczęściej wybierano strukturę nawierzchni i uczucie ciepła/zimna oraz podmuch wiatru, rzadziej krople wody z fontanny, zatłoczenie, wibracje w podłożu, słońce na skórze i deszcz. Z przyjemnymi odczuciami chłoniętymi zmysłem dotyku wiązano tereny zieleni (38 wskazań). Wśród czynników odbieranych jako przyjemne wymieniano: delikatny wiatr, przemieszczanie się naturalną zwirową nawierzchnią, chodzenie boso po trawie oraz padające z fontanny krople wody. Jako miejsce przyjemnie odbierane z powodu występowania tego ostatniego czynnika najczęściej wskazywano fontannę przed Teatrem Wielkim w Poznaniu. Pozytywnie postrzegano również Stary Rynek, głównie ze względu na odczucia związane z poruszaniem się po brukowanej nawierzchni oraz krople wody pochodzące ze zlokalizowanych tam fontann. Wśród nieprzyjemnych czynników odbieranych zmysłem dotyku odnotowano nierówne nawierzchnie, brud, jak również tłok na

ulicach i w środkach komunikacji miejskiej. Jako miejsca szczególnie nieprzyjemne ze względu na występowanie tych czynników wskazywano głównie lokalizacje w centrum miasta.

4. Dyskusja wyników

Ankietowani lokowali miejsca atrakcyjne dla obioru pozawzrokowego przede wszystkim na terenach zieleni. Badania ankietowe przeprowadzone przez M. Pietrzaka (1998) wykazały, że najczęściej preferowanymi przez respondentów właściwościami krajobrazu są: jego użyteczność – warunki umożliwiające kąpiel, przeprowadzanie gier ruchowych i zbieranie owoców leśnych (smak); nawiązanie kontaktu fizycznego z kwiatami, trawą i wodą (dotyk). Najbardziej cenionym zapachem w krajobrazie jest zapach świeżego powietrza i ziół. Za najważniejsze wśród odgłosów w krajobrazie zostały uznane: śpiew ptaków, szum wody i potoków. Krajobraz dostarcza nie tylko bodźców wzrokowych, ale również oddziałuje (poprzez zapachy, dźwięki, dotknięcia – tzw. postrzeganie pozaoptyczne) na pozostałe zmysły.

Według *Visual Landscape Design Training Manual* (1994) wzrok odbiera 87% bodźców płynących z otoczenia, słuch – 7%, węch – 3-5%, smak – 1%. W przypadku badań przeprowadzonych w Poznaniu okazało się, że poza zmysłem wzroku w percepcji krajobrazu szczególne znaczenie ma zmysł węchu – 37,1% i słuchu – 34,8%, w dalszej kolejności należy wymieć zmysł dotyku – 19,7%, równowagi – 6,2%, smaku 2,2%. Wśród czynników oddziałujących pozytywnie na zmysły ankietowani najczęściej wymieniali te o charakterze naturalnym (55,6%), zdecydowanie rzadziej czynniki pochodzenia miejskiego (21,7). Do czynników odbieranych negatywnie zaliczono jedynie czynniki miejskie (36,8%). Wyniki pilotażowych badań przeprowadzonych w Poznaniu wyraźnie wskazują na znaczne zindywidualizowanie odczuć związanych z odbiorem przestrzeni za pomocą różnych zmysłów. Świadczy o tym rozproszenie podanych odpowiedzi oraz zróżnicowanie odpowiedzi między grupami ankietowanych. Wiele miejsc oraz czynników było wskazywanych w odpowiedziach w skrajnie różny sposób. Przykładem może być sposób odbierania takich bodźców, jak odgłosy pojazdów lub zapach gumy miętowej, oba te czynniki uzyskały zarówno oceny negatywne, jak i pozytywne. O odbiorze poszczególnych czynników może decydować ich nasilenie. Tak jest w przypadku wiatru, który został wymieniony jako czynnik przyjemny 26 razy i jako nieprzyjemny 2 razy. Odbiór niektórych czynników zależy również od pory roku („delikatny wiosenny wiatr”). Wydaje się, że możliwy jest skrajnie różny sposób oceny poszczególnych lokalizacji w zależności od pogody, pory roku, a nawet nastawienia odbiorcy, a także jego cech i wrażliwości. Na spo-

sób odbierania poszczególnych czynników jako negatywnych lub pozytywnych wpływ miał np. wiek. W grupie najmłodszych ankietowanych pozytywnie były postrzegane bodźce charakterystyczne dla przestrzeni miejskiej, takie jak: odgłosy związane z ruchem pojazdów (pociągi, tramwaje, autobusy, samochody, samoloty) gwar uliczny, muzyka rozlegająca się na ulicy, dzwony. Te same czynniki, np. szum samochodów, gwar uliczny, były postrzegane negatywnie przez ankietowanych w grupie osób starszych.

Przeprowadzone badania nie wykazały wyraźnych różnic w odpowiedziach udzielanych przez osoby niepełnosprawne i posługujące się wszystkimi zmysłami. Jedyne różnice, jakie odnotowano, to podkreślanie w ankietach wypełnianych przez osoby niewidzące znaczenia odczuć związanych z poruszaniem się po różnego rodzaju nawierzchniach oraz wymienianie przez nie specyficznego czynnika, który nie pojawił się w odpowiedziach innych osób ankietowanych, mianowicie odgłosów sygnalizacji przy przejściach dla pieszych (odbieranych pozytywnie) oraz pojazdów zagłuszających wymieniony sygnał (odbior negatywny).

5. Podsumowanie

Krajobraz multisensoryczny obszaru miasta i aglomeracji poznańskiej jest zróżnicowany – można wyróżnić zarówno przestrzenie o charakterze pozytywnym, jak i negatywnym. Miejsca atrakcyjne dla odbioru pozawzrokowego dotyczą przede wszystkim terenów zieleni i wody. Nieco bardziej rozproszone przestrzenie i zróżnicowane okazały się miejsca o odbiorze negatywnym. Ponadto analiza czynników oddziałujących na zmysły, wskazanych przez respondentów, pozwoliła podzielić je na dwie główne grupy: pochodzenia miejskiego i naturalnego (odbierane wyłącznie pozytywnie). Przeprowadzone badania wyraźnie wskazują na znaczne zindywidualizowanie odczuć związanych z odbiorem przestrzeni za pomocą różnych zmysłów. Ustalono, że dla większości ankietowanych w pozawzrokowym odbiorze krajobrazu decydujące znaczenie miały węch i słuch, w dalszej kolejności zmysł dotyku, równowagi i smaku. Jednocześnie należy zwrócić uwagę na brak wyraźnych różnic w odpowiedziach udzielanych przez osoby niepełnosprawne (niesłyszące, niewidome) i posługujące się wszystkimi zmysłami.

Z przeprowadzonych badań wynika, że w projektowaniu ogólnodostępnych przestrzeni miejskich, a zwłaszcza terenów o funkcji wypoczynkowo-rekreacyjnej wskazane jest wykorzystywanie i utrwalanie naturalnych walorów środowiska, gdyż mają one pozytywny wpływ na percepcję. Jednocześnie można stwierdzić, że walory estetyczne nie stanowią najważniejszego kryterium postrzegania krajobrazu. Szczególnie cenna w tym kontekście wydaje się koncepcja projektowania uniwersalnego (Wysocki 2010) oraz idea tworzenia ogrodów i ścieżek zmysłów,

co może być istotne w udostępnianiu przestrzeni i edukacji osób niepełnosprawnych (Szczepańska, Ogonowska-Chrobrowska 2010, 2012). Reasumując, atrakcyjny krajobraz multisensoryczny miasta może i powinien mieć szczególne znaczenie w kształtowaniu przestrzeni atrakcyjnej turystycznie i rekreacyjnie.

Literatura

- Bartkowski T. (1985), Nowy etap dyskusji nad pojęciem krajobrazu, *Czasopismo Geograficzne*, LVI (1): 73-79.
- Kowalczyk A. (1992), *Badanie spostrzegania krajobrazu multisensorycznego – podstawą kształtowania obszarów rekreacyjnych*, Bydgoszcz: Wyd. WSP.
- Krzymowska-Kostrowicka A. (1997), *Geoekologia turystyki i wypoczynku*, Warszawa: WN PWN.
- Piechota S. (2006), *Percepcja krajobrazu rekreacyjnego Pszczewskiego Parku Krajobrazowego*, Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
- Pietrzak M. (1998), *Syntezy krajobrazowe – założenia, problemy, zastosowania*, Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
- Sperling A.P. (1995), *Psychologia*, Poznań: Zysk i S-ka.
- Szczepańska M., Ogonowska-Chrobrowska H., Jakubowski M. (2010), Ogrody i ścieżki zmysłów w procesie rekreacji i edukacji przyrodniczo-leśnej osób niewidomych i niedowidzących, w: *Zdrowotne aspekty aktywności fizycznej*, red. J. Łuczak, S. Bronowicki, Poznań: WWSTiZ.
- Szczepańska M., Ogonowska-Chrobrowska H. (2012), Interaktywne i pozawzrokowe poznawanie krajobrazu przyrodniczego i tradycji wsi na przykładzie ścieżki edukacyjnej w Chorzępowie (stan projektowany), w: *Zdrowotne aspekty aktywności fizycznej*, red. J. Łuczak, S. Bronowicki, Poznań: WWSTiZ.
- Wysocki M. (2010), *Projektowanie otoczenia dla osób niewidomych. Pozawzrokowa percepcja przestrzeni*, Gdańsk: Wyd. Politechniki Gdańskiej.
- Visual Landscape Design Training Manual* (1994), www.for.gov.bc.ca/hfd/pubs/Docs/Mr/Rec/Rec023_complete.pdf [17.11.2015].

Attractive multi-sensory landscape of a city as a potential space for tourism and recreation

Abstract. Tourism and recreation is specifically linked to the perception of the landscape. The effect of total relaxation is achieved in an attractive multi-sensory landscape, which is also registered by other senses than sight. The aim of the study was to identify the multi-sensory landscape and to try to demonstrate their importance in the process of non-visual perception of urban space, which may be of particular importance in shaping the attractive spaces for tourist and recreation, especially for people with disabilities. The research method used was a questionnaire, which cov-

ered a variety of audiences. In light of the research done, it seems that in the design of public urban spaces, particularly areas of leisure and recreation function, it is advisable to use and preserve the natural values of the environment, since they have a positive impact on non-visual perceptions.

Keywords: multi-sensory landscape, non-visual perception, urban space, tourism and recreation area

GRZEGORZ CIELOCH*

Relacyjny model produktu turystycznego w kontekście turystyki miejskiej

Streszczenie. Celem artykułu jest opracowanie, zaprezentowanie i wykazanie zastosowania nowego modelu produktu turystycznego w odniesieniu do turystyki miejskiej. Nowy model produktu jest potrzebny, ponieważ ujęcie Kotlera ma liczne wady, które wykazano w innych opracowaniach. Czteromodułowy model produktu ma wiele zalet, m.in. taką, że daje się zastosować do analizy i konstruowania produktu turystycznego w praktyce. W artykule ukazano jego zastosowanie w odniesieniu do produktu z zakresu turystyki miejskiej. Sekwencja jest przedstawiona jako ujęcie najlepiej odwzorowujące istotę produktu turystycznego i mające szczególne zastosowanie w turystyce miejskiej.

Słowa kluczowe: marketing, turystyka miejska, atrakcje turystyczne, produkt, model produktu

1. Wprowadzenie

Punktem wyjścia niniejszych rozważań są opracowania na temat nowej koncepcji modelu produktu (Cieloch 2015: 97-102). Bardzo interesujący, a rzadko w Polsce przywoływany jest model produktu usługowego Kazimierza Rogozińskiego (1998: 56-59). Celem tego artykułu jest połączenie tych dwóch idei w całość i przedstawienie jej w postaci modelu produktu turystycznego. Z racji tego, że model w naukach ekonomicznych jest zawsze pojęciem teoretycznym, przykładem jego konkretyzacji będzie produkt turystyki miejskiej. Artykuł ma charakter teoretyczny i jest jedynie próbą innego spojrzenia na zagadnienie modelowania

* Wyższa Szkoła Bankowa we Wrocławiu, Instytut Turystyki i Rekreacji, e-mail: grzegorz.cieloch@wsb.wroclaw.pl, tel. 691 221 929.

produktu w sensie marketingowym, w tym produktu turystycznego. Autor stawia jednak przed sobą również cel, by model produktu miał walor praktyczny, tzn. by na jego podstawie można było opracować konkretną, a docelowo każdą usługę turystyczną. Model nie jest zweryfikowany w praktyce. Rozwinięty model produktu usługowego ma postać sekwencji. W turystyce sekwencję zapoczątkowuje atrakcja turystyczna.

2. Problem definicji atrakcji turystycznej

Jednym z ważniejszych problemów związanych z analizą ruchu turystycznego jest wielość definicji. Liczne definicje tego pojęcia wymienione są choćby w tekście Zygmunta Kruczka (2014: 7-11). Wprawdzie ich wspólną cechą jest odnoszenie się do przedmiotu, czyli obiektu zainteresowania turysty, jednak cechą atrakcji turystycznej stanowi zdolność przyciągania turystów do określonego miejsca lub regionu. W języku angielskim takie sformułowanie jest niemal tautologią (*attract* – przyciągać). Należy sądzić, że ten aspekt atrakcji turystycznej leży najbliżej istoty problemu. Aby to zrozumieć, należy wyjść od pojęcia turysty. Turysta nie może pochodzić fizycznie z tego samego miejsca, w którym znajduje się przedmiot jego zainteresowania. Przedmiot zainteresowania nie jest tu określony jako rzecz, którą interesuje się turysta, choć może nią być. Pojęcie to jest raczej tożsame z obszarem zainteresowania, dziedziną czy zakresem. Koresponduje ono z rodzajem uprawianej turystyki wyróżnionym ze względu na motywy. Nie można być turystą w miejscu stałego zamieszkania – jak wynika z definicji turysty według Światowej Organizacji Turystyki (Gaworecki 2003: 13-21).

Konsekwencją przyjęcia tej definicji jest wyodrębnienie kategorii jednodniowych odwiedzających, którzy nie są turystami. Co może sprawić, że człowiek opuści na krótko miejsce zamieszkania i wyjedzie w celach niezarobkowych do innego miejsca, czyli stanie się turystą? Tym, co łączy potencjalnego turystę z potencjalnym obiektem jego zainteresowania, jest informacja. Bez przepływu informacji na temat atrakcyjnego obiektu nie byłoby turystyki. W czasach masowego przepływu informacji takie sformułowanie może razić jednoznacznością. Można spotkać się z argumentem, że o Wieży Eiffla dzieci dowiadują się w przedszkolu. To prawda, ale swobodny i szeroki obieg informacji we współczesnym świecie nie jest dowodem przeciw informacyjnej definicji atrakcji turystycznej; wprost przeciwnie – jest argumentem za jej poprawnością. Każda, nawet istniejąca w materialnej postaci, atrakcja musi zostać przekształcona w postać informacyjną, by mogła oddziaływać na decyzje potencjalnego turysty. Jeżeli dzisiaj zastanawia nas fenomen wzrostu liczby wyjazdów turystycznych na świecie, to musimy pamię-

tać o rewolucji informacyjnej i brać ją pod uwagę jako hipotetyczną przyczynę tego wzrostu¹.

To, co w literaturze nazywa się atrakcjami turystycznymi (Kruczek 2014: 7-11), to przedmioty zainteresowania potencjalnych turystów. Atrakcją, czyli tym, co przyciąga, jest informacja, bo tylko ona dociera (lub nie) do potencjalnego turysty. Impulsem do wyjazdu turystycznego może zaś stać się tylko taka informacja, która do potencjalnego turysty dotarła. Potencjalny przedmiot zainteresowania turystów pozbawiony składnika informacyjnego nigdy nie przyciągnie turystów, a więc nie stanie się atrakcją turystyczną w dotychczasowym rozumieniu. To wynika z definicji turysty. Otwartą sprawą jest to, jaką postać przyjmie składnik informacyjny.

Atrakcja turystyczna jest informacją (wizerunkiem), która dociera do potencjalnych turystów i sprawia, że stają się oni turystami odwiedzającymi miejsce, gdzie się ona znajduje. Wizerunek miejsca docelowego (wyjazdu) działa podobnie jak marka produktu. Potencjalny turysta bierze pod uwagę te miejsca docelowe (atrakcje), których wizerunek mu odpowiada. Następnie analizuje inne warunki wyjazdu i dokonuje ostatecznego wyboru, który jest dla niego optymalny, decyduje się na kompromis lub rezygnuje.

Treść przekazu informacyjnego nie jest tak istotna jak skutek, jaki wywołuje. Skutkiem tym może być, choć nie musi, ruch turystyczny.

Informacyjna definicja atrakcji turystycznej znajduje potwierdzenie w historii rozwoju turystyki, np. w Zakopanem, jest logiczna i spójna z koncepcją marketingowego zarządzania produktem.

Wiele klasyfikacji atrakcji turystycznych staje się więc klasyfikacjami przedmiotów zainteresowania turystów, które mogą mieć charakter zjawisk naturalnych, obiektów kultury materialnej i niematerialnej, wydarzeń cyklicznych i jednorazowych – zarówno zrealizowanych, jak i niezrealizowanych. Warto zauważyć, że atrakcyjne wydarzenie przyciąga turystów nawet wówczas, gdy nie dochodzi do skutku. Jest to dowód na to, że to właśnie informacja jest dla turysty ważna.

3. Produkt turystyki miejskiej

Turystyka miejska istniała zapewne od momentu pojawienia się pierwszych turystów. Trudno dzisiaj rozstrzygnąć, czy pierwszymi turystami byli ludzie spragnieni widoków natury, czy raczej dzieł ludzkich rąk. Można spodziewać się, że miasta, fakt ich istnienia, opowieści o nich oraz inne potrzeby, np. kultu religijne-

¹ www.msport.gov.pl/badania-ryнку-turystycznego/liczba-turystow-miedzynarodowych-w-2014-r-przekroczyła-11-mld [15.12.2015].

go, sprawiały, że były one zawsze przedmiotem zainteresowania turystów. W Jerozolimie turystyka religijna istniała już ponad 2000 lat temu.

Turystyka miejska w aglomeracjach stawia przed badaczami wielkie wyzwanie: pojawia się bowiem możliwość bycia „turystą” w swoim mieście. Najbliższą Poznania aglomeracją o dużych walorach turystycznych jest Berlin. Odległość między skrajnymi punktami tego miasta wynosi 40 km, w Berlinie jest ponad 200 km dróg wodnych, wiele rzek i jezior, można więc sobie wyobrazić, że człowiek mieszkający na stałe w granicach administracyjnych miasta może być w nim turystą, spełniającym wszystkie warunki zawarte w definicji turystyki. Inna rzecz, że definicja turystyki nie mówi nic o administracyjnym określeniu miejsca stałego zamieszkania i minimalnej odległości, jaką należałoby przebyć, aby spełnić jej wymagania.

W kontekście turystyki miejskiej pojawia inny, znacznie poważniejszy problem, typowy dla obszarów miejskich odwiedzanych dość licznie przez tzw. pasantów, czyli odwiedzających, względnie turystów zatrzymujących się na krótko: jak sprawić, aby odwiedzający stał się turystą? Co zrobić, aby przedłużyć czas jego pobytu? Atrakcja przyciągnie turystów lub odwiedzających – zależnie od cech przedmiotu zainteresowania i jego zdolności zagospodarowania czasu odwiedzających. Na to, czy odwiedzający zanocuje, czyli stanie się turystą, wpływ ma wiele czynników, począwszy od dostępności miejsc noclegowych o odpowiednim standardzie, a skończywszy na indywidualnych potrzebach odwiedzającego. Z pewnością jednak istnieje coś takiego jak cel podróży i minimalny choćby zakres planowania wyjazdu turystycznego. Na to wszystko wpływają cechy przedmiotu zainteresowania lub wielość przedmiotów zainteresowania turystów na terenie miasta.

Atrakcja turystyczna ma przyciągać turystów (a nie tylko odwiedzających). Powszechnie popełnia się błąd polegający na utożsamieniu odwiedzających z turystami. Z ekonomicznego punktu widzenia różnica między nimi jest niezwykle istotna. Turysta korzysta z szerszego zakresu usług w miejscu recepcji niż odwiedzający. Odwiedzający może nie korzystać z żadnych usług poza tymi, które wiążą się z obiektem jego zainteresowania, turysta przebywa zaś dłużej, korzysta z usług noclegowych, zaspokaja co najmniej swoje potrzeby fizjologiczne, co wiąże się ze znacznie większymi wydatkami w miejscu recepcji. W myśleniu o turystyce miejskiej potrzebne byłoby podejście typu *all inclusive*² lub przyjęcie celów z zakresu marketingu relacji, czyli zabieganie o „udział w kliencie”, udział w jego czasie wolnym i jego wydatkach na turystykę. Udział w kliencie to kategoria mar-

² Ważnym celem ofert *all inclusive* jest zwiększenie udziału w kliencie, tj. doprowadzenie do sytuacji, że wszystkie swoje potrzeby konsumpcyjne zaspokaja on w jednym obiekcie turystycznym. Zrozumiałe jest, że organizator wyjazdu dąży do zagospodarowania czasu wolnego i środków nabywczych turysty w całości.

ketingu relacji. Dotyczy ona udziału przedsiębiorstwa w zaspokojeniu potrzeb konkretnego klienta. Zwykle chodzi o wybraną kategorię potrzeb, ale zakres tej kategorii nie jest określony. Maksymalizacja udziału w kliencie oznacza dążenie do zaspokojenia wszystkich jego potrzeb z danego zakresu przez organizacje stosujące tę politykę. Synonimem tego określenia jest udział w portfelu klienta. Produkt turystyczny *all inclusive* jest praktyczną realizacją zasad marketingu relacji – celem jest 100-proc. udział w zaspokojeniu potrzeb klienta. W turystyce miejskiej chodzi o stworzenie takiej oferty, która wręcz „wymusza” zatrzymanie się turysty na nocleg w danym mieście. Oferta taka powinna obejmować:

- zestaw przedmiotów zainteresowania turystów, atrakcji turystycznych w tradycyjnym znaczeniu,
- usługi bytowe dla turystów, oferowane na zróżnicowanym poziomie jakościowo-cenowym,
- spójny przekaz informacyjny dotyczący atrakcji turystycznych.

Ważne jest, aby całość była spójna, tak jak spójne powinny być składniki produktu w sensie marketingowym.

Wojciech Lipoński (2012: 661-668) wyróżnia ponad 30 rodzajów ruchu turystycznego wyodrębnionych ze względu na motyw wyjazdu. Warto pamiętać, że między różnie motywowanymi rodzajami turystyki nie ma migracji i np. kibice sportowi raczej nie wezmą udziału w koncercie w filharmonii ani nie dołączą do pątników. Termin „migracja” został tu użyty w takim znaczeniu jak migracja klientów między segmentami rynku (Doyle 2003: 301-331).

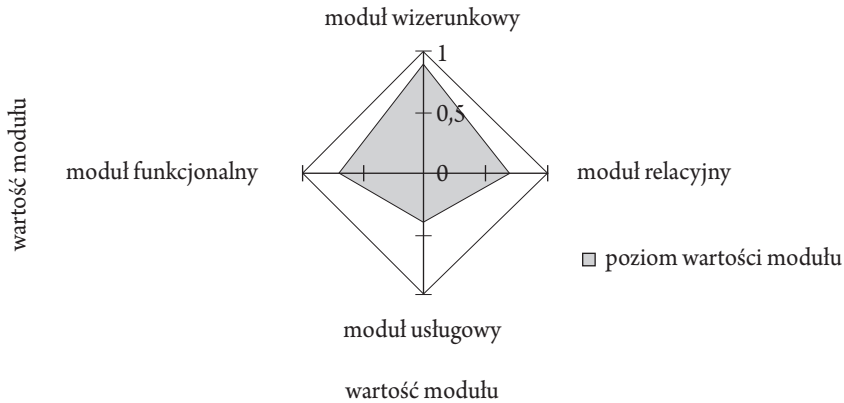
Zapewne nie ma w Polsce drugiego miasta, które kojarzyłoby się Polakom z zabytkami i kulturą tak silnie jak Kraków. Tymczasem w innej grupie docelowej ukształtował się odmienny od tego wizerunku model turystyki w Krakowie. Dla młodych Anglików Kraków to: tani lot, tani nocleg i tani alkohol. Warto zauważyć, że ten model turystyki alkoholowej jest wewnętrznie spójny. I znów można być niemal pewnym, że żaden uczestnik tego rodzaju turystyki nie będzie gościem na Wawelu ani w Kościele Mariackim, bo mu po prostu nie starczy na to czasu. Czas jest jednym z dwóch najważniejszych zasobów potrzebnych turystyce i uczestnictwo w jednym rodzaju aktywności wyklucza udział w drugim.

Przykłady te pokazują, czym jest spójność przekazu, podejście *all inclusive* i kompleksowa oferta miasta dla turystów.

Definicja produktu turystyki miejskiej nie sprawia kłopotów. Kryterium wyróżniającym jest tu obszar recepcyjny.

Wspomniany we wstępie czteromodułowy model produktu opiera się na czterech grupach składników, które mają wpływ na jego wartość. Są to następujące moduły: funkcjonalny, wizerunkowy, usługowy i relacyjny (Cieloch 2015: 97-107).

Skala wartości modułów przedstawionych na rysunku 1 jest tylko ideą. Każdy moduł produktu może być świadomie kształtowany przez podmiot oferujący go.

Rysunek 1. System modułowy produktu

Źródło: Cieloch 2015: 97-107.

Dotyczy to również produktów z zakresu turystyki miejskiej oferowanych przez różne podmioty, ale wspólnie kształtowanych. Osiągnięcie wyższego poziomu wartości jakiegoś składnika będzie zwykle wymagało poniesienia kosztów, ale nie zawsze jest to konieczne. Fakt poniesienia tych kosztów i dokonanie zmian w produkcie nie gwarantuje automatycznego podniesienia jego wartości. Jedynym podmiotem uprawnionym do oceny wartości produktu jest klient. Zgodnie z istotą strategii wyróżniania Michaela E. Portera (1992: 50-56) każde działanie podnoszące wartość produktu powinno być przez nabywcę zauważone i docenione, co jest równoznaczne ze zgodą na zapłacenie wyższej ceny. Tylko wówczas można mówić o wartości potwierdzonej przez klienta. Poziom wartości każdego składnika zamyka się w granicach od minimum akceptowanego na danym rynku po taki poziom, który gwarantuje produktowi wyróżnienie. Górna granica wartości nie istnieje (choć z rysunku to nie wynika), chyba że przyjmiemy, iż wyznacza ją najwyższa akceptowalna cena, o ile cena może determinować wartość produktu dla klienta.

Motyw wyjazdu turystycznego wynika z informacyjnej postaci atrakcji i w tym sensie jest zawsze ideą. Materialna postać przedmiotu potencjalnego zainteresowania turystów jest niepełna dopóty, dopóki nie zostanie uzupełniona o składnik wizerunkowy, czyli informację. Wymiary tego składnika są sprawą wtórną, ale bez informacji, a zatem i bez wizerunku atrakcja turystyczna nie istnieje, w tym sensie, że wiedza o niej nie dociera do potencjalnych zainteresowanych, a więc ich nie przyciąga. Turystyka jest tym rodzajem aktywności człowieka, który nie rozwinąłby się bez przepływu informacji i tworzenia wizerunku miejsca docelowego (Kruczek 2014: 3)

Poziom intensywności przekazu informacyjnego w procesie tworzenia wizerunku może być zróżnicowany: od jednostkowej obserwacji przekazywanej z ust

do ust w gronie osób zainteresowanych określonym tematem, np. grotolazów, wędkarzy, himalaistów i wielu innych grup turystów spoza sektora turystyki masowej, przez informację zawartą w przewodnikach turystycznych, po komercyjną reklamę krajów, miast czy samych atrakcji turystycznych.

Turysta musi przyjechać do miejsca, którego nie zna, zatem przekaz informacyjny musi trafić do miejsca jego pochodzenia.

Produkt turystyczny nie może powstać bez modułu wizerunkowego, a poza tym nawet w postaci minimalnej musi zawierać składniki wynikające z definicji turysty:

- usługę związaną z przemieszczaniem osób w przestrzeni,
- usługę związaną z zaspokojeniem potrzeby snu (a zapewne i żywienia).

Nie jest istotny poziom, na jakim składniki te są reprezentowane, ale muszą one wystąpić.

Składniki modułu funkcjonalnego przesądzają o zdolności produktu do zaspokojenia potrzeb klienta. W wypadku usługi noclegowej świadczonej przez hotel będą to: lokalizacja, wielkość, wyposażenie, standard pokoi, usługi gastronomiczne wliczone i niewliczone w cenę, usługi dodatkowe, takie jak parking, internet, godziny otwarcia recepcji³ itp. Gdybyśmy potraktowali miasto jako składnik produktu turystycznego, to do składników funkcjonalnych zaliczymy głównie wszelkiego typu obiekty zainteresowania turystów. Typowymi dla turystyki miejskiej składnikami są: zabytki, obiekty o charakterze kulturalnym, wydarzenia kulturalne i sportowe, obiekty i wydarzenia o charakterze religijnym, urządzenia rekreacyjne, walory naturalne, trasy spacerowe, ścieżki rowerowe, parkingi, systemy transportu wewnętrznego, dostępność komunikacyjna, obiekty noclegowe, gastronomia, infrastruktura informacyjna. Składniki funkcjonalne w wypadku produktu turystyki miejskiej są praktycznie nieograniczone.

Składniki modułu wizerunkowego nie decydują o zdolności produktu do zaspokojenia potrzeby, ale określają wybór klienta poprzez pozytywny lub negatywny wpływ na postrzeganą wartość. Bardzo dobrze rozumiemy, jak powstaje wizerunek produktu w odniesieniu do przedsiębiorstwa i rynku. Decydują o nim działania marketingowe, przede wszystkim marka oraz narzędzia komunikacji marketingowej. Na wizerunek produktu wpływają też czynniki będące poza kontrolą przedsiębiorstwa: historia firmy, doświadczenie klienta, propaganda szeptana, działania marketingowe konkurencji, „czarny” PR. Wizerunek produktu powstaje na konkretnym rynku, jest z nim związany, nie można go skopiować ani przenieść na inny rynek. Składniki wizerunkowe produktu turystyki miejskiej można uporządkować według kryterium czasu oddziaływania na potencjalnego turystę.

³ W wielu hotelach niższej klasy ogranicza się godziny recepcji turystów, a za tzw. późny przyjazd pobiera się dodatkową opłatę.

Oddziaływanie przed podjęciem decyzji o wyjeździe odbywa się za pomocą promocji atrakcji turystycznych. W wielu wypadkach wystarcza jedna silnie oddziałująca atrakcja, częściej jest to cały zbiór atrakcji, który zachęca do podjęcia podróży. W zbiorze atrakcji ważna jest spójność przekazu pozwalająca przyciągnąć określony rodzaj turystów. Nawet w wypadku tak szerokiego określenia, jak turystyka krajoznawcza, potrzebna jest oferta zagospodarowania czasu o różnych porach dnia i nocy, ponieważ turysta poszukuje usług czasochłonnych, czyli mających zdolność zagospodarowania czasu wolnego. Im więcej jest takich usług w mieście, tym większa szansa na dłuższy pobyt turystów.

Przykład: Teatr letni. Czeski Krumlov jest „perełką krajoznawczą” złożoną z atrakcyjnej lokalizacji na pętli Wełtawy, szlaków kajakowych na Wełtawie, kawiarenek i unikalnych w skali Europy zabytków. W sezonie letnim działa tam teatr plenerowy stanowiący nie tylko alternatywę dla wieczorów przy piwie i spacerów, ale sam silnie przyciągający turystów. Taka atrakcja może przyciągnąć nawet takich turystów, którzy zdążyli już poznać to miasteczko wcześniej oraz przedłużyć pobyt ponad jeden dzień, bo spektakle odbywają się po zmroku.

Oddziaływanie informacyjne w trakcie organizacji wyjazdu polega przede wszystkim na kompleksowości oferty, czyli stworzeniu warunków dla dłuższego pobytu. Istotna będzie tu informacja o usługach zaspokajających potrzeby bytowe, ale również o mniej znanych atrakcjach miasta.

Oddziaływanie w trakcie pobytu to zadanie infrastruktury informacyjnej na miejscu oraz tworzenie oferty na zasadzie marketingu relacji. Produkt turystyczny w formie sekwencji będzie omówiony w dalszej części tekstu.

Składniki modułu usługowego to poziom obsługi klienta. Poruszamy się tu w obszarze od samoobsługi do „zerowego zaangażowania” klienta. Samoobsługę reprezentują takie obiekty noclegowe, jak schroniska, z obsługą klienta kojarzą się zaś hotele wysokich kategorii, przy czym mało istotny jest tu podział na usługi wliczone w cenę i usługi świadczone za dodatkową opłatą. Współcześnie spotykamy się również ze zjawiskiem wymuszonej samoobsługi, np. w tanich liniach lotniczych, gdzie klient musi sam wydrukować kartę pokładową, a w przypadku jej braku płaci za jej wydrukowanie sumy 100-krotnie wyższe od kosztu druku jednej strony. Składniki usługowe wzmacniają związek produktu z lokalnym rynkiem. Wynika to z istoty usług. Moduł usługowy na wysokim poziomie dość często występuje w miejskiej turystyce krajoznawczej. Wycieczki miejskie, na których wystarczy wyjść z hotelu i wejść do autokaru, nie są w naszej kulturze rzadkością. Produkt turystyki miejskiej ze składnikiem usługowym na wysokim poziomie zwykle jest dość trwały i nie ulega szybkim zmianom, ponieważ jest tworzony według markowych przewodników, dlatego jednym z istotnych sposobów wzbudzenia zainteresowania miastem jest oddziaływanie poprzez specjalistyczne media.

Składniki modułu relacyjnego określają możliwość dostosowania produktu do indywidualnych wymagań nabywcy. Dostosowanie (zindywidualizowanie) usługi jest wartością dla klienta. Warunki zaistnienia składników relacyjnych są dwa. Pierwszy to otwarcie firmy usługowej na kontakt z klientem. Współcześnie wiele przedsiębiorstw usługowych sprzedaje usługi zunifikowane i nie przewiduje reagowania na indywidualne potrzeby klienta. Dobrym przykładem tego jest brak możliwości zakupu biletu bezpośrednio w pociągu pendolino lub wyłącznie internetowa sprzedaż biletów na Polski Bus. Drugi warunek to możliwość dostosowania się przez usługodawcę do klienta. W transporcie publicznym jest to zwykle niemożliwe (lub w niewielkim zakresie). Szczególną innowacją jest niemiecki transport publiczny w miastach. Nocne autobusy zatrzymują się tam między przystankami, a nawet modyfikują trasę na życzenie wysiadających pasażerów. W usługach noclegowych znane są przypadki ograniczania godzin recepcji turystów. Nie wynika to jednak z natury usług, tylko z chęci ograniczenia kosztów.

Składniki relacyjne wzmacniają związek produktu z klientem. Relacje miasto – turysta są znacznie mniej sformalizowane niż relacje klient – firma. Problem w tym, że wiele miast, nawet tych zainteresowanych napływem turystów, nie stara się tworzyć relacji z turystami. Zjawisko planowego kształtowania relacji miasto – turysta jest na tyle rzadkie, że warto podać następujący przykład.

Przykład: Karta „I amsterdam”. Jest ona przeznaczona dla turystów, którzy w krótkim czasie chcą zobaczyć jak najwięcej w tym mieście. Cena karty zależy od okresu ważności.

Tabela 1. Warianty karty „I amsterdam”

Okres ważności karty w godzinach	Cena karty w euro
24	49
48	59
72	69

Źródło: <http://plecakawalizka.com/karta-i-amsterdam-city-card/> [29.09.2015].

Cena karty zachęca do wydłużania pobytu. Są opinie, że karta na 24 godziny jest nieopłacalna, ale już 2- i 3-dniowa na pewno tak. Za pomocą jednego prostego narzędzia miasto zachęca turystów do wydłużenia pobytu.

Do karty dołączona jest ulotka informująca, jakie muzea i atrakcje zawarte są w cenie karty wraz z ich regularnymi cenami, a także mapa miasta z zaznaczonymi atrakcjami i liniami tramwajowymi. W cenie karty turysta ma bezpłatne przejazdy komunikacją miejską, łącznie z tramwajami wodnymi, oraz bezpłatny wstęp do 30 spośród ponad 50 muzeów w mieście, a także zniżki do kilku nieobjętych bezpłatnym wstępem.

Jest to zapewne jedna z najlepiej przygotowanych ofert w marketingu relacji w turystyce miejskiej. Przy przeciętnie intensywnym zwiedzaniu karta daje korzyści w granicach 5-7 euro dziennie, co czyni ją opłacalną dla turysty, ponieważ w końcowym rozrachunku oszczędza on 15-20% na wydatkach związanych ze zwiedzaniem miasta. Instytucje miejskie, oprócz wspomnianego wydłużenia pobytu turystów, zyskują na pokazaniu szerszej oferty i zachęceniu do skorzystania z bezpłatnej (czyli już opłaconej) możliwości ich obejrzenia. Szeroka oferta obiektów udostępnianych w ramach karty sprawia, że jedynymi czynnikami ograniczającymi są czas i siły turystów. Zapewne wielu turystów kończy pobyt z postanowieniem: „musimy tu wrócić”. Jest to dobre rozwiązanie z punktu widzenia marketingu relacji – wybór jest szeroki, decyzja należy do klienta i jest powód, by skorzystać z oferty ponownie.

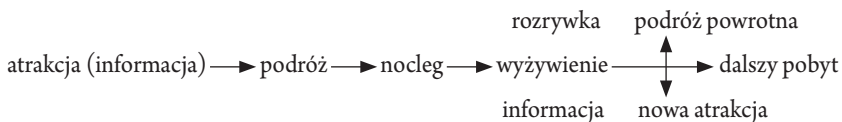
Przedstawione rozwiązanie jest jednym z wielu podobnie funkcjonujących w innych miastach europejskich. Warunkiem ich wprowadzenia jest posiadanie atrakcyjnych muzeów i wystaw, które nie są bezpłatne.

Do uporządkowania listy techniczno-organizacyjnych składników produktu turystycznego przydatna będzie koncepcja produktu usługowego autorstwa Kazimierza Rogozińskiego (2010: 56-60), z którą koresponduje przywołana wcześniej koncepcja Kruczka. Rogoziński proponuje trzy rodzaje produktu:

– monada – jest odpowiednikiem rdzenia w modelu Kotlera. Monada nie ma składników wizerunkowych i nie są one pożądane. Taki produkt nie istnieje jako produkt turystyczny;

– molekula – jest pełnym produktem w rozumieniu marketingowym, jest to jednak produkt pojedynczy, z założenia nietworzący związków z innymi produktami, tzn. że jako pełny produkt turystyczny również nie występuje. Informacja turystyczna, która nie ma dalszego ciągu, jest szczególnym rodzajem sekwencji,

– sekwencja – jest ciągiem zdarzeń rodzących zapotrzebowanie na usługi, powodujących powstanie serii produktów pozostających ze sobą w związku logicznym, przyczynowo-skutkowym, choć nie jest to konieczne. Produkty mogą być oferowane przez różne podmioty – powiązane ze sobą lub nie. Jest to więc ciąg produktów i powiązań międzyfirmowych dotyczących pewnej grupy potrzeb tego samego usługobiorcy.

Rysunek 2. Przykładowa sekwencja produktu turystycznego

Źródło: opracowanie własne.

Czynnikami sprawczym sekwencji produktu turystycznego są składniki wizerunkowe atrakcji turystycznej. W wyniku oddziaływania atrakcji turystycznej na potencjalnego turystę następuje podróż i nocleg, które generują zapotrzebowanie na dalsze usługi bytowe, przewodnickie, informację turystyczną itd. Wspomniana karta „I amsterdam” pokazuje, jak powstaje sekwencja produktu turystycznego. Ciekawe jest to, że czynnikiem sprawczym zarówno zaistnienia, jak i rozwoju sekwencji jest informacja.

Wprowadzenie modelu sekwencji sprawia, że strukturze techniczno-organizacyjnej produktu turystycznego pojawiają się składniki sekwencyjne, które w istocie są samodzielnymi produktami (molekułami) i mogą być analizowane w układzie czteromodułowym.

4. Podsumowanie

Sekwencja jest użytecznym odwzorowaniem teoretycznym produktu turystycznego. Nie ma ona górnej granicy rozwoju, posiada tylko minimum określające produkt turystyczny w podstawowej postaci. Sekwencja daje się dzielić na pojedyncze molekuły, przez co odzwierciedla kompleksowy charakter produktu turystycznego. Zasadą sekwencji jest to, że może, ale nie musi, występować w niej produkt wiodący dostarczany zwykle przez podmiot organizujący sekwencję. W turystyce miejskiej podmiotem tym może być miasto lub szczególny przedmiot zainteresowania generujący atrakcję. Występowanie podmiotu organizującego może skutkować wydłużeniem czasu pobytu turystów oraz pokazaniem większej liczby atrakcyjnych obiektów.

Molekuła, jako składnik pełnego produktu, może być kształtowana metodą czterech modułów w taki sposób, aby tworzyć wartość dla klienta w sposób zgodny z jego preferencjami.

Literatura

- Cieloch G. (2015), *Model produktu turystycznego wyprowadzony z koncepcji strategii podstawowych M.E. Portera*, Gdańsk: WSB w Gdańsku.
- Doyle P. (2003), *Marketing wartości*, Warszawa: Felberg SJA.
- Gaworecki W. (2003), *Turystyka*, Warszawa: PWE.
- Kruczek Z. (2014), *Frekwencja w atrakcjach turystycznych*, Kraków – Warszawa: Polska Organizacja Turystyczna.
- Lipoński W. (2012), *Historia sportu*, Warszawa: WN PWN.
- Porter M.E. (1992), *Strategia konkurencji*, Warszawa: PWE.

- Porter M.E. (2001), *Porter o konkurencji*, Warszawa: PWE.
- Rogozński K. (1998), *Nowy marketing usług*, Poznań: Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego.
- Rogozński K. (2010), *Nowy marketing usług*, Poznań: Wyd. Uniwersytetu Ekonomicznego.
- www.msport.gov.pl/badania-ryнку-turystycznego/liczba-turystow-miedzynarodowych-w-2014-r-przekroczyła-11-mld [15.12.2015].

Relationship model of the tourism product in the context of urban tourism

Abstract. The marketing model of the product is presented in the context of tourism in the city. It is shown that a model based on relationship marketing is a useful tool and possible response to Kotler's model limitations and disadvantages. A compilation of four modules and the sequence model of the product can be successfully applied in the field of tourism in the city.

Keywords: marketing, city tourism, tourist attraction, product, the model of the product

URSZULA KACZMAREK*

Agroturystyka w metropolii – stan i możliwości jej rozwoju w opinii mieszkańców Poznania

Streszczenie. Agroturystyka, jak wynika z jej definicji, związana jest z obszarami wiejskimi i rolnictwem. Prowadzone analizy uwarunkowań i stanu rozwoju agroturystyki wskazują na rosnące znaczenie tych usług w Polsce, szczególnie jako uzupełnienie bazy noclegowej na obszarach tradycyjnie atrakcyjnych turystycznie i jako szansa na rozwój peryferyjnych obszarów wiejskich. Z uwagi na swą wielofunkcyjność i wysoki stopień zurbanizowania obszary metropolitalne nie są predestynowane do rozwoju agroturystyki. Jednak baza kwater agroturystycznych wokół dużych miast jest dość dobrze rozwinięta, świadcząc głównie usługi noclegowe dla turystów z zewnątrz oraz coraz częściej tworząc specjalną „metropolitalną” ofertę rekreacyjno-wypoczynkową dla własnych mieszkańców. Jak pokazują badania ankietowe prowadzone wśród mieszkańców metropolii Poznań, zainteresowanie agroturystyką jest stosunkowo duże, ale nie dotyczy agroturystyki na obszarach wokół miasta. Wynika to głównie z niewielkiej znajomości atrakcji turystycznych znajdujących się w pobliżu Poznania i możliwości skorzystania z „pozanoclegowej” oferty tamtejszych gospodarstw agroturystycznych.

Słowa kluczowe: agroturystyka, obszary metropolitalne, potrzeby rekreacyjne, badania ankietowe, preferencje agroturystyczne mieszkańców Poznania

1. Wprowadzenie

Agroturystyka stanowi pożądaną kierunek rozwoju usług turystycznych, alternatywny wobec masowej turystyki wypoczynkowej i różnicujący działalność gospodarczą na wsi oraz źródła dochodów gospodarstw rolnych. Analizy dotyczące

* Uniwersytet im. A. Mickiewicza w Poznaniu, Instytut Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej, e-mail: ulka@amu.edu.pl, tel. 61 829 61 62.

agroturystyki, znaczenia tych usług dla gospodarki i jakości życia prowadzone są przez wielu badaczy reprezentujących nauki ekonomiczne, geograficzne, rolnicze i społeczne. Wśród wielu opracowań na temat agroturystyki w Polsce znajdują się analizy rynku popytowo-podażowego, atrakcyjności agroturystycznej regionów, poziomu zagospodarowania agroturystycznego, problemów funkcjonowania tych usług, ich innowacyjności i szans rozwoju oraz znaczenia agroturystyki w procesach rozwojowych gmin i regionów. Autorzy podejmują próby określenia wpływu agroturystyki na różne dziedziny życia zarówno o charakterze pozytywnym, jak i negatywnym (identyfikując zagrożenia z nią związane). Ocenę uwarunkowań rozwoju agroturystyki w Polsce przedstawia także raport Instytutu Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN (2012). Jego autorzy akcentują mniejsze znaczenie gospodarcze agroturystyki, która w Polsce pełni uzupełniającą (a nie alternatywną) funkcję gospodarczą na obszarach wiejskich. Odgrywa natomiast znaczącą rolę w budowaniu kapitału społecznego, ludzkiego, a także w ochronie i ożywianiu dziedzictwa kulturowego wsi jako elementów wielofunkcyjnego i zrównoważonego rozwoju obszarów wiejskich. Maria Bednarek-Szczepańska (2011: 249-270) zwraca uwagę, że współczesne znaczenie agroturystyki w Polsce jest generalnie przeceniane, a jej doniosła rola w rozwoju przedsiębiorczości na wsi stanowi mit.

W ostatnich latach obok opracowań odnoszących się do poszczególnych regionów pojawiły się syntetyczne analizy dotyczące zróżnicowania przestrzennego głównie uwarunkowań i stanu rozwoju agroturystyki w Polsce (Drzewiecki 2001; Wojciechowska 2009; *Raport...* 2012; Przezbórska-Skobiej 2013; Rudnicki, Biczkowski 2015). Typologie regionów turystyki wiejskiej oparte na ilościowych wskaźnikach atrakcyjności turystycznej (ocena walorów turystycznych, zagospodarowania turystycznego, poziomu rozwoju rolnictwa i infrastruktury społeczno-technicznej) pozwalają stwierdzić, że obszary wiejskie w Polsce są silnie zróżnicowane pod względem atrakcyjności agroturystycznej i wymagają odmiennych działań związanych z rozwojem turystyki wiejskiej i agroturystyki. W usługach tych widzi się szczególną rolę uzupełnienia bazy noclegowej na obszarach tradycyjnie atrakcyjnych turystycznie oraz szansę na rozwój peryferyjnych obszarów wiejskich.

Z uwagi na swą wielofunkcyjność i wysoki stopień zurbanizowania obszary metropolitalne nie są predestynowane do rozwoju agroturystyki i stąd niezbyt często analizowany jest rozwój wiejskich funkcji turystycznych na terenach miejskich. Celem opracowania jest przedstawienie specyfiki gospodarstw agroturystycznych funkcjonujących w strefie podmiejskiej Poznania oraz opinii o turystyce wiejskiej mieszkańców miasta, ze szczególnym uwzględnieniem agroturystyki na obszarze metropolitalnym Poznania.

2. Obszar metropolitalny Poznania i jego agroturystyka

Poznański obszar metropolitalny tworzy miasto Poznań – ośrodek rdzeniowy o rozwiniętych funkcjach metropolitalnych – oraz miasta i silnie zurbanizowane jednostki wiejskie w jego otoczeniu. Stanowią one strefę powiązań funkcjonalno-przestrzennych, której obszar określany jest w zależności od zasięgu jako strefa podmiejska, kontinuum miejsko-wiejskie, miejski obszar funkcjonalny lub region miejski. Procesy suburbanizacji zachodzące na obszarze wokół Poznania (rozlewanie się poza granice administracyjne miasta zwartej zabudowy mieszkaniowej, produkcyjnej i usługowej) powodują, że ten region metropolitalny ma szczególne wymagania w zakresie zasad zrównoważonego rozwoju, a tym samym ochrony środowiska, kształtowania ładu przestrzennego, warunków życia i gospodarowania (Kaczmarek 2014: 7-13). Powiązania funkcjonalne w obszarze metropolitalnym mają charakter zarówno dośrodkowy (korzystanie z oferty rynku pracy i usług), jak i odśrodkowy (tereny rezydencjalne, rekreacyjno-wypoczynkowe). Również funkcje turystyczne w metropolii i jego strefie podmiejskiej mają charakter nie tylko egzogeniczny (obsługa turystów krajowych i zagranicznych), ale i endogeniczny (funkcje rekreacyjne ukierunkowane na obsługę mieszkańców metropolii).

Wielofunkcyjność obszarów metropolitalnych powoduje, że agroturystyka kojarzona jest przede wszystkim z obszarami wiejskimi o rolniczym charakterze, położonymi peryferyjnie w stosunku do dużych aglomeracji. Jej zadaniem jest dywersyfikowanie funkcji na wsi i odchodzenie od monofunkcyjności rolniczej. Wydaje się zatem, że agroturystyka na obszarach metropolitalnych (niewiejskich) ma charakter oksymoronu, połączenia dwóch przeciwstawnych znaczeń. Agroturystykę definiuje się bowiem jako rodzaj turystyki wiejskiej, która realizowana jest w gospodarstwie rolnym. Powiązanie turystyki z funkcjonującym gospodarstwem rolnym wskazuje na możliwości jej rozwoju także na terenach „niewiejskich”, szczególnie w obszarach metropolitalnych. Autorzy wspomnianych typologii obszarów agroturystycznych zwracają uwagę na dość korzystne warunki dla rozwoju turystyki występujące na obszarach w sąsiedztwie aglomeracji miejskich jako terenów rekreacyjnych lub turystyki weekendowej.

Obszar metropolitalny Poznania (w granicach powiatu poznańskiego lub gmin Stowarzyszenia Metropolia Poznań) doczekał się już opracowań na temat rozwoju funkcji turystycznych, w tym turystyki wiejskiej. Analizy dotyczące m.in. atrakcyjności turystycznej miasta i jego strefy podmiejskiej, uwzględniające walory turystyczne, zagospodarowanie turystyczne i wielkość ruchu turystyczne-

go zawarte są w publikacji pt. *Turystyka w aglomeracji poznańskiej* (2012). Janusz Majewski i Piotr Zmyślony (2014: 120-126), pokonując różne bariery klasyfikacji obiektów turystycznych na terenie powiatu poznańskiego, opisali wiejski charakter bazy noclegowej strefy podmiejskiej Poznania.

Na obszarze powiatu poznańskiego funkcjonuje około 30 gospodarstw agroturystycznych (Majewski, Zmyślony 2014). Z uwagi na brak oficjalnych statystyk dotyczących tych obiektów bazy noclegowej dane zbierane na podstawie ofert internetowych mają charakter szacunkowy. Na przykład na stronie internetowej Agromapa powiatu poznańskiego prezentowanych jest 29 gospodarstw agroturystycznych. Stanowią one około połowę ogólnej liczby obiektów bazy noclegowej, co z uwagi na wysoki stopień zurbanizowania powiatu jest wskaźnikiem dość wysokim (Majewski, Zmyślony 2014). Najwięcej gospodarstw agroturystycznych znajduje się na terenie gmin: Pobiedziska, Murowana Goślina i Mosina. Są to obszary o wysokich walorach przyrodniczych (parki krajobrazowe: Puszcza Zielonka i Promno oraz Wielkopolski Park Narodowy), a także dużej jeziorności, co sprzyja typowo letniemu wypoczynkowi. Funkcjonujące tam gospodarstwa mają mało zróżnicowaną ofertę dla mieszkańców Poznania. Około 1/3 gospodarstw specjalizuje się w turystyce i rekreacji konnej. Ta specjalizacja jest elementem identyfikującym ofertę gospodarstw agroturystycznych w pobliżu wielkiego miasta. Pobieżne obliczenia wskazują, że na terenie aglomeracji (również w mieście) działa w sumie ponad 30 różnego rodzaju ośrodków jeździeckich i stajni, z czego prawie 30% przy gospodarstwach agroturystycznych. Najwięcej gospodarstw agroturystycznych oferuje tylko noclegi, w pojedynczych przypadkach dodatkowo usługi gastronomiczne lub edukacyjne. Z uwagi na mało zróżnicowaną ofertę gospodarstw i duże zapotrzebowanie na niszowe specjalizacje potencjał turystyczny obszaru metropolitalnego Poznania nie jest jeszcze w pełni wykorzystany (Majewski, Zmyślony 2014).

Według spisu rolnego w 2010 r. w powiecie poznańskim funkcjonowały 4623 gospodarstwa rolne, prowadzące działalność rolniczą. Około 20% z nich uzyskuje dochody z działalności pozarolniczej. Wśród nich około 2,5% stanowią gospodarstwa agroturystyczne, co jest wartością zbliżoną do średniej krajowej. Jednak o dużym zainteresowaniu gospodarstw rolnych rozwijaniem działalności agroturystycznej w strefie podmiejskiej Poznania świadczy ich aktywność w pozyskiwaniu funduszy w ramach PROW 2007-2013. W ramach działania „Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej” zrealizowano wnioski dotyczące zakładania nowych i wsparcia dla istniejących gospodarstw agroturystycznych. Analizy Romana Rudnickiego i Mirosława Biczowskiego (2015: 83-108) pokazują, że udział gospodarstw agroturystycznych w programach finansujących rozwój agroturystyki w powiecie poznańskim należy do najwyższych w Polsce. Zwiększa to zatem możliwość rozwoju agroturystyki w strefie podmiejskiej Poznania.

3. Preferencje agroturystyczne mieszkańców Poznania

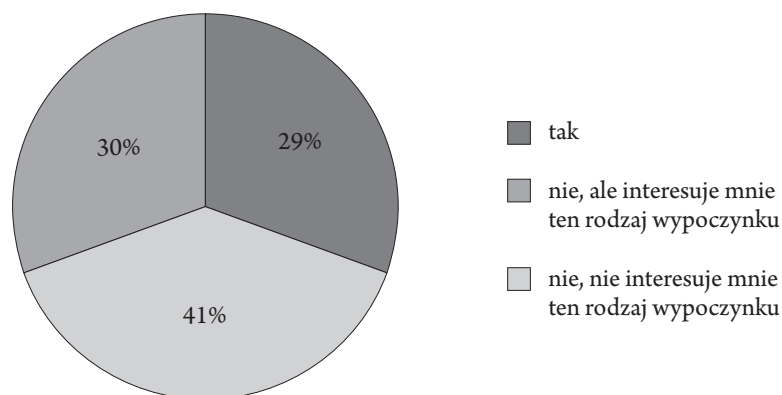
W opracowaniach naukowych dotyczących agroturystyki dominują badania popytu turystycznego, prowadzone wśród osób przebywających w gospodarstwach agroturystycznych. Dużym problemem i wyzwaniem w promocji agroturystyki jest rozpoznanie oczekiwań i preferencji nie tylko obecnych, ale i potencjalnych odbiorców tych usług (Zawadka 2015: 139-151). Są nimi głównie mieszkańcy dużych miast. Ich zachowania, oczekiwania i preferencje dotyczące agroturystyki, szczególnie na terenach podmiejskich, mogą pomóc w dopasowaniu oferty do potrzeb turystycznych i rekreacyjnych mieszkańców obszaru metropolitalnego Poznania.

Badania ankietowe przeprowadzono w 2015 r. wśród 315 mieszkańców Poznania (badania prowadzili studenci III roku turystyki i rekreacji Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu w ramach przedmiotu Agroturystyka). Kwestionariusz ankiety składał się z 24 pytań, które tworzyły trzy grupy zagadnień: postrzeganie agroturystyki jako formy wypoczynku, stosunek do agroturystyki w strefie podmiejskiej Poznania, preferencje dotyczące form spędzania czasu wolnego. Struktura płci respondentów była wyrównana (53% kobiet, 47% mężczyzn). W strukturze wieku większy udział miały osoby młode (do 30 lat) – 61%, zaś osoby powyżej 50. roku życia stanowiły 10% ogółu ankietowanych. Respondenci reprezentowali wysoki poziom wykształcenia charakterystyczny dla ludności dużych miast i młodszych grup wiekowych. Wyższe wykształcenie posiadało 43% ankietowanych, zaś średnie 36%. Prawie 80% osób oceniło swoją sytuację materialną jako dobrą i bardzo dobrą.

Agroturystyka oznacza dla ankietowanych wypoczynek na wsi (prawie 90% wskazań). Dla ponad połowy jest to wypoczynek w gospodarstwie rolnym. Potwierdza to struktura odpowiedzi na pytanie: Z czym kojarzy się Panu/i agroturystyka? Najwięcej wskazań (ponad 50%) dotyczyło wsi, a tylko 30% – gospodarstwa rolnego. Generalnie większość ankietowanych postrzega agroturystykę pozytywnie. Ponad 40% ankietowanych poznaniaków agroturystyka kojarzy się z ciszą i spokojem, bliskim kontaktem z przyrodą i kuchnią regionalną. Jedyne 3% respondentów negatywnie odbiera agroturystykę. Uważają oni ten typ turystyki za nudny i kojarzą z alergiami i brzydkimi zapachami. Co ciekawe, te stereotypowe opinie wypowiadały osoby młode, które nie wypoczywały dotąd w gospodarstwie agroturystycznym. Z usług agroturystycznych korzystało 29% ankietowanych. Prawie 40% z nich wypoczywało w Wielkopolsce (nad jeziorami). Pozostałe regiony odwiedzane przez poznaniaków w ramach agroturystyki

to Mazury, Kaszuby oraz Sudety i Podhale. Wyjazdy te miały charakter kilkudniowych pobytów (2-3 dniowych), najczęściej weekendowych (39% wskazań) oraz tygodniowych (35% wskazań). Osoby, które nie wypoczywały w gospodarstwie agroturystycznym, w większości deklarują zainteresowanie tym rodzajem turystyki (60% wskazań), co potwierdza jej rosnącą popularność. Preferowany wśród nich kierunek wyjazdów agroturystycznych to Mazury i góry (odpowiednio 31% i 26% wskazań). Wielkopolska nie jest już tak ceniona jako cel wyjazdów do gospodarstwa agroturystycznego (około 15% wskazań). Respondenci zainteresowani agroturystyką, planując pobyt, najlepiej weekendowy (48%) albo co najwyżej tygodniowy (34%), wyjechaliby z rodziną (49%) i ze znajomymi (25%) w czasie lata (46%) lub wiosną (26%). I co już współcześnie stanowi normę, podstawowym źródłem informacji na temat gospodarstwa agroturystycznego jest Internet (65%). Równie ważnym i wiarygodnym źródłem są opinie znajomych (40%). Siła oddziaływania innych kanałów promocji jest niewielka (katalogi, foldery, radio i telewizja). Dla 30% ankietowanych agroturystyka nie stanowi atrakcyjnej formy spędzania wolnego czasu i nie są oni zainteresowani tą formą wypoczynku (wykres 1). Taką postawę częściej prezentują mężczyźni (54%) aniżeli kobiety, które stanowią 62% w grupie respondentów korzystających z bazy agroturystycznej i 55% deklarujących chęć skorzystania z tej bazy w przyszłości.

Wykres 1. Poziom korzystania z usług agroturystycznych
(Czy wypoczywał Pan/i w gospodarstwie agroturystycznym?)

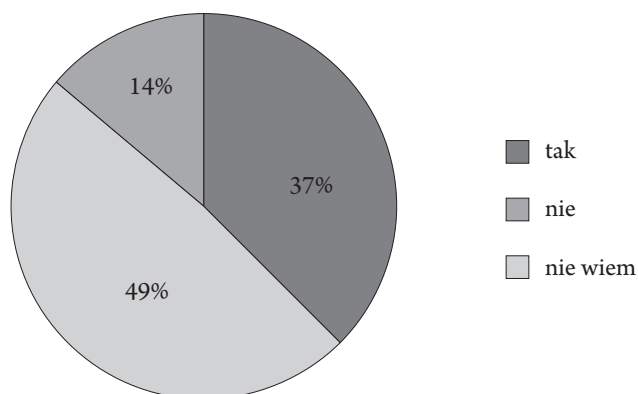
Źródło: wyniki badań ankietowych z 2015 r.

Najważniejszymi atrakcjami, które według respondentów powinny oferować gospodarstwa agroturystyczne, są: spacer po okolicy, jazda konna, degustacja regionalnych produktów, ognisko i przejażdżki rowerowe. W znacznie mniejszym stopniu respondenci zainteresowani są np. warsztatami kulinarnymi lub

rzemieślniczymi. Wyniki tych odpowiedzi (i brak wskazań atrakcji o charakterze rolniczym) pokazują, że w świadomości mieszkańców miasta agroturystyka to pobyt na wsi i korzystanie z uroków i możliwości wsi, a niekoniecznie z aktywności rolniczych. Najczęściej podawanym powodem wyboru konkretnego gospodarstwa agroturystycznego jest cena i chociaż ten czynnik jest wymieniany razem z innymi (atrakcje, standard usług, położenie i dojazd), to stanowi główne kryterium wyboru miejsca wypoczynku. Deklaracje te wskazują, że agroturystyka jest traktowana jako alternatywna (tzn. tańsza) letnia baza noclegowa na terenach atrakcyjnych turystycznie.

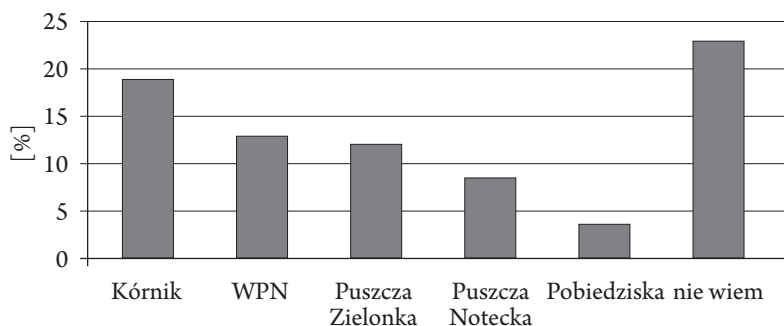
Kwestionariusz ankiety przeprowadzanej wśród mieszkańców zawierał pytania dotyczące postrzegania i korzystania z agroturystyki na obszarach wokół Poznania. Prawie połowa respondentów nie jest zainteresowana korzystaniem z usług agroturystycznych w strefie podmiejskiej Poznania. Jako główny powód podaje zbyt bliskie położenie względem miasta i mało atrakcyjne środowisko. Argumenty te przeważają wśród osób, które kojarzą usługi agroturystyczne tylko z bazą noclegową. Wśród osób, które zadeklarowały chęć skorzystania z podmiejskiej oferty agroturystycznej, 24% nie potrafiło wskazać miejsca, w które chciałyby pojechać. Wynika to generalnie z niewielkiej znajomości terenów wokół miasta. Zresztą nieznanostwo ta stanowiła jeden z trzech głównych powodów braku chęci korzystania z usług agroturystycznych w okolicznych gminach. Jako atrakcyjne dla wypoczynku agroturystycznego mieszkańcy Poznania wskazują obszary cenne przyrodniczo w pobliżu Puszczy Zielonki i Wielkopolskiego Parku Narodowego. Dużym zainteresowaniem cieszą się również gospodarstwa agroturystyczne w gminie Kórnik i Pobiedziska (wykresy 2-5).

Wykres 2. Poziom zainteresowania agroturystyką w strefie podmiejskiej Poznania (Czy skorzystałby Pan/i z usług agroturystycznych w okolicy Poznania?)

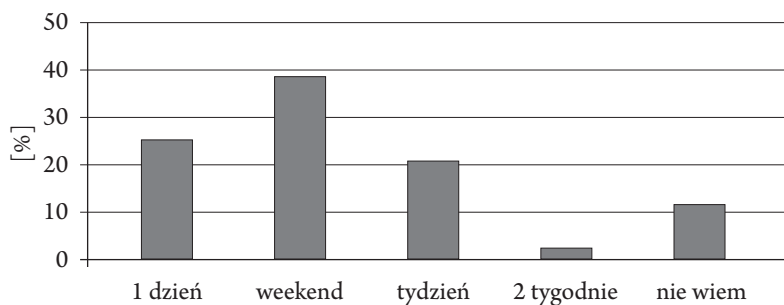
Źródło: wyniki badań ankietowych z 2015 r.

Wykres 3. Gdzie chciałby Pan/i skorzystać z usług agroturystycznych w okolicach Poznania?

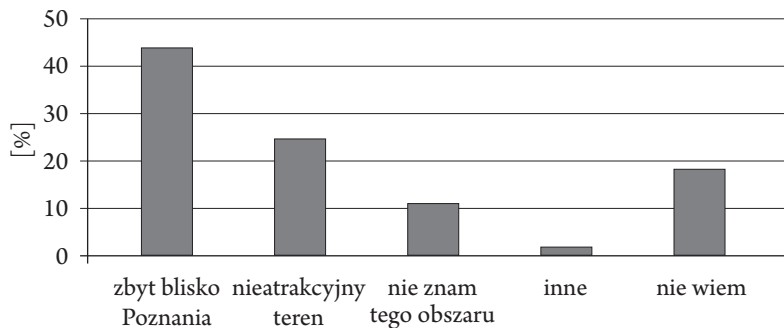
Źródło: wyniki badań ankietowych z 2015 r.

Wykres 4. Jak długi wypoczynek preferuje Pan/i w gospodarstwie agroturystycznym w okolicach Poznania?

Źródło: wyniki badań ankietowych z 2015 r.

Wykres 5. Dlaczego nie jest Pan/i zainteresowany agroturystyką w okolicy Poznania?

Źródło: wyniki badań ankietowych z 2015 r.

Na pytanie: Czy uważa Pan/i, że agroturystyka na obrzeżach Poznania ma szansę stać się popularną formą wypoczynku? większość ankietowanych odpowiedziała pozytywnie (46%), a 25% nie miało na ten temat zdania. Co trzeci ankietowany oceniał jednak tę możliwość negatywnie. Według nich takie gospodarstwa znajdują się za blisko dużego miasta i za blisko miejsca, w którym mieszkają (nie ma potrzeby noclegu). Ponadto w opinii respondentów liczba takich gospodarstw agroturystycznych jest niewielka.

Respondenci zostali też poproszeni o wskazanie oferty, jaką powinny posiadać takie gospodarstwa dla turystów aglomeracji. Generalnie w opinii mieszkańców miasta gospodarstwa agroturystyczne powinny specjalizować się w organizacji imprez integracyjnych dla firm (43% wskazań), rodzinnych i towarzyskich imprez okolicznościowych oraz zielonych szkół dla dzieci (po 23% odpowiedzi). Szczególną rolę respondenci przypisują gospodarstwom oferującym jazdę konną (37% wskazań). Kilkunastoprocentowe wskazania na ofertę kulinarną gospodarstw (niedzielne obiady, spotkania z kuchnią regionalną, sprzedaż lokalnych produktów) sugerują wzrost zainteresowania zdrową żywnością.

Mieszkańcy Poznania zapytani o formy spędzania czasu wolnego w weekendy najczęściej wymieniają pobyt w domu z rodziną lub spotkania towarzyskie (prawie 40% wskazań). Wśród aktywnych form czasu wolnego dominują spacer (35%), przejażdżki rowerowe i uprawianie sportu (po 20%). Dla 15% respondentów weekend to dobry czas na wycieczki poza miasto, a dla 10% – na wyjazdy na działkę. 12% respondentów korzysta w tym czasie z oferty kulturalno-rozrywkowej miasta (głównie wyjścia do kina). Większość ankietowanych mogłaby realizować preferowane formy rekreacji, korzystając z oferty lokalnych gospodarstw agroturystycznych (52%). Dotyczy to głównie odpoczynku, kontaktu z przyrodą oraz możliwości spacerowania i jazdy rowerem. Ciekawa oferta kulinarna gospodarstw agroturystycznych byłaby atrakcyjnym urozmaiceniem spotkań rodzinnych i towarzyskich. Prawie 1/3 respondentów nie widzi możliwości organizowania weekendów na bazie oferty podmiejskich gospodarstw agroturystycznych. Jest to związane z jednej strony z preferowanymi aktywnościami realizowanymi w mieście (zwiedzanie, oferta kulturalno-rozrywkowa), z drugiej – z postrzeganiem terenów podmiejskich miasta jako mało atrakcyjnych i nieznanymi ofertą agroturystycznej.

4. Podsumowanie

Obszar metropolitalny Poznania cechuje wysoki stopień zurbanizowania jednostek wiejskich, które utraciły swój rolniczy charakter. Pomimo to ciągle dysponuje miejscami o cennych walorach przyrodniczych, krajobrazowych i kulturowych,

które nie tylko służą turystom z zewnątrz, ale również stanowią tereny rekreacji i wypoczynku dla mieszkańców miasta. Z uwagi na „odrolniony” charakter podmiejskich wsi rozwój agroturystyki nie ma tam szerokich perspektyw rozwoju. Jednak wskaźniki np. gęstości wiejskiej bazy noclegowej, w tym agroturystyki w powiecie poznańskim, kształtują się na średnim poziomie krajowym. Co ważne, zainteresowanie rozwojem działalności agroturystycznej w gospodarstwach rolnych strefy podmiejskiej Poznania jest bardzo duże, na co wskazuje aktywność rolników w pozyskiwaniu środków na różnicowanie działalności gospodarstw rolnych z PROW 2007-2013. Agroturystyka podmiejska nie jest jednak popularną formą wypoczynku i rekreacji wśród mieszkańców Poznania. Ponieważ jest ona postrzegana głównie jako baza noclegowa w czasie letniego wypoczynku urlopowego, nie wzbudza większego zainteresowania jako możliwość korzystania z „pozanoclegowej” oferty pobliskich gospodarstw agroturystycznych. Wydaje się więc, że wyznaczając kierunki rozwoju agroturystyki w obszarach metropolitalnych, należy zwrócić szczególną uwagę na przygotowanie specjalistycznej oferty gospodarstw agroturystycznych (pozanoclegowej), odpowiadającej potrzebom rekreacyjnym mieszkańców miasta, oraz ich większą promocję.

Literatura

- Bednarek-Szczepeńska M. (2011), Mit o agroturystyce jako szansie rozwojowej dla polskiej wsi, *Czasopismo Geograficzne*, nr 82(3): 249-270.
- Drzewiecki M. (2001), *Podstawy agroturystyki*, Bydgoszcz, Oficyna Wydawnicza OPO.
- Kaczmarek T. (2014), Obszar metropolitalny jako przedmiot badania i narzędzie działania. w: *Delimitacja poznańskiego obszaru metropolitalnego*, red. T. Kaczmarek, Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
- Majewski J., Zmysłony P. (2014), Wiejski charakter – podmiejska lokalizacja. Turystyka wiejska na obszarze metropolitalnym Poznania, *Turystyka i Rekreacja*, t. 11, z. 1.
- Przezbórska-Skobiej L. (2013), *Wiejska przestrzeń rekreacyjna Polski. Ocena atrakcyjności i uwarunkowania rozwoju*, IX Kongres Ekonomistów Polski, www.pte.pl/kongres/referaty/Przezb%C3%B3rska-skobiej%20Lucyna/Przezb%C3%B3rska-Skobiej%20Lucyna%20-%20WIEJSKA%20PRZESTRZE%C5%83%20REKREACYJNA%20POLSKI%20-%20OCENA%20ATRAKCYJNO%C5%9ACI%20I%20UWARUNKOWANIA%20ROZWOJU.pdf [17.11.2015].
- Raport: *Turystyka wiejska, w tym agroturystyka, jako element zrównoważonego i wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich* (2012), Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania PAN, file:///C:/Users/USER/Downloads/raport%20koncowy_turystyka%20wiejska.pdf [17.11.2015].
- Rudnicki R., Biczkowski M. (2015), Agroturystyka jako forma aktywizacji pozarolniczej działalności gospodarstw rolnych w Polsce. Stan, zróżnicowanie przestrzenne i wpływ środków PROW 2007-2013, w: *Turystyka wiejska i agroturystyka. Nowe pa-*

radymaty dla XXI wieku, red. W. Kamińska, M. Wilk-Grzywna, Studia KPZK PAN, t. 162.

Turystyka w aglomeracji poznańskiej (2012), red. S. Bródka, P. Zmysłony, Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe.

Wojciechowska J. (2009), *Procesy i uwarunkowania rozwoju agroturystyki w Polsce*, Łódź: Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego.

Zawadka J. (2015), *Opinie, preferencje, zachowania i oczekiwania turystyczne mieszkańców miast względem agroturystyki*, w: *Turystyka wiejska i agroturystyka. Nowe paradygmaty dla XXI wieku*, red. W. Kamińska, M. Wilk-Grzywna, Studia KPZK PAN, t. 162.

Agritourism in a metropolis: the state and possibility of development in the opinion of Poznan residents

Abstract. By definition, agritourism is connected with rural areas and farming. It is a desirable direction in the development of tourist services, as an alternative to mass recreational tourism, which diversifies economic activities performed in the countryside and sources of income of farms. Analyses of the determinants and level of development of agritourism show those services in Poland to be growing in significance, especially in areas traditionally attractive in tourist terms, and as a development opportunity for peripheral rural areas. Due to their multi-functionality and a high level of urbanisation, metropolitan areas are not suitable for agritourism. However, the agritourist accommodation base around large cities is fairly well developed, primarily offering sleeping facilities for guests from outside and working out an ever-improving special 'metropolitan' recreational-leisure time offer for its own residents. As survey research conducted among the inhabitants of the Poznań metropolis has demonstrated, their interest in agritourism is quite strong, although this does not hold true for agritourism in areas surrounding the city. This is largely due to their relatively poor awareness of tourist attractions located near Poznań and of the other services besides sleeping that agritourist farms can offer.

Keywords: agritourism, metropolitan areas, recreational needs, survey research, agritourism preferences of Poznan residents

AGNIESZKA BRENK*

Turystyka przemysłowo-podziemna szansą dla Górnośląskiej Aglomeracji

Streszczenie. Pozostałości poprzemysłowe licznie zlokalizowane w województwie śląskim są następstwem przemian gospodarczych, jakie nastąpiły na przełomie XX i XXI w. w naszym kraju: upadku przemysłu ciężkiego i związanych z nim przedsiębiorstw, sukcesywnego wyczerpywania się surowców, rewolucji w procesach technologicznych, globalizacji czy koncentracji produkcji w mniejszej liczbie zakładów. Jedną z możliwości zagospodarowania pozostawionego dziedzictwa przemysłowego jest wykorzystanie ich na potrzeby turystyki. Aktywność turystyczna prowadzona w obiektach przeznaczonych dawniej do działalności produkcyjnej, wytwórczej i usługowej stanowi ekonomiczną alternatywę dla wielu obecnie już „martwych” obiektów poprzemysłowych. Rewitalizacja ich powoduje powstawanie kolejnych innowacyjnych produktów turystycznych, dzięki którym turysta ma szansę zapoznać się w atrakcyjny sposób z historią tego rodzaju przemysłu. Dzięki nim możemy docenić geniusz wynalazczy ówczesnych naukowców. Turystyka podziemna, spokrewniona z turystyką przemysłową, stanowi żywy dowód ludzkiej pomysłowości. Niniejszy artykuł ma dostarczyć czytelnikowi tematu do szerszych rozważań związanych z kształtowaniem pozytywnego wizerunku krajobrazu przemysłowego Górnośląskiej Aglomeracji. Wydaje się to o tyle istotne, że wraz z popularyzacją owych obiektów zapewne wzrośnie zainteresowanie regionem, co skutkować będzie większą liczbą odwiedzających, a to z kolei przełoży się na dochody wielu lokalnych podmiotów. Artykuł ma więc potwierdzić tezę o posiadaniu przez Polskę dużego, turystycznego potencjału w postaci niespotykanych w innych regionach kraju zasobów dziedzictwa kulturowego.

Słowa kluczowe: turystyka przemysłowa, turystyka, podziemna, efekt Bilbao

* Wyższa Szkoła Hotelarstwa i Gastronomii w Poznaniu, Katedra Turystyki i Rekreacji, e mail: agolog@wp.pl, tel. 698 546 633.

1. Wprowadzenie

Od wieków turystyka jest częścią ludzkiego świata. Miasta zawsze były pożądanym celem podróży. Oferowały zakwaterowanie, wyżywienie i różne formy rozrywki. Ludzie przemieszczali się głównie z powodów ekonomicznych, ale także religijnych czy militarnych. Wiodła ich przez świat także zwykła ciekawość, poszukiwanie nowych doznań, poznawanie innych kultur. Druga połowa XX w. cechuje się systematycznym rozwojem ruchu turystycznego, kiedy to turystyka stała się zjawiskiem masowym, międzynarodowym biznesem. Rozwój turystyki nabral tempa w czasach rozkwitu przemysłu, rozbudowy linii kolejowych, masowej produkcji wcześniej rzadkich, a przez to kosztownych dóbr. Transport umożliwiający swobodne przemieszczanie się tylko dopełnił tego procesu. Obecnie żyjemy w epoce najbardziej dynamicznego rozwoju turystyki i jej najprzeróżniejszych odmian. Obok znanych form turystyki w miastach: wypoczynkowej, poznawczej, uzdrowiskowej czy religijnej, można obecnie zaobserwować dynamiczny rozwój nowych, m.in.: gastronomicznej, kongresowej, lingwistycznej czy tanatoturystyki. Odnosi się to przede wszystkim do dużych miast i aglomeracji miejskich. Przyczyn tego zjawiska jest wiele, a jedną z nich jest niewątpliwie kryzys miast w rozwiniętych krajach Zachodu. Miasta postindustrialne postrzegają szeroko rozumianą turystykę jako katalizator ich rewitalizacji oraz istotny czynnik wpływający na rozwój społeczno-gospodarczy. Drugim ważnym czynnikiem są zmiany w systemie wartości i modelu zdobywania dóbr i usług społeczeństw krajów wysoko rozwiniętych. Rosnący konsumpcjonizm, także w sferze czasu wolnego, rodzi coraz większe zapotrzebowanie na wysokiej jakości usługi rekreacyjne, rozrywkowe, dostarczające przeżyć i doznań, bez których trudno przyciągnąć współczesnego turystę.

2. Miejska polityka turystyczna

Dynamiczny rozwój współczesnej turystyki pociąga za sobą znaczące przeobrażenia przestrzeni turystycznej. Z jednej strony przestrzeń owa kurczy się, a czasem zupełnie zanika, z różnych powodów, np. katastrof ekologicznych czy postępującej urbanizacji, z drugiej – dzięki nowym zainteresowaniom turystów rozrasta się, pączkuje, jest odkrywana „inaczej”. „Stara” przestrzeń turystyczna w postaci obszarów przemysłowych do niedawna nie była postrzegana jako atrakcyjna. Dzisiejszy turysta nie zadowolą się już biernym odpoczynkiem, chce brać udział w wyjątkowych przedsięwzięciach, doświadczając ekscytacji, niesamowitości czy

magii miejsca, w którym się znajduje. Coraz częściej powstawanie nowych koncepcji, pomysłowość tworzenia niekonwencjonalnych produktów turystycznych powoduje, że obiekty do tej pory niepostrzegane jako atrakcyjne turystycznie odbierane są percepcyjnie szerzej – poprzez dotyk, zapach, dźwięk współczesny turysta ma szansę zapisać w pamięci obrazy, które na długo lub na zawsze z nim pozostaną. Dzięki wykorzystaniu nowych technologii na atrakcyjności niewątpliwie zyskują miejsca, które nie miałyby wcześniej szans na przyciągnięcie turysty.

„Obecnie poszerzanie się przestrzeni turystycznej odbywa się w trzech wymiarach:

- geograficznym – poprzez wykorzystywanie nowych, do tej pory nieznanych za atrakcyjne obszarów,
- czasowym – turyści przemieszczają się w czasie, wędrując w przeszłość lub przyszłość,
- percepcyjnym, poprzez wykorzystanie istniejącej w umysłach turystów sfery symboliczno-magicznej” (Stasiak 2011: 39).

XX-wieczny turysta w miarę postępu procesów urbanizacyjnych, przytłaczany przez miasto, zwiększające się tempo życia, zanieczyszczenie środowiska, pragnął ciszy, spokoju, czystego powietrza. Trend ten do dziś jest zauważalny, lecz okazuje się, że to za mało, że mechanizmy, którymi kieruje się odbiorca usług turystycznych, są bardziej złożone. Zmieniają się potrzeby emocjonalne, pojawiają się nowe motywy, często nawet niezrozumiałe.

XXI-wieczny turysta wywiera niezwykle wpływ na rozwój miast i aglomeracji miejskich. Jest więc stimulatorem zmian w strukturze funkcjonalno-przestrzennej, a co za tym idzie – motywuje lokalne władze do angażowania się w prowadzenie rozsądnej polityki turystycznej w warunkach coraz większej konkurencyjności na turystycznym rynku. Miejska polityka turystyczna powinna zatem być postrzegana wieloaspektowo, jako:

- „– aktywizacja gospodarki lokalnej,
- poprawa jakości życia mieszkańców,
- rewaloryzacja dziedzictwa historycznego,
- wzbogacenie wizerunku miasta,
- rewaloryzacja przestrzeni miejskiej”¹.

Władysław Gawrocki (2007) twierdzi, że turystyka dla aglomeracji miejskich na ogół nie jest funkcją podstawową, lecz uzupełniającą. Z tezą tą można się zgodzić lub nie. Nie zmienia to faktu, że dla wielu dużych skupisk miejskich okazuje się być ostatnią deską ratunku, choćby poprzez tworzenie nowych miejsc pracy, uruchamianie społecznych inicjatyw, angażowanie lokalnej ludności w nowe

¹ <http://dydaktyka.polsl.pl/roz6/aszromek/Shared%20Documents/Instrukcje%20do%20prac%20magisterskich/Turystyka%20poprzemys%20C5%82owa/Konferencja%20poprzemys%20C5%82owa%202009.pdf> [10.04.2015].

Tabela 1. Rozwój turystyki wykorzystującej obiekty przemysłowe na terenie Zabrze

Wskaźniki monitoringu i ewaluacji (efekty)	2011	2012	2013
Liczba ofert w zakresie turystyki przemysłowej	9	8	8
Liczba osób korzystających z ofert turystyki przemysłowej	134 034	150 853	169 763
Liczba obiektów przemysłowych zabezpieczonych na potrzeby turystyki	4	4	4
Wydatki miasta związane z zabezpieczeniem obiektów przemysłowych na potrzeby turystyki (w zł, zbiorczo od 2008 r.)	4 228 625	4 786 037	4 564 338
Wydatki innych podmiotów związane z zabezpieczeniem obiektów przemysłowych na potrzeby turystyki (w zł, zbiorczo od 2008 r.)	63 169	109 385	430 147
Liczba miejsc pracy związana z obsługą ofert w zakresie turystyki przemysłowej (zbiorczo od 2008 r.)	101	107	82
Liczba punktów usługowych w ramach obiektów przemysłowych działających na rzecz turystyki przemysłowej (zbiorczo od 2008 r.)	1	2	4

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Wydziału Promocji, Turystyki i Sportu Urzędu Miejskiego w Zabrzu.

Tabela 2. Zabytkowa kopalnia węgla kamiennego „Guido” w Zabrzu

Wskaźniki monitoringu i ewaluacji (efekty)	2008	2009	2010	2011	2012	2013 (do 1.04)
Liczba miejsc pracy związanych z obsługą ofert w zakresie turystyki przemysłowej	44	53	57	55	64	66
Liczba punktów usługowych w ramach obiektów przemysłowych działających na rzecz turystyki przemysłowej	1	1	1	2	2	2

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Wydziału Kultury i Dziedzictwa Urzędu Miejskiego w Zabrzu.

projekty. Ideą turystyki miejskiej jest m.in. wykorzystanie instytucji i obiektów dziedzictwa przemysłowego, udostępnienie kopalń, hut do zwiedzania, tworzenie szlaków turystyki przemysłowej, np. browarów czy winiarni otwartych dla ruchu turystycznego, szlaków rękodzieła artystycznego, podziemnych tras turystycznych, wstępów do fortyfikacji. Na potrzeby niniejszego artykułu wybrano dwie tabele ilustrujące tendencje zmian, które zachodzą w kolejnych latach realizowania założeń strategii rozwoju turystyki miejskiej.

Tabele te nie dają jednak pełnego obrazu i nie przedstawiają w sposób wyczerpujący problemów związanych z rozwojem turystyki wykorzystującej obiekty

poprzemysłowe całej Aglomeracji Śląskiej. Na przykładzie miasta Zabrze można dostrzec, że w ostatnich latach sytuacja w branży turystycznej jest dość stabilna. Biorąc pod uwagę to, że projekty rewitalizacji obiektów przemysłowych, a co za tym idzie – związane z nimi ogromne koszty są w fazie początkowej, nie można spodziewać się od razu wielkich sukcesów.

3. Turystyka przemysłowa

Rozwój przemysłowy następował prawie od początku istnienia ludzkości – najpierw były to proste narzędzia i urządzenia, potem rzemiosło, do współczesnej produkcji maszynowej zapoczątkowanej w XIX w., a obecnie sterowanej komputerowo. „Śląsk może być przykładem wielu obszarów, które ulegają szybkiej transformacji w tym zakresie. Jest on wciąż jednym z najbardziej uprzemysłowionych regionów Europy, dlatego też związane ze śląskim przemysłem dokonania i zabytki należą do najcenniejszych na świecie”².

Ten rodzaj turystyki ma za zadanie chronić pamięć o budynkach, obecnie często skazanych na zagładę. Gdy powstają nowe obiekty służące rozwojowi współczesnych gałęzi przemysłu, stare idą w niepamięć, szpecą środowisko, rozkradane marnieją na oczach wszystkich. Ich los z reguły jest przesądzony – przeznaczone na gruz, rzadko którego z nowych właścicieli interesuje ich wartość zabytkowa czy historyczna. Tym samym zubożeniu ulega pamięć i kultura tych miejsc. A przecież można je wykorzystać jako element zrównoważonego rozwoju. Chronimy w ten sposób nie tylko dziedziczone zasoby, ale także okoliczne środowisko naturalne, rozwijamy więzi społeczne, tworzymy miejsca pracy. Poza tym czy wszyscy musimy wypoczywać na „łonie natury”? Dlaczego nie można twórczo i ciekawie spędzić czasu w starej fabryce, gdzie pięknie zaaranżowano salę koncertową lub zorganizowano ciekawy wernisaż? Rzadkim pozytywnym przykładem jest jedna z pierwszych w Polsce adaptacji loftów Bolko, w Bytomiu, będącą prywatną inicjatywą i projektem mieszkania w starej lampiarni autorstwa Przemysława Łukasika. Kolejnymi mogą być Galeria Szyb Wilson 24, powstała również jako pomysł prywatnego inwestora, aby zaadaptować grupę budynków dawnej kopalni „Wieczorek”.

„Stare fabryki, kopalnie, młyny, winiarnie, śluzy, systemy nawadniania, maszyny i narzędzia od dawna mają swoich entuzjastów i fanatyków, są też przedmiotem naukowych dociekań. Spuścizna przemysłowa jest wyrazistą częścią kultury materialnej, odpowiedzialnej za ukształtowanie się oblicza różnorodnych kultur, społeczności i jednostek. Nie bez powodu Kopalnia Soli w Wieliczce

² Ibidem.

już w 1978 r. jako jeden z pierwszych obiektów na świecie znalazła się na liście UNESCO Dziedzictwa Światowego³. Pierwszym obiektem w Polsce, jaki znalazł się na liście dóbr chronionych prawem w okresie międzywojennym, była walcownia i pudlingarnia pochodząca z pierwszej połowy XIX w. w Sielpi k. Końskich (obecnie woj. świętokrzyskie).

Według oceny UNWTO „turystyka dziedzictwa przemysłowego może być postrzegana jako produkt niszowy, ale też jako produkt o wielkim potencjale rozwoju, szczególnie w Europie, jeśli weźmie się pod uwagę rosnący popyt na różnorodność oferty turystycznej”⁴.

Ciekawym przykładem jest hiszpańskie Bilbao, największe miasto Kraju Basków. Wielki Zespół Miejski Bilbao liczy ok. 950 tys. mieszkańców, co stanowi prawie połowę wszystkich zamieszkujących Kraj Basków. Miasto jest obecnie głównym ośrodkiem gospodarczym regionu i na pierwszy rzut oka nie różni się od innych przemysłowych miast Hiszpanii. Wielkie fabryki na obrzeżach miasta, podniszczona średniowieczna starówka zamierająca w porze sjeisty, targ rybny, portowe dzielnice. Jeszcze do niedawna zapomniane przez ludzi, omijane szerokim łukiem, obecnie przyciąga ponad milion turystów rocznie. Na początku lat 90. XX w. władze regionu podjęły decyzję, by wybudzić Baskonię z gospodarczego i kulturalnego letargu. „Bilbao, największe miasto regionu, z upadającego ośrodka przemysłu metalurgicznego i stoczniowego miało zamienić się w kulturalną stolicę Baskonii. Lokalni działacze oraz Unia Europejska przeznaczyli ogromne środki na poprawę infrastruktury, edukację i nowe miejsca pracy. Wcześniej mało kto słyszał o tym prowincjonalnym mieście. Dopiero dzięki wizjonerskim projektom światowych gwiazd architektury, takim jak futurystyczne stacje nowej linii metra autorstwa sir Normana Fostera i spektakularny wiszący most dla pieszych Santiago Calatravy, o Bilbao zrobiło się głośno. Prawdziwym przełomem jednak było otwarcie Guggenheim Bilbao, muzeum sztuki nowoczesnej”⁵. Władze regionu miały jednak świadomość, że same nie podolają tak ogromnemu przedsięwzięciu, więc zaprosiły jedną z najbardziej prestiżowych instytucji zajmujących się sztuką współczesną, założoną przez znanego amerykańskiego przemysłowca i kolekcjonera Salomona Guggenheima. Miasto przekazało grunty oraz pokryło część kosztów, natomiast fundacja ma za zadanie utrzymywać obiekt, organizować wystawy czasowe i pokazywać część swojej słynnej kolekcji. Jest to przykład dobrych praktyk z zakresu partnerstwa publiczno-prywatnego na świecie. Co znamienne, na miejsce realizacji projektu wybrano zaniedbaną wówczas dzielnicę portową nad brzegiem rzeki Nervion. Muzeum Guggenheima w pierwszych trzech latach odwiedziły ponad 4 mln ludzi, na których miasto za-

³ Ibidem.

⁴ Ibidem.

⁵ <http://vumag.pl/design/efekt-bilbao,60400.html> [9.04.2015].

robiło w pierwszym roku 148 mln euro. Tak niezwykle zainteresowanie nowym muzeum spowodowało rozwój infrastruktury okołoturystycznej. Podniosła się jakość życia mieszkańców dzięki powstaniu nowych instytucji, hoteli, restauracji, rozbudowaniu transportu miejskiego. Warto wspomnieć, że autor projektu muzeum Frank Owen Gehry, a właściwie Ephraim Goldberg, urodzony w Kanadzie, w polsko-żydowskiej rodzinie pochodzącej z Łodzi, chciał coś za darmo zaprojektować w Warszawie. Władze miasta niestety się nie zgodziły, tracąc jedyną okazję, by jakikolwiek budynek w stolicy trafił do podręczników architektury. Nieco mądrzejsi byli nasi południowi sąsiedzi – Czesi, którzy mogą chwalić się w licznych turystycznych publikacjach swoim Tańczącym Domem w Pradze, autorstwa właśnie Franka Gehrego. Warto dodać, że Bilbao zostało nagrodzone za swój ogromny wieloletni trud nie tylko w postaci znacznych zysków z turystyki, ale także otrzymało w 2014 r. zaszczytny tytuł światowej stolicy designu nadawany przez organ światowego dziedzictwa UNESCO.

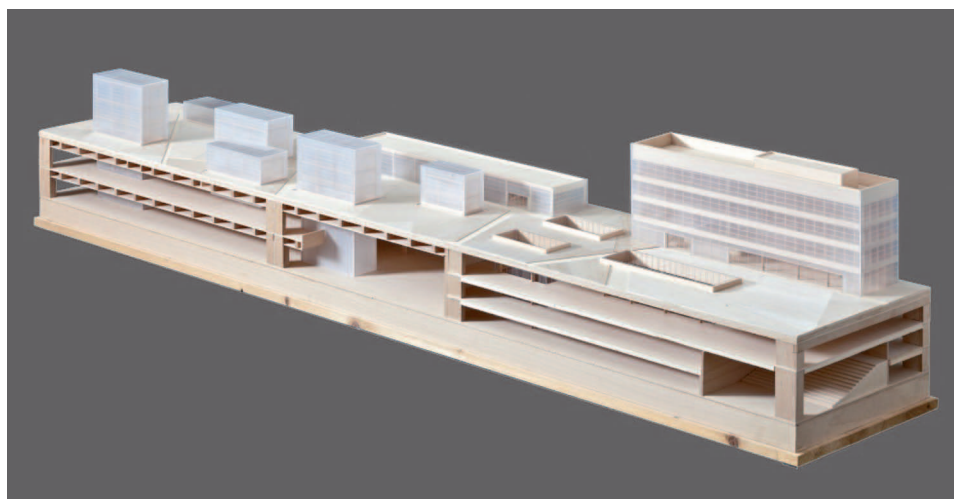

Fot. 1. Muzeum Guggenheima w Bilbao (https://de.wikipedia.org/wiki/Guggenheim-Museum_Bilbao/ [10.04.2015]).

Do wykorzystania „efektu Bilbao” przymierzają się Katowice. Miasto o podobnej tradycji hutniczo-górnictwej dzięki nowatorskim rozwiązaniom będzie próbowało przyciągnąć turystów do Muzeum Śląskiego w nowej siedzibie. Na potrzeby muzeum zaadaptowano teren dawnej kopalni węgla kamiennego „Katowice”, wraz z jej wybranymi postindustrialnymi zabudowaniami, które z innymi powstającymi instytucjami będą tworzyć Strefę Kultury – nowe centrum życia kulturalnego miasta. Otwarcie nowego budynku, który został wybudowany pod

powierzchnią ziemi, nastąpiło 27 czerwca 2015 r. Nowoczesna konstrukcja zaprojektowana przez austriacką pracownię Riegler Riewe Architekten z Grazu, zakłada maksymalne wykorzystanie przestrzeni znajdującej się pod powierzchnią ziemi, a tym samym niewielką ingerencję w poprzemysłowy krajobraz⁶. Szyb kopalniany z windą panoramiczną będzie zwoził turystów na trzy podziemne poziomy siedmiokondygnacyjny budynek. Oczywiście wszystkie te działania nie byłyby możliwe, gdyby nie Lokalny Program Rewitalizacji Miasta Katowice na lata 2014-2015 przyjęty przez Radę Miasta Katowice uchwałą nr XLV/1059/14 z dnia 5 lutego 2014 r., stanowiący aktualizację i kontynuację Lokalnego Programu Rewitalizacji Miasta Katowice na lata 2007-2013.

Powierzchnia użytkowa Muzeum Śląskiego wynosi prawie 25 tys. m², a wystawiennicza 6 tys. m². Podziemny, trzykondygnacyjny garaż posiada aż 232 stanowiska parkingowe. Powierzchnie poszczególnych wystaw wynoszą: Malarstwo polskie od 1800 do 1945 r. – 474,64 m², Malarstwo polskie po 1945 r. – 1264,91 m², Plastyka nieprofesjonalna – 504,29 m², Śląska sztuka sakralna – 212,71 m², Centrum Scenografii Polskiej – 751,86 m²⁷.

Fot. 2. Muzeum Śląskie – makieta (http://architektura.muratorplus.pl/kolekcja-architektury/nowe-muzeum-slaskie-w-katowicach_3710.html [14.12. 2015]).

Genialnym przykładem rewitalizacji podobnego obiektu jest dawna kopalnia węgla kamiennego Zeche Zollverein w niemieckim Essen, zwana też najpiękniejszą kopalnią świata. Przez 135 lat wydobywano w niej i przetwarzano węgiel.

⁶ www.muzeumslaskie.pl/o-muzeum-nowe-muzeum-slaskie-1.php [10.04.2015].

⁷ Ibidem.

Zamknięta w 1986 r., dziś dzięki powołanej onegdaj fundacji stanowi kulturalne centrum Zagłębia Ruhry.

Obiektem, który już wpisuje się w katowicki krajobraz, jest Międzynarodowe Centrum Kongresowe położone tuż obok słynnego „Spodka”. To złożony obiekt usługowy, zaliczany do budynków użyteczności publicznej. „W przeważającej części jest on przeznaczony dla gości organizowanych w nim wydarzeń. Posiada jednak także strefę dostępną całkowicie publicznie – jest to zielone przejście na ukos przez dach budynku przybierający w tym miejscu formę przesmyku, doliny, a także – foyer główne, łączące wejście od strony placu honorowego przed »Spodkiem« z wejściem od strony projektowanej ulicy Olimpijskiej. Oznaczenie tych przestrzeni jako publicznych stanowi ważny element miastotwórczy dla poprzemysłowego terenu, na którym obiekt MCK został zaprojektowany. Główną funkcję budynku można określić jako kongresową, konferencyjną, wystawienniczą, targową, widowiskową”⁸. Gmach ma prostą i wyrazistą formę. Zaprojektowany został tak, by wkomponowywał się w publiczną przestrzeń poprzez zapewnienie łącznika wzdłuż ważnej dla funkcjonowania miasta osi, która scala plac honorowy przed halą „Spodka” (także najważniejszego węzła komunikacyjnego Katowic) i najstarszą, historyczną część miasta o nazwie Bogucice, a jednocześnie pozostawił słynną halę jako dominującą w przestrzeni. Autorem prac projektowych dla MCK jest warszawska pracownia architektoniczna JEMS Architektki – laureat I nagrody w Międzynarodowym Konkursie na opracowanie koncepcji urbanistyczno-architektonicznej Międzynarodowego Centrum Kongresowego w Katowicach⁹.

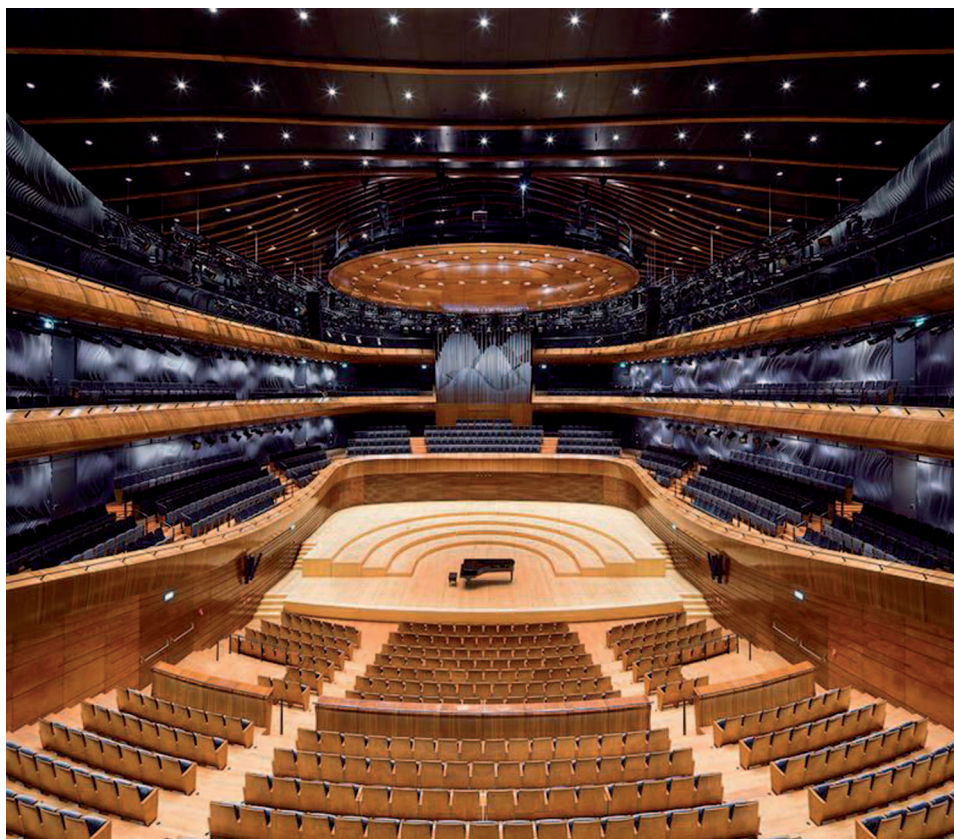
Fot. 3. Katowickie Centrum Kultury (www.pap.pl/aktualnosci/news,441786,katowice-staraja-sie-o-tytul-miasta-muzyki-unesco.html [14.12.2015]).

⁸ www.icc-katowice.eu/o-projekcie/podstawowe-informacje-o-projekcie [10.04.2015].

⁹ www.icc-katowice.eu/o-projekcie/autor-projektu [10.04.2015].

Trzecim nowatorskim rozwiązaniem architektonicznym jest wielka sala koncertowa Narodowej Orkiestry Symfonicznej Polskiego Radia, która została starannie ukryta wewnątrz antracytowej bryły, pośrodku atrium, tak by można ją było podziwiać z każdego miejsca budynku. „Dotykając jej lica, poznajemy odciski w litym betonie relief sosnowych desek. To jeden z rodzajów użytego drewna – materiału, który wraz z cegłą i betonem tworzy kolejne warstwy na drodze w głąb muzycznej przestrzeni. Pierwszy kontakt z drewnem, w jego przetworzonej strukturze, następuje wraz z dotknięciem pochwytu balustrady, która prowadzi nas w stronę wejścia do sali koncertowej. Dalej drewno przybiera postać brzozy w podcieniach betonowej skorupy. Wreszcie po przekroczeniu progu sali koncertowej ten szlachetny materiał ukazuje się pełnią możliwości poprzez wyrafinowaną formę, precyzję wykonania, zapach woskowanych powierzchni w kolorze najwspanialszego z instrumentów: skrzypiec Stradivarius. Komfort wspólnego przeżywania koncertu zapewni nam 1800 specjalnie zaprojektowanych dla tego wnętrza foteli, które rozmieszczono na 4 ułożonych kaskadowo wokół estrady poziomach. Taki zamysł zapewnia nam optymalny efekt zarówno odsłuchu, jak i widzenia. Każdy element składający się na całość doznań ma tu muzyczne odniesienie i uzasadnienie. Bowiem sala zbudowana jest niczym instrument. Rzeźbiarska forma przywołuje skojarzenia z miękkością pudła rezonansowego. Ściany zamykające wnętrze są niczym opalizująca kotara. Dopiero po dotknięciu przekonujemy się o jej twardości i gęstości służącej odbiciu i rozproszeniu dźwięków. A te docierają do nas z każdej strony. Wszystkie misterne połączenia, przewrotna gra płynnych kształtów sufitu, ścian i balkonów z twardością betonu i brzozy sklejki podporządkowana jest dwóm równie ważnym aspektom: akustyce i atmosferze miejsca. Czerpaliśmy doświadczenia od mistrzów gatunku. Tradycyjne rzemiosło i sztuka ręcznej roboty wspierały nowe technologie. Dzięki nim, doskonaląc pierwotną metodę wypalania cegły, osiągnęliśmy pożądaną ekspresję i trwałość, odlaliśmy w barwionej masie betonu sferyczną skorupę sali koncertowej, z użyciem gumowych szalunków wyrzeźbiliśmy płynność twardych jak skała draperii wewnętrznej powłoki sali, wreszcie każdy z kilkuset obrabianych cyfrowo bloków drewna klejonego otrzymał zmysłowy kształt balustrady i plafonu. 6 lat projektowania i budowania to czas spotkań z wieloma ludźmi. Zaczynając od lokalnych rzemieślników i budowniczych, urzędników, inwestorów i użytkowników, przez architektów, branżystów i światowej sławy akustyków, a kończąc na wybitnych artystach. Wszystko po to, by to miejsce wypełnili ludzie i muzyka”¹⁰. Autorem projektu jest Konior Studio. Doskonała akustyka to efekt współpracy architekta Tomasza Koniora z japońskimi specjalistami z Nagata Acoustics. Inwestycja została zrealizowana w 2014 r.

¹⁰ <http://architektura.muratorplus.pl/zycie-w-architekturze/2015/wielka-sala-koncertowa-no-spr/1288/> [10.04.2015].

Fot. 4. Sala koncertowa NOSPR (www.architektura.muratorplus.pl [10.04.2015]).

Trzy różne obiekty, z założenia mające tworzyć oś kultury, zlokalizowane na terenach dawnej kopalni węgla kamiennego „Katowice”, są ogromnym przedsięwzięciem rewitalizacyjnym, a jednocześnie odpowiedzią na różne kierunki rozwoju miasta. Całościowy koszt inwestycji razem z infrastrukturą przekroczył kwotę 1 mld zł. Nowe Muzeum Śląskie w Katowicach najprawdopodobniej nie osiągnie tak dużego sukcesu jak Muzeum Guggenheima, ale należy się spodziewać, że wraz z Międzynarodowym Centrum Kongresowym, gmachem Narodowej Orkiestry Symfonicznej Polskiego Radia oraz przebudowanym rynkiem będzie miało duży wpływ na „odrodzenie się” Katowic. Dobre samopoczucie pomysłodawców i organizatorów przedsięwzięcia może jednak nieco popsuć nominacja Katowickiej Strefy Kultury do znanego konkursu ogłaszanego przez Stowarzyszenie Moje Miasto, do antynagrody zwanej Betonową Kostką. Zdaniem organizatora plebiscytu inwestycja przez innych uznawana za majstersztyk architektoniczny nie będzie służyć lokalnej społeczności. Za dużo dróg, parkin-

gów i ruchu samochodowego, a za mało zieleni, traktów spacerowych i ścieżek rowerowych. Bez wątplenia jednak Strefa Kultury to spektakularny przykład re-witalizacji obiektów przemysłowych na cele kulturalne i należy mieć nadzieję, że będzie służyła społeczeństwu nie tylko podczas ciekawych koncertów.

4. Turystyka podziemna

„Zwiedzanie podziemnych tras turystycznych jest rodzajem przygody, która nie tylko pobudza i dostarcza nieznanych dotąd wrażeń, ale jest także bardzo praktyczną, pouczającą lekcją przyrody i historii w różnych jej aspektach”¹¹.

Podobnie jak turystyka przemysłowa, tak i podziemna ma swoje korzenie w najdawniejszych czasach. Ludzie wykorzystywali skalne nawisy, załomy, a zwłaszcza jaskinie jako bezpieczne w ich odczuciu miejsca do zamieszkania, jako naturalne schronienie przed niekorzystnymi warunkami klimatycznymi oraz przed dziką zwierzyną. Jak długa jest historia ludzkości, świat podziemny identyfikowany był także ze światem bóstw oraz zmarłych przodków. Stąd też w wielu kulturach spotyka się monumentalne skalne świątynie i nekropole. Z upływem czasu ludzkość stopniowo przekształcała naturalne podziemia w niezwykle trwałe i doskonale izolowane termicznie „skalne mieszkania”. Różne podziemne zakamarki wykorzystywano także w celach magazynowych, tworząc z czasem coraz bardziej rozbudowane piwniczne labirynty.

Ziemia zapewniała i nadal zapewnia człowiekowi nie tylko bezpieczne schronienie, lecz również dostarcza surowców niezbędnych w pracy oraz codziennej walce o pożywienie i biologiczne przetrwanie. Ten proces przyczynił się do powstania górnictwa. Czasy wojenne zmusiły ludzi do budowy specyficznych obiektów, których istotną część stanowiły kondygnacje podziemne. Dzięki temu możemy dziś zwiedzać wiele zabytkowych kopalń, magazynów i obiektów, które zostały przekształcone w podziemne trasy turystyczne. W ostatnich latach dużym zainteresowaniem cieszą się też dawne piwnice zaadaptowane na stylowe restauracje, puby czy kawiarnie.

5. Górnośląska Aglomeracja

„Aglomeracja Górnośląska leży w północnej i środkowej części Wyżyny Śląskiej. Niewielkie fragmenty aglomeracji w rejonie Gliwic i Tychów znajdują się już w obrębie Kotliny Raciborsko-Oświęcimskiej. Od strony północno-wschodniej

¹¹ www.podziemia.pl/ [12.04.2015].

w rejonie Dąbrowy Górniczej przylega obszar jurajskiej Wyżyny Krakowsko-Częstochowskiej. Rzeźba terenu wykazuje dużą zmienność: od wysokości około 190 m n.p.m. w rejonie Kanału Gliwickiego do wysokości około 350 m n.p.m. w rejonie Piekar Śląskich i Dąbrowy Górniczej. Aglomeracja Górnośląska jest zespołem policentrycznego układu urbanistycznego powstałego na bazie eksploatacji surowców kopalnych. Niekorzystny wpływ na rozwój przestrzenny poszczególnych miast aglomeracji i ich wizerunku wywiera nierównomierne rozmieszczenie obiektów i zakładów przemysłowych, przemieszanych z zabudową mieszkaniową i infrastrukturą miejską¹².

Osią Górnośląskiego Zespołu Metropolitalnego są Katowice – miasto o największym potencjale i aktywności gospodarczej. Pozostałe cztery miasta rdzeniowe to: Gliwice, Bytom, Zabrze i Sosnowiec, skupiające największy po Katowicach potencjał przemysłowy i kulturowy. Tychy i Chorzów uzupełniają ten układ jako miasta przyszłości nowej gospodarki. W Aglomeracji Górnośląskiej można zauważyć trzy grupy miast nowej generacji:

- Katowice, Chorzów, Tychy i Ruda Śląska,
- Gliwice, Zabrze, Bytom,
- Sosnowiec i Dąbrowa Górnicza.

„Dwie krzyżujące się w Katowicach osie zmiany strategicznej realizującej się według zasady »od rewitalizacji miast poprzez budowanie i promowanie nowej gospodarki do metropolizacji aglomeracji«, są to: centralna oś zmiany strategicznej wschód – zachód: Gliwice – Katowice – Sosnowiec, wspomagająca oś zmiany strategicznej północ – południe: Bytom – Katowice – Tychy” (Klasik 2008).

Nie ma w Polsce drugiego takiego ośrodka metropolitalnego, którego czwartą część powierzchni stanowiłyby lasy i parki. Najbardziej popularny Park Śląski w Chorzowie (większy niż Central Park w Nowym Jorku) od 65 lat służy spacerowiczom, turystom, uczestnikom imprez masowych, a także zwolennikom wzmacniania zdrowia i sportowej kondycji na łonie przyrody poprzez uprawianie różnych form rekreacji ruchowej.

Markowym produktem turystycznym, z którego Ślązacy są bardzo dumni, jest Szlak Zabytków Techniki, kolejny to Szlak Architektury Drewnianej i Szlak Moderny, który obejmuje budynki katowickiej architektury z okresu międzywojennego.

Podążając Szlakiem Zabytków Techniki, kolejno możemy poznać Elektrociepłownię Szombierki, powstałą po pierwszej wojnie światowej, a czasie trwania drugiej będącą największym dostarczycielem energii w Europie. Górnośląskie Koleje Wąskotorowe, powstałe na początku lat 50. XIX w., to kolejny obiekt na mapie tego szlaku. Linia turystyczna liczy 21 km, a na największej stacji Bytom Karb Wąskotorowy możemy zobaczyć budynki parowozowni z dwoma parowo-

¹² http://spjp.katowice.pios.gov.pl/opis_stref.aspx?strefa=PL2401 [15.04.2015].

zami, pojazdy spalinowe, wagony towarowe i osobowe, drezynę i wagon-salonkę z 1912 r. Trzeci obiekt wyróżniający się w chorzowskim krajobrazie to szyb „Prezydent”, zawdzięczający nazwę ówczesnemu prezydentowi Polski Ignacemu Mościckiemu. Jest to najcenniejszy i najbardziej efektowny obiekt Szlaku Zabytków Techniki. „Niezwykła jest konstrukcja wieży – zastrzałowa, żelbetowa. Liczy 42 m wysokości i posiada dwa koła linowe o średnicy 5,5 m. Za pomocą dwóch skibów (zbiorników wyciągowych) o pojemności 10 ton każdy, mogła ona wydobywać około 500 ton węgla na godzinę! Obok wieży zachowały się także m.in.: historyczna brama wjazdowa, dawne budynki straży pożarnej, domu sztygarów, kasyna, skraplarni powietrza, łaźni, maszynowni i nadszubyia szybu »Erbreich I« (później »Wojciech«) oraz maszynowni szybu »Erbreich II«. Kilka z tych obiektów zrewitalizowano, tworząc kompleks hotelowo-gastronomiczny »SztYGarka«. Znajdziemy w nim m.in. pensjonat, restaurację i kawiarnię oraz SPA; »SztYGarka« kusi także imprezami kulturalnymi”¹³.

W obrębie Górnośląskiej Aglomeracji możemy zwiedzać również najstarszą na Górnym Śląsku Sztolnię Królowej Luizy w Zabrze. Jej początki sięgają 1791 r. Była ona w owym czasie największą i najnowocześniejszą w Europie. W 1973 r. zakończono wydobywanie węgla kamiennego, a w 1993 r. obiekty kopalniane zostały wpisane do rejestru zabytków województwa katowickiego jako dobra przemysłu i techniki o wartości historycznej w skali kraju. Pieczę nad nimi przejęło Muzeum Górnictwa Węglowego, tworząc Skansen Górnicy „Królowa Luiza”. Turyści i pasjonaci tej formy turystyki mają okazję zobaczyć: „urządzenia szybowe i łączności sygnalizacyjnej, ekspozycję zawiesi klatkowych, warsztat szybowy, oddziałową stację ratownictwa górniczego, a także wnętrza rozdzielni elektrycznej 6 KV. Główną atrakcją Skansenu jest czynna, jedyna tego typu w Europie, parowa maszyna wyciągowa z 1915 r. o mocy 2 tys. KV, która obsługiwała szyb o głębokości 503 m”¹⁴. Część podziemna udostępniona do zwiedzania położona jest wokół nieistniejącego już szybu „Wilhelmina”. Obejmuje wyrobiska od początku XIX w. po czasy współczesne. „Turyści schodzą na głębokość 35 m i przemierzają podziemne korytarze o łącznej długości 1560 m. Kopalniane chodniki i wyrobiska znajdują się na różnych poziomach i połączone są pochylniami. Zwiedzając podziemia, można prześledzić różne techniki urabiania węgla: od XIX-wiecznego filara zabierkowego po współczesne maszyny i urządzenia ścianowe. Niezapomnianych wrażeń dostarcza pobyt na terenie dwóch ścian zmechanizowanych i uczestnictwo w pokazie pracy dużych urządzeń górniczych, takich jak: strug, kombajn ścianowy i chodnikowy”¹⁵.

Miłośnikom podziemnej turystyki górniczej udostępniona jest także Kopalnia ćwiczebna „SztYGarka” w Dąbrowie Górniczej. Służyła ona uczniom Pań-

¹³ <http://slaskie.travel/Poi/Pokaz/1689/57/szyb-prezydent> [15.04.2015].

¹⁴ www.podziemia.pl/index.php?strona=50 [12.04.2015].

¹⁵ Ibidem.

stwowej Szkoły Górniczej i Hutniczej, by w praktyce mogli poznawać tajniki górniczego rzemiosła. Swoją działalność zakończyła w 1994 r. Stanisław Staszic, inicjator powstania pierwszej kopalni węgla kamiennego w Dąbrowie Górniczej, zaszczerpił również ideę gromadzenia zbiorów geologicznych. Członkowie Oddziału Polskiego Towarzystwa Krajoznawczego postanowili takie muzeum stworzyć na potrzeby szkoły. „W 1966 r. zbiory zajmowały 5 sal o łącznej powierzchni 240 m kwadratowych. Około 3 tysięcy okazów rozmieszczonych było w 111 gablotach. Większość z nich pochodziła z Zagłębia Śląsko-Dąbrowskiego oraz Dolnośląskiego. Ilustrowały one pełny profil budowy geologicznej obu ww. polskich zagłębi węglowych”¹⁶. Zadaniem muzeum jest ochrona dziedzictwa kulturowego Dąbrowy Górniczej. Oferta edukacyjna placówki stawia na zajęcia aktywne, pobudzające wyobraźnię, przemawiające językiem młodego odbiorcy, przeznaczone dla wszystkich etapów edukacji.

6. Podsumowanie

Jeszcze całkiem niedawno dość surrealistycznie brzmiało zapraszanie gości w wydawałoby się niegościnne progi Górnego Śląska, ale dziś wiemy, że poprzemysłowe dziedzictwo zmienia się w turystyczny atut. Spacery po miastach także mogą dostarczać niezwykłych wrażeń. Dla miłośników architektury, i tej XIX-wiecznej, i tej współczesnej, obszar Górnego Śląska staje się nie lada atrakcją, także dla pasjonatów techniki, jej korzeni ukazujących tradycyjną kulturę tych terenów. Jak wynika z raportu z badań ruchu turystycznego, przeprowadzonych przez ARC Rynek i Opinia na zlecenie Śląskiej Organizacji Turystycznej, województwo śląskie w 2014 r. odwiedziło prawie 3,3 mln turystów. Ich łączne wydatki oszacowano na 3,4 mld zł¹⁷. W strategii rozwoju województwa śląskiego do 2020 r. zawarte są deklaracje dotyczące dbania o harmonijny i zrównoważony rozwój tego regionu. Aby je realizować, potrzeba jeszcze wielu czynników. Najważniejszym jest czynnik ludzki (w tym często zachowawcze, roszczeniowe i ksenofobiczne postawy w niektórych grupach społeczno-zawodowych). To z pewnością utrudnia realizację wielu ciekawych inicjatyw. Potencjał rozwojowy na tym terenie jest ogromny, a siłą napędową działań są sami Ślązacy. Plan strategiczny dotyczący Aglomeracji Górnosląskiej zakłada, że „obszar ten będzie charakteryzował się zrównoważonym wyskalowaniem funkcji rozwoju cywilizacyjnego i gospodarczego, nowoczesną i innowacyjną gospodarką z dużą liczbą przedsiębiorstw wysokich technologii oraz koncentracją sfery usług, zapewniających wysoką pozycję

¹⁶ http://muzeum-dabrowa.pl/?page_id=97 [15.04.2015].

¹⁷ www.silesia-sot.pl/badania-ruchu-turystycznego-2014-r/2015/03/19 [22.09.2015].

konkurencyjną regionu w skali globalnej oraz o dobrze rozwiniętych związkach z atrakcyjnym otoczeniem miejskim i wiejskim. Dobrze rozwinięte funkcje metropolitalne, w tym silny ośrodek związany z nauką i kulturą, zapewnią mu pozycję konkurencyjną w skali kraju i Europy, w tym wysoką atrakcyjność dla inwestorów zewnętrznych. Będzie to obszar o dobrze funkcjonującym wewnętrznym systemie transportowym, dostępny poprzez różne formy transportu z ośrodków metropolitalnych Europy i świata oraz ośrodków rozwoju cywilizacyjnego kraju. W otoczeniu centrum metropolii zachowane zostaną walory przestrzenne o naturalnym krajobrazie, w tym wielkie kompozycje lublinieckie, kozielsko-jaworznickie, jurajskie. Obszar będzie przyjaznym środowiskiem zamieszkania i pracy dla ponad 3 milionów ludzi¹⁸.

Jak zauważa Zygmunt Kruczek, „najlepszą formą ochrony zabytków dziedzictwa przemysłowego jest wykorzystanie ich dla tworzenia produktów turystycznych w harmonijnej relacji zgodnej z ideą ZR regionów i miejscowości turystycznych. Proces tworzenia i kultywowania wartości służy podniesieniu konkurencyjności polskiej branży turystycznej” (Kruczek 2009: 226; za: *Dziedzictwo przemysłowe...* 2009).

Cieszą wysiłki podejmowane dla zachowania spuścizny kulturowej Górnośląskiej Aglomeracji, choć w wielu przypadkach jest za późno, bo ratować już nie ma czego. Istniejące prawodawstwo dość nieskutecznie chroni dziedzictwo poprzemysłowe. Trzeba jednak z nadzieją patrzeć na starania władz regionu i coraz pełniej rozumieć siłę, jaka drzemie w tych zasobach, gdyż jest to klucz do rewitalizacji całego regionu. W 2015 r. mija „25 lat od rekomendacji Komitetu Ministrów przy Radzie Europy dotyczącej promowania świadomości i uznania dla dziedzictwa przemysłowego oraz deklaracji, że w tym roku powinno się obchodzić rocznicę 25 lat dotychczasowych osiągnięć, a także troski o zrównoważony rozwój Europejskiego Dziedzictwa Przemysłowego”¹⁹.

Literatura

- Durydiwka M., Duda-Gromada K. (2011), *Przestrzeń turystyczna – czynniki, różnorodność, zmiany*, Warszawa: Uniwersytet Warszawski.
- Dziedzictwo przemysłowe jako element zrównoważonego rozwoju turystyki* (2009), V Konferencja Międzynarodowa Naukowo-Praktyczna, Katowice: MSiT.
- Gaworecki W. (2007), *Turystyka*, Warszawa: PWE.
- <http://architektura.muratorplus.pl/zycie-w-architekturze/2015/wielka-sala-koncertowa-nospr/1288/> [10.04.2015].
- http://muzeum-dabrowa.pl/?page_id=97 [15.04.2015].

¹⁸ <http://slaskie.pl/zalaczniki/2010/02/24/1267017716/1267017953.pdf> [15.04.2015].

¹⁹ www.ihtourism.pl/images/pdf/zabrze_konferencja_2012.pdf [12.04.2015].

- http://przemiana.katowice.eu/aktualnosci/121/katowicka_strefa_kultury_%E2%80%93_jesien_2013.html [10.04.2015].
- <http://slaskie.travel/> [15.04.2015].
- <http://slaskie.pl/zalaczniki/2010/02/24/1267017716/1267017953.pdf> [15.04.2015].
- http://spjp.katowice.pios.gov.pl/opis_stref.aspx?strefa=PL2401 [15.04.2015].
- <http://tuudi.net/2012/11/26/czy-katowice-wykorzystaja-efekt-bilbao> [10.04.2015].
- <http://vumag.pl/design/efekt-bilbao,60400.html> [9.04.2015].
- Kozak M. (2009), *Turystyka i polityka turystyczna a rozwój – między starym a nowym paradygmatem*, Warszawa: Scholar.
- Lorenc M. (2001), Podziemia użytkowane i tworzone przez człowieka, w: *Zabezpieczenie i rewitalizacja podziemnych obiektów zabytkowych*, Kraków – Bochnia.
- Materiały pokonferencyjne Górnośląskiej Wyższej Szkoły Handlowej, <http://dydaktyka.polsl.pl/roz6/aszromek/Shared%20Documents/Instrukcje%20do%20prac%20magisterskich/Turystyka%20poprzymys%C5%82owa/Konferencja%20poprzymys%C5%82owa%202009.pdf> [10.04.2015].
- Pender L., Sharpley R. (2008), *Zarządzanie turystyką*, Warszawa: PWE.
- Różycki P. (2006), *Zarys wiedzy o turystyce*, Kraków: Proksenia.
- Sprawozdanie z realizacji strategii rozwoju miasta Zabrze na lata 2008-2020 za 2013 (2014), Zabrze.
- Stasiak A. (2011), *Współczesna przestrzeń turystyczna*, Warszawa: Wyd. Uniwersytetu Warszawskiego.
- Strategia rozwoju województwa śląskiego „Śląskie 2020” (2010), Katowice.
- www.icc-katowice.eu/aktualnosci [10.04.2015].
- www.icc-katowice.eu/o-projekcie/podstawowe-informacje-o-projekcie [10.04.2015].
- www.icc-katowice.eu/o-projekcie/autor-projektu [10.04.2015].
- www.ihtourism.pl/images/pdf/zabrze_konferencja_2012.pdf [12.04.2015].
- www.katowice.eu/miasto/przemiana-katowic/strefa-kultury [29.09.2015].
- www.pap.pl/aktualnosci/news,441786,katowice-staraja-sie-o-titul-miasta-muzyki-unesco.html [14.12.2015].
- www.mir.gov.pl/aktualnosci/polityka_rozwoju/Documents/559e159507e9443db996083a6ebebee802profAndrzejKlasikprofForianKuznikAglomeracjaGorn.pdf [15.04.2015].
- www.muzeumslaskie.pl/o-muzeum-nowe-muzeum-slaskie-1.php [10.04.2015].
- www.podziemia.pl/ [12.04.2015].
- www.silesia-sot.pl [22.09.2015].
- www.zabrze.magistrat.pl [22.09.2015].

Industrial-subterranean tourism: An opportunity for the Silesian region

Abstract. Economic change, such as the collapse of heavy industry and the enterprises associated with it, successive depletion of raw materials, revolutionary change in technological processes, globalization, or the concentration of production in a smaller number of plants, which took place

in Poland at the turn of the 20th and 21st centuries, has left a number of post-industrial sites in the Silesia Province. One of the options for the development of this industrial legacy is to use it for tourist purposes. Tourism-related activities carried out in former production, manufacturing, and service facilities constitute an economic alternative for a number of post-industrial sites currently considered “dead zones”. Their revitalization creates an ever growing number of innovative tourist products, which let tourists familiarize themselves with the history of the industry in an attractive way. It is thanks to them that we can appreciate the inventive genius of past researchers of that time. Associated with industrial tourism, subterranean tourism is a palpable proof to human ingeniousness. Sustainable preservation of this valuable urban space should be a high priority when the extremely difficult task of restructuring the area of Upper Silesia is undertaken.

Keywords: industrial tourism, tourism, subterranean, the Bilbao effect

KATARZYNA HETMAN*

Możliwości realizacji edukacyjnych i wychowawczych funkcji turystyki na przykładzie Poznania

Streszczenie. Celem niniejszego artykułu jest próba usystematyzowania, a właściwie stworzenia nowego pojęcia „turystyka edukacyjna” oraz wskazanie miejsca turystyki edukacyjnej wśród innych form turystyki, a przede wszystkim ukazanie jej wpływu na wychowanie, edukację historyczną, kulturową i przyrodniczą. Turystyka ta daje możliwość praktycznego zdobywania wiedzy na odpowiednio dobranych przykładach czy wejścia w rolę prawdziwego badacza, a tym samym uniknięcia nadmiaru informacji zawartych w podręcznikach szkolnych. Poznań jako jedno z miast, w których rodziło się państwo polskie, miasto o bogatej historii, teraźniejszości i kulturze, ze swą szeroką ofertą wydarzeń i walorów kulturowych jest idealnym miejscem do realizacji wszystkich zadań i celów turystyki edukacyjnej.

Słowa kluczowe: turystyka edukacyjna, turystyka, wychowanie, wycieczka, Poznań, walory turystyczne, edukacja

1. Wprowadzenie

Wielokrotnie już podejmowano próby zdefiniowania pojęcia „turystyka”, m.in. jako: zespół stosunków i zjawisk, które wynikają z podróży, całość zjawisk społecznych i gospodarczych wynikających z dobrowolnej i czasowo ograniczonej zmiany miejsca pobytu, typ aktywności czasu wolnego czy sumę zjawisk i stosunków wyrastających z interakcji turystów, usługodawców, rządów. W 1993 r., dla ujednoczenia terminologii, Światowa Organizacja Turystyki (UNWTO) opracowała „Zalecenia do statystyki turystyki”, w których turystykę zdefiniowano jako „czynności osób podróżujących w celach wypoczynkowych, służbowych i innych i pozostających poza swoim codziennym środowiskiem nie dłużej niż

* Wielkopolska Izba Turystyczna, e-mail: kasia-hetman@wp.pl, tel. 509 355 338.

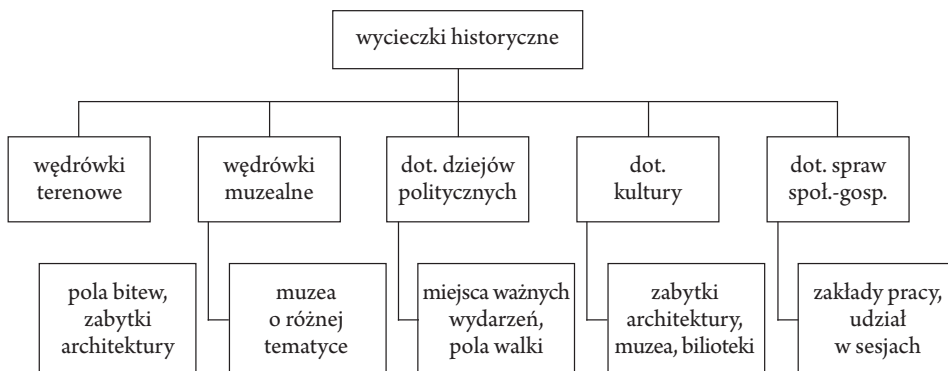
przez rok bez przerwy” (Przeclawski 1997: 27-28). Bez względu na to, którą definicję przyjąć za najbardziej trafną, mamy do czynienia ze zjawiskiem złożonym – jednocześnie psychologicznym, społecznym, ekonomicznym, przestrzennym i kulturowym.

W odniesieniu do edukacji najważniejsze jest znaczenie turystyki jako zjawiska psychologicznego, ponieważ każdego człowieka cechują jakieś potrzeby, motywy wyjazdu turystycznego i cel podróży (wartość), oraz jako zjawiska kulturowego – turystyka jest bowiem wyrazem danej kultury (dlaczego ludzie w trakcie podróży zachowują się tak, a nie inaczej?), pomaga zrozumieć współczesną kulturę i stanowi swego rodzaju spotkanie kultur, czyli wymianę wartości między turystami a miejscowymi. Współcześnie turystyka jest sposobem życia człowieka, spędzania czasu wolnego i realizowania różnych celów, formą poznawania i przeżywania świata oraz sposobem bycia z innymi (Przeclawski 1997: 27-28).

2. Funkcje turystyki i rodzaje wycieczek

Turystyka pełni wiele pozytywnych funkcji – jedną z nich jest wychowanie. Dzięki turystyce mamy możliwość bezpośredniego kontaktu z kulturą (dawną i współczesną), przyrodą i ludnością – poznawania „na żywo”, nie tylko z książek, telewizji czy gazet. Dobrym przykładem jest to, że wiszący na ścianie trójwymiarowy obraz morza, wzbogacony odgłosami fal, ptaków, a nawet rozpylonym w powietrzu zapachem morskiej bryzy, nie da się porównać z przebywaniem na prawdziwej plaży (Przeclawski 1997: 27-28). Tym samym na pierwszy plan wysuwa się element funkcji wychowawczej, jakim jest poznawanie świata przez turystykę, szczególnie wśród dzieci i młodzieży. Dzięki uprawianiu turystyki kształtują się w nich różne postawy: życzliwość, sympatia i zaciekawienie odmiennymi zwyczajami czy kulturami, postawa patriotyczna i świadomość narodowa, w szczególności w odniesieniu do krajoznawstwa. Dzięki turystyce tworzą się silne więzi między ludźmi – uczymy się razem pokonywać trudności i niebezpieczeństwa oraz działać wspólnie i solidarnie, aby osiągnąć wyznaczony cel. Turystyka – co jest istotne z uwagi na jej funkcję edukacyjną – stwarza możliwość działania twórczego poprzez wykonywanie różnych prac, zadań i dzieł podczas wyjazdu. Możliwość pracy w zespole integruje podopiecznych, a ponadto pozwala na zdrową rywalizację, co jest elementem aktywizującym w procesie edukacji.

Podstawą działalności turystyczno-krajoznawczo-edukacyjnej są wycieczki szkolne. W pracy lekcyjnej, pozalekcyjnej i wychowaniu ze względu na liczbę uczestników można wyróżnić wycieczki: indywidualne, grupowe i zespołowe (te odgrywają najważniejszą rolę w procesie kształcenia) oraz ze względu na pozna-

Rysunek 1. Struktura wycieczek przedmiotowych

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Denek 1989.

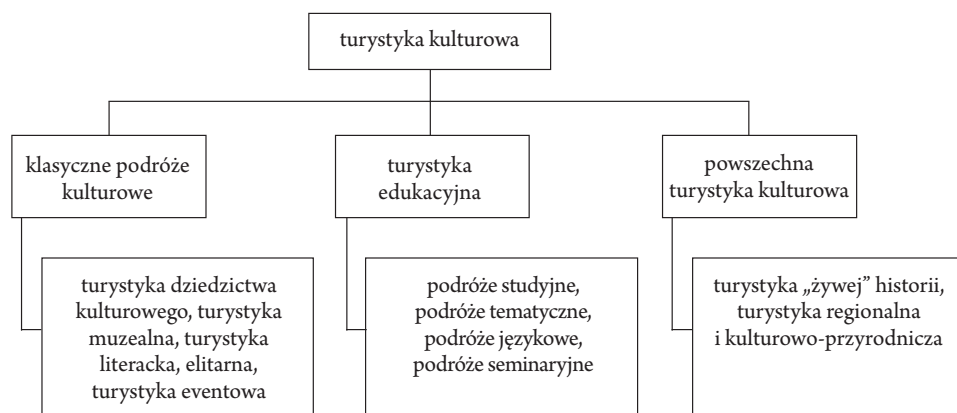
wane zagadnienia wycieczki: biologiczne, botaniczne, geograficzne, historyczne, plastyczne, polonistyczne i inne. Wycieczki te możemy określić mianem przedmiotowych (Denek, 1989: 138-144), czyli skupionych wokół jednego zagadnienia i przedmiotu szkolnego. Często – szczególnie z uwagi na wprowadzane w ostatnim czasie do szkół nauczanie blokowe – organizuje się także wycieczki wielopredmiotowe (kompleksowe, interdyscyplinarne, zintegrowane, globalne), łączące tematycznie kilka przedmiotów, np. humanistycznych czy przyrodniczych. Podziału wycieczek można też dokonać, przyjmując inne klasyfikacje: środek transportu: autokarowe, kolejowe, rowerowe, piesze; czas trwania: krótkoterminowe (np. jednodniowe lub weekendowe) i długoterminowe; cel i charakter organizacji: ogólnokrajoznawcze, okolicznościowe, gospodarcze, kulturalno-oświatowe. Wyjątkowymi walorami odznaczają się wycieczki weekendowe, zwane małymi formami krajoznawstwa i turystyki, ponieważ po pierwsze, stanowią najtańszą formę poznawania okolicy, po drugie, są dobrym przygotowaniem do dłuższych wyjazdów w celu lepszego poznania kraju ojczystego (Denek 1989: 138-144).

3. Turystyka a edukacja – turystyka edukacyjna

Turystyka odgrywa ogromną rolę w edukacji oraz wychowaniu dzieci i młodzieży szkolnej, stąd wśród wielu rodzajów turystyki można wyróżnić turystykę edukacyjną. Problem pojawia się, gdy chcemy zdefiniować to pojęcie. Rozumiejąc, czym jest sama turystyka, aby uświadomić sobie znaczenie turystyki edukacyj-

nej, należy wyjść od podstawowych pojęć pedagogicznych. Po pierwsze, „edukacja (łac. *educatio* – wychowanie) to ogół procesów, których celem jest zmienianie ludzi, przede wszystkim dzieci i młodzieży, stosownie do panujących w danym społeczeństwie ideałów i celów wychowawczych [...]. Obecnie upowszechnia się szerokie rozumienie tego terminu, jako oznaczającego ogół procesów oświatowo-wychowawczych, obejmujących kształcenie i wychowanie oraz szeroko rozumianą oświatę” (Okoń 1984: 66). Po drugie, „kształcenie to ogół czynności i procesów umożliwiających ludziom poznanie przyrody, społeczeństwa i kultury, a zarazem uczestnictwo w ich przekształcaniu, jak również osiągnięcie możliwie wszechstronnego rozwoju sprawności fizycznych i umysłowych, zdolności i uzdolnień, zainteresowań i zamiłowań, przekonań i postaw oraz zdobycie pożądaných kwalifikacji zawodowych. W ostatnich latach coraz częściej przez kształcenie rozumie się łącznie nauczanie i uczenie się. Proces kształcenia, w którym uczestniczy jednostka, może być organizowany przez instytucje, zwłaszcza rodzinę i szkołę, jak i przez pojedyncze osoby, kształcenie może też być podejmowane samorzutnie przez jednostkę (samokształcenie). Rezultatem kształcenia jest wykształcenie” (Okoń 1984: 66). Powyższe pojęcia mówią przede wszystkim o nauczaniu jako o procesie, a więc czymś ciągłym, a nie jednorazowym. Nieodzownymi elementami edukacji i kształcenia są poznanie, rozwój i wychowanie.

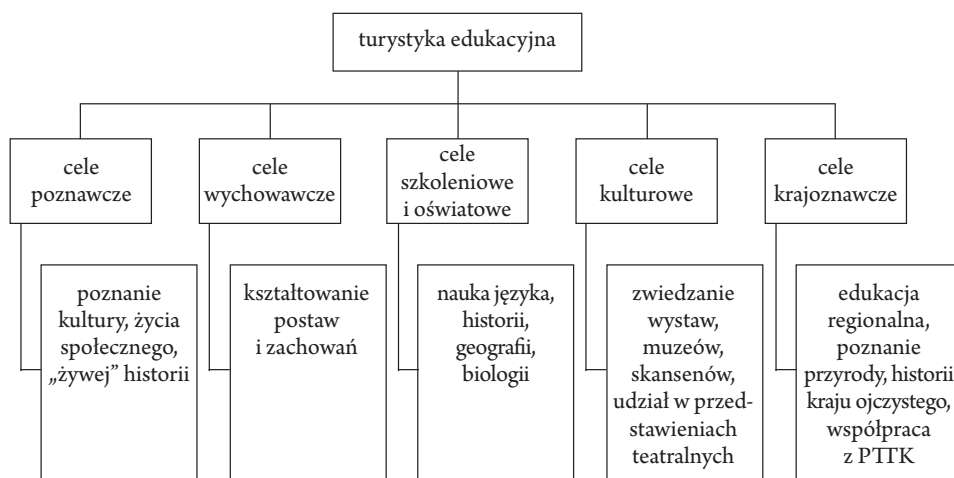
Definicja turystyki edukacyjnej autorstwa Pawła Różyckiego (2006: 26-27) jest dość ogólna. Turystyką edukacyjną nazywa on „wyjazdy w celu zdobycia wiedzy. Podkreśla przy tym, że edukacja ma naturalnie bardzo szeroki zasięg i spektrum wyjazdów o charakterze edukacyjnym może być znacznie szersze”. Podobnie bardzo ogólnie turystykę edukacyjną scharakteryzował Armin Mikos von Rohrscheidt (2010: 35), jako jeden z elementów turystyki kulturowej (rys. 2).

Rysunek 2. Formy turystyki kulturowej

Źródło: Mikos von Rohrscheidt 2010.

Takie traktowanie roli i znaczenia turystyki edukacyjnej jest zbyt wąskie i powierzchowne. Przede wszystkim dlatego, że turystyka edukacyjna ma znacznie większy zakres oddziaływania niż turystyka kulturowa i w tym przypadku właśnie turystyka kulturowa powinna być elementem turystyki edukacyjnej, a nie odwrotnie. Oprócz wspomnianych elementów, takich jak poznanie, rozwój, wychowanie i zdobywanie wiedzy, turystyka edukacyjna zawiera elementy turystyki kulturowej: dziedzictwo kulturowe, muzealnictwo, „żywą” historię, turystykę regionalną i kulturowo-przyrodniczą oraz krajoznawczą, czyli zbiór wiadomości z różnych dziedzin (archeologia, historia, geografia, biologia) o pewnym większym lub mniejszym obszarze, które oznaczają działalność praktyczną i kwalifikowaną, ponieważ aktywność fizyczna związana z tym rodzajem turystyki ma duże znaczenie w wychowaniu i kształtowaniu postaw pożądaných społecznie. Warto więc podjąć próbę stworzenia nowej definicji turystyki edukacyjnej. Biorąc pod uwagę wymienione elementy, turystykę edukacyjną można przedstawić jako zbiór czynności osób podróżujących w celach poznawczych, wychowawczych, szkoleniowych, oświatowych, kulturowych i krajoznawczych po swojej najbliższej okolicy (regionie) i poza nią.

Rysunek 3. Cele i elementy turystyki edukacyjnej

Źródło: opracowanie własne.

Takie przedstawienie turystyki edukacyjnej, a przede wszystkim celów, jakie dzięki niej może osiągnąć nauczyciel, potwierdza ogromną rolę turystyki w wychowaniu i edukacji, a co za tym idzie – w kształtowaniu świadomości i tożsamości historycznej, poprzez realizację celów poznawczych, wychowawczych, kulturowych i krajoznawczych. Odwiedzanie przez uczniów swojej najbliższej okolicy,

poznawanie jej historii, mieszkańców i pozostałości dawnych czasów w muzeach i skansenach doskonale uzupełnia wiedzę czerpaną z książek czy telewizji, służąc kształtowaniu własnej tożsamości historycznej i postaw patriotycznych.

4. Rola muzeów w turystyce edukacyjnej

Dużą rolę w turystyce edukacyjnej odgrywają muzea. Najważniejszy w edukacji muzealnej, która stanowi coraz bardziej popularny sposób prowadzenia lekcji, jest brak rutyny – każda wizyta to odrębne przygotowania ze strony muzeum oraz inne przeżycia uczniów. Tego typu lekcje to obecnie jedno z głównych działań muzeów, skansenów czy izb pamięci. Oprócz tego miejsca te:

- pozwalają zrozumieć zależności między zabytkami kultury materialnej a zagadnieniami gospodarczymi, politycznymi i społecznymi,
- pomagają praktycznie wykorzystać wiadomości na temat różnych stylów architektonicznych,
- ukazują zmiany w uzbrojeniu, życiu miast, wsi czy gospodarce rolnej,
- wyrabiają w uczniach różne umiejętności historyczne (szczególnie w muzeach poświęconych tematyce regionalnej),
- uczą zbierać informacje z różnych źródeł i łączyć nowe wiadomości ze zdobytymi już wcześniej (np. w szkole).

Potwierdza to nieodzowną rolę muzeów, skansenów i izb pamięci w procesie nauczania historii i szeroko rozumianej turystyce edukacyjnej, zarówno dla uczniów, jak i dla nauczycieli. Walory muzealne były doceniane już dużo wcześniej – Klementyna z Tańskich Hoffmanowa, pisząc o zbiorach Izabeli Czartoryskiej w Puławach, stwierdziła: „życzyłabym rodzicom dla samej nauki wozić do Puław swe działki, dokładne obejrzenie pamiątek w Sybili zebranych może by im lepsze dało wyobrażenie upłynnionych wieków ojczyzny od niejednej książki”. W słowach tych zawarta jest główna przesłanka wykorzystywania walorów muzeów w nauczaniu historii, nie tylko dla XIX w., z którego pochodzą te słowa, ale i dziś, a także w następnych pokoleniach (Roszak, Strzelecka 2007: 10-14).

Należy jednak pamiętać, że poznawanie ekspozycji muzealnych stanowi pewną trudność – przy zwiedzaniu wzmożonemu wysiłkowi intelektualnemu towarzyszy zmęczenie fizyczne, a wystawa i sposób organizacji lekcji muszą być w pełni dostosowane do specyfiki prowadzonych zajęć. Ważna jest tu – podobnie jak podczas nauczania w szkole – systematyczność. Na lekcje muzealne należy też poświęcić odpowiednio dużo czasu – wymaga tego poznanie eksponatów czy zabytków. Istotne jest także, aby zarówno czas, jak i materiał przeznaczony na lekcję muzealną był dostosowany do intelektualnych i fizycznych możliwości uczniów.

Tabela 1. Oferta edukacyjna muzeów w Poznaniu

Muzeum	Oferta	Opis
Muzeum Archeologiczne w Poznaniu	<p>lekcje muzealne</p> <p>weekendy edukacyjne</p>	<p>program edukacyjny skierowany do uczniów przedszkoli i szkół, którego celem ma być popularyzacja archeologii jako nauki oraz poszerzanie wiedzy uczniów na temat pradziejów Wielkopolski, ziem polskich i innych cywilizacji starożytnych. Tematy lekcji dostosowane są do poziomu wiedzy i wieku uczestników.</p> <p>weekendy edukacyjne od 2003 r. niezmiennie przyciągają wszystkich, którzy chcą miło i efektywnie spędzić wolny czas. Każdy weekend podporządkowany jest jednemu tematowi przewodniemu. Dotychczas Muzeum zorganizowało już m.in. weekend egipski związany ze starożytnym Egiptem, weekend średniowieczny dotyczący bogatej kultury średniowiecza, weekend archeologiczny pozwalający poznać tajniki pracy archeologa, a nawet weekend z kobietami.</p>
Makiety dawnego Poznania Klasztor o.o. franciszkanów	<p>makieta grodu pierwszych Piastów – pokaz światło – dźwięk</p> <p>makieta dawnego Poznania – pokaz multimedialny</p>	<p>makieta przedstawia wygląd Poznania z czasów pierwszych Piastów. Pokazuje nie tylko średniowieczną zabudowę Poznania, ale i życie jego mieszkańców.</p> <p>makieta pokazuje Poznań taki, jaki został przedstawiony na rycinie Brauna-Hogenberga z 1618 r. Jej centralną część zajmuje miasto na lewym brzegu Warty, w obrębie średniowiecznych murów. Prócz tego można obejrzeć miniaturę ważnego w historii miasta i państwa polskiego Ostrowa Tumskiego oraz podmiejskich osad: Chwaliszewa, Garbar, św. Marcina i św. Wojciecha.</p>
Muzeum Archidiecezjalne w Poznaniu	<p>oferta dla szkoły podstawowej – lekcje muzealne/ gry historyczne</p> <p>oferta dla gimnazjów – lekcje muzealne/ gry historyczne</p> <p>oferta dla szkoły ponadgimnazjalnej – lekcje muzealne/ gry historyczne</p>	<p>„Akcja Chrystianizacja”, „W szlacheckim dworku”, „Jak zostać królem”, „Patriotyzm”.</p> <p>„Legendarny Poznań”, „Mała ojczyzna i jej bohaterowie”, „Średniowieczne mroki i blaski”.</p> <p>„Średniowieczne tematy – poznanie najważniejszych przedstawień w sztuce średniowiecznej i ich źródeł. Nauka odczytywania symboli i ich interpretacja”, „Styl w sztukach plastycznych, czyli czym różni się rzeźba renesansowa od barokowej albo monstrancja gotycka od manierystycznej – nauka rozpoznawania stylów”, „Sarmacka „<i>Ars Moriendi</i>” – prezentacja staropolskiego (XVII w.) jedynego w swoim rodzaju ceremoniału pogrzebowego”, „Strój szlachty polskiej i jego najważniejszy element: pas kontuszowy – wyjaśnienie pochodzenia i symboliki stroju sarmackiego połączone z prezentacją zbioru pasów kontuszowych”.</p>

Źródło: opracowanie własne na podstawie stron internetowych muzeów [23.09.2015].

Oprócz tego – podobnie jak lekcja w szkole – zajęcia w muzeum powinny mieć określony tematycznie zakres, a zatem nie powinny polegać na zwiedzaniu całego muzeum, a obejmować konkretne zagadnienie, szczególnie gdy uczniowie zapoznawani są z wybranym tematem (Roszak, Strzelecka 2007: 10-14).

5. Walory turystyczne krajoznawcze w Poznaniu i ich praktyczne wykorzystanie w turystyce edukacyjnej

Podstawą konsumpcji turystycznej są dobra turystyczne, czyli dobra stworzone przez naturę lub powstałe w wyniku działalności człowieka. Stanowią one cel podróży i nazywane są walorami turystycznymi. Jednym z elementów walorów turystycznych są walory krajoznawcze, w tym:

- walory przyrodnicze – istniejące bez ingerencji człowieka, takie jak: osobliwości fauny i flory, wąwozy, grotty, jaskinie; walory powstałe przy niewielkim wpływie człowieka: parki narodowe, parki krajobrazowe, punkty widokowe; walory ukształtowane przez człowieka: ogrody botaniczne, ogrody zoologiczne, zabawkowe parki;

- walory kulturowe – stworzone przez człowieka obiekty materialnej i niematerialnej kultury, powstałe w procesie historycznego rozwoju (zabytki architektury i budownictwa, obiekty ludowej kultury materialnej, dzieła ludowej kultury niematerialnej: folklor, obrzędy, tradycje, zwyczaje);

- walory dotyczące współczesnych osiągnięć człowieka – obiekty techniki, nauki i kultury, gospodarki (Kaczmarek, Stasiak, Włodarczyk 2010).

Szczęśliwie Poznań należy do miast, w którym można znaleźć wszystkie rodzaje walorów krajoznawczych edukacyjnych:

- walory przyrodnicze: Park Kurpińskiego, Park nad Wartą, Park Jana Pawła II, Park Drwęskich, Park Dąbrowskiego, Park Marcinkowskiego, Park Wilsona, Palmiarnia, Park Kasprowicza, Stare ZOO, Park Mickiewicza, Park Wieniawskiego, Park Moniuszki, Park Wodziczki, Park Sołacki, Ogród Botaniczny UAM, Laszek Marceliński, Rezerwat Meteoroty Morasko, Park Chopina, Park Szelągowski, Malta, Nowe ZOO;

- walory kulturowe: Jarmark Świętojański, Centrum Kultury Zamek, Katedra, Fara, Biblioteka Raczyńskich, Fort VII, Festiwal Malta, Dworzec Letni, Okrągłak, Ratusz, Hotel Bazar, Pałac Działyńskich, Pręgierz, domki budnicze, koziołki, Cmentarz Zasłużonych Wielkopolan, Akademia Muzyczna, Fontanna Apolla, Arkadia, Most Teatralny, Urząd Miasta (dawniej Rezydencja Radziwiłłów), Misterium Męki Pańskiej, Poznań za Pół Ceny;

– walory współczesnych osiągnięć człowieka: Nowy Dworzec Główny (Poznań City Center), biurowce na Placu Andersa, Stary Browar i inne galerie handlowe, Międzynarodowe Targi Poznańskie, zajezdnia Franowo (Łuczak 2010).

Bogactwo i różnorodność walorów turystycznych krajoznawczych i edukacyjnych w Poznaniu daje nieograniczone możliwości przy tworzeniu programów wycieczek o charakterze edukacyjnym. Wycieczki te można dostosować pod względem tematycznym, czasowym i wiekowym. To od nas zależy, czy będą one zamiennikiem zajęć edukacyjnych w szkole, czy uzupełnieniem wiedzy teoretycznej. Oto dwie propozycje do wykorzystania:

Propozycja 1: Stary Rynek – Ostrów Tumski – Nowe ZOO. Obiekty na czas zwiedzania ok. 7-8 godzin: Ratusz i domki budnicze, zabudowa wokół Starego Rynku, budynek Wagi Miejskiej i Odwach, pomniki; muzea: Historii Miasta Poznania, Henryka Sienkiewicza, Instrumentów Muzycznych, Archeologiczne; obiekty przy Starym Rynku: poznańska Fara, budynek i podwórze Szkoły Baletowej, pomnik koziołków poznańskich oraz budynek Urzędu Miasta Poznania; Ostrów Tumski: katedra poznańska i kościół Najświętszej Marii Panny; Nowe ZOO: przejazd kolejką maltańską z przystanku przy ul. Jana Pawła II. Dodatkowa atrakcja: przejazd wąskotorową kolejką maltańską wzdłuż jeziora Maltańskiego.

Propozycja 2: Stary Rynek – Plac Mickiewicza – Palmiarnia lub Ogród Botaniczny. Obiekty na czas zwiedzania ok. 7-8 godzin: Ratusz i domki budnicze, zabudowa wokół Starego Rynku, budynek Wagi Miejskiej i Odwach, pomniki; muzea: Historii Miasta Poznania, Henryka Sienkiewicza, Instrumentów Muzycznych, Archeologiczne; obiekty przy Starym Rynku: poznańska Fara, budynek i podwórze Szkoły Baletowej, pomnik koziołków poznańskich oraz budynek Urzędu Miasta Poznania; Plac Wolności: Muzeum Narodowe, Biblioteka Raczyńskich, budynek Arkadii; ul. Fredry: Teatr Wielki, park, Zamek, Plac Mickiewicza – pomniki Adama Mickiewicza i 28 Czerwca 1956 r., Collegium Maius; Palmiarnia lub Ogród Botaniczny. Dodatkowa atrakcja: ciekawa zabudowa centrum miasta (Bazar, Okrąglak, Centrum Minus, Akademia Muzyczna).

Inne propozycje wycieczek edukacyjnych po Poznaniu są następujące:

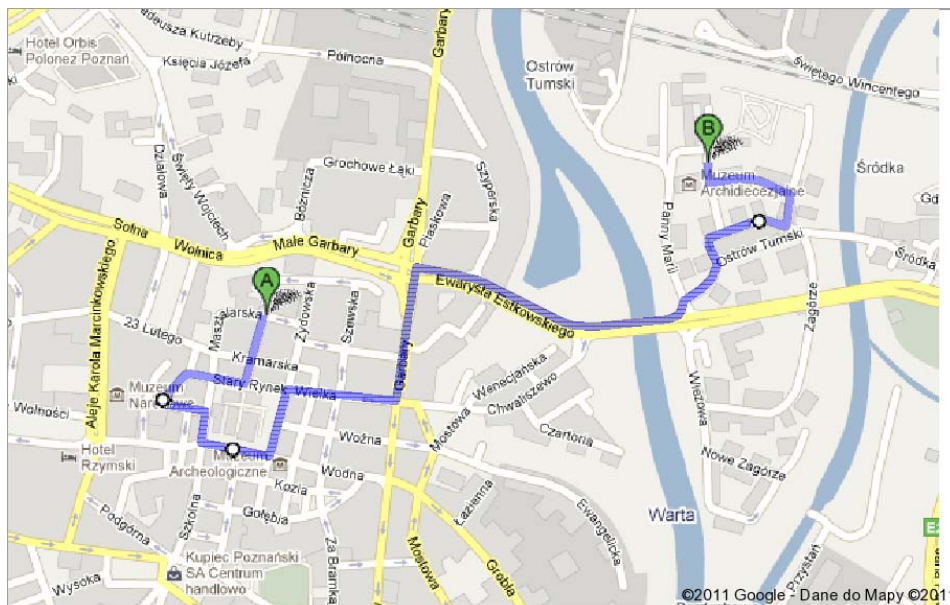
- początki państwa polskiego,
- Poznań za czasów pierwszych Piastów,
- Poznań średniowieczny,
- 1000-letnia historia Poznania w pigułce (od początków państwa polskiego po czasy cesarskie),
- Poznań cesarski,
- Poznań królewski,
- dzieje innych narodów w Poznaniu (Niemców, Żydów – Wydawnictwo Miejskie wydało cykl interesujących książek na ten temat),
- Poznań miastem kościołów (ale również inne wyznania, miejsca kultu),

- poznańskie pomniki,
- poznańskie fortyfikacje,
- rezydencje w Poznaniu (również okolice),
- śladami wielkich poznaniaków,
- architektura (secesja, modernizm, renesans, barok),
- powstanie wielkopolskie i inne zrywy narodowościowe (np. Czerwiec 1956 r.),
- znaczenie Warty w rozwoju miasta,
- muzyczny Poznań,
- szlak teatralny,
- przyroda w Poznaniu (fauna i flora),
- tablice pamiątkowe miasta Poznania.

Turystyka edukacyjna w Poznaniu może również opierać się na ścieżkach edukacyjnych. Oto autorska propozycja takiej ścieżki, do wykorzystania w edukacji historycznej i regionalnej – „W grodzie Mieszka I”:

Trasa poznańskiej ścieżki dydaktycznej „W grodzie Mieszka” została opracowana z myślą o uczniach różnych szkół – od podstawowych do ponadgimnazjalnych. Jej celem jest uzupełnienie wiedzy z podręczników szkolnych o początkach państwa polskiego oraz o historii miasta Poznania. Dobór zwiedzanych obiektów jest dostosowany do każdej grupy wiekowej oraz możliwości czasowych (dlatego został podany orientacyjny czas przejścia i czas zwiedzania) i finansowych. Trasę można dowolnie modyfikować, w zależności od potrzeb i pór roku. Wczesną jesienią i wiosną warto skupić się na obiektach na zewnątrz (jak chociażby mury miejskie, których nie zasypał śnieg), a zimą – na wystawach muzealnych.

Ścieżka dydaktyczna „W grodzie Mieszka” ma początek na ul. Wronieckiej (punkt A). Z tego miejsca doskonale prezentują się odrestaurowane niedawno średniowieczne mury miejskie. Uczniowie mogą się zorientować, jaki zasięg terytorialny miało ówczesne miasto, poza tym jest to dobry wstęp do dalszej wędrówki. Następnie kierujemy się ul. Zamkową na Górę Przemysława do zamku królewskiego (aktualnie w trakcie odbudowy). W zależności od wieku uczniów możemy nawiązać do legendy o Ludgardzie („Przemysł i Ludgarda”) lub zaprezentować panoramę Starego Miasta. Kolejnym etapem ścieżki jest ul. Ludgardy, przy której znajduje się wejście do kościoła franciszkanów, gdzie można zobaczyć makietę grodu pierwszych Piastów. Po prezentacji udajemy się ul. Paderewskiego na Stary Rynek, a stamtąd na ul. Wodną do dawnego Pałacu Górków (obecnie Muzeum Archeologiczne). Z okazji swoich 150. urodzin muzeum przygotowało wystawę stałą „Tu powstała Polska”, której tematyka dobrze wpisuje się w program nauczania historii w szkole i z pewnością zainteresuje uczniów w każdym wieku. Po zwiedzeniu wystawy kierujemy się ul. Garbary i Estkowskiego na Ostrów Tumski. To najstarsza część Poznania, nierozzerwalnie związana z początkami państwa polskiego. Wizytę na Ostrowie Tumskim można dowolnie rozło-

Legenda: Punkt A – początek trasy ul. Wroniecka – fragmenty średniowiecznych murów miejskich; punkt Muzeum Narodowe – ul. Ludgardy – kościół franciszkanów z makieta grodu pierwszych Piastów; punkt Muzeum Archeologiczne – ul. Wodna – wystawa „Tu powstała Polska”; punkt Ostrów Tumski – kościół NMP, kościół św. Małgorzaty, katedra; punkt B – koniec trasy – Muzeum Archidiecezjalne z wystawą.
 Orientacyjna długość trasy: 3 km; orientacyjny czas przejścia (bez zwiedzania): 35 min; orientacyjny czas zwiedzania: dawne mury miejskie – 15 min; Góra Przemysława – odbudowany Zamek Królewski – 15 min; makieta grodu pierwszych Piastów – 30 min; Muzeum Archeologiczne (wystawa „Tu powstała Polska”) – 40 min; Ostrów Tumski – 20 min; Katedra (wnętrze i podziemia) – 40 min; Muzeum Archidiecezjalne (galeria sztuki średniowiecznej) – 30 min.

Mapa 1. Trasa piesza ścieżki dydaktycznej „W grodzie Mieszka” w Poznaniu

Źródło: opracowanie własne na podstawie maps.google.pl.

żyć w czasie – zwiedzając zabytki tylko z zewnątrz lub dodatkowo odwiedzając podziemia i wnętrza katedry i/lub Muzeum Archidiecezjalne. Ostrów Tumski to ostatni punkt ścieżki „W grodzie Mieszka I”.

6. Dobre praktyki, czyli rola PTTK

Cenny wkład w rozwój turystyki edukacyjnej i kształtowanie świadomości historycznej ma Polskie Towarzystwo Turystyczno-Krajoznawcze z racji organizowania wycieczek tematycznych dla grup na różnych poziomach edukacji:

– dla przedszkolaków – wycieczki krajoznawcze dla przedszkoli z Poznania (do tej pory łącznie 533 przedszkolaków z wychowawczyniami): zapoznanie uczestników z najciekawszymi krajoznawczo miejscami w pobliżu Poznania (czas trwania wraz z posiłkiem 5 godzin), konkursy przyrodnicze, recytacja wierszy, śpiewanie piosenek, czyszczenie szlaków turystycznych, zapoznanie z legendami, spotkania z ciekawymi ludźmi;

– dla młodzieży szkolnej – „Pamięć wiecznie żywa”: cykl imprez krajoznawczych od 1980 r., m.in. zwiedzanie cmentarzy, pól bitew, potyczek partyzanckich, walk powstańczych, walk Wojska Polskiego, notowanie tekstów zawartych na tablicach pamiątkowych; organizacja rajdów tematycznych: szlakiem Mazurka Dąbrowskiego, szlakiem bohaterów najdłuższej wojny nowoczesnej Europy, szlakiem Augusta Cieszkowskiego, szlakiem Cyryła Ratajskiego, szlakami powstania wielkopolskiego 1918-1919, szlakiem insurekcji kościuszkowskiej i inne;

– śladami powstania wielkopolskiego – popularyzacja powstania wielkopolskiego wśród dzieci i młodzieży: akademie, rajdy, wycieczki, spotkania, w których wzięło udział ok. 40 tysięcy uczestników;

– 20. rocznica odsłonięcia pomnika Pawła Edmunda Strzeleckiego w Jindabyne w Australii – miejsce: dwie szkoły w Poznaniu (podstawowa i gimnazjum), kościół św. Jakuba większego Apostoła i św. Wojciecha, Koło Przewodników PTTK. Celem było przypomnienie osiągnięć i dokonań jednego z największych polskich podróżników, odkrywców, geografów i geologów – liczbę uczestników szacuje się na ok. 2,5 tysiąca uczniów wraz z nauczycielami.

7. Podsumowanie

Podróże kształcą, ale też... cudze chwalicie, swego nie znacie. Komu są obce te powiedzenia? Niestety, coraz częściej z powodu nadmiaru obowiązków, przeładowanych programów nauczania i podręczników szkolnych zapominamy, jak ważnym uzupełnieniem wiedzy są zajęcia praktyczne, które z powodzeniem można realizować poprzez turystykę edukacyjną. A Poznań, ze swoim bogactwem kultury, zabytków i innych walorów turystycznych, tylko czeka na odkrycie.

Literatura

- Denek K. (1989), *Krajoznawstwo i turystyka w wychowaniu dzieci i młodzieży szkolnej. Wychowanie*, Warszawa: PTTK Kraj.
- Kaczmarek J., Stasiak A., Włodarczyk B. (2010), *Produkt turystyczny – pomysł, organizacja, zarządzanie*, Warszawa: PWE.
- Łuczak J. (2010), *Spacerownik poznański*, Warszawa: Agora.

- Mikos von Rohrscheidt A. (2010), *Regionalne szlaki tematyczne – idea, potencjał, organizacja*, Kraków: Proksenia.
- Makiety dawnego Poznania: www.makieta.poznan.pl [23.09.2015].
- Muzeum Archeologiczne w Poznaniu: www.muzeumpoznan.pl [23.09.2015].
- Muzeum Archidiecezjalne w Poznaniu: www.muzeum.poznan.pl [23.09.2015].
- Okoń W. (1984), *Słownik pedagogiczny*, Warszawa: WN PWN.
- Przeclawski K. (1997), *Człowiek a turystyka. Zarys socjologii turystyki*, Kraków: Albis.
- Roszak S., Strzelecka M. (2007), *Toruńskie spotkania dydaktyczne IV – muzea i archiwa w edukacji historycznej*, Toruń: Stowarzyszenie Oświatowców Polskich.
- Różycki P. (2006), *Zarys wiedzy o turystyce*, Kraków: Proksenia.

Possibilities of the realization of educational and education functions of the tourism on the example of Poznań

Abstract. This article is an attempt to systematize the concept of educational tourism, indicating its place among other forms of tourism, and, above all, show the impact of educational tourism for upbringing and education: historical, cultural, and natural. This type of tourism offers the opportunity to gain practical knowledge on carefully selected examples or provides an “entrance” into the role of a real researcher - escaping an overload of theoretical information in school textbooks. Poznań, as one of the first cities of the Polish State, as a city with a rich history, its present and culture, with its wide range of events and cultural values, is an ideal place to carry out all the tasks and objectives of this particular form of tourism.

Keywords: educational tourism, tourism, upbringing, hike, Poznań, tourist attractions, education

WOJCIECH MANIA*

Czy „Wszystko gra”? Przykład wykorzystania środków z regionalnego programu operacyjnego w perspektywie 2007-2013 do zadań realizowanych przez Poznańską Lokalną Organizację Turystyczną

Streszczenie. W artykule zaprezentowano doświadczenia Poznańskiej Lokalnej Organizacji Turystycznej w zakresie wykorzystania środków z Wielkopolskiego Regionalnego Programu Operacyjnego w perspektywie 2007-2013 do rozwoju turystyki na obszarze aglomeracji poznańskiej. Omawiany projekt pt. „Wszystko gra – rozwój i promocja produktów turystycznych aglomeracji poznańskiej” należy do mniejszych przedsięwzięć tego typu w regionie. Jego wartość całkowita to 501 tys. zł, przy dofinansowaniu zbliżającym się do poziomu 85%. Warto podkreślić, że dotyczył on obszaru całej aglomeracji poznańskiej (zdefiniowanej przez granice funkcjonowania stowarzyszenia Metropolia Poznań). Na projekt składały się następujące zadania, zrealizowane w latach 2010-2013: kreacja gier miejskich, organizacja festiwalu gier miejskich, stworzenie portalu turystycznego, opracowanie wydawnictw turystycznych, promocja projektu, zatrudnienie pracownika projektu. W artykule omówiono problemy związane z wykorzystaniem środków unijnych, wynikające z przepisów krajowego prawa w zakresie zamówień publicznych oraz innych uwarunkowań wpływających na stosunkowo niewielkie organizacje.

Słowa kluczowe: turystyka, miasto, aglomeracja, fundusze unijne, zarządzanie, stowarzyszenia, promocja

1. Wprowadzenie

Lata 2007-2013 to dla Polski okres pierwszej pełnej perspektywy unijnej. To także czas, gdy został ugruntowany przyjęty na mocy ustawy z dnia 25 czerwca 1999 r. o Polskiej Organizacji Turystycznej (Dz.U. nr 62, poz. 689 z późn. zm.) trójstopniowy system zarządzania turystyką. Obok Polskiej Organizacji Turystycznej powstało 16 organizacji regionalnych, a także ponad 100 lokalnych

* Poznańska Lokalna Organizacja Turystyczna, e-mail: w.mania@plot.poznan.pl, tel. 661 622 046.

organizacji turystycznych¹. Te ostatnie stanowią lokalny oraz nieobligatoryjny szczebel w hierarchii zarządzania turystyką (Walas 2007; Borzyszkowski 2011). Na wszystkich szczeblach realizowano przedsięwzięcia finansowane ze środków pozyskanych z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego. Co więcej, wiele lokalnych organizacji turystycznych powołano do życia z zamiarem pozyskiwania środków unijnych.

W Poznaniu dzięki funduszom unijnym zrealizowano wiele dużych inwestycji mających wpływ na rozwój turystyki. Były to m.in. Brama Poznania² i przebudowa kompleksu Sali Wielkiej Centrum Kultury Zamek³. Tak dużym przedsięwzięciom infrastrukturalnym towarzyszyły również projekty znacznie mniejsze, realizujące inne cele wspierające rozwój i promocję turystyki (Ciesiołka 2014).

W niniejszym artykule zostanie omówiony projekt „Wszystko gra – rozwój i promocja produktów turystycznych aglomeracji poznańskiej”, finansowany ze środków Wielkopolskiego Regionalnego Programu Operacyjnego 2007-2013, w ramach działania 6.1. Turystyka i realizowany w latach 2011-2013. Jego beneficjentem była Poznańska Lokalna Organizacja Turystyczna.

Ponadto dokonana zostanie krytyczna analiza projektu i wskazanie trudności związanych z jego realizacją, szczególnie przez małą organizację, nieposiadającą stałego zaplecza administracyjnego ani wsparcia prawnego.

2. Znaczenie obszarów metropolitalnych dla rozwoju funkcji turystycznych regionu

Z perspektywy polityki regionalnej duże miasta, zwłaszcza obszary metropolitalne, funkcjonują jako „lokomotywy rozwojowe”. Skutecznie przyczyniają się one do dyfuzji stylów życia i zamieszkiwania, wzorców kulturowych i innowacji. Natomiast w wymiarze gospodarczym efekt ten nie jest tak jednoznaczny i może prowadzić do „drenowania” peryferii obszaru metropolitalnego z zasobów oraz kapitału ludzkiego (Trammer 2012). Pomimo tych zastrzeżeń polityka regionalna Unii Europejskiej zmierza do porzucenia modelu wyrównawczego na rzecz modelu polaryzacyjno-dyfuzyjnego. Ewolucja ta wynika z niskiej skuteczności interwencji uzyskanej w ramach pierwszego z wymienionych modeli (Churski 2014a).

¹ www.pot.org.pl [15.07.2015].

² Program Operacyjny Innowacyjna Gospodarka, działanie: 6.4. Inwestycje w produkty turystyczne o znaczeniu ponadregionalnym (wartość projektu 99 mln zł, dofinansowanie 59,3 mln zł).

³ Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko, działanie XI.1. Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego o znaczeniu ponadregionalnym (wartość projektu 62,35 mln zł, dofinansowanie 27,3 mln zł).

Podobne refleksje dotyczą znaczenia obszarów metropolitalnych dla turystyki w regionie (rozumianym jako poziom klasyfikacji NUTS2, a nie region turystyczny; Kozak 2009). Z jednej strony duże miasta, takie jak Warszawa, Kraków czy Gdańsk, są tzw. *driverami* wizerunkowymi, które dysponują potencjałem promocyjnym umożliwiającym zaistnienie na rynkach zagranicznych. Z drugiej obowiązujący w Polsce system zarządzania turystyką (POT-ROT-LOT) powoduje rozłam, którego skutkiem jest konkurencja między miastami centralnymi a regionami (Zmyślony 2013).

Coraz powszechniejszym modelem turystyki jest turystyka weekendowa, uprawiana zgodnie z formułą *city-break*, czyli krótkiego wypadu, nieprzekraczającego 2-3 dni, realizowanego poprzez uczestnictwo w turystyce kulturowej (Kozak 2009). Natomiast atrakcje turystyczne województwa wielkopolskiego, choć interesujące i wartościowe poznawczo, często bazują na walorach przyrodniczych czy krajoznawczych i są przestrzennie rozproszone. Brakuje w nich podejścia produktowego (choć często nazywane są produktami turystycznymi), toteż pełnią raczej rolę lokalnego zaplecza rekreacyjnego, a tylko wybrane miejsca mają potencjał przyciągania większej liczby turystów z innych części kraju, rzadko zza granicy (np. Gniezno, do pewnego stopnia Wolsztyn, dzięki tyleż unikalnej, co niszowej atrakcji, jaką jest czynna parowozownia). Próba systematycznego i produktowego podejścia jest realizacja projektu „Wielka Pętla Wielkopolski” przez Wielkopolską Organizację Turystyczną, również dzięki wsparciu środków unijnych.

Jeśli turystyka ma stać się istotnym elementem gospodarki, przynoszącym regionom dochody, to należy zabiegać o wypracowanie sposobów współpracy z ośrodkami centralnymi i – co istotne – z branżą turystyczną (Zmyślony 2013).

3. Zarządzanie turystyką w Poznaniu i Wielkopolsce

Stan obowiązujący w okresie realizacji projektu WPRO „Wszystko gra” to lata 2011-2013. W latach 2013-2014 zaszły zaś istotne zmiany w zakresie zarządzania turystyką w Poznaniu. W Urzędzie Miasta Poznania nie ma obecnie komórki zajmującej się turystyką. Wszystkie zadania z nią związane przekazano Poznańskiej Lokalnej Organizacji Turystycznej, której miasto jest członkiem. W strukturach PLOT znalazło się też odpowiedzialne za rozwój turystyki biznesowej Poznań Convention Bureau.

Istnienie Poznańskiej Lokalnej Organizacji Turystycznej wynika z organizacji systemu zarządzania turystyką w Polsce. Jego podstawę prawną stanowi ustawa o Polskiej Organizacji Turystycznej. POT podlega Ministerstwu Sportu

i Turystyki, a do jej zadań należy: promocja Polski jako kraju atrakcyjnego turystycznie, rozwój systemu informacji turystycznej, także poza granicami kraju, i wspomaganie rozwoju infrastruktury turystycznej.

Na mocy tej ustawy powołano także 16 regionalnych organizacji turystycznych (ROT), odpowiadającym województwom. Organizacje te są w istocie stowarzyszeniami, ale ich członkami mogą być zarówno samorządy lokalne, jak i przedsiębiorstwa oraz inne osoby prawne i fizyczne związane z turystyką.

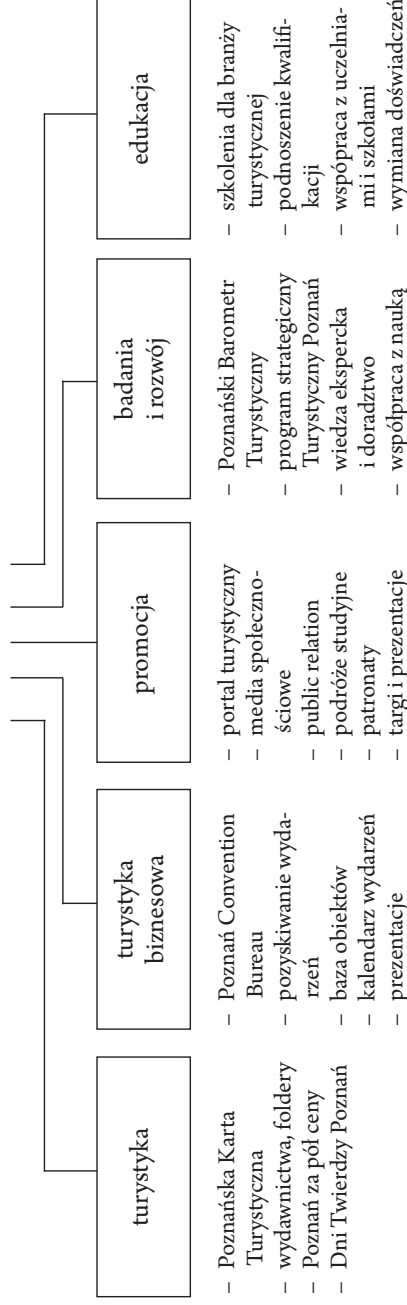
Wielkopolska Organizacja Turystyczna liczy ponad 90 członków, wśród których są m.in.: powiaty, miasta, gminy, a także muzea, hotele, uczelnie wyższe. Liderem jest Departament Sportu i Turystyki Urzędu Marszałkowskiego Województwa Wielkopolskiego. Regionalna organizacja turystyczna jest także beneficjentem środków pozyskiwanych z WRPO 2007-2013.

Na szczeblu lokalnym obserwowana jest największa różnorodność w zakresie polityk zarządzania turystyką. Jej cele są realizowane przez urzędy miasta i gmin, starostwa powiatowe, ale również przez lokalne grupy działania i stowarzyszenia, w tym lokalne organizacje turystyczne. Istnienie tych ostatnich jest regulowane ustawą o POT. Ich uwarunkowania prawne są podobne do ROT-ów, natomiast powołuje się je do życia wyłącznie na obszarach, gdzie istnieje potrzeba, a przede wszystkim wola współpracy między samorządami a branżą turystyczną. Szacuje się, że w Polsce istnieją 123 stowarzyszenia tego typu, z czego w województwie wielkopolskim 8⁴. Trudne jest natomiast oszacowanie, ile z nich jest aktywnych. Wiele zostało bowiem powołanych na potrzeby realizacji krótkotrwałych projektów (także finansowanych ze środków unijnych), a po ich zakończeniu przechodziły „w stan uśpienia”, pozostając formalnie zarejestrowanymi organizacjami.

Zanim zostanie omówiona Poznańska Lokalna Organizacja Turystyczna, należy zidentyfikować inne podmioty zajmujące się rozwojem i promocją turystyki na obszarze aglomeracji poznańskiej. Jest to przede wszystkim powiat poznański, realizujący przedsięwzięcia związane z rekreacją i spędzaniem czasu wolnego adresowane zarówno do mieszkańców aglomeracji i regionu, jak i do turystów. Tego typu działania są także podejmowane przez urzędy gmin i miast, z Poznaniem na czele.

Do 2013 r. zadania związane z promocją turystyczną Poznania realizowało Biuro Kształtowania Relacji Społecznych Urzędu Miasta. Następnie zostały one przekazane wraz z Poznań Convention Bureau Poznańskiej Lokalnej Organizacji Turystycznej. Jednak w strukturach miejskich cały czas pozostają inne kluczowe wydziały i instytucje związane z omawianym zagadnieniem. Są to przede wszystkim: Zespół ds. Promocji Miasta, Wydawnictwo Miejskie „Posnania”, będące operatorem czterech punktów informacji turystycznej, oraz Centrum Turystyki Kulturowej „Trakt”, zarządzające Bramą Poznania.

⁴ www.pot.org.pl [15.08.2015].

Ryc. 1. Struktura i najważniejsze działania Poznańskiej Lokalnej Organizacji Turystycznej

Źródło: opracowanie własne.

Powiat poznański (członek PLOT) wraz z wchodzącymi w jego skład gminami oraz miasto Poznań są jednostkami odrębnymi. Pomimo braku narzędzi prawnych⁵ Poznań próbuje jednak realizować własną politykę aglomeracyjną. Jej wyrazem jest powołanie stowarzyszenia Metropolia Poznań, a także przekazanie kompetencji i zadań związanych z turystyką Poznańskiej Lokalnej Organizacji Turystycznej, której obszar działania obejmuje miasto centralne i okoliczne gminy. Docelowo powinien być to obszar tożsamy z zasięgiem działania stowarzyszenie Metropolia Poznań.

Do PLOT należy obecnie (2015) 74 członków, w tym 15 jednostek samorządu terytorialnego (miast i gmin). Do głównych partnerów można zaliczyć: poznańskie hotele, Międzynarodowe Targi Poznańskie i Port Lotniczy Poznań-Ławica. Zaplecze badawcze stanowi Katedra Turystyki Uniwersytetu Ekonomicznego⁶.

Organizacja dysponuje budżetem o wysokości około 600 tys. zł rocznie, a jej zespół tworzy 5 osób (w tym dwie wcześniej zatrudnione w Urzędzie Miasta). Główne kierunki działania PLOT przedstawiono na rysunku 1.

Największa liczba powiązań między podmiotami występuje na szczeblu lokalnym, w granicach obszaru metropolitalnego. Liczba zaangażowanych podmiotów z jednej strony stanowi o sile potencjału turystycznego aglomeracji poznańskiej, z drugiej jest wyzwaniem, aby utrzymać spójność celów polityki realizowanej w tym zakresie.

Natomiast zjawiskiem, które należy ocenić negatywnie, jest brak powiązań formalnych ośrodka centralnego ze szczeblem regionalnym, realizowanym przez WOT. Mają miejsce również takie zjawiska, jak przynależność jednostek samorządu terytorialnego do dwóch stowarzyszeń (WOT i LOT). Jest to sprzeczne z Kodeksem Dobrych Praktyk systemu zarządzania i promocji turystyki w Polsce (Wąsowicz-Zaborek 2009). Niestety dokument ten nie jest aktem prawa, a jedynie poradnikiem (Zmyślony 2013).

4. Turystyka w dokumentach strategicznych Poznania i aglomeracji poznańskiej

Głównym dokumentem określającym kierunki i cele rozwoju miasta Poznania jest Strategia Rozwoju Miasta Poznania do roku 2030. Ostatnia aktualizacja (2013) doprowadziła do przebudowy i ujednoczenia struktury poszczególnych

⁵ Zmiany w tym zakresie przynosi ustawa z dnia 9 października 2015 r. o związkach metropolitalnych, jednak w momencie powstania niniejszego tekstu nie sposób ocenić jej wpływ na polskie miasta i metropolie.

⁶ www.plot.poznan.travel [15.08.2015].

programów strategicznych. Główne programy, określające kierunki rozwoju turystyki i sektora kultury, zostały jednak zachowane i mają takie same nazwy: „Turystyczny Poznań”⁷ i „Kulturalny Poznań”⁸. Zwraca uwagę to, że wśród celów szczegółowych znalazło się w nich opracowanie i promocja metropolitalnej (a nie wyłącznie miejskiej) oferty turystycznej.

Oba omawiane zagadnienia (tj. kultura i turystyka) występują wspólnie i stanowią wyzwanie strategiczne określone jako „Miasto wiedzy, kultury, turystyki i sportu”. Stan rozwoju turystyki w 2013 r. zdiagnozowano jako „niewykorzystany potencjał miasta w sferze turystyki i brak pozytywnego wizerunku turystycznego miasta”. Natomiast cel, który powinien być osiągnięty w 2030 r., to „bogata oferta turystyczna skierowana do szerokiego grona turystów i wizerunek miasta łączącego historię z nowoczesnością” (Strategia rozwoju miasta Poznania... 2013).

Odrębną grupę dokumentów stanowią opracowania sporządzone dla stowarzyszeń realizujących politykę metropolitalną Poznania. Dla głównego jej realizatora, czyli stowarzyszenia Metropolia Poznań, są to:

- Zielona księga aglomeracji poznańskiej (2010),
- Metropolia Poznań 2020. Strategia rozwoju aglomeracji poznańskiej (2011),
- Studium uwarunkowań rozwoju przestrzennego aglomeracji poznańskiej (2012).

Program „Metropolitalna oferta turystyczna” jest częścią osi „Usługi społeczne”. Jego realizatorem wskazanym na pierwszym miejscu jest Poznańska Lokalna Organizacja Turystyczna. W tej samej osi znalazł się program „Współpraca i uczestnictwo w kulturze”, w którego głównym celu można dostrzec podejście bliskie koncepcji przemysłów kreatywnych: „Wzmocnienie rozwoju kreatywnej, przedsiębiorczej i aktywnej społeczności lokalnej [...]” (Metropolia Poznań 2020 2011).

Ostatnim dokumentem jest Program rozwoju i promocji produktów turystycznych na obszarze działalności PLOT na lata 2010-2015 (2010). Przygotowane na zlecenie Poznańskiej Lokalnej Organizacji Turystycznej opracowanie nie ma charakteru strategicznego, a raczej operacyjny. Stawia krótką diagnozę i proponuje konkretne działania zmierzające do wzmocnienia oferty miasta i okolic w zakresie turystyki kulturowej i rodzinnej, która mogłaby zrównoważyć wizerunek Poznania jako ośrodka głównie targowego i biznesowego. Program powstał w ramach przygotowań do aplikowania o środki z WRPO 2007-2013.

⁷ Cele operacyjne programu „Turystyczny Poznań” to: 1) zwiększenie i umacnianie znaczenia miasta jako ośrodka turystyki kulturowej i rekreacyjnej; 2) wzmocnianie pozycji Poznania jako ośrodka międzynarodowej turystyki biznesowej; 3) promocja walorów turystycznych i biznesowych oraz monitoringu rynku turystycznego w Poznaniu (Strategia rozwoju Miasta Poznania... 2013).

⁸ Cele operacyjne programu „Kulturalny Poznań” to: 1) rozwój i zwiększenie atrakcyjności oferty kulturalnej miasta; 2) zwiększenie kompetencji kulturalnych mieszkańców miasta i regionu; 3. tworzenie międzynarodowej marki Poznania przez wspieranie sektora kreatywnego i jego produktów kulturalnych oraz promocja turystyki kulturowej (Strategia rozwoju Miasta Poznania... 2013).

5. Turystyka w Wielkopolskim Regionalnym Programie Operacyjnym na lata 2007-2013

Wstąpienie Polski do Unii Europejskiej zaowocowało zwiększeniem interwencji⁹ z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego w ramach realizacji polityki spójności. Wsparcie finansowe dotyczyło także turystyki i dziedzictwa kulturowego. Warto podkreślić, że latach 2004-2014 Poznań zrealizował projekty wspierające rozwój kultury i sztuki o łącznej wartości 250 mln zł. Oznacza to, że jest drugim spośród dużych miast absorbentem środków unijnych w tym zakresie (Churski 2014b).

Choć w Poznaniu środki na rozwój turystyki pozyskiwano w ramach ostatniej perspektywy finansowej z kilku programów operacyjnych, warto wyróżnić Wielkopolski Regionalny Program Operacyjny. Jest on realizacją Narodowych strategicznych ram odniesienia (2007) w skali wojewódzkiej. Województwo wielkopolskie dysponowało w latach 2007-2013 kwotą około 5,5 mld zł, co plasuje je na czwartym miejscu w Polsce (łączy budżet programu to około 67,2 mld zł). Z WRPO pochodziły także środki na realizację projektu „Wszystko gra”¹⁰.

Dla sektora turystyki kluczowe w ramach WPRO były dwa działania: 6.1. Turystyka oraz 6.2. Rozwój kultury i zachowanie dziedzictwa kulturowego. Niektóre inwestycje w tym zakresie były również realizowane w ramach innych działań: 1.1. Rozwój mikroprzedsiębiorstw, 1.2. Wsparcie rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw, 1.6. Rozwój sieci i kooperacji, 4.2. Rewitalizacja zdegradowanych obszarów przemysłowych i powojaskowych, 5.4. Wzmocnienie pozostałej infrastruktury społecznej, 7.1. Wsparcie instytucjonalno-kadrowe procesu zarządzania i wdrażania WRPO.

Projekty WRPO 2007-2013 w ramach działania 6.1. Turystyka

Z działania 6.1. Turystyka przeznaczono środki na realizację 73 projektów o łącznej wartości 284,6 mln zł, przy wkładzie UE około 48%. Poznań uzyskał wsparcie na realizację tylko 4 projektów.

Największym projektem w regionie w ramach działania było „Podniesienie standardu usług i modernizacja CKW Sułkowski w Boszkowie wraz z zagospoda-

⁹ Chodzi o interwencję w rozumieniu rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 1080/2006 z dnia 5 lipca 2006 r. w sprawie Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i uchylające rozporządzenie (WE) 1783/1999.

¹⁰ www.wrpo.wielkopolskie.pl [10.02.2015].

rowaniem plaży”. Jego wartość wyniosła 19,4 mln zł, choć udział dofinansowania z budżetu WRPO był na poziomie niecałych 20% (3,7 mln zł). Natomiast najwyższe dofinansowanie uzyskał projekt „Zagospodarowanie terenów nadbrzeżnych w Koninie – Bulwar Nadwarciański”. Było to 9 mln zł, przy całkowitej wartości inwestycji 14 mln zł. Najmniejszym projektem turystycznym pod względem finansowym była „Modernizacja infrastruktury turystycznej na terenie letniska w Osiecznej”. Jego wartość całkowita wyniosła 351 tys. zł, przy czym udział środków UE to 182 tys. zł. Wartość mediany projektów zrealizowanych w ramach WRPO 2007-2013 wyniosła 2,8 mln zł, a dofinansowania 1,6 mln zł.

Projekty zrealizowane w ramach działania 6.1. Turystyka są wyrazem polityki regionalnej realizowanej zgodnie z modelem wyrównawczym. Wielkość interwencji pod względem finansowym jest zróżnicowana, ale jej zasięg przestrzenny rzadko zdaje się przekraczać skalę lokalną. Wyjątkiem, a jednocześnie przykładem integracji działań w wymiarze regionalnym jest pozyskanie środków na stworzenie produktu turystyki wodnej Wielka Pętla Wielkopolski. Wiodącym projektem była „Kompleksowa promocja markowego produktu turystyki wodnej Wielka Pętla Wielkopolski” (beneficjentem była Wielkopolska Organizacja Turystyczna, całkowita wartość 5 mln zł, dofinansowanie 3,5 mln zł – 70%). Jednak równoległe z tym projektem realizowanych było sześć innych. Środki przeznaczone były przede wszystkim na stworzenie infrastruktury (przystani, ścieżek, bulwarów). Beneficjentami były nadwarciańskie gminy Czarnków, Drawsko, Ślesin, Śrem i Ujście. Łączna wartość tych projektów to około 15 mln zł, przy wysokości dofinansowania na poziomie około 9 mln zł (60%).

Na tym tle projekt „Wszystko gra – rozwój i promocja produktów turystycznych aglomeracji poznańskiej” należy do mniejszych przedsięwzięć. Jego wartość całkowita to 501 tys. zł, przy dofinansowaniu zbliżającym się do maksymalnego poziomu możliwości 85%. Z puli WRPO pozyskano 424 tys. zł. Warto podkreślić, że dotyczył on obszaru całej aglomeracji poznańskiej (metropolii Poznań), a efekty jego wdrożenia mają zasięg ponadregionalny.

6. Cele projektu „Wszystko gra – rozwój i promocja produktów turystycznych aglomeracji poznańskiej”

Projekt „Wszystko gra – rozwój i promocja produktów turystycznych aglomeracji poznańskiej” został zakwalifikowany w WRPO do priorytetu VI „Turystyka i środowisko kulturowe”, w ramach którego znalazło się działanie 6.1. Turystyka. Przedsięwzięcie zrealizowano według schematu II „Promocja i informacja turystyczna”. W konkursie dofinansowanie mogły otrzymać następujące projekty:

- rozwój i promocja regionalnych i lokalnych produktów turystycznych,
- organizacja imprez przyczyniających się do wzrostu liczby turystów,
- kampanie reklamowe walorów turystycznych województwa,
- promocja turystyki biznesowej w województwie,
- rozbudowa i modernizacja systemu informacji turystycznej¹¹.

Uzasadnieniem złożenia wniosku była świadomość problemów związanych z rozwojem funkcji turystycznych Poznania i jego okolic. Poniżej przedstawione treści opierają się na złożonym wniosku konkursowym.

Stolica Wielkopolski, choć jej walory są porównywalne z innymi miastami o podobnej wielkości, zмага się z wizerunkiem mało atrakcyjnej turystycznie. Według przytaczanych we wniosku badań (Synovate – PART 2007) tylko 2% mieszkańców Polski wskazywało Wielkopolskę jako jeden z trzech najatrakcyjniejszych turystycznie regionów w kraju. Co więcej, opinia ta była podzielana także przez mieszkańców Poznania. Taki wizerunek był podtrzymywany w działaniach promocyjnych, skupiających się na ofercie gospodarczej i inwestycyjnej, a najbardziej rozpoznawalnym symbolem miasta były Międzynarodowe Targi Poznańskie. Obecność tych ostatnich wpływa na rynek hotelowy, cechujący się dużą zmiennością cen w ciągu roku, które rosną w czasie najważniejszych imprez targowych.

Wysoki, ale niewykorzystany potencjał turystyczny Poznania został rozpoznany podczas pierwszych edycji akcji „Poznań za pół ceny” (Mazurczak i in. 2008). Wskazano także potencjalny wyróżnik, które wzbogaciłyby wizerunek turystyczny miasta – gry miejskie i turystyczne. Są one połączeniem podchodów rozgrywanych w przestrzeniach otwartych, gier typu LARP¹², happeningów ulicznych, a także mogą być traktowane jako forma zwiedzania. Ich dodatkowym atutem było to, że poznańskie realizacje pod względem scenariusza w większości nawiązywały do krajobrazu miasta i ważnych dla niego wydarzeń historycznych. W Poznaniu takie akcje są regularnie organizowane przynajmniej od 2006 r. i przyciągają od 70 do 150 uczestników, także z innych części kraju. Ich uzupełnieniem są gry turystyczne do samodzielnej zabawy, w postaci papierowych kart z zadaniami do rozwiązania w przestrzeni miasta.

Charakterystyka ta stanowiła uzasadnienie wyboru gier miejskich jako jednego z głównych wątków proponowanego projektu, zwłaszcza że miały one duży potencjał produktowy i mogły być atrakcyjne dla wszystkich grup turystów, zidentyfikowanych w Programie rozwoju i promocji produktów turystycznych na obszarze działania PLOT (2010), m.in. turystów rodzinnych, kulturowych, aktywnych, edukacyjnych i młodzieżowych.

¹¹ www.wrpo.wielkopolskie.pl [15.07.2015].

¹² *Live action role-playing* – zabawa z elementami gry i teatru, rozgrywana w określonej przestrzeni lub wnętrzu, często korzystająca ze scenariuszy opartych na literaturze fantasy.

Dla autorów projektu ważny był przy tym zasięg przestrzenny działań, które obejmowały również okolice Poznania (gminy będące członkami PLOT). Ponadto stolica Wielkopolski jest dla wielu turystów, szczególnie zagranicznych, pierwszym, a często jedynym miejscem, do którego docierają podczas podróży do tego regionu. Poznań ma zatem kluczowe znaczenie dla kształtowania jego wizerunku turystycznego.

W procesie przygotowań do aplikowania o środki z WRPO 2007-2013 sporządzono trzy scenariusze realizacji projektu. Dwa odrzucone obejmowały bardziej konwencjonalne działania: udział w targach, organizację podróży studyjnych i konferencji promujących istniejące produkty turystyczne, a także stworzenie systemu infokiosków i wydanie przewodnika turystycznego. Ze względu na relację kosztów do uzyskanych efektów, a także brak gwarancji trwałości efektów wielu z tych działań wybrano wariant obejmujący realizację następujących zadań:

1. Modyfikacja trzech istniejących gier turystycznych do samodzielnej zabawy i opracowanie dwóch nowych, obejmujących obszar aglomeracji poznańskiej. Zadanie to zrealizowano, wprowadzając do bezpłatnej dystrybucji aż siedem gier, z tego dwie obejmujące swym zasięgiem aglomerację poznańską. Gry w postaci papierowych barwnych kart zostały wydrukowane w nakładzie 1000 egzemplarzy każda. Były w dystrybucji w latach 2012-2014, aż do wyczerpania nakładu w wersjach polskiej i angielskiej. Cały czas są dostępne w postaci plików pdf do pobrania i samodzielnego wydrukowania na stronach www.poznan.travel i www.gryturystyczne.pl. Premiery gier w postaci gier miejskich, z udziałem rekwizytów i aktorów, odbywały się na przełomie 2012 i 2013 r.

2. Organizacja dwóch edycji Międzynarodowego Festiwalu Gier „Let's Play Poznań”, połączonych z warsztatami dla twórców gier (edycja I: 22-28.10.2012, około 50 gier, 800 uczestników; edycja II: 27.05-2.06.2013, około 70 gier, 1500 uczestników). Ze względu na międzynarodowy charakter festiwalu zdecydowano się na angielską nazwę. W programie znalazły się gry miejskie, turystyczne, rekreacyjne i planszowe. Do ich rozegrania wykorzystano przede wszystkim przestrzenie publiczne miasta (m.in. Stary Rynek, Plac Wolności, Plac Mickiewicza, Park Cytadela, Śródka – fot. 1), mając na uwadze potencjał promocyjny imprezy i możliwość pokazania atrakcyjnych miejsc w mediach. Udział we wszystkich wydarzeniach był bezpłatny, choć w przypadku niektórych konieczna była wcześniejsza rezerwacja. Uruchomiana została specjalna strona internetowa festiwalu w językach polskim i angielskim. Podczas drugiej edycji udało się zaprosić twórców gier z kilku krajów europejskich, którzy nie tylko zaproponowali uczestnikom swoje gry, ale także nawiązali kontakty i poznali Poznań jako „polską stolicę gier”. Impreza nie miała charakteru komercyjnego, trudno zatem mówić o sukcesie w tym zakresie, przyniosła natomiast oczekiwane skutki promocyjne (duża liczba uczestników, a także publikacje prasowe i przekazy medial-

Fot. 1. Festiwal Gier „Let’s Play Poznań” – miasto jako plansza do gry (fot. W. Mania 2013)

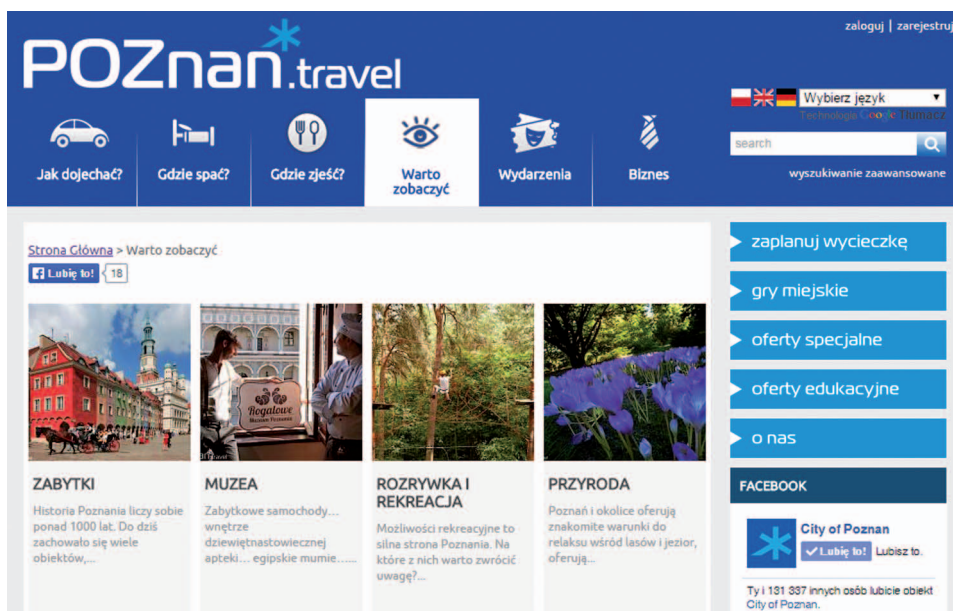
ne, opisujące Poznań jako miasto atrakcyjne turystycznie). Choć w przypadku zorganizowanej jesienią pierwszej edycji przeszkodą była pogoda.

Ponadto przygotowano wiele materiałów promocyjnych, takich jak ulotki, przypinki, koszulki (200 sztuk) i teczki (1500 sztuk). Ich innowacyjność i atrakcyjność polegała na tym, że każdy z tych przedmiotów sam był grą (planszową lub układanką). Ponadto mogły być użytkowane przez dłuższy czas, będąc nośnikiem treści promocyjnych o mieście i okolicach.

3. Stworzenie turystycznego portalu internetowego aglomeracji poznańskiej. Intencją tego zadania było utworzenie nowoczesnego narzędzia, które byłoby wirtualnym miejscem pierwszego kontaktu z Poznaniem i jego okolicami. Na portalu miejskim Poznan.pl funkcjonował dział poświęcony turystyce. Prezentował on jednak atrakcje i obiekty w granicach miasta (z pewnymi wyjątkami). Zawarte tam informacje miały charakter inwentaryzacji bazy turystycznej, tzn. były prezentowane w nadmiarze, za to w postaci rozdrobnionej (np. spisy wszystkich poznańskich pomników, parków, hoteli). Mankamentem był również brak dostatecznej informacji w językach obcych: angielskim, ale też niemieckim, który obowiązuje na kluczowym rynku zagranicznym dla Poznania.

W założeniu portal miał prezentować treści turystyczne w nowej formie, cechującej się prostotą i komunikatywnością, stać się narzędziem integracji oferty

turystycznej w ramach aglomeracji poznańskiej oraz prezentować treści zawsze w trzech językach: polskim, angielskim i niemieckim. Ponadto pod względem technologicznym miał pozostawać możliwie elastyczny, by można go było łatwo rozbudowywać o nowe elementy, odpowiadające na zapotrzebowanie turystyki (ryc. 2).

Ryc. 2. Poznan.travel – portal turystyczny aglomeracji poznańskiej

Źródło: www.poznan.travel [15.08.2015].

Wedle pierwotnych założeń miał on zawierać także funkcję planera, automatyzującego proces układania pobytu w aglomeracji poznańskiej (z wykorzystaniem funkcji GIS), a także umożliwiać rezerwację miejsc hotelowych.

Pierwsze z powyższych rozwiązań okazało się niefunkcjonalne – zbyt skomplikowane dla użytkownika, a rezultaty jego działania (dobór atrakcji, ułożenie planu wycieczki) niesatysfakcjonujące. Zresztą problem ten występował w wielu wdrażanych w latach 2009-2013 planerach i z wielu z nich zrezygnowano (np. na portalach turystycznych Pragi, Porto czy Brukseli) na rzecz prezentacji treści w prostszej formie artykułów i list rekomendacji, podzielonych na działy tematyczne.

Z funkcji rezerwacji hotelowych również zrezygnowano ze względu na dynamiczny rozwój serwisów Booking.com czy HRS, które opanowały ten segment usług informatycznych, czyniąc próby wdrażania własnych systemów tego typu skazanymi na porażkę (jak się stało z lokalnym systemem berlińskim).

Ze względu na złożoność przedsięwzięcia było to ostatnie zadanie zrealizowane w ramach projektu. Portal uruchomiono na początku lipca 2013 r. pod adresem www.poznan.travel. Wykorzystanie tej nietypowej domeny było związane z tym, że Polska Organizacja Turystyczna umieściła swój portal pod adresem www.polska.travel. Podobnie postąpiła Wielkopolska Organizacja Turystyczna¹³. Do dziś zaś używanie tego adresu stwarza problemy komunikacyjne. Wielu użytkowników nie kojarzy wyrazu *travel* jako domeny i intuicyjnie dodaje „.pl”. Obecnie taka konstrukcja również przekierowuje na portal, a wielu użytkowników dociera przez wyszukiwarki. Od momentu uruchomienia www.poznan.travel zgromadził 140 tys. użytkowników (stan na październik 2015 r.).

4. Opracowanie wydawnictw turystycznych aglomeracji poznańskiej. Projekt stał się również pretekstem do stworzenia map i folderów turystycznych. Co prawda nie jest to innowacyjne rozwiązanie, jednak cały czas oczekiwane zarówno przez branżę turystyczną, jak i samych turystów, a także mieszkańców aglomeracji. Nowością było natomiast to, że przygotowane materiały prezentowały ofertę turystyczną okolic Poznania w formie unikającej podziałów administracyjnych na poszczególne gminy, za to w przypadku folderu dzieląc je według tematyki (przyroda, architektura itp.).

Łącznie wydrukowano 40 tysięcy map w formacie A2 z opisami kilkudziesięciu miejsc i atrakcji w językach polskim i angielskim, a także 20 tysięcy folderów formatu A5 w języku polskim i tyle samo po angielsku. Zadanie zrealizowano w połowie 2012 r. Wytworzone materiały znajdują się w obiegu do dziś. Są dystrybuowane w punktach informacji turystycznej, w hotelach oraz na targach i konferencjach.

5. Promocja projektu oraz realizowanych w jego ramach działań. Od początku projektu zakładano, że realizowane zadania, przede wszystkim związane z grami miejskimi, powinny służyć promocji turystycznej aglomeracji poznańskiej w skali ponadregionalnej. Dla wzmocnienia tego efektu zdecydowano się na organizację konferencji prasowych oraz dystrybucję komunikatów prasowych. Jednocześnie były to kanały promocji samego projektu, co było wymagane w umowie z WRPO. Reklamy projektu ukazały się także w prasie o zasięgu regionalnym („Gazeta Wyborcza”, „Głos Wielkopolski”). Inne zadania, tj. portal turystyczny i publikacje, niejako z definicji służyły realizacji celów promocyjnych.

6. Zatrudnienie pracownika projektu. Ostatnim zadaniem wskazanym w projekcie, choć pierwszym w kolejności realizacji, było zatrudnienie pracownika. Rozpoczął on pracę w maju 2011 r., zgodnie z wytycznymi nie mógł się zajmować obsługą projektu, a zadaniami merytorycznymi. Było to istotne wsparcie dla PLOT, która w tamtym okresie zatrudniała dwie osoby.

¹³ www.wielkopolska.travel [15.07.2015].

W kontekście realizowanej polityki regionalnej warto przedstawić listę celów strategicznych województwa wielkopolskiego (Wielkopolska 2020... 2012), do których realizacji nawiązuje projekt „Wszystko gra”:

- wzrost znaczenia i zachowanie dziedzictwa kulturowego: cel realizowany przez treści portalu turystycznego i publikacji, a także przez gry miejskie i turystyczne o fabułach nawiązujących do wydarzeń historycznych i lokalnego dziedzictwa,
- zwiększenie udziału usług turystyczno-rekreacyjnych w gospodarce regionu: portal turystyczny wpływający na pobudzenie popytu na usługi turystyczne i zwiększenie dostępności do informacji o ofercie turystycznej,
- budowa kapitału społecznego na rzecz społeczeństwa obywatelskiego: gry miejskie i turystyczne sprzyjają integracji, wspólnemu spędzaniu czasu z rodziną lub znajomymi, a także zawierają elementy edukacyjne i poznawcze, wzmacniające identyfikację z miejscem zamieszkania,
- wzrost udziału sportu i rekreacji w życiu mieszkańców regionu: gry turystyczne, szczególnie o zasięgu aglomeracyjnym, zawierają zachętę do aktywnego wypoczynku (także turystyki rowerowej) i dają pretekst do takiego spędzania czasu, natomiast portal i publikacje dostarczają informacji o atrakcjach sportowych i rekreacyjnych lub ułatwiają dotarcie do nich (mapa turystyczna).

7. Realizacja projektu „Wszystko gra”

Decyzja o przyznaniu dofinansowania dla projektu „Wszystko gra” została potwierdzona w uchwale Zarządu Województwa Wielkopolskiego z dnia 25 listopada 2010 r., wskazując projekty z „listy rezerwowej”. Projekt ze względu na złożoność procedury wyłonienia wykonawcy portalu internetowego oraz stopień skomplikowania samego zadania został przedłużony i ostatecznie zakończony pod koniec 2013 r. Całkowita wartość projektu wyniosła 501 430 zł, przy czym uzyskano maksymalne możliwe dofinansowanie ze środków WRPO na poziomie 85% (424 141 zł). Był to jeden z mniejszych projektów pod względem wartości.

Zagadnieniem, na które warto zwrócić uwagę, jest sposób wyboru wykonawcy zadań zawartych w projekcie „Wszystko gra”. W przypadku wyłonienia nowego pracownika procedura była względnie prosta. Był to konkurs składający się z trzech etapów: składania podań, rozmowy kwalifikacyjnej z dyrektorem biura PLOT, drugiej rozmowy przed komisją złożoną z członków zarządu PLOT.

Wyłanianie wykonawców poszczególnych zadań realizowanych w ramach projektu WRPO wymagało wykorzystania narzędzi określonych ustawą z dnia 29 stycznia 2004 r. Prawo zamówień publicznych (Dz.U. 2004, nr 19, poz. 177 z późn. zm.).

Więszych trudności nie nastęczała także realizacja map i folderów, szczególnie że sam projekt mapy i treść folderu zostały wcześniej opracowane przez zespół PLOT. Możliwe zatem było precyzyjne sformułowanie specyfikacji, które ograniczało się do określenia standardów poligraficznych. Wykonawców wyłaniano w trybie publicznie ogłoszonego zapytania ofertowego¹⁴. Ze względu na powszechność firm świadczących usługi poligraficzne bez trudu zebrano dostateczną liczbę ofert (druk mapy 8, skład i druk folderu 13), spośród których wybrano najtańszą.

Natomiast w przypadku zadań charakteryzujących się dużą złożonością oraz dużym udziałem innowacyjności i kreatywności wybór wykonawcy jest zadaniem trudniejszym. W ramach procedury przetargu nieograniczonego należy sformułować specyfikację istotnych warunków zamówienia (SIWZ). Sformułowanie takiego dokumentu dla wielofunkcyjnego portalu internetowego czy organizacji festiwalu gier jest procesem długotrwałym. Słabością polskiego systemu zamówień publicznych jest zaś dyktat najniższej ceny jako jedynego kryterium wyboru wykonawcy.

Dlatego też zdecydowano o zastosowaniu innego trybu zamówienia publicznego, przewidzianego ustawą, a mianowicie dialogu konkurencyjnego. Można go stosować w następujących przypadkach (art. 60 Prawa zamówień publicznych):

„1) nie jest możliwe udzielenie zamówienia w trybie przetargu nieograniczonego lub przetargu ograniczonego, ponieważ ze względu na szczególnie złożony charakter zamówienia nie można opisać przedmiotu zamówienia zgodnie z art. 30 i 31 lub obiektywnie określić uwarunkowań prawnych lub finansowych wykonania zamówienia;

2) cena nie jest jedynym kryterium wyboru najkorzystniejszej oferty”.

Dialog konkurencyjny zastosowano zarówno dla wyłonienia wykonawcy zadań związanych z grami turystycznymi i festiwalu, jak i dla portalu internetowego. Szczegóły dotyczące konstrukcji dokumentów oraz terminów określa ustawa. W uproszczeniu procedura przebiega następująco:

– zaproszenie do dialogu konkurencyjnego wszystkich potencjalnych wykonawców, spełniających kryteria wstępne (np. doświadczenie w realizacji zamawianych usług),

– dialog konkurencyjny, tj. seria spotkań z potencjalnymi wykonawcami, mająca na celu doprecyzowanie opisu przedmiotu zamówienia, a także określenie możliwości jego realizacji; ustalenia i informacje zgromadzone podczas tych spotkań są poufne, choć pośrednio mogą zostać wykorzystane w SIWZ,

– redakcja SIWZ, uwzględniająca ustalenia, uzupełnienia i ograniczenia zidentyfikowane w toku dialogu,

¹⁴ Taką samą procedurę zastosowano dla wyboru wykonawcy tłumaczeń treści do mapy i folderu turystycznego.

- zaproszenie do składania ofert,
- wyłonienie wykonawcy.

W przypadku dialogu konkurencyjnego dopuszcza się zastosowanie innych kryteriów niż cena. Jest to uzasadnione szczególnie w przypadku zamówień produktów i usług sektora kreatywnego. Jednak w praktyce sformułowanie takiego kryterium, szczególnie gdyby miało mieć charakter jakościowy (mogłaby to być estetyka odpowiadająca potrzebom zamawiającego, funkcjonalność czy nawet „grywalność” w przypadku gier) jest niemożliwe, ze względu na zagrożenie podważenia kryterium i zaskarżenia ze strony jednego wykonawców, co może doprowadzić do długotrwałego wstrzymania realizacji zadania. W przypadku projektów unijnych jest to zbyt wielkie ryzyko dla beneficjenta.

Ponadto w przypadku zadań nietypowych, a takim było stworzenie gier turystycznych i organizacja festiwalu gier, zagrożenie stanowi niewielka liczba po-

Tabela 1. Uproszczona analiza SWOT dla projektu „Wszystko gra”

Strengths – mocne strony	Weaknesses – słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> – ciągle nieodkryty (niewykorzystany) potencjał turystyczny – walory umożliwiające rozwój różnych segmentów turystyki – nietuzinkowy wyróżnik Poznania – gry miejskie – działanie w skali obszaru metropolitalnego – stworzenie trwałych efektów, o potencjale dalszego rozwoju (portal internetowy, gry miejskie) 	<ul style="list-style-type: none"> – silny wizerunek drogiego miasta targów i biznesu – brak wsparcia prawnego i organizacyjnego w zakresie zamówień publicznych w trakcie realizacji projektu – uzyskane efekty wzmacniają turystycznie obszar metropolitalny, a nie cały region – brak podejścia produktowego w branży turystycznej – brak współpracy podmiotów zaangażowanych w rozwój turystyki – słaba świadomość atrakcyjności turystycznej wśród mieszkańców
Opportunities – szanse	Threats – zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> – stworzenie nowych produktów turystycznych – kreacja narzędzi promocji turystycznej – możliwość dalszego rozwoju stworzonych narzędzi i produktów turystycznych – integracja działań związanych z turystyką na obszarze metropolitalnym – możliwość dotarcia do nowych rynków, w tym zagranicznych – wzmocnienie świadomości atrakcyjności turystycznej aglomeracji poznańskiej wśród mieszkańców 	<ul style="list-style-type: none"> – ograniczenia prawa zamówień publicznych (ryzyko zaskarżenia prowadzącego do wstrzymania realizacji projektu) – procedury formalnoprawne związane z zamówieniami, opóźniające realizację projektu – niewielka liczba potencjalnych wykonawców (szczególnie gry turystyczne i festiwal gier) – brak zasobów do dalszego rozwijania portalu na pierwotnie zakładanym poziomie lub kontynuacji festiwalu gier

Źródło: opracowanie własne.

tencjalnych wykonawców na rynku. Do dialogu konkurencyjnego przystąpiło dwóch. Natomiast ofertę złożył tylko jeden uczestnik dialogu. Została ona odrzucona z przyczyn formalnych, a całą procedurę zamówienia powtórzono w trybie przetargu nieograniczonego. Zdarzenia takie powodują opóźnienia w harmonogramie realizacji projektu. Syntetyczną ocenę realizacji projektu „Wszystko gra” zestawiono w postaci analizy SWOT (tab. 1).

8. Podsumowanie

Omówiony projekt „Wszystko gra” był przykładem wykorzystania funduszy unijnych w ramach WRPO na lata 2007-2013. Pod względem wartości projektu stanowił jeden z mniejszych w województwie wielkopolskim. Jego beneficjentem było stowarzyszenie Poznańska Lokalna Organizacja Turystyczna.

Do sukcesów projektu należy zaliczyć trwałość jego efektów, poczynając od wzrostu znaczenia samej organizacji, po utworzenie narzędzi wykorzystywanych w promocji turystycznej: przede wszystkim portalu internetowego, ale także wydawnictw i gier.

Niestety nie udało się kontynuować festiwalu gier mimo zabiegów zmierzających do pozyskania innych źródeł finansowania. Pozostaje on więc niewykorzystanym potencjałem turystycznym miasta. Problemem jest również brak zasobów (środków i kadr) na pełne wykorzystanie sfinansowanych z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego narzędzi, zwłaszcza po zakończeniu projektu.

W trakcie realizacji ujawniły się również słabości polskiego prawa dotyczące zamówień publicznych, które nie pozostały bez wpływu na realizację złożonych zadań, szczególnie portalu internetowego.

We wstępie zwrócono uwagę na fakt, iż PLOT jest niewielką organizacją. W takim przypadku samo przygotowanie wniosku jest sporym wysiłkiem, a realizacja niesie wiele trudności, wynikających choćby z ograniczonego zaplecza administracyjnego. Należy także nadmienić, że dostęp do specjalistycznej wiedzy i kadr nie gwarantuje bezproblemowego przebiegu projektu, czego dowodzą przykłady dużych inwestycji infrastrukturalnych (Bojarski 2013). Przyczyną mogą być także czynniki i uwarunkowania zewnętrzne, np. system prawny. Mimo powyższych zastrzeżeń realizacja projektów finansowanych ze środków WRPO (lub innych funduszy zewnętrznych) daje realne szanse na rozwój i zwiększenie znaczenia organizacji.

Wdrażanie polityki spójności jest długotrwałym procesem. Co więcej, w jego trakcie zachodzą zmiany sytuacji społeczno-gospodarczej, często o zasięgu globalnym, które stawiają Unię Europejską przed szeregiem wyzwań. Wśród nich znajduje się konkurencyjność, ale także ochrona przed terroryzmem i bezpie-

czeństwo. Oba te zagadnienia są powiązane z turystyką. Tocząca się wokół nich dyskusja dotyczy ich znaczenia dla gospodarki oraz uzależnienia rozwoju tych sektorów od subsydiów (Evans 2009). Wpisują się one także w szerszy kontekst programowania rozwoju miast i regionów.

W aktualnej perspektywie finansowej (2014-2020) znacznie ograniczono środki przeznaczone bezpośrednio na turystykę. Nie będzie ich także w programie zintegrowanych inwestycji terytorialnych dla poznańskiego obszaru terytorialnego. Dla Unii Europejskiej polski sektor turystyczny osiągnął stadium dojrzałe, niewymagające interwencji. Teraz powinien nastąpić etap kreacji rzeczywistych produktów turystycznych i ich promocji w ramach systemu POT-ROT-LOT (Zmysłony 2013).

Niektóre projekty związane z turystyką będą zapewne realizowane przy wsparciu unijnym, także w ramach programów regionalnych, pod warunkiem jednak, że ich priorytetem będzie wprowadzenie innowacyjnych rozwiązań związanych z rozwojem przedsiębiorczości lub rewitalizacją. Konieczna będzie do tego wiedza w zakresie szeroko rozumianej „obsługi”, a także realizacji projektów unijnych. Zwłaszcza małe organizacje i przedsiębiorstwa oczekują wsparcia w tym zakresie.

Literatura

- Bojarski P. (2013), ICHOT w Poznaniu stoi, we Wrocławiu idzie do przodu, *Gazeta Wyborcza Poznań*, 25.01.2013 r., www.poznan.wyborcza.pl/poznan/1,36001,13300182,ICHOT_w_Poznaniu_stoi__we_Wroclawiu_idzie_do_przodu.html#ixzz3u-uYUm6zY [15.12.2015].
- Borzyszkowski J. (2011), Destination Management Organisations (DMO) – nowoczesne struktury organizacyjne w turystyce, w: *Nowe wyzwania gospodarki turystycznej na poziomie lokalnym, regionalnym i międzynarodowym*, red. M. Jalinik, A. Sierpińska, Białystok: Wyd. Politechniki Białostockiej.
- Churski P. (2014a), Model polaryzacyjno-dyfuzyjny w przemianach polityki spójności – konsekwencje dla ukierunkowania polityki rozwoju, *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, nr 25: 13-27.
- Churski P. (2014b), Wpływ funduszy Unii Europejskiej na rozwój Poznania na tle wybranych miast w Polsce, *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, nr 27: 25-43.
- Ciesiołka P. (2014), Wpływ funduszy Unii Europejskiej na proces rewitalizacji w Poznaniu na tle największych miast w Polsce, *Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna*, nr 27: 101-121.
- Evans G. (2009), Creative Cities, Creative Spaces and Urban Policy, *Urban Studies*, nr 46: 1003-1040.
- Kozak M.W. (2009), Regiony turystyczne: aspekty użyteczności pojęcia, *Folia Turistica*, nr 21: 185-202.

- Mazurczak J., Olszewski M., Zmysłony P. (2008), Poznań za pół ceny: przykład promocji sprzedaży produktu turystycznego miasta, w: *Marketing terytorialny. Studia przypadków*, red. M. Florek, K. Janiszewska, Poznań: Wyd. AE w Poznaniu.
- Metropolia Poznań 2020. Strategia rozwoju aglomeracji poznańskiej (2011), Poznań: Centrum Badań Metropolitalnych.
- Program promocji turystycznej województwa wielkopolskiego (2010), Poznań: Wielkopolska Organizacja Turystyczna.
- Program rozwoju i promocji produktów turystycznych na obszarze działalności PLOT na lata 2010-2015 (2010), Poznań: Poznańska Lokalna Organizacja Turystyczna.
- Program rozwoju produktów turystycznych Wielkopolski (2010), Poznań: Wielkopolska Organizacja Turystyczna.
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (WE) nr 1080/2006 z dnia 5 lipca 2006 r. w sprawie Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego i uchylające rozporządzenie (WE) 1783/1999.
- Strategia Rozwoju Miasta Poznania do roku 2030. Aktualizacja 2013 (2013), Poznań: Urząd Miasta Poznania.
- Strategia rozwoju turystyki w województwie wielkopolskim (2007), Poznań: Zarząd Województwa Wielkopolskiego.
- Studium uwarunkowań rozwoju przestrzennego aglomeracji poznańskiej (2012), Poznań: Centrum Badań Metropolitalnych.
- Trammer K. (2012), Rozwój regionalny, który tworzy peryferie, w: *Czy Polska to peryferie? Pierwsza ankieta Nowych Peryferii*, www.nowe-peryferie.pl [10.02.2015].
- Uchwała nr 4746/2010 Zarządu Województwa Wielkopolskiego z dnia 25 listopada 2010 r. w sprawie wyboru siedmiu projektów z listy rezerwowej do dofinansowania dla Działania 6.1. „Turystyka”, Schemat II „Promocja i informacja turystyczna” w ramach Wielkopolskiego Regionalnego Programu Operacyjnego na lata 2007-2013 (konkurs nr 04/VI/2010).
- Ustawa z dnia 25 czerwca 1999 r. o Polskiej Organizacji Turystycznej, Dz.U. nr 62, poz. 689 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 29 stycznia 2004 r. Prawo zamówień publicznych, Dz.U. nr 19, poz. 177 z późn. zm.
- Walas B. (2007), Kierunki ewolucji Regionalnych i Lokalnych Organizacji Turystycznych w kontekście polityki turystycznej – mocne i słabe strony, *Rocznik Naukowy Wyższej Szkoły Turystyki i Rekreacji*, t. 6.
- Kodeks Dobrych Praktyk systemu zarządzania i promocji turystyki w Polsce (2009), red. E. Wąsowicz-Zaborek, Warszawa: Polska Organizacja Turystyczna.
- Wielkopolska 2020 – zaktualizowana strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2020 roku (2012), Poznań: Zarząd Województwa Wielkopolskiego.
- Zielona księga aglomeracji poznańskiej (2010), Poznań: Centrum Badań Metropolitalnych.
- Zmysłony P. (2013), Konieczne korekty systemu, *Aktualności Turystyczne*, www.aktualnosciturystyczne.pl [10.02.2015].

Does “Everything work”? An example of the use of the EU Regional Operational Programme (2007-2013 perspective) for tasks carried out by the Poznań Local Tourism Organization

Abstract. The article presents the experiences of the Poznań Local Tourism Organization in the use of funds from the Wielkopolska Regional Operational Programme (EU perspective 2007-2013) for the development of tourism in the Poznań agglomeration. The project “Everything works – development and promotion of tourism products in the Poznań agglomeration” is one of the smaller initiatives of this type in the region. Its total value is 501 000 PLN (117 000 Euro), with funding approaching the maximum level of 85%. It is worth noting that it covered the whole agglomeration of Poznan (Poznań Metropolitan Area). The project consisted of the following tasks carried out between 2010-2013: the creation of urban games, organization of an urban games festival, creation of the tourist web-page, development of tourist publications, promotion of the project, and the employment of an employee of the project. The article discusses the problems associated with the use of EU funds under the Polish law on public procurement and other conditions affecting relatively small organisations.

Keywords: tourism, city, agglomeration, EU funds, management, associations, promotion

MARIA ZAMELSKA*, BEATA KACZOR**

Przestrzenno-ekonomiczne uwarunkowania aktywności turystycznej mieszkańców aglomeracji poznańskiej

Streszczenie. W relacjach czasu i przestrzeni turystyka stanowi specyficzną formę rekreacji. Turystyczne formy rekreacji zawierają się częściowo w aktywności i rozwoju fizycznym, jak również w aktywności i rozwoju umysłowym, obejmując turystykę jako wędrowanie, rekreację ruchową i krajoznawstwo w czasie wędrowania oraz leczenie. Pod pojęciem aktywności turystycznej rozumie się ogół czynności i działań ludzi związanych z ich uczestnictwem w migracjach turystycznych. Celem badań było określenie specyficznych własności migracji turystyczno-wypoczynkowych realizowanych w turystycznych formach rekreacji przez mieszkańców aglomeracji poznańskiej. Do badania tego typu migracji w pracy zaproponowano zastosowanie metod modelowych ponieważ najefektywniejszą strategią rozwoju badań teoretyczno-empirycznych w dziedzinie migracji turystycznych jest metoda budowy modeli rekonstrukcyjnych. Natomiast do badania aktywności turystycznej wykorzystano metodę sondażu diagnostycznego.

Słowa kluczowe: turystyczne formy rekreacji, aktywność turystyczna, aglomeracja poznańska

1. Wprowadzenie

Aktywność turystyczna determinowana jest przez wiele czynników środowiskowych, społecznych i ekonomicznych. Jest zjawiskiem masowym, dynamicznym, koncentrującym się w określonym czasie i przestrzeni, wrażliwym na warunki atmosferyczne, występującym w rozmaitych formach. Dlatego wiele trudności

* Wyższa Szkoła Bankowa w Poznaniu, Wydział Finansów i Bankowości, Zakład Dydaktyczny Turystyki i Rekreacji, e-mail: mzamelska@gmail.com, tel. 604 832 974.

** Akademia Wychowania Fizycznego w Poznaniu, Wydział Turystyki i Rekreacji, Katedra Geo-ekologii Turystyki i Rekreacji, e-mail: kaczor@awf.poznan.pl, tel. 61 835 53 39.

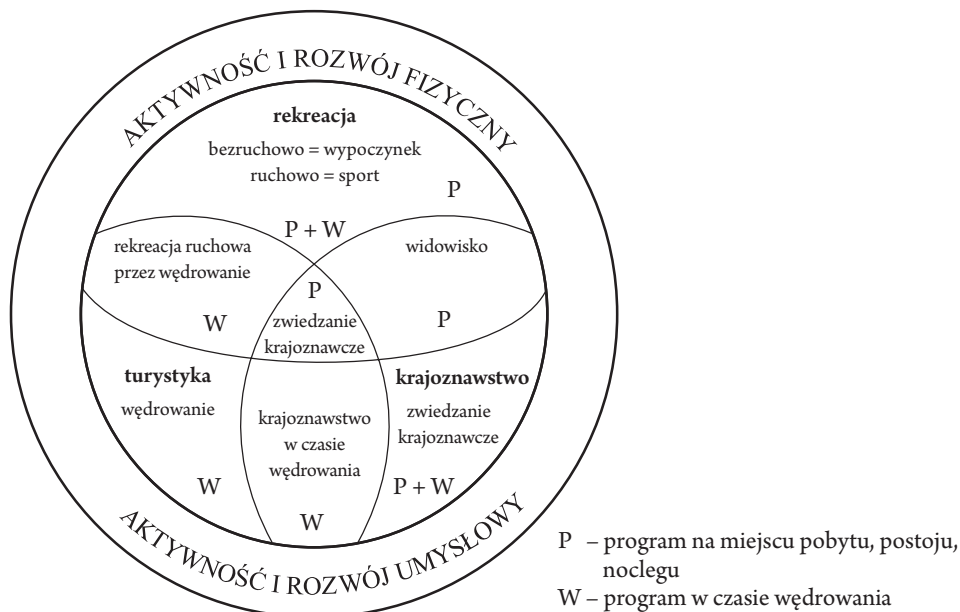
stwarza zarówno strona metodyczna badań, jak i porównywanie wyników badań uzyskiwanych przez różne ośrodki naukowe. Różnorodność kryteriów podziału aktywności turystycznej znacznie utrudnia ich klasyfikację i uściślenie pojęć. Określenie wielkości migracji turystycznych i jej struktury, spowodowane częstym nakładaniem się różnych form turystyki, wymaga prowadzenia wnikliwych analiz przestrzennych (Warszyńska 2003).

Pojęcie rekreacji nie zostało jednoznacznie zdefiniowane, tak by uzyskało akceptację środowiska naukowego zajmującego się tą problematyką. Rekreacja jest pojęciem złożonym i w polskiej literaturze przedmiotu najczęściej przywołuje się definicję Macieja Demela i Włodzimierza Humena (1970) opartą na wcześniejszej definicji George'a B. Butlera, według której rekreacja obejmuje działalność podejmowaną poza obowiązkami zawodowymi, domowymi i społecznymi, dla odpoczynku, rozrywki lub rozwoju własnej osobowości. Czas wolny powinien przynieść człowiekowi nie tylko odpoczynek i odbudowę sił organizmu, ale także dać możliwość rozwoju własnych zainteresowań. Podstawowym problemem badawczym jest uzyskanie danych precyzyjnie określających czas poświęcany na rekreację oraz określenie kosztów finansowych związanych z jej realizacją.

Rekreacja jest terminem obszerniejszym od turystyki. Obejmuje wszystkie formy aktywności ludzkiej mające na celu odpoczynek, odprężenie psychiczne, a także rozwijanie indywidualnych zainteresowań, zarówno tych, które łączą się z podróżowaniem, jak i tych, które są realizowane w różnych środowiskach: przyrodniczych i społecznych (Bartkowski 1977). Tadeusz Bartkowski wyraźnie sprzeciwiał się identyfikowaniu rekreacji wyłącznie z kulturą fizyczną czy sportem. Twierdził, że pojęcie rekreacji powinno również obejmować turystykę rozumianą jako wędrowanie oraz różne formy migracji podejmowane w celach krajoznawczych. W takim ujęciu turystyka stanowi pewną formę rekreacji. W związku z tym można mówić o turystycznych formach rekreacji np. w trakcie wycieczki krajoznawczej, wędrowki krajoznawczej wzdłuż szlaków turystycznych oraz o zjawisku turystyki w sensie ruchu turystycznego będącego składową rekreacji i terytorialnego systemu rekreacji. Z kolei zagadnienia ekonomiczne dotyczące wytwarzania i korzystania z usług zawierają się w działalności gospodarczej, społecznej i kulturalnej oraz mogą odnosić się do takich pojęć, jak turystyka czy gospodarka turystyczna (Bartkowski 1977).

W artykule turystyczne formy rekreacji przedstawione są jako część aktywności i rozwoju fizycznego, jak i aktywności i rozwoju umysłowego, obejmując turystykę rozumianą jako wędrowanie, rekreację ruchową przez wędrowanie, leżenie, zwiedzanie krajoznawcze i krajoznawstwo w czasie wędrowania (rys. 1).

Próby zdefiniowania turystycznych form rekreacji podejmowane były wielokrotnie, m.in. w trakcie realizacji problemu węzłowego 10.7, w grupie tematycznej pt. „Ekologiczne i społeczno-ekonomiczne determinanty uczestnictwa w turystycznych formach rekreacji jako czynników warunkujących zdrowie spo-

Rysunek 1. Turystyczne formy rekreacji w zakresie znaczeniowym pojęć: rekreacja, turystyka, krajoznawstwo

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Dumazedier 1962, za: Bartkowski 1977, 1985: 41.

leczeństwa”¹. Jerzy Bogucki, kierując badaniami w tej grupie, zaproponował opracowanie podstaw metodycznych całościowego spojrzenia na formy rekreacji. Punktem wyjścia w jego rozważaniach było stwierdzenie, że „rekreacja dokonuje się poprzez:

- oderwanie od czynników wywołujących zmęczenie,
- działalność wyrównawczą organizmu zmierzającą do uzupełnienia ubytków energetycznych,
- przywrócenie równowagi w systemie nerwowym,
- wykorzystanie bodźców środowiska przyrodniczego” (Bogucki 1984: 10).

Dlatego też turystyka może być rozumiana jako specyficzna forma rekreacji, w szczególności rekreacji fizycznej. Jednocześnie może być ona środkiem fizjologicznej i psychicznej odnowy sił rekreanta.

W polskiej literaturze przedmiotu dotyczącej turystyki widoczne są dwa podejścia. Pierwsze w węższym znaczeniu odnosi się do odbywania wycieczek,

¹ Problem węzłowy 10.7 pt. „Optymalizacja systemu kultury fizycznej jako podstawy kształtowania zdrowia i sprawności fizycznej” realizowany w latach 1982-1992 pod kierunkiem prof. dr. hab. Tadeusza Ulatowskiego.

wędrówek połączonych ze zwiedzaniem obiektów krajoznawczych, a w szerszym znaczeniu do różnego rodzaju podróży związanych ze zmianą miejsca pobytu. Natomiast w drugim podejściu turystykę określa się jako: ogół stosunków i zjawisk związanych z podróżą i pobytem (Hunziker i Krapf 1976), gałąź gospodarki narodowej (Sierpiński 1968), zjawisko społeczne (Filipowicz 1965). W artykule przyjęto pierwsze podejście, szczegółowo zaprezentowane przez Krzysztofa Przeclawskiego (1974), który podał klasyfikację turystyki według kryterium czasu trwania podróży, wyróżniając: turystykę pobytowo-wypoczynkową, turystykę wycieczkową i wypoczynek świąteczny.

W relacjach czasu i przestrzeni turystyka stanowi specyficzną formę rekreacji. Choć zarówno turystyka, jak i rekreacja realizowane są w sferze czasu wolnego, to aspekt czasowy rekreacji jest szerszy (od minutowych przerw w czasie zajęć codziennych do wielodniowych pobytów wypoczynkowych). Z kolei o zjawisku turystyki można mówić dopiero, poczynawszy od jednodniowych wyjazdów realizowanych w dniach wolnych od pracy. Turystyczne formy rekreacji można zatem odnieść zarówno do aktywności jednodniowej, jak i dłuższej.

Turystykę i rekreację różnicuje także aspekt przestrzenny. Rekreacja może być realizowana w domu, obiektach sportowo-rekreacyjnych, na terenie osiedla mieszkaniowego. Natomiast turystyka wiąże się z przemieszczaniem się w przestrzeni i może być realizowana na terenie obszarów recepcyjnych, określanych najczęściej jako obszary turystyczno-wypoczynkowe.

Analizując oba pojęcia, można dostrzec wiele powiązań między nimi, jak i cech je różnicujących. W niniejszym artykule turystyka będzie traktowana jako środek lub forma rekreacji, stanowiąca element funkcjonujący w systemie rekreacji (Bogucki 1984: 12).

Pojęcie aktywności turystycznej jest powszechnie stosowane zarówno w języku potocznym, jak i naukowym, jest jednak różnie pojmowane, stając się przedmiotem badań m.in. socjologów, psychologów, geografów i ekonomistów. Brak metod i kryteriów identyfikacji, interpretacji i oceny aktywności turystycznej, które znalazłyby szersze uznanie wśród badaczy, spowodował, że nadal nie jest ono jednoznacznie zdefiniowane. Najczęściej pod pojęciem „aktywność turystyczna” rozumie się ogół czynności i działań ludzi związanych z ich uczestnictwem w migracjach turystycznych.

W pewnym stopniu problem ten porządkuje dokument Unii Europejskiej określający podstawowe definicje, standardy i kryteria klasyfikacji najważniejszych zjawisk turystycznych, które wykorzystywane są dla potrzeb statystycznych (*Metodologia Unii Europejskiej...* 1998). Zawiera on klasyfikację aktywności turystycznej, którą zalecono do badań statystycznych, z zastrzeżeniem, że powinna być ona przedmiotem dalszych konsultacji, analiz i weryfikacji (tab. 1). Powoduje to, że każdy z badaczy, zajmując się tą problematyką, próbuje uporządkować istniejące definicje aktywności turystycznej. W literaturze przedmiotu na szcze-

gólną uwagę zasługuje definicja autorstwa Krzysztofa Łopacińskiego (1988), który określił aktywność turystyczną jako zespół zachowań turystycznych. Według niego „przez aktywność turystyczną należy rozumieć całokształt czynności związanych z przygotowaniem i uprawianiem turystyki oraz różnymi formami przeżywania. Podstawowym przejawem aktywności turystycznej jest jednak samo uprawianie turystyki” (Łopaciński 1988: 117).

Tabela 1. Klasyfikacja aktywności turystycznej zalecana w badaniach statystycznych prowadzonych w Unii Europejskiej

Klasyfikacja	Zakres
Sport, zajęcia fizyczne	aktywny, amatorski udział w różnego rodzaju sportach, zajęciach halowych i na wolnym powietrzu, takich jak: golf, tenis, narciarstwo, łyżwiarstwo, pływanie, wioślarstwo, żeglarstwo, jogging, kolarstwo, spacer, wędrówki terenowe, rajdy, wspinaczka, jazda i rajdy konne, wędkarstwo, myślistwo.
Uczestnictwo w imprezach	teatr, koncerty, festiwale, opera, balet, kino, parki rekreacyjne, wesołe miasteczka, dyskoteki, taniec, imprezy sportowe itp.
Edukacja, dziedzictwo, przyroda	kształcenie, studia (niezwiązane z zawodem), zwiedzanie muzeów, wystaw, miejsc historycznych, zabytków, ogrodów botanicznych, zoologicznych, rezerwatów przyrody itp.
Zdrowie	uzdrowiska, utrzymywanie kondycji fizycznej, kuracja morską, ośrodki lecznicze itp.
Religia	uczestnictwo w wydarzeniach religijnych, pielgrzymki
Krajoznawstwo	zwiedzanie grupowe, objazdy, rejsy wycieczkowe, zwiedzanie miast i plenerów pieszo, rowerem, w trakcie przejażdżki itp.
Zakupy	odwiedzanie domów towarowych, pasażerów handlowych, nawet tylko dla ich oglądania
Spotkania i konferencje	uczestnictwo w spotkaniach, konferencjach, kongresach, konwencjach, seminariach, targach, weekendach motywacyjnych
Wypoczynek bierny	relaks, opalanie się, jedzenie i picie

Źródło: *Metodologia Unii Europejskiej...* 1998: 106.

Koncepcję definiowania i interpretacji aktywności turystycznej szeroko omawia w swojej pracy Wiesław Alejski (2012). Zwraca on uwagę, że pojęcie aktywności turystycznej często jest stosowane obok takich terminów, jak: uczestnictwo w turystyce czy konsumpcja turystyczna. Przyjmuje, że „pod pojęciem aktywności turystycznej rozumieć będziemy ogół czynności i działań ludzi, związanych z ich uczestnictwem w turystyce. [...] w pracy częściej będziemy posługiwać się wąskim rozumieniem aktywności turystycznej, odnoszącej się do samego uczestnictwa ludności w różnych formach turystyki” (Alejski 2012: 25-26).

W artykule przyjęto, że głównym przejawem aktywności turystycznej jest uprawianie turystyki. Podstawowym miernikiem tak pojmowanej aktywności

turystycznej będzie odsetek mieszkańców aglomeracji poznańskiej uczestniczących w turystycznych formach rekreacji w stosunku do całej badanej populacji. Analizie zostanie poddana zarówno wielkość, jak i struktura tych form migracji turystycznych.

2. Koncepcja badań

Celem badań było określenie specyficznych własności migracji turystyczno-wypoczynkowych realizowanych w turystycznych formach rekreacji przez mieszkańców aglomeracji poznańskiej oraz czynników warunkujących aktywność turystyczną. Do badania tego typu migracji mieszkańców aglomeracji poznańskiej zastosowano metody modelowe. Z kolei do badania ich aktywności turystycznej wykorzystano sondaż diagnostyczny. W pracy jako główne zadania badawcze przyjęto:

- rozpoznanie struktury wyjazdów mieszkańców do obszarów turystyczno-wypoczynkowych aglomeracji poznańskiej poprzez określenie głównych kierunków i wielkości przemieszczeń oraz zidentyfikowanie czynników wywołujących ten rodzaj migracji,

- określenie prawidłowości rządzących procesem wyjazdów mieszkańców do obszarów turystyczno-wypoczynkowych na terenie aglomeracji poznańskiej.

Punktem wyjścia w badaniach migracji turystycznych było określenie ich specyficznych własności na tle innych rodzajów migracji. Wędrówki ludzi określane jako zachowania przestrzenne ukazują ich reakcje na różne sytuacje życiowe. Subiektywne postrzeganie przestrzeni jest wynikiem indywidualnego podejścia do wartościowania przestrzennych właściwości zjawisk. Przemyslenia turysty w czasie wędrówki są odzwierciedlane w konkretnym przemieszczaniu w celach turystyczno-wypoczynkowych. Badania geograficzne zmierzające do wyjaśnienia zachowań przestrzennych turystów zazębiają się więc ściśle z problematyką socjologiczną i psychologiczną (motywy podróży omawiali: Przeclawski 1996; Gracz, Sankowski 2001; Alejziak 2012). Dlatego też specyficzne własności migracji turystyczno-wypoczynkowych realizowanych w turystycznych formach rekreacji przez mieszkańców aglomeracji poznańskiej zostały przyjęte jako podstawa do zbudowania zbioru czynników determinujących ich kierunki i wielkości, a także do określenia ich cech.

Można wyróżnić kilka grup czynników. Czynniki, które są impulsem do podjęcia decyzji o udziale w turystyce i rekreacji, określa się mianem bodźców (stymulatorów), np. potrzeba aktywności ruchowej, zmiana otoczenia, przeżycia emocji, przygody, rozrywki, zabawy, a także chęć poznania miejsc, atrakcji, ludzi czy też chęć poprawy stanu zdrowia. Z kolei przez regulatory, czynniki kontrolujące aktywność turystyczną, rozumie się zjawiska oddziałujące na: rozmiary,

kierunki i odległości. W tej grupie wyróżnia się nieraz czynniki hamujące ten rodzaj migracji (inhibitory), np. utrudnienia komunikacyjne, wzrastające koszty utrzymania, brak stabilności politycznej, zagrożenia atakami terrorystycznymi czy zmienność warunków pogodowych.

Czynniki aktywności turystycznej można dzielić na wiele sposobów, np. na takie, w których główną rolę odgrywają subiektywne przeżycia, oraz takie o charakterze obiektywnym. W innej klasyfikacji czynnikiem kryterium podziału jest miejsce ich występowania. W tym przypadku wyróżnia się czynniki oddziałujące na turystów w miejscu zamieszkania, projektowanego wypoczynku oraz w trakcie wyjazdu wypoczynkowego. W literaturze przedmiotu często wymienia się trzy podstawowe grupy czynników kontrolujące migracje turystyczne:

- czynniki związane z pokonywaniem odległości między miejscem zamieszkania a możliwymi miejscami wypoczynku,
- czynniki związane ze zróżnicowaniem atrakcyjności turystyczno-wypoczynkowej obszarów zamieszkania i obszarów o atrakcyjnych walorach turystyczno-wypoczynkowych, odpowiednio przygotowanych do pełnienia funkcji rekreacyjnych,
- czynniki związane z marketingiem, uświadamiające turystom możliwości wyjazdów turystyczno-wypoczynkowych – okazje (istotne znaczenie ma tu tzw. branding) (Anholt 2006).

Wymienione zespoły czynników migracyjnych stymulują wyjazdy turystyczno-wypoczynkowe poprzez oddziaływanie na psychikę ludzi i kształtowanie ich wyobrażeń i przekonań o potrzebie wypoczynku oraz wyborze miejsca i trasy wędrowki.

Obecnie największą wagę w turystyce przywiązuje się do efektów przyciągania (*pull effects*). Grupę będącą „siłą przyciągającą” określa się jako czynniki recepcyjne migracji turystyczno-wypoczynkowych, do których należą: walory (przyrodnicze i kulturowe) obszarów turystyczno-wypoczynkowych aglomeracji poznańskiej, infrastruktura turystyczno-rekreacyjna miejsca docelowego oraz subiektywne postrzeganie przestrzeni. Skłaniają one do podjęcia aktywności turystycznej, mimo że w miejscu zamieszkania nie pojawiają się żadne obiektywne powody do wyjazdu. Działają tu na wyobraźnię przeświadczenia o życzliwych i przyjaznych gospodarzach terenu, możliwość nawiązania nowych kontaktów, przeżycia emocji, przygody, realizacji pasji hobbyistycznych, uprawiania różnych form rekreacji, poprawy stanu zdrowia, rozrywki w pięknym krajobrazie itp.

Drugą istotną grupę stanowią czynniki będące „siłą wypychającą” (oddziałują tu efekty wypychania – *push effects*). Są one związane z obszarem pochodzenia oraz z czynnikami osobistymi mieszkańców aglomeracji będących potencjalnymi turystami, takimi jak: determinanty społeczne, ekonomiczne i ekologiczne jednostek przestrzennych generujących ruch turystyczny oraz determinanty psychologiczne, kulturowe, społeczne, demograficzne i ekonomiczne mieszkańców

aglomeracji poznańskiej. Określa się je jako czynniki generujące migracje turystyczno-wypoczynkowe.

Oprócz czynników, które stymulują aktywność turystyczną, w badaniach uwzględniono czynniki hamujące migracje turystyczno-wypoczynkowe, tworzące często bariery migracyjne. Są to czynniki będące „siłą hamującą”, związane z dostępnością wypoczynku (odległość, koszty wypoczynku) oraz z niektórymi czynnikami natury psychologicznej i społecznej (przywiązanie do biernego spędzania czasu wolnego w domu, lęk przed nowością i nieznanym miejscem). Zjawisko migracji turystyczno-wypoczynkowych jest wynikiem działania sił wypychających, przyciągających i hamujących ten rodzaj migracji.

Ujęcie całościowe (np. systemowe) pozwala uniknąć charakteru przyczynowości w badaniach naukowych. Przejście od faktografii do badania złożonych struktur i procesów stało się więc w naukach o turystyce warunkiem koniecznym i niezbędnym. Jak stwierdził Ryszard Domański (1993: 13): „nauka nie jest kumulacją wiedzy [...], nauka jest porządkiem, który człowiek nakłada na rzeczywistość i który pozwala mu tę rzeczywistość lepiej poznać i przekształcać. Gdy istniejąca nauka nie spełnia tych celów w sposób zadawalający, jest zastępowana przez nowe idee o większym potencjale eksplanacyjno-predykcyjnym”. Powstały trzy kierunki badań, które dążą do stworzenia podstaw teorii migracji turystycznych:

- opisowo-faktograficzne, które mają na celu dostarczenie informacji o rozmiarach i kierunkach przepływów oraz miejscach migracji turystycznych,
- analizy czynników migracji turystycznych oraz ich roli w kształtowaniu powiązań przestrzennych,
- budowy i weryfikacji modeli migracji turystycznych.

Dla badań problemów turystycznych szczególnie istotne są studia nad modelami, które służą wyrażaniu teorii. Ze względu na to, że migracje turystyczne są wynikiem dysocjacji miejsc zamieszkania i miejsc o atrakcyjnych walorach turystyczno-wypoczynkowych, odpowiednio przygotowanych do pełnienia funkcji turystycznej, do badania tego problemu wykorzystuje się modele:

- wyrażające zależności między wielkością powiązań migracyjnych a odległością i określające „siły” czynników warunkujących rozwój migracji turystyczno-wypoczynkowych (np. modele grawitacyjne),
- opisujące przepływy migracyjne pomiędzy miejscami (np. modele regresyjne),
- opisujące mechanizmy zachowań przestrzennych jednostek i grup (np. modele dyfuzyjne, decyzyjne).

U podstaw modelowania migracji turystyczno-wypoczynkowych znalazła się koncepcja odległości funkcjonalnej Samuela A. Stouffera (1960), który zakładał, że liczba osób migrujących na daną odległość jest wprost proporcjonalna do liczby sposobności istniejących w tej odległości, a odwrotnie proporcjonalna

do liczby „sposobności pośrednich” (nadarzających się okazji, czynników hamujących itp.). W badaniach dotyczących migracji turystyczno-wypoczynkowych operacyjne „sposobności” definiuje się jako liczbę turystów lub rekreantów, którzy zakończyli swoją wędrowkę w miejscu „x” posiadającym atrakcyjne walory turystyczno-wypoczynkowe, odpowiednio przygotowane do pełnienia funkcji rekreacyjnych.

Z kolei za pomocą modeli regresyjnych można badać głównie wielkość i charakter czynników warunkujących występowanie migracji turystyczno-wypoczynkowych. W modelach tych zmienną zależną (objaśnianą) jest wielkość określonego rodzaju migracji turystyczno-wypoczynkowych, natomiast zmienne niezależne (objaśniające) przedstawiają czynniki wywołujące ten rodzaj migracji. Jednak ze względu na wieloaspektowy charakter migracji turystyczno-wypoczynkowych trudno jest powiązać różne układy cech. Sposobem na to jest zastosowanie metody korelacji kanonicznych. Pozwala ona na redukcję liczby zmiennych poprzez odpowiednie ich przekształcenie, z zachowaniem wystarczającej liczby informacji o relacjach zachodzących pomiędzy zmiennymi lub układami zmiennymi. Istotną cechą korelacji kanonicznej jest to, że zmienne jednego układu można objaśniać lub prognozować za pomocą drugiego układu (poprzez regresję w sensie metody najmniejszych kwadratów).

Do określenia siły czynników warunkujących rozwój migracji turystyczno-wypoczynkowych aglomeracji poznańskiej przydatne są również modele grawitacji, a do badania międzygminnych migracji w celach turystyczno-wypoczynkowych (ich wielkości i kierunku) w obrębie aglomeracji poznańskiej – modele typu input-output (Macek, Zamelska 1989: 346-361). Metoda korelacji kanonicznej może być zastosowana do badania związków między czynnikami generującymi migracje turystyczno-wypoczynkowe (np. urbanizacja i modernizacja życia) a wielkością tego rodzaju migracji, zaś metoda regresji wielokrotnej – do badania związków między występowaniem walorów wypoczynkowych na danym obszarze a wielkością migracji turystyczno-wypoczynkowych (Zamelska 1980a: 85-96; 1980b: 13-21).

Badanie przestrzenno-ekonomicznych uwarunkowań aktywności turystycznej mieszkańców aglomeracji poznańskiej realizowane jest w ramach projektu badawczego pt. „Region metropolitalny jako przestrzeń penetracji rekreacyjnej na przykładzie aglomeracji poznańskiej”². W pierwszym etapie badań postawiono następujące pytania badawcze: Czy migracje rekreacyjne mieszkańców aglomeracji poznańskiej mają charakter dwukierunkowy i odbywają się na zewnątrz czy do wewnątrz? W której strefie aglomeracji dominuje rekreacja codzienna i po-

² Projekt badawczy pt. „Region metropolitalny jako przestrzeń penetracji rekreacyjnej na przykładzie aglomeracji poznańskiej” realizowany jest w Zakładzie Dydaktycznym Turystyki i Rekreacji WSB w Poznaniu od 2015 r.

południowa, a w której migracje turystyczno-wypoczynkowe? Jaka jest struktura i specyfika migracji turystyczno-wypoczynkowych mieszkańców aglomeracji poznańskiej oraz jakimi czynnikami są one uwarunkowane?

Przyjęto dwie główne hipotezy badawcze: 1) w aglomeracji miejskiej migracje turystyczno-wypoczynkowe mieszkańców mają charakter dwukierunkowy, penetracja odbywa się na zewnątrz i do wewnątrz; 2) aktywność turystyczna mieszkańców aglomeracji poznańskiej uwarunkowana jest siłą trzech grup czynników: recepcyjnych, generujących i hamujących migracje turystyczno-wypoczynkowe.

W celu weryfikacji przyjętych hipotez w początkowej fazie badań zastosowano metodę sondażu diagnostycznego, z wykorzystaniem techniki wywiadu z kwestionariuszem. Badania ankietowe obejmują następujące grupy tematyczne:

- główne kierunki i wielkości migracji turystyczno-wypoczynkowych mieszkańców aglomeracji poznańskiej,
- czynniki warunkujące wyjazdy turystyczno-wypoczynkowe,
- turystyczne formy rekreacji realizowane w trakcie wyjazdów do obszarów turystyczno-wypoczynkowych aglomeracji poznańskiej,
- wydatki związane z wyjazdami turystyczno-wypoczynkowymi,
- planowane wyjazdy turystyczno-wypoczynkowe.

3. Spostrzeżenia z badań pilotażowych

Badania aktywności turystycznej są częścią szerszego projektu, mającego na celu stworzenie typologii obszarów rekreacyjnych aglomeracji miejskich, na przykładzie aglomeracji poznańskiej, pod kątem ich dostępności dla mieszkańców i dominujących form rekreacji. W opracowaniu przyjęto założenie, że miasto i strefa podmiejska tworzą system rekreacyjny, którego komponentami są: rekreanci, zasoby systemu (przyrodnicze i kulturowe) oraz warunki rekreacyjne.

Badania ankietowe zaplanowane zostały na przełom 2015 i 2016 r. Przewidywana liczebność próby to około 1100 osób. Zakres przestrzenny badań obejmuje miasto Poznań i 18 gmin wchodzących w skład powiatu poznańskiego. Opracowano narzędzie badawcze w formie kwestionariusza wywiadu, które zostało poddane weryfikacji pod względem przejrzystości i precyzyjności pytań w nim zawartych. Do analizy kierunków aktywności turystycznej mieszkańców aglomeracji posłużono się mapą opracowaną w Centrum Badań Metropolitalnych UAM w Poznaniu, która przedstawia obszary turystyczno-wypoczynkowe aglomeracji poznańskiej (*Studium uwarunkowań rozwoju...* 2012: 189)³. Badania pilotażowe

³ Obecnie w opracowaniu jest aktualizacja tej mapy, w związku z rozszerzeniem obszaru aglomeracji do miasta Poznań i 21 gmin, przedstawiona na stronie: <http://planowanie.metropoliapoznan.home.pl/planowanie/dokumenty/> [12.11.2015].

zostały przeprowadzone w październiku 2015 r., na próbie 52 losowo dobranych osób, które wypoczywały w tym czasie w przestrzeni turystyczno-wypoczynkowej aglomeracji poznańskiej. Badania na tak niewielkiej grupie osób pozwoliły jedynie sprawdzić przyjęte założenia w prezentowanym projekcie badawczym, zweryfikować przygotowane narzędzie badawcze oraz określić możliwości modyfikacji badań w kolejnym etapie.

W badaniach tych w większości brały udział kobiety, 20- i 30-latkowie, mający wykształcenie wyższe, będący w związku małżeńskim, mieszkający w Poznaniu. Respondenci najczęściej deklarowali poziom swojego dochodu w wysokości 2000-3000 zł na jednego członka gospodarstwa domowego. Czynnikiem wspomagającym aktywność turystyczną jest posiadanie w gospodarstwie domowym dóbr, które mogą być wykorzystywane w turystyce i rekreacji. W grupie pilotażowej deklarowano głównie posiadanie samochodów osobowych, rowerów, motocykli, a także ogródków, działek, domków letniskowych i namiotów.

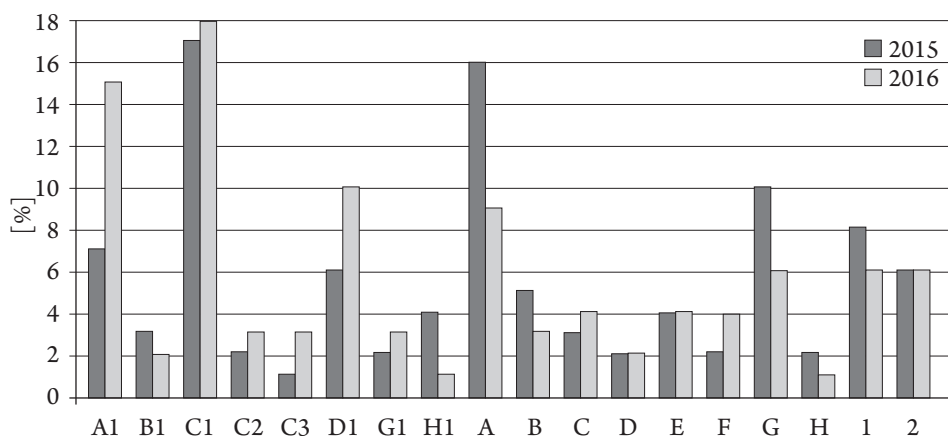
Respondenci w przeważającej mierze (84%) deklarowali, że spędzają czas wolny, realizując cele turystyczne i wypoczynkowe zarówno na terenie miasta, jak i w strefie podmiejskiej. Co drugi ankietowany preferuje wyjazdy jednodniowe na terenie Poznania i w najbliższej okolicy. Dość dużym zainteresowaniem cieszą się wyjazdy weekendowe i w przedłużonym weekendzie (2-4 dni z noclegiem). Może to być związane z coraz większą popularnością wypoczynku w tzw. drugich domach (ponad co trzeci badany). Wyjazdy pięciodniowe i dłuższe w strefie aglomeracji poznańskiej w badanej grupie były znacznie rzadsze (jedynie 14%). Powinno to być wskazówką dla organizatorów czasu wolnego do budowania oferty turystyczno-rekreacyjnej na terenie aglomeracji.

W trakcie badań respondenci otrzymywali mapę przedstawiającą przestrzeń turystyczno-wypoczynkową aglomeracji poznańskiej z prośbą o wskazanie stref rekreacyjnych (kompleksów i obszarów turystyczno-wypoczynkowych)⁴, w których spędzali czas wolny w bieżącym roku lub zamierzają tak uczynić w 2016 r., określając przy tym czas i formę wyjazdu.

⁴ Mapa wykorzystana podczas badań pt. „Przestrzeń turystyczno-wypoczynkowa” została przygotowana przez Centrum Badań Metropolitalnych UAM w Poznaniu w opracowaniu *Studium uwarunkowań rozwoju przestrzennego aglomeracji poznańskie* (2012: 189). Zaproponowana delimitacja przestrzeni turystycznej, mającej znaczenie w obsłudze ruchu turystyczno-wypoczynkowego aglomeracji poznańskiej, oparta została na wcześniejszych badaniach nad przestrzenią turystyczną Wielkopolski oraz występującymi tam ważnymi walorami przyrodniczymi (struktury zarówno objęte ochroną prawną, jak również uznawane za ważne, decydujące o różnorodności, słabo przekształcone). Główne znaczenie mają obszary turystyczno-wypoczynkowe (struktury wyższego rzędu) oraz mniejsze powierzchniowo kompleksy związane z występowaniem atrakcji o charakterze wypoczynkowym lub krajoznawczym. Granice jednostek wyznaczone zostały zgodnie z istniejącym układem komunikacyjnym. Elementem integrującym jest układ głównych tras o znaczeniu krajoznawczym, który ułatwia dostęp i łączy obszary turystyczno-wypoczynkowe aglomeracji poznańskiej z jednostkami znajdującymi się poza jej granicami.

W 2015 r. jednodniowe wyjazdy turystyczno-wypoczynkowe najczęściej były realizowane przez ankietowanych w przestrzeni kompleksu Jeziora Maltańskiego oraz obszaru doliny Warty i w Wielkopolskim Parku Narodowym. Na uwagę zasługuje również to, że wskazywano głównie parki, ogrody i skwery miejskie jako teren wypoczynku całodniowego. Nieco inaczej przedstawiają się zamiary wyjazdów jednodniowych w perspektywie 2016 r. W tym przypadku większym zainteresowaniem wśród respondentów cieszą się takie kierunki jak: kompleks Jeziora Maltańskiego, Rogalińskiego Parku Krajobrazowego oraz Jezior Kierskiego i Strzeszyńskiego, a także obszar doliny Warty (wykres 1). Mniejszym zainteresowaniem badanych cieszą się jednodniowe wyjazdy do kompleksu Parku Krajobrazowego Promno (w 2015 r.) i kompleksu Jezior Kórnickiego i Bnińskiego oraz obszaru doliny rzeki Głuszynki (w 2016 r.).

Wykres 1. Kierunki wyjazdów jednodniowych do obszarów i kompleksów turystyczno-wypoczynkowych aglomeracji poznańskiej w latach 2015-2016

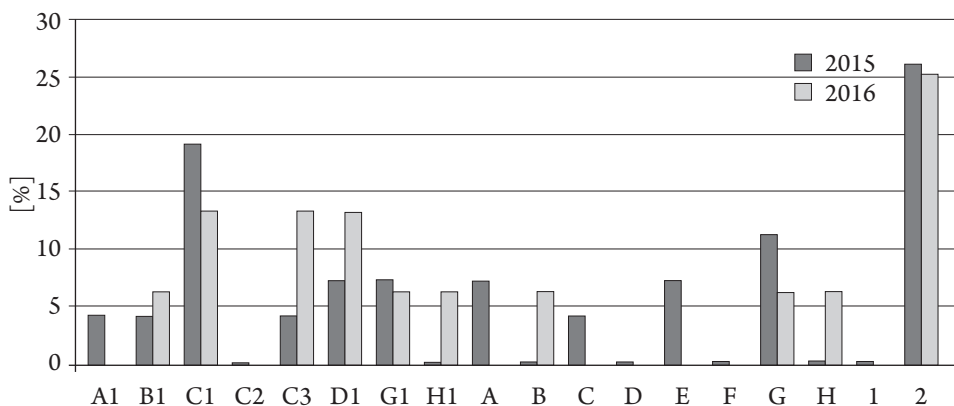
Obszary turystyczno-wypoczynkowe: A: obszar doliny Warty; A1: kompleks Rogalińskiego PK; B: obszar PK Puszcza Zielonka; B1: kompleks Jezior Stęszewskiego i Wronczyńskiego; C: obszar dolin rzek Głównej i Cybiny; C1: kompleks Jeziora Maltańskiego; C2: kompleks Jeziora Kowalskiego; D: obszar dolin rzek Samicy i Bogdanki; D1: kompleks Jezior Kierskiego i Strzeszyńskiego; E: obszar Jeziora Lusowskiego; F: obszar Jezior Niepruszewskiego i Strykowski; G: obszar WPN; G1: kompleks Jezior Witobelskiego i Łódzko-Dymaczewskiego; H: obszar doliny rzeki Głuszynki; 1: pozostałe parki, ogrody, skwery; 2: obszary poza aglomeracją.

Źródło: opracowanie własne.

Badania pilotażowe zwróciły uwagę na specyfikę kierunków wyjazdów weekendowych (2-4 dniowych) w grupie respondentów, w których wyraźnie preferowane są obszary poza aglomeracją i to zarówno w roku bieżącym, jak i planach na przyszły rok (wykres 2). W obrębie aglomeracji poznańskiej największym

zainteresowaniem ankietowanych cieszyły się pobyty nad Jeziorem Maltańskim i w Wielkopolskim Parku Narodowym. Natomiast w planach na najbliższy rok badani najczęściej wskazywali na chęć odpoczynku w Parku Krajobrazowym Promno oraz nad Jeziorem Kierskim i Strzeszyńskim. Można to tłumaczyć dość dużą liczbą domów letniskowych występujących na tym obszarze.

Wykres 2. Kierunki wyjazdów 2-4-dniowych do obszarów i kompleksów turystyczno-wypoczynkowych aglomeracji poznańskiej w latach 2015-2016

Objaśnienia jak przy wykresie 1.

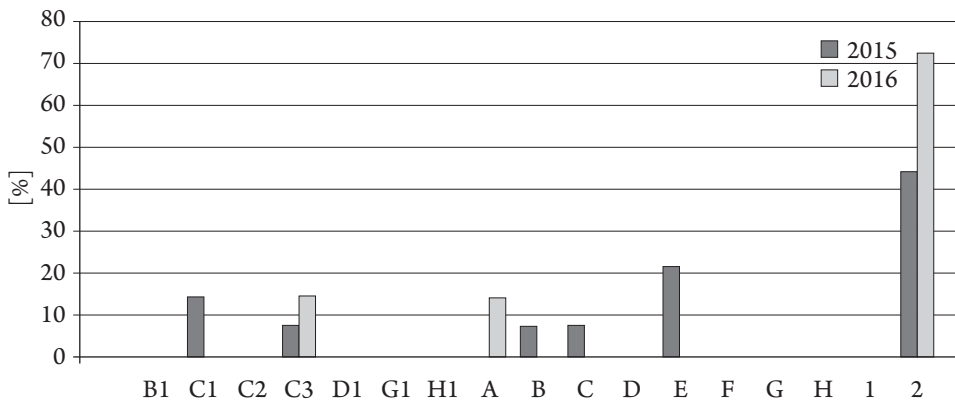
Źródło: opracowanie własne.

Wyjazdy długoterminowe (5 i więcej dni) w celach turystyczno-wypoczynkowych na terenie aglomeracji poznańskiej zdecydowanie rzadziej były brane pod uwagę przez ankietowanych zarówno w roku bieżącym, jak i przyszłym (wykres 3). Dominowały wskazania na obszary położone poza aglomeracją poznańską, głównie tradycyjne kierunki wyjazdów nad morze (np. Kołobrzeg, Świnoujście, Łeba) lub w góry (np. Bieszczady, Zakopane), a także poza granice Polski (np. Grecja, Hiszpania, Francja). W obrębie aglomeracji większe zainteresowanie w wyjazdach długoterminowych wzbudza jedynie obszar Jeziora Lusowskiego (ze względu na duże osiedle domków całorocznych).

Badania pilotażowe pokazały zróżnicowanie preferencji dotyczących kierunków wyjazdów w zależności od czasu trwania wyjazdu. O ile wyjazdy jednodniowe były realizowane przez respondentów prawie we wszystkich obszarach występujących w przestrzeni turystyczno-wypoczynkowej aglomeracji poznańskiej, o tyle dłuższe wyjazdy koncentrowały się zaledwie w kilku z nich.

Respondenci mieli również możliwość wypowiedzenia się na temat preferencji dotyczących spędzania czasu wolnego. Podejmując decyzję o kierunku wyjazdu turystycznego, najczęściej wybierali miejscowości położone nad jeziorem

Wykres 3. Kierunki wyjazdów na 5 i więcej dni do obszarów i kompleksów turystyczno-wypoczynkowych aglomeracji poznańskiej w latach 2015-2016

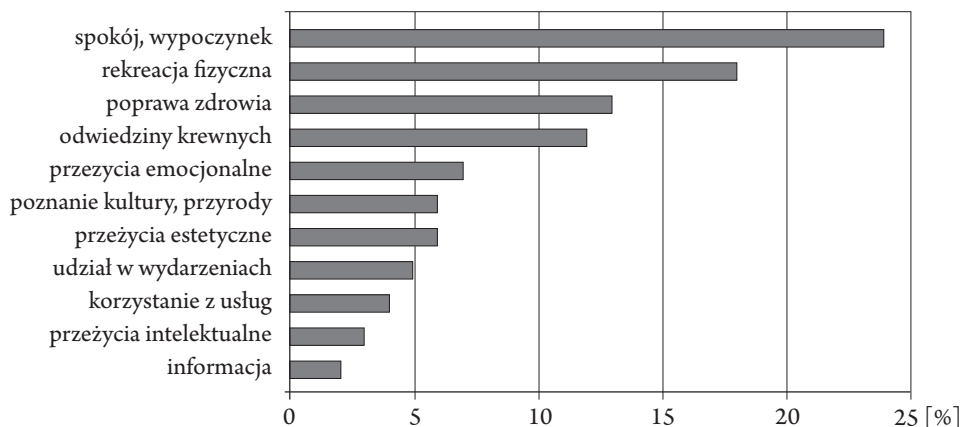

Objaśnienia jak przy wykresie 1.

Źródło: opracowanie własne.

(28% wskazań) lub nad morzem i w górach (po 22% wskazań). Położenie aglomeracji poznańskiej na Pojezierzu Wielkopolskim sprzyja rozwojowi turystyki, szczególnie weekendowej, w strefie podmiejskiej, w której znajduje się większość kompleksów turystyczno-wypoczynkowych powstałych w pobliżu zbiorników wodnych. Spośród różnych cech i elementów środowiska geograficznego respondenci najczęściej wybierają miejscowości wypoczynkowe (38% wskazań), oraz

Wykres 4. Potrzeby warunkujące aktywność turystyczno-wypoczynkową respondentów w czasie wolnym

Źródło: opracowanie własne.

urozmaicony krajobraz przyrodniczy (29% wskazań). Dowodzi to, że preferencje dotyczące spędzania czasu wolnego odnoszą się do obszarów odpowiednio przygotowanych do rekreacji, a także obszarów atrakcyjnych przyrodniczo, nad wodą, gdzie panuje spokój i warunki do zdrowego wypoczynku.

Kolejne pytanie w badaniach aktywności turystycznej mieszkańców aglomeracji poznańskiej dotyczy potrzeb warunkujących ten rodzaj aktywności. Przeprowadzone badania pilotażowe pozwalają przypuszczać, że spokój i wypoczynek odgrywają istotną rolę w podejmowaniu decyzji o spędzaniu czasu wolnego na terenie aglomeracji (tak wskazał co czwarty badany), a więc „tradycyjny” sposób wypoczynku. Pociuszające jest jednak to, że rekreacja fizyczna warunkuje aktywność turystyczno-wypoczynkową co piątego z badanych, a poprawa zdrowia – co ósmego (wykres 4).

4. Podsumowanie

Na podstawie badań pilotażowych dokonano analizy przydatności zastosowanej metody sondażu diagnostycznego. Modyfikacji poddano narzędzie badawcze (kwestionariusz wywiadu) oraz zweryfikowano sposób doboru próby do badań właściwych. Przyjęto, że kryteria doboru respondentów będą stanowić płeć i wiek oraz miejsce zamieszkania. Podejmowana przez mieszkańców aglomeracji poznańskiej aktywność turystyczna jest zjawiskiem czasowym i przestrzennym. Dlatego określone zostały również miejsca i czas, w których zostaną przeprowadzone badania właściwe, aby uzyskać jak najbardziej wiarygodne dane. Badania ankietowe przeprowadzone zostaną w ośrodkach kultury, rekreacji i sportu zlokalizowanych na terenie aglomeracji poznańskiej oraz w obszarach turystyczno-wypoczynkowych aglomeracji w różnych porach roku. Przeprowadzone badania pilotażowe nie pozwoliły zweryfikować dwukierunkowego charakteru migracji turystyczno-wypoczynkowych na terenie aglomeracji poznańskiej, co może mieć związek z terminem prowadzenia badań ankietowych. Częściowo możliwe było określenie głównych czynników warunkujących wyjazdy turystyczno-wypoczynkowe. Jednak obecny stan wiedzy na temat turystycznych form rekreacji mieszkańców aglomeracji poznańskiej jest niewystarczający. Dlatego zasadne jest przeprowadzenie zaplanowanych pełnych badań w tym zakresie, jak również stworzenie płaszczyzny do wymiany doświadczeń.

Literatura

Alejsiak W. (2012), *Determinanty i różnicowanie społeczne aktywności turystycznej*, Kraków: Wyd. AWF w Krakowie.

- Anholt S. (2006), *Sprawiedliwość marek. Jak branding miejsc i produktów może uczynić kraj bogatym, dumnym i pewnym siebie?*, Warszawa: Instytut Marki Polskiej.
- Bartkowski T. (1977), *Wypisy do geografii turystycznej, cz. I*, Poznań: Wyd. AWF w Poznaniu.
- Bartkowski T. (1985), Warunki przyrodnicze rozwoju turystycznych form rekreacji. Podstawowe elementy teorii i przykłady rozwiązań metodologicznych, w: *Warunki przyrodnicze rozwoju turystycznych form rekreacji*, Poznań: Wyd. AWF w Poznaniu.
- Bogucki J. (1984), Podstawy metodyczne całościowego spojrzenia na środki rekreacji w przyrodzie, w: *Przyrodnicze uwarunkowania rozwoju turystycznych form rekreacji*, red. J. Bogucki, Warszawa: Wyd. AWF w Warszawie.
- Demel N., Humen W. (1970), *Wprowadzenie do rekreacji fizycznej*, Warszawa: Sport i Turystyka.
- Domański R. (1993), *Zasady geografii społeczno-ekonomicznej*, Warszawa – Poznań: WN PWN.
- Dumazedier J. (1962), *Vers une civilization du loisir?*, Paris: Editions du Seuil.
- Filipowicz Z. (1965), *Usługi i ich rola społeczno-ekonomiczna*, Warszawa: PWE.
- Gracz J., Sankowski T. (2001), *Psychologia w rekreacji i turystyce*, Poznań: Wyd. AWF w Poznaniu.
- <http://planowanie.metropoliapoznan.home.pl/planowanie/dokumenty/> [12.11.2015].
- Hunziker W., Krapf K. (1976), *Grundriss der allgemeinen Fremdenverkehrslehre*, Warszawa: SGPiS.
- Łopaciński K. (1988), Poziom aktywności turystycznej studentów, w: *Społeczno-pedagogiczne problemy turystyki*, red. J.A. Malinowski, Warszawa: Instytut Turystyki.
- Macek M., Zamelska M. (1989), Zastosowanie modeli typu input-output do badania międzywojewódzkich migracji wypoczynkowych do zakładowych ośrodków wczasowych w Polsce, w: *Turystyka jako czynnik rozwoju społeczno-gospodarczego. Wyniki prac z lat 1986-1987*, Rocznik CPBP 08.06, Warszawa: Instytut Turystyki.
- Metodologia Unii Europejskiej w dziedzinie statystyki turystyki* (1998), Warszawa: GUS, Departament Warunków Życia.
- Przeclawski K. (1974), *Socjologiczne problemy turystyki*, Warszawa: Instytut Wydawniczy CRZZ.
- Przeclawski K. (1996), *Człowiek a turystyka. Zarys socjologii turystyki*, Kraków: Albis.
- Sierpiński J. (1968), *Wczasy pracownicze – problematyka ekonomiczna i społeczna*, Warszawa: Wydawnictwo Związkowe CRZZ.
- Studium uwarunkowań rozwoju przestrzennego aglomeracji poznańskiej* (2012), red. T. Kaczmarek, Poznań: Centrum Badań Metropolitalnych UAM.
- Walmsley D.J., Lewis G.J. (1997), *Geografia człowieka. Podejście behawioralne*, Warszawa: WN PWN.
- Warszyńska J. (2003), Geografia turystyki – zarys problematyki, w: *Nauki o turystyce*, red. R. Winiarski, Kraków: Wyd. AWF w Krakowie.
- Zamelska M. (1980a), Badanie współzależności przyrodniczych walorów turystycznych w strefie aglomeracji wielkomiejskiej za pomocą metody regresji wielokrotnej, w: *Zasady kształtowania podmiejskich obszarów rekreacyjnych*, Poznań: Wyd. AWF w Poznaniu.

Zamelska M. (1980b), Zastosowanie metody korelacji kanonicznych do badania związków między urbanizacją i modernizacją życia a turystyką w Polsce, w: *Metodologia badań w turystyce*, Poznań: Wyd. AWF w Poznaniu.

Spatial-economic determinants of the tourist activity of inhabitants in the Poznan agglomeration

Abstract. Tourism is a specific recreational form in the area of time and space relationship. Tourist leisure forms are included in physical activity and development, as well as, in mental activity and development, incorporating tourism such as hiking and trekking, physical recreation, sightseeing during trips, and also therapeutic forms. Tourism activity is generally considered in terms of particular activities chosen and undertaken outside the home, during the tourist migration. The aim of the conducted research was to define specific features of tourist-leisure migrations taken by Poznań agglomeration's dwellers during the recreational forms of tourist activity. The proposed method was a model one because the most efficient theoretical-empirical research development strategy is in fact the method of reconstruction model creation. Whereas, in the tourism activity part of the research the authors decided to use a diagnostic survey (public opinion poll) method.

Keywords: tourist leisure forms, tourism activity, Poznań agglomeration

JOANNA ŁUCZAK*, MAGDALENA KROMA**

Rekreacyjna aktywność fizyczna w stylu życia studentów Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu

Streszczenie. Styl życia należy do głównych czynników determinujących zdrowie człowieka. Prozdrowotne zachowania to w obecnych czasach wręcz obowiązkiem, powinnością życiową jednostki. Wyniki badań wskazują jednak na niepokojące tendencje do zachowań antyzdrowotnych, do których należy niski poziom rekreacyjnej aktywności fizycznej. Tendencja ta dotyczy również młodzieży akademickiej. Celem artykułu jest charakterystyka uczestnictwa w rekreacyjnej aktywności fizycznej studentów kierunku turystyka i rekreacja oraz finanse i rachunkowość w Wyższej Szkole Bankowej w Poznaniu. Przedstawione wyniki stanowią jedynie fragment szerszych badań na temat poziomu wiedzy o zachowaniach prozdrowotnych i rzeczywistych zachowań prozdrowotnych wśród studentów wybranych kierunków w tej uczelni. W badaniach zastosowano metodę sondażu diagnostycznego oraz technikę ankiety. Wyniki badań wskazują na niezadowalający poziom wiedzy i rekreacyjnej aktywności fizycznej studentów, zwłaszcza na kierunku turystyka i rekreacja, co nie potwierdza przyjętej w badaniach hipotezy, że studenci – z uwagi na specyfikę tego kierunku – są bardziej aktywni fizycznie w czasie wolnym i posiadają większą wiedzę na temat zachowań prozdrowotnych.

Słowa kluczowe: rekreacyjna aktywność fizyczna, styl życia

1. Wprowadzenie

Styl życia, obok środowiska fizycznego i społecznego, a także czynników biologicznych i opieki zdrowotnej, należy do czynników determinujących zdrowie jednostki. World Health Organization (WHO) definiuje go jako sposób życia

* Wyższa Szkoła Bankowa w Poznaniu, Wydział Finansów i Bankowości, Zakład Dydaktyczny Turystyki i Rekreacji, e-mail: joanna.luczak@wsb.poznan.pl, tel. 791 36 34 11.

** Absolwentka Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu, Wydział Finansów i Bankowości, kierunek: turystyka i rekreacja, e-mail: magdalena_kroma@wp.pl, tel. 61 810 76 09.

oparty na stosunku relacji między warunkami życia a indywidualnymi wzorcami zachowań. Wzorce te mogą zostać ograniczone w wyniku działania czynników środowiskowych, a także stopnia samodzielnej aktywności (Borzucka-Sitkiewicz 2006: 16). Już w latach 70. XX w. Andrzej Siciński wykazał, że styl życia to „specyficzny zespół codziennych zachowań jednostek czy grup społecznych, stanowiący odzwierciedlenie ich położenia społecznego, a dzięki temu umożliwiający ich społeczną identyfikację” (za: Czerwiński 1979: 13). Podobnie styl życia określają Zofia Słońska i Małgorzata Misiuna, zdaniem których odnosi się on do codziennych zachowań, specyficznych dla danej jednostki lub zbiorowości (Słońska, Misiuna 1994: 13).

WHO podkreśla, że sposób, w jaki jednostka żyje, może przyczynić się do powstania wzorców zachowań, które są korzystne lub szkodliwe dla jej zdrowia (Borzucka-Sitkiewicz 2006: 16). Na styl życia składają się bowiem działania sprzyjające zdrowiu (prozdrowotne) oraz negatywnie wpływające na zdrowie (antyzdrowotne) (Drabik, Resiak, Ziółkowski 2010: 20). Ponadto mianem zachowań zdrowotnych określa się każde intencjonalnie podjęte działanie jednostki, którego celem jest utrwalenie lub zwiększenie potencjału zdrowia, niezależnie od jego skuteczności (Romanowska-Tolłoczko 2011: 90).

Styl życia sprzyjający zdrowiu można nazwać prozdrowotnym stylem życia (Woynarowska 2011: 28). Składają się na niego m.in. takie elementy, jak: regularne uczestnictwo w aktywności fizycznej w czasie wolnym, racjonalne odżywianie, odpowiednia ilość snu, poddawanie się badaniom profilaktycznym, brak nałogów oraz radzenie sobie ze stresem (Ostrowska 1999: 28).

Przedmiotem analizy w niniejszym artykule jest podejmowanie przez studentów aktywności fizycznej w czasie wolnym, ale warto pokrótce scharakteryzować pozostałe, wyżej wymienione elementy stylu życia. Bardzo ważną rolę w zdrowym trybie życia odgrywa odpowiednia dieta, gdyż jest to jeden z najistotniejszych czynników środowiskowych korzystnie wpływających na ludzkie zdrowie. Ponadto żywienie zgodnie z wytycznymi WHO dostarcza człowiekowi energii oraz surowców do budowy i funkcjonowania organizmu¹. Również sen i wypoczynek są nieodłącznym elementem życia jednostki, stanowiąc jedną z jego fizjologicznych potrzeb. Norma zdrowotna snu dla dorosłego człowieka wynosi 7-8 godzin na dobę. Jego niedobór powoduje m.in.: zaburzenia percepcji, zaburzenia psychiczne, depresję i agresywność (Woynarowska 2010: 57). Kolejnym elementem zdrowego stylu życia jest umiejętność radzenia sobie ze stresem, tj. „dynamiczną reakcją pomiędzy człowiekiem a otoczeniem, która jest oceniana przez jednostkę jako wymagająca wysiłku adaptacyjnego lub przekraczająca możliwości jej sprostania” (Przybyła 2008: 163). Gdy zostanie przekroczona granica nasilenia sytuacji stresowej, występują różnego rodzaju objawy negatywne, takie

¹ Zasady prawidłowego żywienia, www.izz.waw.pl [1.12.2015].

jak: bóle głowy, kłopoty ze snem, problemy z koncentracją, zaburzenia psychosomatyczne (Wojtczak 2010: 85). Badania profilaktyczne pozwalają natomiast na wykrycie niedających żadnych objawów stanów chorobowych, co umożliwi ich leczenie i zwiększa prawdopodobieństwo – jeżeli są wcześniej wykryte – ich całkowitej eliminacji².

Do negatywnych czynników wpływających na zdrowie można zaliczyć stosowanie używek, które przyczynia się do powstawania wielu chorób. Najczęściej wymienianymi uzależnieniami w publikacjach naukowych są: nikotynizm, narkomania i alkoholizm³.

2. Rola rekreacyjnej aktywności fizycznej w życiu jednostki

Aktywność fizyczna to „każda praca wykonywana przez mięśnie szkieletowe, która prowadzi do wydatku energetycznego powyżej poziomu spoczynkowego” (Caspersen i in. 1985, za: Kaiser, Sokołowski 2010: 39); „każdy ruch ciała będący następstwem pracy mięśni szkieletowych, którego rezultatem jest wzrost wydatkowania energii” (Bouchard, Shepard 1994, za: Kaiser, Sokołowski 2010: 39). Zbigniew Drozdowski wyróżnia następujące aspekty aktywności ruchowej (inaczej fizycznej): zawodową, czynności osobistych, rehabilitacyjną, sportową i rekreacyjną (za: Żukowska 2005: 10-11).

W niniejszym artykule przyjęto, że przez aktywność fizyczną rozumie się podejmowane w ramach wypoczynku czynnego różnego rodzaju zabawy, ćwiczenia i dyscypliny sportu, m.in. dla przyjemności, rekreacji i zdrowia, a także w celu zapobiegania powstawaniu chorób cywilizacyjnych i zwiększenia korzystnego wpływu na zdolność do pracy fizycznej i umysłowej (Barankiewicz 1998: 11).

Jednym z najważniejszych elementów zdrowego stylu życia jest regularne uczestnictwo w aktywności fizycznej w czasie wolnym. Należy podkreślić rolę aktywnych form wypoczynku – zamiast relaksowania się w sposób bierny, ponieważ to one pozwalają na utrzymanie organizmu w dobrej kondycji psychofizycznej. Już w XVI w. zauważano rolę ruchu w życiu człowieka, a na opinię ówczesnego sekretarza króla Stefana Batorego, dr. Wojciecha Oczko, iż „ruch jest w stanie zastąpić prawie każdy lek, ale wszystkie leki razem wzięte nie są w stanie zastąpić ruchu” (Krakała 2008: 13), powołuje się wielu badaczy kultury fizycznej również w czasach współczesnych.

² www.poradnikzdrowie.pl [1.12.2015].

³ www.zdrowe-zywienie.pl [1.12.2015].

Już na początku XX w. aktywność fizyczną w czasie wolnym uznano za podstawowy element zdrowego stylu – jako sposób na dobre samopoczucie i czerpanie radości z życia, jako szansę na lepszą jakościowo starość, a także jako podstawowy czynnik zapobiegania wielu chorobom (np. obniżenie ryzyka chorób krążenia, miażdżycy, otyłości) i jako skuteczny sposób przeciwdziałania stresowi czy czynnik terapii wielu zaburzeń (Osiński 2002: 23).

Wioletta Krakala podaje następujące zalety podejmowania aktywności fizycznej:

- zmniejszenie ryzyka wystąpienia chorób układu sercowo-naczyniowego,
- pomoc w utrzymaniu ciśnienia tętniczego na właściwym poziomie,
- obniżenie poziomu złego cholesterolu,
- zwiększenie poziomu dobrego cholesterolu,
- utrzymanie prawidłowego poziomu glukozy we krwi,
- obniżenie nadmiernej masy ciała i zapobieganie efektowi „jo-jo”,
- poprawa wentylacji płuc,
- profilaktyka osteoporozy,
- poprawa jakości snu,
- poprawa samopoczucia, umiejętność walki ze stresem (Krakala 2008: 14).

Aktywność fizyczna wpływa nie tylko na rozwój fizyczny i wydolność wysiłkową, ale także wzmacnia układ nerwowy oraz zwiększa możliwość pracy umysłowej. Ćwiczenia fizyczne i trening zdrowotny pozwalają lepiej znosić stany napięcia nerwowego i stresy, przywracają równowagę neurovegetatywną w układzie sercowo-naczyniowym oraz niwelują złe samopoczucie i kompleksy psychiczne (Palica, Karkoszka, Wolkowicka 2010: 200).

Ponadto zarówno podejmowanie aktywności fizycznej, jak i stosowanie odpowiedniej diety pozwala utrzymać prawidłowy wskaźnik masy ciała (BMI), który określa ilość tkanki tłuszczowej w organizmie, a jednocześnie jest wskaźnikiem ryzyka powstawania chorób towarzyszących otyłości (Hanuszczak, Janicki, Kaszewski 2013: 582). Regularny wysiłek fizyczny jest więc bardzo korzystny dla organizmu człowieka. Pomaga nie tylko utrzymać kondycję fizyczną, dobry stan zdrowia psychicznego i zapobiega niektórym chorobom, ale jest także źródłem zadowolenia i satysfakcji.

3. Styl życia studentów – wyniki wybranych badań naukowych

Jak wcześniej wspomniano, utrzymanie zdrowia na odpowiednim poziomie zależy od zachowań zdrowotnych, które podejmuje jednostka, co stanowi temat wielu publikacji naukowych. Badania stanu zdrowia ludności Polski przeprowa-

dzane są także co kilka lat przez Główny Urząd Statystyczny (GUS) na reprezentatywnej próbie losowej. Innym źródłem informacji o stanie zdrowia i samoocenie zdrowia Polaków jest Centrum Badań Opinii Publicznej, jak również raporty Państwowego Zakładu Higieny.

Warto podkreślić, że w Polsce w 2009 i 2014 r. miały również miejsce badania pt. „Zdrowie i zachowania zdrowotne mieszkańców Polski w świetle Europejskiego Badania Ankietowego Zdrowia (EHIS)”, które zostały przeprowadzone przez GUS, zgodnie z zaleceniami Eurostatu dotyczącymi zakresu tematycznego oraz stosowanych narzędzi badawczych. Wyniki tych badań umożliwiają nie tylko obserwację sytuacji zdrowotnej i ocenę stanu zdrowia ludności w dłuższym okresie w danym państwie członkowskim, ale również w skali całej Unii Europejskiej⁴.

Wśród publikacji naukowych można także znaleźć opracowania dotyczące zachowań zdrowotnych młodzieży akademickiej. Choć przedstawione poniżej wyniki badań nie są reprezentatywne, to i tak potwierdzają niepokojącą tendencję do prowadzenia niezdrowego stylu życia przez studentów, w tym zbyt niskiego poziomu regularnego uczestnictwa w różnych formach rekreacji fizycznej.

I tak, z badań przeprowadzonych przez Lucynę Górską-Klęk, Katarzynę Meleszko i Ewę Boerner wynika, że wiedza studentów na temat prozdrowotnych aspektów stylu życia jest dość duża, jednak nie przekłada się na ich zachowania w praktyce. Badania te zostały przeprowadzone w 2009 r. wśród prawie 200 studentów uczelni wrocławskich: Uniwersytetu Ekonomicznego (UE) i Akademii Wychowania Fizycznego (AWF). Studenci tych uczelni deklarowali, że na kształtowanie stylu ich życia największy wpływ mieli rodzice, następnie znajomi i w niewielkim stopniu media oraz nauczyciele. 10% ankietowanych z AWF i 15% z UE przyznało, że nie podejmuje żadnej rekreacji fizycznej. Najczęściej studenci mają 2-3 godziny tygodniowo na tej rodzaj aktywności; co ciekawe – ilość czasu przeznaczanego przez studentów UE jest większa niż studiujących na AWF. Preferowaną przez większość respondentów z AWF aktywnością fizyczną jest pływanie, natomiast w przypadku studentów UE – jazda na rowerze. Warto dodać, że znaczny procent respondentów nie spożywa regularnych posiłków, ale codziennie je ciepły posiłek. Jednocześnie studenci deklarują podjadanie słodyczy między posiłkami oraz rzadkie spożywanie owoców i warzyw. 50% badanych studentów uzupełnia swoją dietę witaminami. Studenci obu uczelni deklarują palenie tytoniu i spożywanie alkoholu. Z przytoczonych wyników badań można wysnuć wniosek, że studenci nie podejmują zachowań prozdrowotnych (Górska-Klęk, Meleszko, Boerner 2011: 268 i n.).

Anna Romanowska-Tołłoczko, również w 2009 r., przeprowadziła badania wśród 296 wrocławskich studentów Akademii Wychowania Fizycznego (AWF), Politechniki (P) i Uniwersytetu Przyrodniczego (UP). Na podstawie wyników

⁴ Stan zdrowia ludności Polski w 2009, www.stat.gov.pl, s. 3 [1.12.2015].

badan jednoznacznie określiła styl życia studentów jako antyzdrowotny. Około 1/3 z nich pali papierosy, a ponad połowa spożywa znaczne ilości alkoholu jako antidotum na stres. Poziom uczestnictwa w rekreacji fizycznej studentów poszczególnych uczelni jest zróżnicowany. Zdecydowanie najwyżej swoją aktywność ruchową ocenili studenci AWF – ponad połowa z nich (58%) stwierdziła, że poziom ich aktywności jest wysoki. Najniższy poziom aktywności fizycznej prezentują studenci UP – ponad 2/3 badanych określiło poziom swojej aktywności jako niski, natomiast studenci Politechniki ocenili swoją aktywność fizyczną jako przeciętną. Najwięcej godzin na aktywność fizyczną poza obowiązkowymi zajęciami poświęcają studenci AWF. Ponad 2/3 z nich deklaruje, że uprawia sport lub rekreację fizyczną 5-6 godzin w tygodniu. Większość studentów Politechniki twierdzi, że na aktywność ruchową przeznaczają około 3 godzin tygodniowo, natomiast studenci UP – 1-2 godziny. Studenci wszystkich badanych uczelni mają dużą wiedzę na temat wpływu aktywności fizycznej na zdrowie, jednak największą świadomość w tym zakresie wykazują studenci AWF (Romanowska-Tołłoczko 2011: 91 i n.).

Z kolei Renata Rasińska przeprowadziła badania wśród studentów poznańskich uczelni następujących kierunków: turystyka i rekreacja, wychowanie fizyczne, zdrowie publiczne, medycyna i kosmetologia, historia, zarządzanie i inżynieria produkcji, filologia angielska oraz socjologia. 69,7% studentów deklaruowało, że na aktywność fizyczną przeznaczają mniej niż godzinę dziennie, 21,9% – 1-2 godziny, a 8,5% – powyżej 2 godzin. Najpopularniejszą formą wypoczynku wśród badanych są spotkania towarzyskie (59,8%) oraz wyjścia do kina (48,5%), następnie spacerowanie (35,1%) i uprawianie sportu (21,5%). W zakresie zachowań zdrowotnych dotyczących odżywiania istotną jest regularność posiłków: 24,3% studentów spożywa od 1 do 2 posiłków dziennie, 63,3% – od 3 do 4, a 12,4% – powyżej 4. Wyniki te wskazują, że ilość spożywanych posiłków odbiega od normy, a normą zalecaną przez Instytut Żywności i Żywienia jest 5 posiłków dziennie. Niepokojący jest również odsetek studentów spożywających alkohol, ponieważ 78,1% badanych to studenci korzystający dość regularnie z tej używki. Natomiast optymistyczny wydaje się fakt, że 70,5% badanych nie pali tytoniu, a tylko 29,5% pali. Pozytywnym zjawiskiem jest także świadomość dbania o stan swojego zdrowia, gdyż 68,7% dba o stan swojego zdrowia, tylko 20,6% nie zwraca na to uwagi, a 10,7% chciałaby, ale nie wie jak (Rasińska 2010: 98).

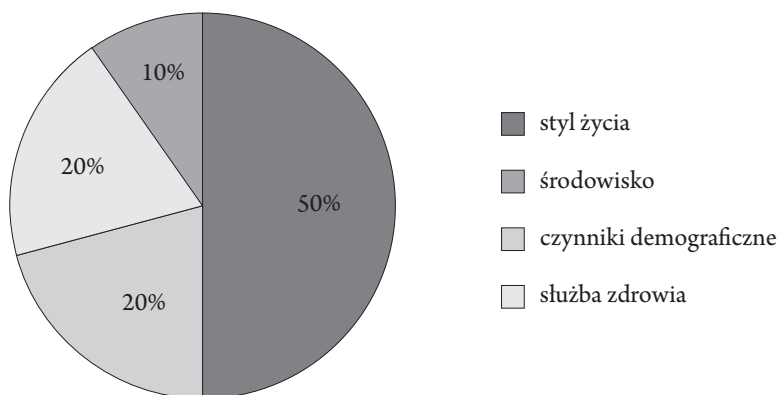
Najnowsze wyniki badań tej autorki wciąż są niepokojące i potwierdzają wspomnianą wcześniej tendencję do prowadzenia antyzdrowotnego stylu życia przez młodzież akademicką w Poznaniu. Badania te są kontynuacją wyżej przedstawionych (ich walidacja miała miejsce w latach 2007-2010), w ramach obu przebadano w sumie prawie 2 tysiące studentów (Rasińska 2015: 124 i n.). Analiza materiału badawczego potwierdziła, że poziom aktywności fizycznej wciąż jest niezadowolający, przy czym indywidualna samoocena aktywności fizycznej

przedstawia rozkład normalny – tzn. osób bardzo zadowolonych jest nieco ponad 9%, niezadowolonych – nieco ponad 12%. Natomiast prawie 42,5% ankietowanych ocenia swoją aktywność jako dobrą, a niecałe 37% jako dostateczną. Do najbardziej popularnych form rekreacji fizycznej wśród badanych studentów należy jazda na rowerze (ponad 65%), pływanie (nieco ponad 47%), zajęcia na siłowni (ok. 28%) oraz spacer (23,5%) (Rasińska 2015: 124 i n.).

Na podstawie zaprezentowanych danych statystycznych można stwierdzić, że postępowanie studentów jest zaprzeczeniem traktowania zdrowia jako wartości. Przedstawione wyniki wskazują niestety na małą aktywność fizyczną badanych grup w czasie wolnym. Częstość spożywania posiłków jest także niezadowolająca, a odsetek studentów spożywających alkohol budzi niepokój.

Dane te potwierdzają opinię Romanowskiej-Tołłoczko, że większość studentów prowadzi antyzdrowotny styl życia. Okazuje się też, że choć część studentów zna zasady zdrowego stylu życia, to między poziomem ich wiedzy a praktycznym działaniem widoczna jest duża różnica. Są to wyniki bardzo niepokojące, ponieważ zgodnie z wytycznymi raportu Lalonda największy wpływ na stan zdrowia ma właśnie styl życia (50%), dopiero później czynniki środowiskowe (20-35%), czynniki biologiczne (10-15%) i opieka zdrowotna (10-20%). Wielkość wpływu poszczególnych czynników na zdrowie jednostki ilustruje wykres 1.

Wykres 1. Czynniki warunkujące zdrowie

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Napierała i in. 2013: 42.

Obecnie uważa się, że głównymi determinantami zdrowia są czynniki społeczno-ekonomiczne (dochody, status społeczny, poziom wykształcenia). Największym niebezpieczeństwem dla zdrowia jest ubóstwo, niski poziom wykształcenia, brak wsparcia w społeczeństwie, tj. w rodzinie, miejscu pracy i otaczającej społeczności. Czynniki te znacznie ograniczają utrzymanie i poprawę zdrowia

(Woynarowska, Sokołowska 2006: 11). Warto także pamiętać, że to człowiek w dużym stopniu decyduje o własnym zdrowiu, co odzwierciedla znane od dawna powiedzenie „Twoje zdrowie w twoich rękach”⁵.

4. Materiał i metody badań

Badania zostały przeprowadzone w 2014 r. wśród osób studiujących w trybie niestacjonarnym w Wyższej Szkole Bankowej w Poznaniu na kierunku turystyka i rekreacja (TiR) oraz finanse i rachunkowość (FiR). W badaniach wzięło udział 160 studentów IV semestru uzupełniających studiów magisterskich, po 80 osób z każdego kierunku.

W badaniach zastosowano metodę sondażu diagnostycznego oraz technikę ankiety. Narzędzie badawcze stanowił autorski kwestionariusz ankiety składający się z 33 pytań ankietowych o charakterze zamkniętym.

Celem badań było określenie prozdrowotnych zachowań respondentów oraz zbadanie poziomu ich wiedzy na temat zachowań prozdrowotnych. Poniżej zostaną omówione wyniki dotyczące wyłącznie uczestnictwa w rekreacyjnej aktywności fizycznej.

Na potrzeby badań przyjęto, że poziom uczestnictwa w aktywności fizycznej w czasie wolnym jest znacznie wyższy wśród studentów TiR z uwagi na specyfikę tego kierunku oraz że formy samej aktywności fizycznej na tym kierunku są bardziej różnorodne.

5. Wyniki badań

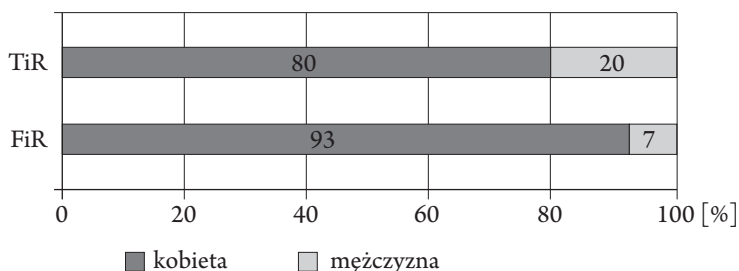
5.1. Charakterystyka respondentów

W badaniach wzięło udział 160 studentów Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu. Większość badanych osób na obu kierunkach stanowiły kobiety (TiR – 80%, FiR – 93%), co ilustruje wykres 2.

Respondenci to osoby w wieku 23-37 lat. 66% osób z kierunku TiR to studenci w wieku 23-25 lat, kolejne 27% jest w wieku 26-28 lat. W przedziale wiekowym 29-30 lat jest 5% badanych, a powyżej 30. roku życia – 2% (studenci w wieku 33-35 lat). Natomiast na kierunku FiR badani w wieku 23-25 lat stanowią 82%, w wieku 26-28 lat – 13% ogółu badanych w tej grupie. Po 2,5% liczą zaś grupy

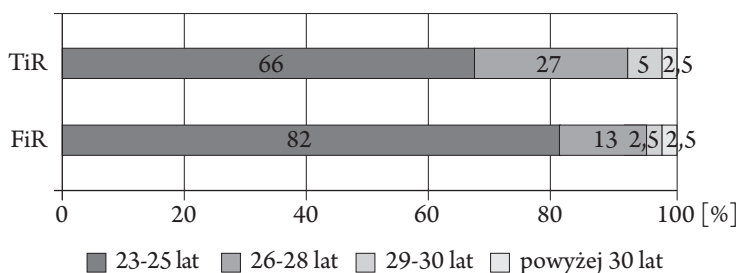
⁵ Narodowy Program Zdrowia na lata 2007-2015, załącznik do uchwały nr 90/2007 Rady Ministrów z dnia 15 maja 2007 r., www2.mz.gov.pl, s. 8 [1.12.2015].

Wykres 2. Płeć respondentów

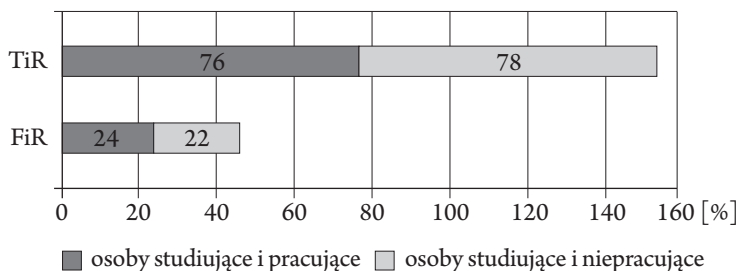
Źródło: badania własne.

Wykres 3. Wiek respondentów

Źródło: badania własne.

Wykres 4. Status zawodowy respondentów

Źródło: badania własne.

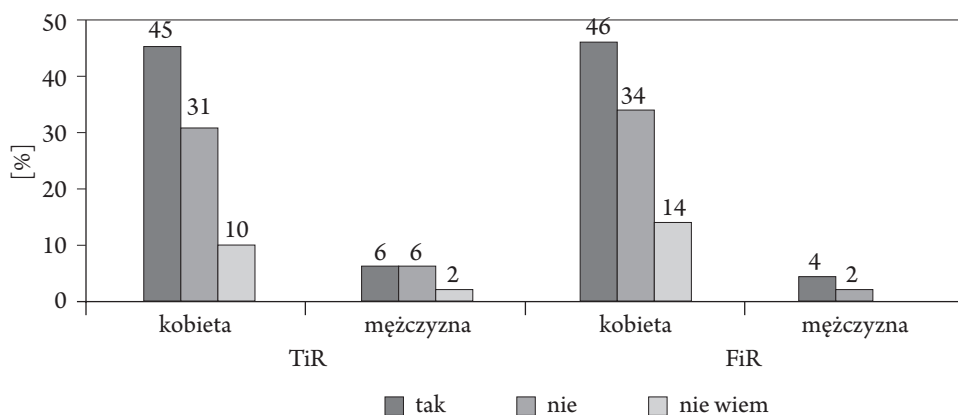
badanych w wieku 29-30 lat oraz powyżej 30 lat – studenci w wieku 35-37 lat (wykres 3).

76% respondentów z kierunku TiR oraz 78% badanych z kierunku FiR to osoby pracujące zawodowo i jednocześnie studiujące. Studenci niepracujący stanowią 24% badanych na kierunku TiR i 22% na kierunku FiR (wykres 4).

5.2. Zdrowy styl życia – wybrane aspekty

Z badań wynika, że niemal połowa studentów, zarówno kierunku TiR, jak i FiR, jest zdania, że prowadzi zdrowy styl życia. Aż 26% respondentów nie potrafi określić, czy prowadzi zdrowy, czy antyzdrowotny styl życia, z czego 12% stanowią studenci TiR.

Wykres 5. Prowadzenie zdrowego stylu życia w opinii studentów

Źródło: badania własne.

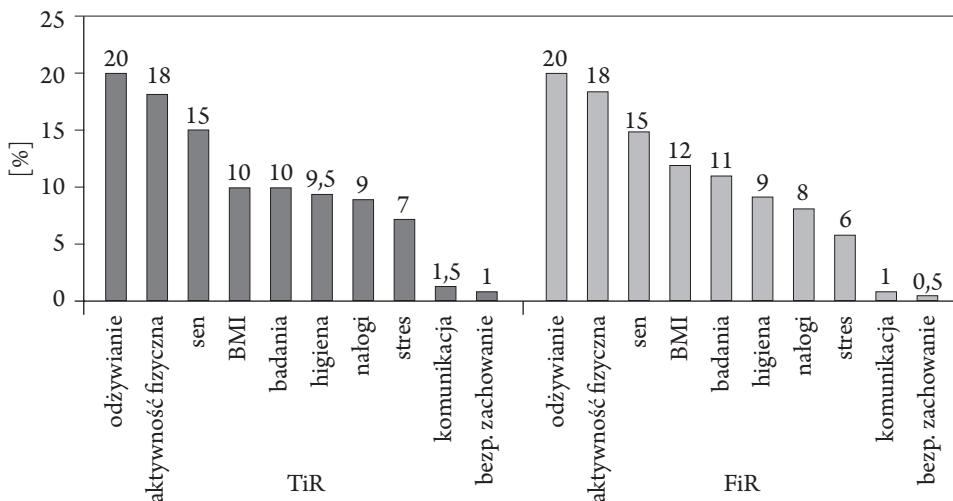
Respondenci z obu kierunków studiów zostali również poproszeni o określenie, na czym polega zdrowy styl życia. Mogli oni zaznaczyć maksymalnie 5 odpowiedzi. Procentowe wskazania poszczególnych odpowiedzi przedstawia wykres 6.

Po 20% ankietowanych z obu kierunków do elementów zdrowego stylu życia zalicza: odżywianie, aktywność fizyczną (po 18%), a następnie m.in. sen (15% – TiR i 14,5% – FiR). Pozostały procentowy udział odpowiedzi również ilustruje wykres 6.

W powyższym pytaniu ankietowani zostali poproszeni o uszeregowanie wybranych odpowiedzi od najbardziej do najmniej istotnych, nadając im wartość od 1 do 5, gdzie cyfra 1 oznacza czynnik najistotniejszy w zdrowym stylu życia. Biorąc pod uwagę to, że nie wszyscy badani zaznaczyli pełną liczbę odpowiedzi, klasyfikacja ważności poszczególnych elementów zdrowego stylu życia wygląda tak, jak przedstawia tabela 1.

Warto podkreślić, że wszyscy ankietowani są zdania, iż aktywność fizyczna ma pozytywny wpływ na zdrowie. Zdecydowana większość deklaruje także swia-

Wykres 6. Elementy zdrowego stylu życia w opinii studentów

Źródło: badania własne.

Tabela 1. Elementy zdrowego stylu życia według ich istotności

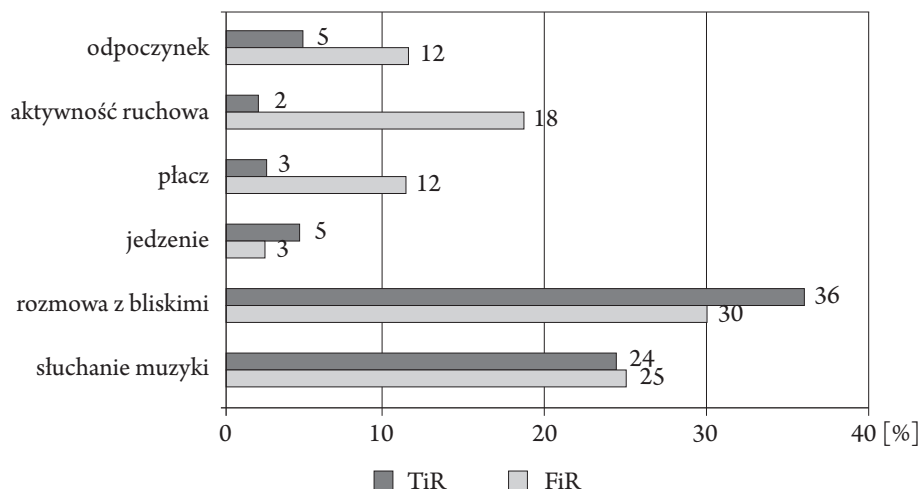
Lp.	TiR	FiR
1.	systematyczna aktywność fizyczna	prawidłowe odżywianie
2.	prawidłowe odżywianie	systematyczna aktywność ruchowa
3.	kontrola masy ciała	niepoddawanie się nałogom
4.	prawidłowa ilość snu	poddawanie się badaniom profilaktycznym
5.	poddawanie się badaniom profilaktycznym	prawidłowa ilość snu
6.	higiena ciała i otoczenia	kontrola masy ciała
7.	radzenie sobie ze stresem	radzenie sobie ze stresem
8.	dobra komunikacja międzyludzka	higiena ciała i otoczenia
9.	niepoddawanie się nałogom	bezpieczne zachowania (w pracy, w życiu seksualnym)
10.	bezpieczne zachowania (w pracy, w życiu seksualnym)	dobra komunikacja międzyludzka

Źródło: badania własne.

domość pozytywnych konsekwencji regularnego uczestnictwa w aktywności fizycznej w czasie wolnym.

Dla 78% kobiet i 14% mężczyzn z kierunku TiR oraz 68% kobiet i 7% mężczyzn z kierunku FiR wysiłek fizyczny i racjonalna dieta są elementami, które mogą przedłużyć życie. Nie zgadza się z tą opinią 2% mężczyzn z kierunku TiR

Wykres 7. Sposoby radzenia sobie ze stresem

Źródło: badania własne.

oraz 7% kobiet z kierunku FiR. Nie ma zaś zdania na ten temat 4% kobiet i 2% mężczyzn z kierunku TiR oraz 18% kobiet z kierunku FiR.

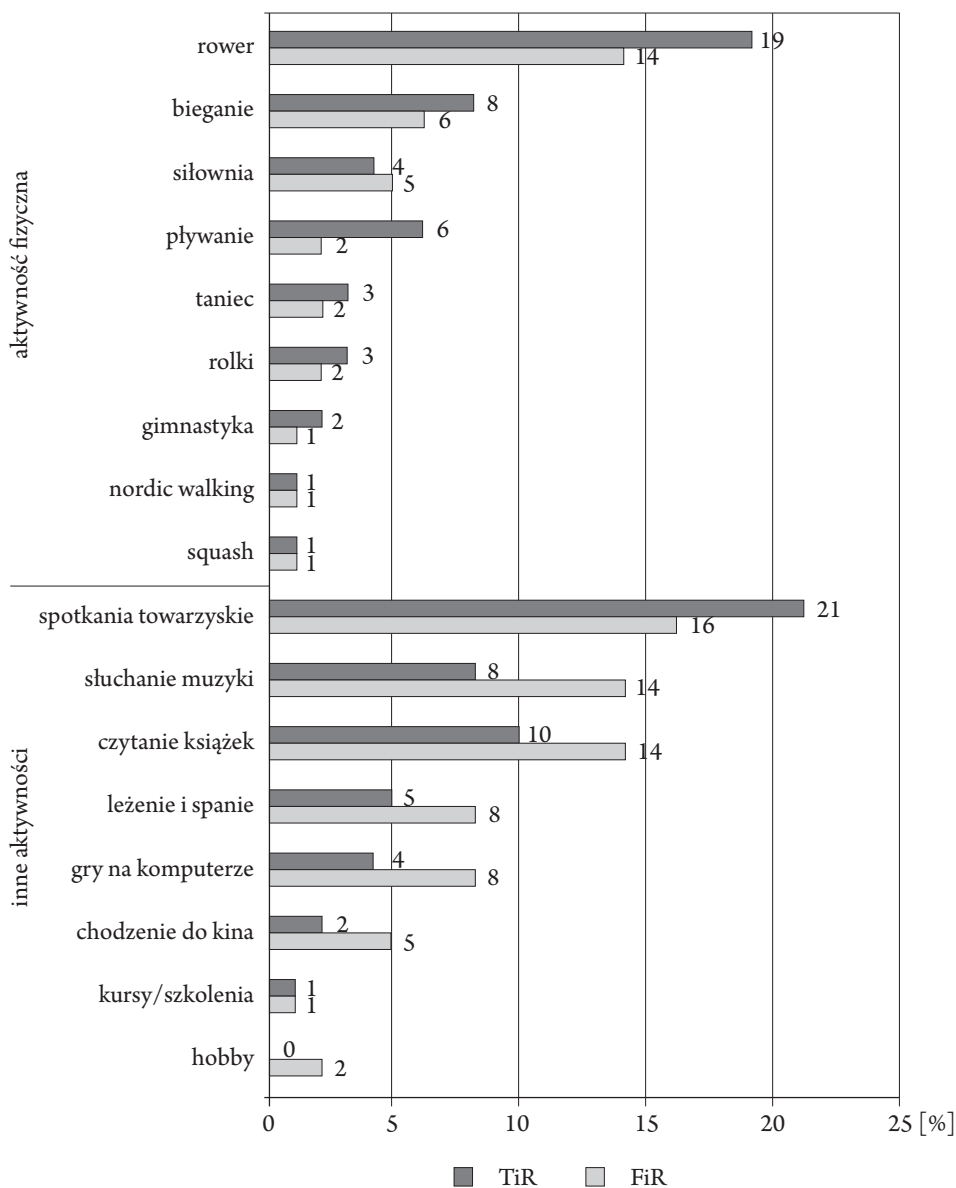
Warto też podkreślić, że podejmowanie rekreacyjnej aktywności fizycznej jest sposobem na radzenie sobie ze stresem dla 18% studentów FiR i zaledwie 2% studentów TiR. Rozkład poszczególnych odpowiedzi przedstawiono na wykresie 7.

5.3. Formy spędzania czasu wolnego przez respondentów

W trakcie badań poproszono ankietowanych o wskazanie form spędzania czasu wolnego, które podzielono na formy aktywności fizycznej i inne aktywności. Ze względu na możliwość zaznaczenia przez studentów więcej niż jednej odpowiedzi dane na wykresie 8 przedstawiono według liczby odpowiedzi.

W powyższym pytaniu respondenci mieli również możliwość zaznaczenia do 5 odpowiedzi. Z analizy danych wynika, że 47% studentów kierunku TiR jest aktywna fizycznie, a pozostałe 53% uczestniczy w innych formach aktywności wolnoczasowej. Natomiast na kierunku FiR aż 66% badanych wybiera formy biernego wypoczynku. Studenci FiR najczęściej spędzają czas na spotkaniach towarzyskich (16%), słuchaniu muzyki i czytaniu książek (14%), leżeniu i spaniu oraz graniu na komputerze (8%).

Wykres 8. Formy aktywności respondentów w czasie wolnym

Źródło: badania własne.

Z badań wynika też, że wśród badanych tylko 1% mężczyzn z kierunku TiR uczęszcza na zajęcia fakultatywne z wychowania fizycznego (siłownia i koszykówka).

5.4. Rekreacyjna aktywność fizyczna

Spośród form aktywności fizycznej badanych studentów najpopularniejsza jest jazda na rowerze – wskazało ją 19% ankietowanych z kierunku TiR i 14% z FiR. Różnorodność form rekreacyjnej aktywności fizycznej na obu kierunkach także jest zbliżona. Respondenci zostali poproszeni o uszeregowanie wymienionych aktywności według częstotliwości ich podejmowania (od najczęściej do najrzadziej podejmowanych), nadając im wartości od 1 do 5, gdzie 1 oznacza aktywność wybieraną najczęściej. Biorąc pod uwagę to, że nie wszyscy ankietowani zaznaczyli maksymalną liczbę odpowiedzi, wyniki przedstawiają się następująco:

Tabela 2. Uczestnictwo studentów w wybranych formach rekreacyjnej aktywności fizycznej według częstości ich podejmowania

TiR		FiR
Formy aktywności fizycznej		
1.	bieganie	jazda na rowerze,
2.	jazda na rowerze	bieganie
3.	pływanie	ćwiczenia na siłowni
4.	ćwiczenia na siłowni	taniec
5.	gimnastyka	gimnastyka
6.	rolki	rolki
7.	taniec	pływanie
8.	nordic walking	squash
9.	squash	nordic walking
Inne aktywności wolnoczasowe		
1.	spotkania towarzyskie	śluchanie muzyki,
2.	leżenie i spanie	spotkania towarzyskie
3.	śluchanie muzyki	gry na komputerze
4.	gry na komputerze	czytanie książek
5.	czytanie książek	leżenie i spanie
6.	chodzenie do kina	chodzenie do kina
7.	uczestnictwo w warsztatach/szkoleniach	uczestnictwo w szkoleniach/warsztatach
8.	zajęcia hobbystyczne	zajęcia hobbystyczne

Źródło: badania własne.

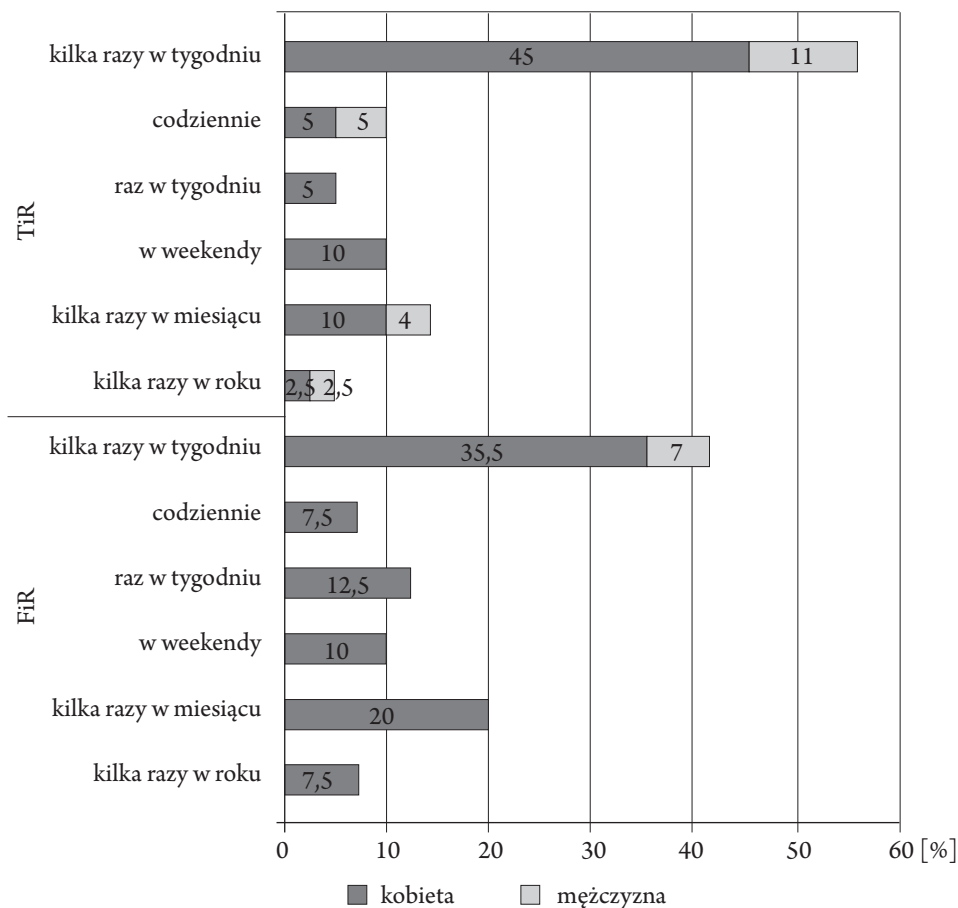
Ponadto studenci obu kierunków deklarują, że najczęściej uczestniczą w aktywności ruchowej kilka razy w tygodniu (56% – TiR i 42,5% – FiR). Są to głównie studenci wykonujący pracę zawodową i studiujący (90%). Codziennie ćwiczy 10% ankietowanych z kierunku TiR i 7,5% z FiR. Analiza materiału badawczego wykazała również, że:

– raz w tygodniu podejmuje aktywność fizyczną w czasie wolnym 5% studentów TiR oraz 12,5% studentów FiR; w obu przypadkach są to kobiety studiujące i pracujące;

– tylko w weekendy podejmuje aktywność 10% respondentów z TiR oraz 10% z FiR; również w obu przypadkach są to kobiety, lecz na kierunku TiR są to osoby studiujące i pracujące, a na FiR 5% kobiet pracuje i studiuje, a 5% studiuje i nie wykonuje pracy zawodowej;

– kilka razy w miesiącu aktywność podejmuje 10% studentów TiR i 20% studentów FiR; są to głównie kobiety, a niewielki odsetek mężczyzn (4%) to studenci wyłącznie kierunku TiR; są to także osoby studiujące i pracujące;

Wykres 9. Częstotliwość podejmowania przez studentów rekreacyjnej aktywności fizycznej a płeć

Źródło: badania własne.

– okazjonalnie, kilka razy w roku, podejmuje aktywność 5% ankietowanych z kierunku TiR oraz 7,5% z FiR, przy czym na obu kierunkach są to studenci studiujący i wykonujący pracę zawodową.

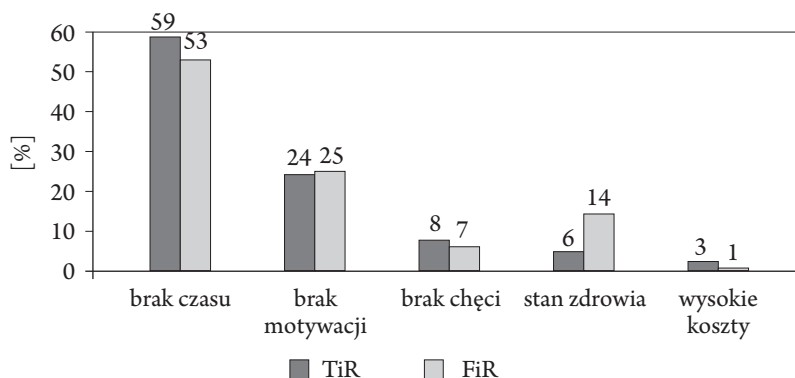
Ponadto ankietowani zostali poproszeni o wskazanie motywów podejmowania rekreacyjnej aktywności fizycznej. Badani mogli zaznaczyć maksymalnie 3 odpowiedzi i uszeregować je od motywów najbardziej do najmniej istotnych, przypisując im wartości od 1 do 3. Z uwagi na to, że nie wszyscy badani zaznaczyli pełną liczbę odpowiedzi, ważność motywów podejmowania aktywności ruchowej wygląda następująco:

Tabela 3. Motywy uczestnictwa studentów w rekreacyjnej aktywności fizycznej

Lp.	TiR	FiR
1.	poprawa sprawności funkcjonalnej organizmu	redukcja masy ciała
2.	redukcja masy ciała	poprawa sprawności funkcjonalnej organizmu
3.	poprawa samopoczucia	poprawa samopoczucia
4.	poprawa wyglądu zewnętrznego	odreagowanie stresu
5.	mocniejszy sen	profilaktyka prozdrowotna
6.	zalecenie lekarza	poprawa wyglądu zewnętrznego
7.	odreagowanie stresu	chęć spędzenia czasu z przyjaciółmi
8.	profilaktyka prozdrowotna	zalecenie lekarza
9.	chęć spędzenia czasu z przyjaciółmi	mocniejszy sen

Źródło: badania własne.

Wykres 10. Przyczyny niepodjęcia rekreacyjnej aktywności fizycznej

Źródło: badania własne.

Respondenci, którzy w trakcie badań wskazywali na podejmowanie różnych form aktywności wolnoczasowej oprócz aktywności fizycznej, zostali poproszeni o uzasadnienie swojego działania. Studenci mogli wybrać dwie odpowiedzi i mieli uszeregować przyczyny braku podejmowania aktywności od najistotniejszych do najmniej ważnych. Zarówno na kierunku TiR, jak i FiR klasyfikacja ważności przyczyn niepodejmowania aktywności kształtuje się podobnie. Najistotniejszą przyczyną jest brak czasu (59% – TiR, 53% – FiR), następnie brak motywacji (24% – TiR, 25% – FiR). Wszystkie uzyskane odpowiedzi w ujęciu procentowym ilustruje wykres 10.

Poza tym 45% studentów z kierunku TiR najczęściej dojeżdża do pracy i na uczelnię samochodem, kolejne 24% badanych dojeżdża tramwajem i 18% autobusem. Osoby te studiują i wykonują pracę zawodową. Żadna z badanych osób nie dojeżdża rowerem, natomiast 13% badanych chodzi na uczelnię pieszo, przy czym są to osoby studiujące i niepracujące. Na kierunku FiR większość stanowią również respondenci dojeżdżający do pracy i na uczelnię samochodem (33%), kolejne 22% tramwajem i autobusem, 14% chodzi pieszo, a rowerem przemieszcza się 9% ankietowanych.

6. Podsumowanie

Formy pewnych czynności i zachowań jednostki określa się jako styl życia. Styl życia nazywany prozdrowotnym polega zaś na wykonywaniu czynności i podejmowaniu zachowań związanych ze zdrowiem, a więc świadomych działań ukierunkowanych na poprawę lub utrzymanie zdrowia. Wśród nich wyróżnia się takie zachowania, jak: racjonalne żywienie, aktywność fizyczną, zachowanie bezpieczeństwa, odpowiednią ilość snu, unikanie używek oraz poddawanie się badaniom profilaktycznym.

Rozpoznanie wszystkich czynników determinujących zdrowie nie jest możliwe, a tym bardziej poznanie zachodzących między nimi zależności. Ze względu na interdyscyplinarny charakter uwarunkowań są one przedmiotem zainteresowania specjalistów wielu dziedzin nauki (Drabik, Resiak, Ziółkowski 2010: 23).

Udział wiedzy w działaniach praktycznych wskazuje na poprawność wykonywania określonych czynności. Jednak nie zawsze posiadane informacje jednostki stosują w praktyce. Zalecenia dotyczące prozdrowotnego stylu życia zazwyczaj realizowane są wybiórczo, a w przypadku większości społeczeństwa można raczej mówić o obecności w ich życiu poszczególnych zachowań zdrowotnych niż o realizacji prozdrowotnego stylu życia, który zakłada stosowanie pewnego wzoru składającego się z wielu elementów (Ostrowska 1999: 50).

Przeprowadzone w 2014 r. badania na temat prozdrowotnych zachowań młodzieży akademickiej z Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu, w tym dotyczące podejmowania rekreacyjnej aktywności fizycznej, wciąż potwierdzają tezę autorki sformułowaną ponad 15 lat temu. Wskazują one jednoznacznie, że studenci tej uczelni mają wiedzę na temat zachowań zdrowotnych, lecz nie prowadzą prozdrowotnego stylu życia.

Najlepszym tego przykładem jest przekonanie większości ankietowanych, że rekreacyjna aktywność fizyczna ma pozytywny wpływ na zdrowie, co odzwierciedla wskazanie przez nich tej aktywności jako jednego z najważniejszych elementów zdrowego stylu życia. Pomimo wiedzy na ten temat większość studentów FiR i połowa badanych z kierunku TiR wybiera formy biernego wypoczynku. Ponadto niewielu respondentów z obu grup ćwiczy codziennie, czego powodem jest, jak deklarują, brak czasu. Jednak najważniejszymi motywami podejmowania aktywności ruchowej w czasie wolnym dla studentów obu kierunków jest poprawa sprawności funkcjonalnej organizmu oraz redukcja masy ciała.

Poza tym niewielu ankietowanych deklaruje brak problemów ze stresem, przy jednoczesnym wysokim wskaźniku świadomości na temat negatywnego oddziaływania stresu na zdrowie. Ponieważ stres jest elementem stylu życia, na który jednostka nie zawsze ma wpływ, ważne są sposoby niwelowania jego skutków. Niestety tylko 18% studentów FiR traktuje podejmowanie aktywności fizycznej w czasie wolnym jako sposób na odstresowanie. Najbardziej niepokojące są jednak wyniki na kierunku TiR, gdzie tylko 2% ankietowanych wskazało podejmowanie rekreacyjnej aktywności fizycznej jako antidotum na stres. Kolejnym przykładem braku wdrażania posiadanych informacji w praktykę jest wysoki odsetek respondentów wskazujących czynności, które mogłyby przyczynić się do zdrowszego życia. Ponadto połowa badanych z obu kierunków uważa, że prowadzi zdrowy styl życia, ale wyniki przeprowadzonych badań wskazują, że większość z nich stanowią osoby nieprzestrzegające zasad zdrowego stylu życia.

Na podstawie przeprowadzonych badań nie potwierdzono hipotezy, że poziom wiedzy na temat zachowań zdrowotnych jest wyższy na kierunku turystyka i rekreacja niż na kierunku finanse i rachunkowość. Okazało się, że studenci obu kierunków mają podobną wiedzę na temat prozdrowotnych aspektów stylu życia. Nie potwierdzono również tezy, że zachowania prozdrowotne przeważają wśród studentów kierunku TiR, gdyż procentowy udział poszczególnych odpowiedzi na obu kierunkach jest podobny. Z analizy badań wynika także, iż studenci Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu podejmują wprawdzie różne formy aktywności fizycznej w czasie wolnym, jednak czynią to w stopniu niewystarczającym. Poza tym aktywność ta częściej podejmowana jest przez studentów TiR, co potwierdza jedną z przyjętych na potrzeby badań tez.

Analiza materiału badawczego pozwala zatem na sformułowanie następujących wniosków:

1. Studenci Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu nie prowadzą zdrowego stylu życia, mimo iż poziom wiedzy części respondentów na ten temat jest dość wysoki.

2. Większość badanych preferuje bierny wypoczynek. Poziom i częstotliwość uczestnictwa w rekreacyjnej aktywności fizycznej studentów są niezadowolające.

3. Studenci studiów niestacjonarnych ani na kierunku TiR, ani na FiR nie uczestniczą w fakultatywnych zajęciach z wychowania fizycznego.

4. Specyfika kierunku TiR w Wyższej Szkole Bankowej w Poznaniu nie ma wpływu na poziom uczestnictwa w rekreacyjnej aktywności fizycznej.

Podsumowując, styl życia badanych studentów można określić raczej jako antyzdrowotny niż prozdrowotny, co może budzić obawy co do ich przyszłości. Powodem tego może być fakt, że program studiów i omawiane w jego ramach zagadnienia nie zbudowały odpowiedniej motywacji do działań prozdrowotnych lub że studenci nie zdobyli odpowiednich umiejętności i informacji na temat dbania o własne zdrowie, co dotyczy przede wszystkim studentów TiR.

Wskazane jest zatem położenie większego nacisku w programie studiów na tematykę prozdrowotną, co może wpłynąć na poziom świadomości i wiedzy na temat regularnej aktywności fizycznej w czasie wolnym. Dotyczy to również formy prowadzonych zajęć; być może ich bardziej warsztatowy, czy wręcz praktyczny charakter może skuteczniej wpływać na wzrost świadomości studentów w zakresie zachowań prozdrowotnych (ze szczególnym uwzględnieniem aktywności fizycznej) niż typowa forma wykładowa lub ćwiczeniowa zajęć. Warto też bardziej zachęcać studentów do działania w klubach sportowych czy udziału w różnego rodzaju wydarzeniach rekreacyjnych. Sama zmiana godzin zajęć fakultatywnych dla studentów z wychowania fizycznego może też wpłynąć na frekwencję na zajęciach. Godziny wieczorne na pewno temu nie sprzyjają.

Powyższe wnioski wskazują na konieczność kontynuacji edukacji zdrowotnej młodych ludzi w celu kształtowania w nich właściwych postaw prozdrowotnych, a także do skutecznego motywowania ich, by wykorzystywali tę wiedzę w praktyce. Ponadto, aby studenci mogli skutecznie planować i podejmować działania kształtujące prozdrowotny styl życia, potrzebne jest wprowadzenie większej liczby zajęć z edukacji zdrowotnej do programu nauczania dzieci w okresie przedszkolnym i szkolnym, gdyż postawy prozdrowotne kształtują się już w okresie wcześniejszym. Najważniejszym jednak środowiskiem, w którym kształtowane są postawy i nawyki prozdrowotne, jest dom rodzinny, zatem wskazane są także działania ukierunkowane na aktywizację całych rodzin i zwiększanie wiedzy rodziców na temat nawyków i zachowań prozdrowotnych.

Literatura

- Badania profilaktyczne*, www.poradnikzdrowie.pl [1.12.2015].
- Barankiewicz J. (1998), *Leksykon wychowania fizycznego i sportu szkolnego*, Warszawa: WSiP.
- Borzucka-Sitkiewicz K. (2006), *Promocja zdrowia i edukacja zdrowotna. Przewodnik dla edukatorów zdrowia*, Kraków: Impuls.
- Czerwiński M. (1979), Elementy stylów życia ludności miejskiej. Aspekty ogólne i znamienne zróżnicowania, w: *Styl życia. Przemiany we współczesnej Polsce*, red. A. Siciński, Warszawa: PWN.
- Drabik J., Resiak M., Ziółkowski A. (2010), Zdrowie i jego uwarunkowania, w: *Styl życia w promocji zdrowia*, red. J. Drabik, M. Resiak, Gdańsk: Wyd. AWF w Gdańsku.
- Górska-Klęk L., Meleszko K., Boerner E. (2011), Prozdrowotne elementy stylu życia studentów Akademii Wychowania Fizycznego i Uniwersytetu Ekonomicznego, *Acta Bio-Optica et Informatica Medica*, nr 4, t. 17: 268-270.
- Hanuszczak B., Janicki R., Kaszewski W. (2013), *Encyklopedia zdrowia rodziny*, Warszawa: Buchmann.
- Kaiser A., Sokołowski M. (2010), *Elementy promocji zdrowia rodziny w turystyce i rekreacji – podstawy teoretyczne*, Poznań: Wielkoposka Wyższa Szkoła Turystyki i Zarządzania.
- Krakala W. (2008), *Zdrowo żyć – zdrowym być. Poradnik zdrowego stylu życia*, Łódź: Wojewódzkie Centrum Zdrowia Publicznego.
- Nalogi*, www.zdrowezywienie.pl [1.12.2015].
- Napierała M. i in. (2013), *Zdrowie i rekreacja ludzi w różnym wieku*, Bydgoszcz – Poznań: Polskie Towarzystwo Naukowe Kultury Fizycznej.
- Narodowy Program Zdrowia na lata 2007-2015, załącznik do uchwały nr 90/2007 Rady Ministrów z dnia 15 maja 2007 r., www2.mz.gov.pl [1.12.2015].
- Osiński W. (2002), *Zarys teorii wychowania fizycznego*, Poznań: Wyd. AWF w Poznaniu.
- Ostrowska A. (1999), *Styl życia a zdrowie. Z zagadnień promocji zdrowia*, Warszawa: IFiS PAN.
- Palica D., Karkoszka G., Wolkowicka B. (2010), Motywy podejmowania przez studentów aktywności ruchowej, w: *Aktywność przez całe życie. Zdrowie i sprawność studentów pod kontrolą*, red. Z. Barabasz, E. Zadarko, Krosno: Wyd. PWSZ w Krośnie.
- Przybyła E. (2008), *Edukacja zdrowotna. Przewodnik do studiów*, Katowice: Wyd. AWF w Katowicach.
- Romanowska-Tołłoczko A. (2011), Styl życia studentów oceniany w kontekście zachowań zdrowotnych, *Hygeia Public Health*, nr 46(1): 89-93.
- Rasińska R. (2010), *Analiza wybranych wyznaczników kształtowania postaw zdrowotnych młodzieży akademickiej*, Poznań: Uniwersytet Medyczny, Wydział Nauk o Zdrowiu.
- Rasińska R. (2015), Turystyka i rekreacja a styl życia studentów poznańskich uczelni, *Zeszyty Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Poznaniu*, t. 63, nr 6: 121-132.

- Słoińska Z., Misiuna M. (1994), *Promocja zdrowia. Słownik podstawowych terminów*, Warszawa: Promo-Lider.
- Stan zdrowia ludności Polski w 2009*, www.stat.gov.pl [1.12.2015].
- Wojtczak A. (2010), *Zdrowie publiczne*, Warszawa: Wyd. Lekarskie PZWL.
- Woynarowska B. (2010), *Edukacja zdrowotna. Podręcznik akademicki*, Warszawa: WN PWN.
- Woynarowska B. (2011), Zdrowie i czynniki je warunkujące, w: *Edukacja zdrowotna*, red. B. Woynarowska, Kielce: Wydawnictwo Pedagogiczne ZNP.
- Woynarowska B., Sokołowska B. (2006), Koncepcja i zasady tworzenia szkoły promującej zdrowie, w: *Edukacja zdrowotna i promocja zdrowia w szkole*, red. B. Woynarowska, Warszawa: Centrum Metodyczne Pomocy Psychologiczno-Pedagogicznej.
- Zasady prawidłowego żywienia*, www.izz.waw.pl [1.12.2015].
- Żukowska Z. (2005), Aktywność fizyczna w prozdrowotnym stylu życia współczesnego człowieka, w: *Kultura fizyczna i zdrowotna współczesnego człowieka. Teoretyczne podstawy i praktyczne implikacje*, red. A. Kaźmierczak, A. Maszorek-Szymala, E. Dębowska, Łódź: Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego.

Recreational physical activity in the lifestyles of WSB University students

Abstract. Lifestyle belongs to one of the main factors determining human health. Health-promoting behavior is a duty nowadays, a lifelong obligation. The results of the research indicate worrying tendencies towards unhealthy behavior, which is in part that of low levels of recreational physical activity. This tendency also applies to academic youth. The presented results of research about the participation in recreational physical activity of students in Poznan are only a part of much a wider research concerning behavior, the level of knowledge, and the real health promoting research among students who choose majors in the WSB University in Poznan. The methods used were the diagnostic survey and questionnaire technique. The results of the research show an unsatisfactory level of knowledge and recreational physical activity of students, mostly ones in the academic major of Tourism and Recreation, which did not confirm the hypothesis. The hypothesis stated that the students studying this major are more active and have a greater knowledge about health promoting behavior.

Keywords: recreational physical activity, style of living

PAULINA SOCHA*, KLAUDIA SOCHA**

Wybrane czynniki podejmowania aktywności rekreacyjnej przez odwiedzających miejskie parki w Katowicach

Streszczenie. Katowice pełnią rolę centralnego miasta Aglomeracji Śląskiej. Powszechnie kojarzone są z industrializacją i przemysłem górniczym, ale cechuje je także bogactwo terenów zieleni. Sport w Katowicach ma swoją długoletnią historię. Kultura fizyczna rozwijała się wraz ze zmianami polityczno-gospodarczymi oraz głównymi ideami płynącymi z zagranicy. Również obecnie można zauważyć na terenie miasta rozwój współczesnej tendencji – ruchu na świeżym powietrzu. W przeprowadzonym badaniu dotyczącym aktywności fizycznej mieszkańców Katowic ($N = 250$) wzięto pod uwagę 11 parków miejskich. Celem badania była identyfikacja wybranych czynników warunkujących rozwój rekreacji na terenach parków miejskich Katowic. Stwierdzono, że katowickie parki dzięki dostępności komunikacyjnej i posiadanej bazie rekreacyjnej mogą być odpowiednimi miejscami do uprawiania różnych terenowych form ruchu sportowo-rekreacyjnego.

Słowa kluczowe: Katowice, sport, rekreacja, parki miejskie

1. Wprowadzenie

XXI w. wniósł wiele zmian w życie społeczeństwa. Stało się ono wygodniejsze, ale i znacznie szybsze. Ludzie spędzają wiele godzin w pracy, stresują się i spieszą. Jedzą szybko i niezdrowo, w biegu. Rozwija się wiele chorób cywilizacyjnych oraz rośnie problem otyłości w społeczeństwie. Z drugiej strony popularność zyskuje sport i zdrowy tryb życia. Zwiększa się zapotrzebowanie na aktywność fizyczną.

* Doktorantka Akademii Wychowania Fizycznego w Katowicach, e-mail: paula_socha@interia.eu, tel. 504 687 043.

** Doktorantka Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, e-mail: k.claudelle@gmail.com, tel. 518 725 972.

Mapa 1. Mapa dźwiękowa terenów zieleni Katowic Marcina Dymitra

Źródło: <http://mapadzwiekowa.medialabkatowice.eu/> [19.12.2015].

W przeprowadzonych w 2011 r. badaniach ankietowych wśród mieszkańców Katowic aż 67,5% oceniło siebie jako aktywnych rekreacyjnie (Strategia Rozwoju Sportu). Wraz z popularyzacją sportu pojawiła się tendencja do podejmowania aktywności fizycznej na świeżym powietrzu (Weng, Chiang 2014).

Parki oferują wiele możliwości uprawiania terenowych form aktywności fizycznej. W badaniu przeprowadzonym w 2015 r. przez Stephanie Child stwierdzono, że parki i ich funkcje sportowo-rekreacyjne pełnią kluczową rolę w utrzymaniu zdrowia publicznego oraz promocji właściwych zachowań i nawyków. Aktywność fizyczna uprawiana na tych terenach jest dostępna, bezpieczna, umiejscowiona w bliskiej odległości domu i tania (Child i in. 2015). Społeczeństwo coraz częściej to zauważa i wykorzystuje. Lincoln Larson i in. w swoim badaniu z 2014 r. wykazali, że około 85% odwiedzających parki stanowe w Georgii

podejmuje w nich aktywność fizyczną (Larson i in. 2014). Zatem można przyjąć, że parki są odpowiednimi miejscami do uprawiania sportu. Zastanawiające może być kryterium płci, które mogłoby różnicować formy aktywności podejmowane przez kobiety i mężczyzn. Zastanawiano się też, czy oferta parków zaspokaja potrzeby wszystkich użytkowników. Jonathan Casper sprawdził, jakie formy są uprawiane w zależności od płci. W badaniu stwierdził, że zarówno kobiety, jak i mężczyźni podejmują podobne aktywności fizyczne na terenach zieleni. Wymienił m.in.: zabawy z dziećmi, jogging i spacer (Casper, Harolle, Kelley 2013).

Celem badania była identyfikacja czynników warunkujących rozwój rekreacji na terenach parków miejskich dużych miast na przykładzie Katowic. Powierzchnia Katowic wynosi ok. 16464 ha. Tereny zieleni zagospodarowanej przez człowieka zajmują jej 13%, natomiast same parki – 2% (ok. 370,85 ha). Badanie przeprowadzono w 11 katowickich parkach. Były to: Park Kościuszki, Katowicki Park Leśny, Park Zadole, Park w Murckach, Park Giszowiec, Park Olimpijczyków, Park Bogucki, Park Wełnowiecki, Park Alojzego Budnioka, Park Załęski oraz Lasek Alfreda (część z nich zaznaczono na mapie 1).

2. Sport amatorski i rekreacja na terenie Katowic – ujęcie historyczne

W rozwoju sportu i rekreacji w Katowicach można wyróżnić kilka etapów. Pierwsze aktywności fizyczne obserwowano podczas obchodzonych świąt kościelnych. Były to niezorganizowane formy z przewagą wątków rustykalnych, np. wyścigi sań organizowane w wigilię Bożego Narodzenia (Steuer 2012), igrzyska ludowe odbywające się w dniu św. Jana Chrzyciela czy turnieje strzeleckie, które rozgrywane były w drugi dzień Zesłania Ducha Świętego (Steuer 2007).

Katowice były pionierem w budowaniu struktury kultury fizycznej. Wielokulturowość miasta pozwalała na napływ idei zagranicznych. W pierwszym etapie rozwoju kultury fizycznej w Katowicach wpływ miała społeczność niemiecka, żydowska i polska. Według Antoniego Steuera faza ta bazowała na „ruchu gimnastycznym i sportowym, wychowaniu fizycznym, przysposobieniu wojskowym, turystyce” (Steuer 2007). Od 1860 r. odradzał się ruch turnerski. Na jego podstawie wykształciło się w Katowicach wychowanie fizyczne, które zostało wprowadzone do szkół średnich już w latach 60. XIX w. (Programm des Städtischen Gymnasiums).

Rzeka Kłodnica stanowiła granicę dla rozwoju kultury fizycznej i jednostek organizacyjnych na terenie miasta. Dopiero po 1901 r. akcja Volks- und Jugendspiele wyrównała te dysproporcje, rozprzestrzeniając się na całą rejencję opolską. Szybko stała się systemem szkolnego wychowania fizycznego na terenie całych

Katowic (m.in. w Bogucicach, Załężu, Dębie). Rekreacja zaczęła się rozwijać na terenie miasta już w drugiej połowie XIX w. Pierwszą dyscypliną było kolarstwo, które wynikało z potrzeby podróży i transportu. Od 1876 r. według idei medycznych doktora Kneippa powstawały na stawach kąpieliska letnie. Natomiast w 1895 r. dzięki inicjatywie doktora Holtzego wybudowano krytą łaźnię przy ówczesnej ul. Mickiewicza. Był to pierwszy tego typu obiekt w Polsce (Programm des Städtischen Gymnasiums).

Wieloletnią tradycję w Katowicach mają również takie dyscypliny, jak: piłka nożna, podnoszenie ciężarów (Szopienice), zapasy, sport pływacki (od 1912 r.) oraz tenis.

W rozwoju kultury fizycznej do I wojny światowej na terenie Katowic sporą rolę odegrał ruch narodowo-niepodległościowy, tworząc towarzystwa gimnastyczne „Sokół” oraz niemieckie socjaldemokratyczne organizacje typu Arbeiter Sportvereinen.

Podczas I wojny światowej tempo rozwoju sportu zmalało, jednak u jej schyłku pojawiła się pierwsza organizacja wychowania fizycznego (Nikiszowiec) i Towarzystwo Gimnastyczno-Sportowe „Piast” (Programm des Städtischen Gymnasiums).

Po I wojnie nastąpił zryw cywilizacyjny, który stał się przełomem w rozwoju kultury fizycznej. Do otwartych Katowic z Zachodu dotarł popularny wtedy ruch sportowy, który zniósł panujący dotychczas monopol niemiecki w katowickiej kulturze fizycznej. Rozwój nowego trendu skutkowało pojawieniem się innowacyjnych kierunków konkurencji systematycznie wprowadzanych w struktury klubów i organizacji sportowych, tj. boks, piłka rowerowa, kolarstwo halowe, piłka ręczna i jeździectwo. Wśród dyscyplin sportowych pojawiło się równouprawnienie – gimnastyka przyrządowa przestała pełnić funkcję podstawowej. Wyrównanie szans i możliwości zaobserwowano również pod względem płci. Na Giszowcu miały miejsce początki kobiecego pływania i golfa (w skali województwa) oraz curlingu (w skali Polski) (Steuer 1999).

W okresie międzywojennym w obliczu sytuacji politycznej w organizacjach młodzieżowych i paramilitarnych postawiono głównie na rozwój sportów obronnych, takich jak: strzelectwo, modelarstwo wodne, szybownictwo (Kęsik 1996).

Po przyłączeniu Katowic do II RP i reformie walutowej zaczął się ich dynamiczny rozwój na miarę miasta wojewódzkiego. Miasto zaczęło odgrywać najważniejszą rolę na Śląsku pod względem kultury fizycznej. W Katowicach powstały nowe, ogólnopolskie centrale sportowe: atletyczne, sportów motorowych, bokserskie oraz gier zespołowych.

W 1939 r., wraz z wkroczeniem wojsk hitlerowskich, wszystkie dotychczasowe modele i zasady kultury fizycznej zostały zlikwidowane na rzecz niemieckiego systemu sportowego. Dopiero po wyparciu wojsk niemieckich Katowice mogły

odbudować swoją bazę i strukturę sportu. Na podstawie uchwał z 1946 r. przyjętych przez władze miejskie powstał Miejski Komitet Kultury Fizycznej, który przetrwał do 1974 r. Od 1975 r. zaczął działać Miejski Ośrodek Sportu i Rekreacji. W latach odbudowy 1945-1949 po aktywizacji środowiska akademickiego powstał pierwszy w Katowicach klub Akademickiego Związku Sportowego.

W połowie XX w. w PRL-u przeprowadzono reformę kultury fizycznej na wzór sowiecki, którą cechowały centralizacja i odrzucenie wartości zachodnich. Powstało wiele nowych instytucji, jak Sekcja Sportowa Komitetu Wojewódzkiego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej w Katowicach oraz rozbudowana administracja. W porównaniu do krajów zachodnich poziom sportowy bardzo się obniżył. Nie mógł już promować systemu socjalistycznego na arenie międzynarodowej – groziłoby to wykazaniem wyższości systemu kapitalistycznego. Sport zszedł więc na dalszy plan. W socjalizmie skupiono się na „sporcie masowym”, obejmującym głównie defilady sportowców, manifestujących aktualne hasła polityczne. Sport stał się pracą, a praca sportem. Po śmierci Stalina stopniowo zaczęły rozwijać się nowe dyscypliny sportu, tj. sekcja rugby (1954), piłka rowerowa (1956), badminton i dzudo (lata 60.).

Przełom w rozwoju kultury fizycznej nastąpił w 1957 r. Oddzielono sport kwalifikowany od rekreacji fizycznej (wcześniej „sport masowy”). Priorytetowa pozycja górnictwa stała się dźwignią rozwoju sportu wyczynowego. Skupiono się na procesach integracyjnych państwa. Dzięki nim możliwa była ponadregionalna, ogólnopolska, a następnie międzynarodowa rywalizacja sportowa. Kluczową rolę w połączeniu ruchu sportowego na terenie województwa śląskiego ze strukturami polskimi odegrał Stanisław Nagaj.

Lata 70. zaowocowały reorganizacją sportu zarówno akademickiego, jak i szkolnego. Znaczenia nabrały Towarzystwa Krzewienia Kultury Fizycznej, które miały za zadanie promować ideę zorganizowanego sportu oraz ośrodki rekreacji świątecznej, np. Dolina Trzech Stawów. W tym czasie powstała również koncepcja Miejskiego Parku Leśnego. Na przełomie lat 60. i 70. można też było zauważyć wzrost znaczenia sportu studenckiego na terenie miasta. Przełomem było otwarcie Akademii Wychowania Fizycznego, która miała zaspokajać rosnące zapotrzebowanie na rozwój szkolnictwa ukierunkowanego na wychowanie kadr nauczycielskich i trenerskich. W uczelni dominowały takie dyscypliny sportu, jak: akrobatyka, szermierka, lekkoatletyka, narciarstwo czy biathlon.

Przywołując historię Katowic, należy również wspomnieć o zasłużonych klubach sportowych, takich jak: KS „Kolejarz” (siatkówka kobiet) czy GKS „Naprzód” (łyżwiarstwo figurowe, hokej na lodzie) oraz postaci słynnego alpinisty, Jerzego Kukuczki (Katowicki Klub Wysokogórski), tenisistki Aleksandry Olszy (Giszowieckie Towarzystwo Tenisowe) czy szachistki Krystyny Radzikowskiej-Hołuji („Start” Katowice).

Wraz z rozwojem dyscyplin sportowych tworzona była dla nich odpowiednia infrastruktura, m.in.: Torkat¹ – oddany po raz drugi do użytku w 1949 r.; tor saneczkowy w Murckach, wieża spadochronowa – odbudowana w 1951 r., strzelnica Strzeleckiego Bractwa Kurkowego, basen Bugła, stadion „Pogoni” (ul. Kościuszki), stadion na Muchowcu (tor żużlowy), Hala Targów Katowickich (park Kościuszki), hala widowiskowo-sportowa „Spodek” (1969), Stadion Lodowy „Jantor” (Janów) itd. (Kęsik 1996). Część z tych obiektów działa do dziś.

Transformacja w latach 90. XX wieku zapoczątkowała zmiany w strukturze sportu (Godlewski 2002). Wywołała chęć powrotu do dawnych idei, np. reaktywacji strzeleckiego bractwa kurkowego. Rozszerzono również wybór dostępnych dyscyplin sportowych, np. curling, bowling, unihokej, futbol amerykański, sztuki walki.

Po ponad 50 latach w Katowicach odrodził się mecenat miejski. Prezydent miasta promuje sport i motywuje sportowców poprzez przyznawanie im stypendiów oraz nagród sportowych.

Obecnie duży nacisk kładziony jest na rozwój sportu dzieci i młodzieży. Upatruje się na tym polu przyszłych sukcesów sportowych, dlatego stanowi to jeden z priorytetów zawartych w Strategii rozwoju sportu w Katowicach do 2020 roku (Godlewski 2002).

3. Parki miejskie Katowic

Kształtowanie tkanki miejskiej Katowic rozpoczęło się w pierwszej połowie XIX w. i było związane z nadaniem miastu praw w 1865 r., a następnie z rozbudową traktów komunikacyjnych i węzłów kolei żelaznej. Podmokłe tereny zostały osuszone i poddane parcelacji, a serce miasta znajdowało się pomiędzy ulicami: Młyńską, Dworcową, Warszawską, Francuską, Mariacką, Mikołowska i Gliwicką (Zarys rozwoju miasta, s. 97). Nadmierna eksploatacja złóż i lasów spowodowała uszczuplenie terenów zieleni, zlokalizowanych zaledwie wokół Placu Wolności, Placu Miarki oraz w pobliżu cmentarzy. Pierwsze tereny rekreacyjne powstały poza centrum, na ziemiach nienadających się pod zabudowę, czyli związanych z eksploatacją górniczą.

W 1874 r. powołano Związek Upiększania Miasta, który zajął się zazielenianiem Katowic. W efekcie jego działalności powstał pierwszy rekreacyjny Park Południowy (Zarys rozwoju miasta, s. 103), nazwany od 1925 r. Parkiem Ko-

¹ Torkat – nieistniejący już obiekt w Katowicach, będący pierwszym w Polsce sztucznym lodowiskiem. Latem pełnił funkcję boiska i sali koncertowej. Działał od 1930 do 1973 r.

ściuszki². Jego początki sięgają 1888 r., kiedy na obszarze 6 ha uporządkowano teren leśny, zadrzewiając go, wytyczając alejki, a następnie wprowadzając różne odmiany roślin. W 1913 r. powstała przy Magistracie Dyrekcja Ogrodów Miejskich, która wytyczyła tam szlaki turystyczne. Wreszcie od 1922 r. pojawiły się: ozdobne drzewa, krzewy i klomby kwiatowe, place zabaw, boisko, ławki, a w latach 30. XX w. – tor saneczkowy (Lipońska-Sajdak 1995). Aktualnie obszar ten stanowi ok. 51,49 ha. Oprócz tras spacerowo-rowerowych, miejsce to posiada boisko do gry w petanque (bulodrom)³, plac zabaw ze ścianką wspinaczkową oraz wieżę spadochronową, która w latach 50. XX w. służyła do szkoleń lotniczych i skoków spadochronowych. Aktualnie jest to pomnik poświęcony obrońcom Katowic, poległym w 1939 r. Pozostałe katowickie parki pojawiły się dopiero w XX w.

Wbrew obiegowym opiniom województwo śląskie należy do bardzo zalesionych. Największe skupiska zieleni w Katowicach mają leśną proveniencję. Są to Katowicki Park Leśny, Park Zadole oraz Park Murckowski. Pierwszy z wymienionych, zwany potocznie „Doliną Trzech Stawów”, wziął swoją nazwę od zbiorników wodnych, które istniały tam w XIX w. Aktualnie jest ich jedenaście, a cała powierzchnia zajmuje ok. 35 ha. Park był kształtowany od lat 60. XX w. na terenie zlewni Potoku Leśnego i stanowi ok. 250 ha. Nazwa Katowicki Park Leśny funkcjonuje od lat 70. XX w., a oficjalnie została nadana przez Radę Miasta Katowic w dniu 25 października 2010 r.⁴

Część zachodnia jest użytkowana przez Parki Państwowe i Nadleśnictwo, prowadzące gospodarkę leśną. Miejsce to oprócz niezwykłych walorów przyrodniczych jest przestrzenią rekreacji. Przygotowane tam zostały: alejki spacerowe, trasa do jazdy na nartach biegowych, staw kąpielowy, staw „kajakowy” z wypożyczalnią sprzętu do sportów wodnych (w tym kajakarstwo wyczynowe i kanadyjki), przystań wodna dla wędkarzy, ścieżki rowerowe, „rolkostrada”, skatepark, boiska do piłki nożnej i siatkówki, korty tenisowe, stoliki szachowe i do tenisa stołowego, place zabaw. Park sąsiaduje z lotniskiem Katowice-Muchowiec, które użytkowane jest przez Aeroklub Śląski. Klub działający jako stowarzyszenie prowadzi szkolenia lotnicze w ramach kilku sekcji, takich jak: sport szybowcowy, balonowy, samolotowy i modelarstwo lotnicze⁵.

Park rekreacyjno-przyrodniczy Zadole wykształcił się z Lasu Ligockiego, a obecnie jego powierzchnia to 7,76 ha⁶. Spotykane są tu ciekawe okazy flory i fauny. W ramach Miejskiego Ośrodka Rekreacji i Wypoczynku działają tam: ze-

² Park Kościuszki, www.zzm.katowice.pl [15.08.2015]

³ Petanque – popularna gra towarzyska, wywodząca się z Francji. Polega na rzucaniu kulkami z określonego miejsca w kierunku małej plastikowej lub drewnianej kulki, w Polsce nazywanej „świnką”. Punkty zdobywa osoba, której uda się dorzucić swoje kulki jak najbliżej „świnki”.

⁴ Park Kościuszki, www.zzm.katowice.pl [15.08.2015].

⁵ Aeroklub Śląski, www.aeroklub.katowice.pl [15.08.2015].

⁶ Studium uwarunkowań, www.bip.katowice.pl [15.08.2015].

spół basenowy, korty tenisowe, tory deskorolkowe w obrębie skateparku, boisko do koszykówki, ścieżki rowerowe, urządzenia fitness.

Park Murckowski stanowi część kompleksu przylegającego do rezerwatu Las Murckowski. Został założony w 1954 r., a jego nieformalną nazwą był Park KWK „Murcki”. Pierwotnie jego obszar stanowił około 7 ha, ale pod wpływem działań mających na celu zwiększenie tej powierzchni został poszerzony o kolejne 2 ha w kierunku wzgórza Wandy w latach 80. XX w. Dziś jego obszar to 9,83 ha (Studium uwarunkowań, Prognoza). Główną ideą przyświecającą ochronie i rozbudowie tego miejsca jest występowanie drzewostanów bukowych, których wiek przekracza 100 lat. W skład infrastruktury sportowej tego kompleksu wchodzi: trasy rowerowe, korty tenisowe, wypożyczalnia sprzętu wodnego, boiska trawiaste i asfaltowe, betonowy krąg taneczny, plac zabaw. W Parku Murckowskim działa również koło wędkarskie i klub jeździecki. Ponadto krzyżują się tu szlaki turystyczne: Zielony Szlak Zielonej Fali z Mysłowic, Niebieski Katowicki Szlak Spacerowy z Murcek oraz Czerwony im. Mariana Kantora Mirskiego z Giszowca i Mysłowic.

W Katowicach istnieją parki o znaczeniu dzielnicowym. Należą do nich: Park Olimpijczyków (uchwała Rady Miasta Katowice nr XVIII/238/2000), Park Bogucki, Park Wełnowiecki, park Alojzego Budnioka, Park Załęski (uchwała Rady Miasta Katowice nr LXV/1303/10), Lasek Alfreda (uchwała Rady Miasta Katowice nr X/139/11).

Specyficzną cechą katowickich parków jest ich usytuowanie w pobliżu kopalń i terenów przemysłowych. Na ich terenie przeplatają się ścieżki spacerowo-rowerowe ze szlakami turystycznymi, a także Szlakiem Historii Górnictwa Górnośląskiego. Dotyczy to Parku Boguckiego (4,18 ha, powstanie: 20-lecie międzywojenne); Parku Wełnowieckiego (4,18 ha, powstanie: lata 30. XX w.); Giszowca (1906-1907), Lasku Alfreda (15,88 ha) oraz wspomnianego już Parku Murckowskiego.

Tereny rekreacyjne powstawały dla mieszkańców, których osiedla w większości stanowiły kolonie robotnicze. Przykładem tego jest Giszowiec i Lasek Alfreda. Twórcy nowoczesnego osiedla patronackiego przy kopalni Giesche (KWK „Wieżorek”) stworzyli park w samym centrum o powierzchni 3,38 ha⁷, pełniącego funkcje kulturalno-rozrywkowe. Mieściły się tam m.in.: gospoda, kręgielnia, sala teatralno-koncertowa, a także pierwsze pola golfowe i korty tenisowe. Obecnie w ramach infrastruktury sportowej istnieją: stoliki szachowe, bulodrom – boisko do gry w petanque, alejki spacerowe. Park ze względu na obecność pomników przyrody został wpisany do Rejestru Zabytków Województwa Śląskiego⁸. Głównie

⁷ Park Giszowiec, www.zzm.katowice.pl [15.08.2015].

⁸ Rejestr Zabytków, www.wkz.katowice.pl [15.08.2015].

na część dawnego giszowieckiego parku została przekształcona w skansen na Placu pod Lipami.

Wśród parków nawiązujących do rekreacyjnych tradycji znajduje się Park Załęski, utworzony w 1938 r. z dawnego ogródka jordanowskiego. Zaobserwowano działania mające na celu rewitalizację terenów zieleni, czego przykładami są: rewitalizacja Parku Wełnowieckiego w 2006 i 2011 r.⁹; modernizacja Parku Zadole od 2005, Parku w Giszowcu w latach 2006-2007, Parku Załęskiego w latach 2008-2010; projekt uporządkowania i wzbogacenia pod kątem wypoczynkowo-rekreacyjnym w 2016 r. Parku Olimpijczyków i Parku Bogucickiego¹⁰.

Katowice posiadają ponadto tereny zieleni o szczególnych walorach przyrodniczo-krajobrazowych. Należą do nich: Rezerwat Przyrody Ochojec, przez który przebiega Szlak Ochojski, zespoły przyrodniczo-krajobrazowe: „Źródła Kłodnicy” oraz „Szopienice-Borki”, rezerwat boru bagiennego w obrębie Lasu Murcowskiego „Płone Bagno”.

4. Rekreacja na terenach parków miejskich Katowic

Badanie przeprowadzono w marcu 2015 r. na terenie 11 katowickich parków. Dobór próby był celowy. Łącznie w badaniu wzięło udział 250 osób (165 kobiet i 85 mężczyzn). Charakterystykę badanych przedstawia tabela 1.

Tabela 1. Charakterystyka badanych

Płeć				
kobieta		mężczyzna		
66%		34%		
Wiek				
do 25 lat	25-35 lat	35-45 lat	45-65 lat	65 lat i więcej
25,6%	46%	19,6%	5,6%	3,2%
Wykształcenie				
podstawowe	zawodowe	średnie	wyższe niepełne	wyższe
1,2%	18,8%	38,4%	16,4%	25,2%
Status zawodowy				
bezrobotny	pracownik fizyczny	pracownik biurowy	uczeń/student	emeryt/rencista
5,6%	28,4%	26%	34,8%	5,2%

Źródło: opracowanie własne.

⁹ Park Alojzego Budnioka, www.katowice.eu [15.08.2015].

¹⁰ Przybytek, www.katowice.naszemiasto.pl [15.08.2015].

Metodą badawczą był sondaż diagnostyczny wykorzystujący jako narzędzie kwestionariusz ankiety. Badanie miało charakter jakościowy. Kwestionariusz ankiety obejmował 5 pytań o charakterze jedno- lub wielokrotnego wyboru z możliwością dopisania komentarza oraz metrykę korelacyjną. Kwestionariusz ankiety został zweryfikowany pod względem rzetelności i trafności we wcześniejszych badaniach pilotażowych.

W strukturze wiekowej dominowały osoby w przedziale wiekowym 25-35 lat – 115, następnie poniżej 25. roku życia – 64 osoby, w przedziale 35-45 lat – 49 osób i 45-65 lat – 14 osób. Najmniej było osób powyżej 65. roku życia – 8.

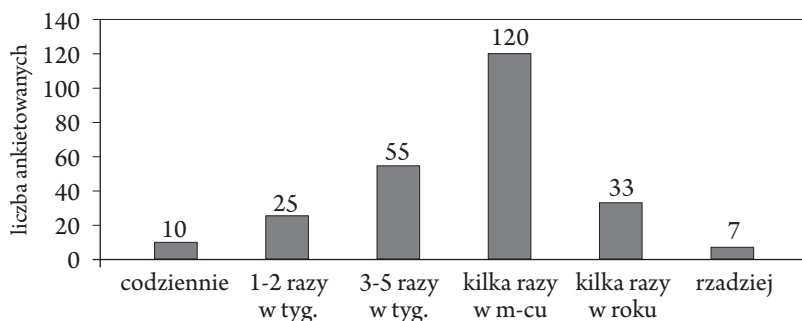
Większość badanych zdobyła średnie wykształcenie – 96 osób, następnie wyższe – 63, zawodowe – 47 i wyższe niepełne – 41. Najmniej było osób z wykształceniem podstawowym – 3.

W przypadku statusu zawodowego dominowali uczniowie i studenci – 87 osób. Następnie najczęściej pojawiali się pracownicy fizyczni – 71 i umysłowi – 65 osób. Najmniej liczną grupę stanowili bezrobotni – 14 osób oraz emeryci i renciści – 13 osób.

4.1. Częstotliwość wizyt

W celu sprawdzenia atrakcyjności zapytano, jak często ankietowani odwiedzają katowickie parki i korzystają z dostępnych usług i atrakcji. Prawie połowa badanych (48%) przybywa do parków kilka razy w miesiącu. 22% odwiedza je 3-5 razy w tygodniu, a 4% nawet codziennie. Można przypuszczać, że są to osoby mieszkające w niewielkiej odległości od tych terenów. Kilka razy w roku parki odwiedza 13,2% badanych, natomiast rzadziej – 2,8%. Często są to osoby mieszkające w odległych od tych punktów miejscach. Wśród badanych 10% przybywa do parków 1-2 razy w tygodniu (wykres 1).

Wykres 1. Częstotliwość wizyt w parkach

Źródło: opracowanie własne.

Wpływ na decyzję o wizycie w parku ma z pewnością jego dostępność komunikacyjna. Ważne jest, jak bardzo park jest oddalony od miejsca zamieszkania, ale przede wszystkim czy da się do niego dotrzeć pieszo lub innym środkiem komunikacji miejskiej lub prywatnej.

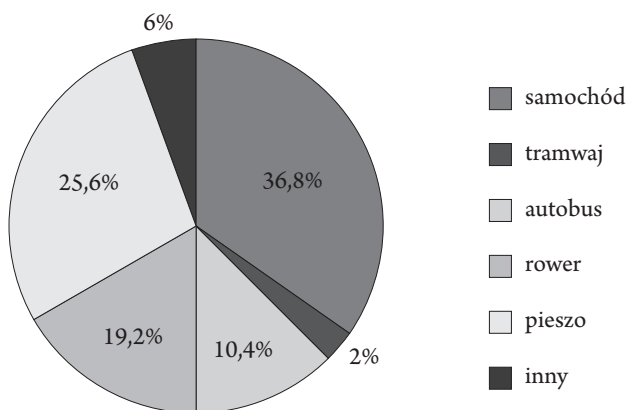
4.2. Środek lokomocji

W dobie wielu możliwości spędzania czasu wolnego atrakcyjność danego terenu jest istotna przy wyborze formy rekreacji. W związku z tym takie cechy, jak: dostępność, liczba i rodzaj istniejących na danym terenie obiektów sportowo-rekreacyjnych, stan czystości środowiska, organizowane imprezy sportowe oraz subiektywne odczucie zadowolenia z wykonanej aktywności, wydają się kluczowe.

Dostępność komunikacyjna dotyczy możliwości dojazdu środkami transportu lub szlakami pieszymi do określonego miejsca, celu. Dzięki rozwojowi tras komunikacyjnych wzrasta atrakcyjność danego terenu, ponieważ zwiększa się jego dostępność dla rekreanta. Ponad połowa ankietowanych (67%) uważała, że dostępność komunikacyjna katowickich parków jest poprawna. Zbadano również, jakim środkiem lokomocji dojeżdżano do tych terenów. Najczęściej do parków przyjeżdżano samochodem – 92 osoby.

Tereny zieleni Katowic tworzone były w celach wypoczynkowych, dlatego musiały uwzględniać również osoby niezmotoryzowane. Wśród badanych 64 osoby dochodziły do parku pieszo. Rowerem do terenów zieleni dojeżdżało 48 osób. W Katowicach coraz większą wagę przykłada się do tworzenia ścieżek rowerowych. Istotną rolę w dotarciu do parków odgrywa również komunikacja

Wykres 2. Środki lokomocji stosowane w celu dotarcia do katowickich parków

Źródło: opracowanie własne.

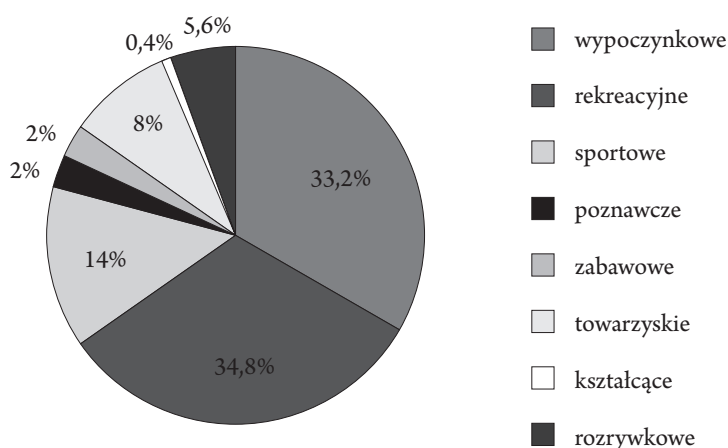
miejska. Wśród badanych autobusem do terenów zieleni dojeżdżało 26 osób, natomiast tramwajem zaledwie 5. Różnica między środkami może wynikać z szerszej sieci połączeń autobusowych niż tramwajowych – do wielu parków tramwaj nie dojeżdża. Inny od wymienionych środków transportu wskazało 15 badanych, np. rolki (wykres 2).

4.3. Motywacja

Pierwsze parki w Katowicach znacznie różniły się swą rolą od tych znajdujących się obecnie na terenie miasta. W XIX w. tereny zieleni, m.in. skwery, place, parki, powstawały w miejscach, które nie nadawały się pod zabudowę. Z upływem lat wzrosła jednak funkcja wypoczynkowa i rekreacyjna na tych terenach. Obecnie parki mają zapewniać odwiedzającym wypoczynek czynny i bierny, stanowić miejsce do spędzania czasu wolnego.

Badanie obejmowało sprawdzenie motywów, jakimi kierowali się odwiedzający katowickie parki. Najwięcej osób odwiedzało je w celach rekreacyjnych – 87 osób. Mogły mieć na to wpływ odpowiednia dostępność komunikacyjna i szeroka baza rekreacyjna. Drugim ważnym motywem był wypoczynek. Wskazały go 83 osoby. Atrakcją parku jest przestrzeń odizolowana od ruchu i zgiełku miasta. Jest on miejscem, w którym można spędzić czas na łonie natury. Kolejnym wskazanym motywem był sport (35 osób). Może to świadczyć o obecności istotnej dla rozwoju sportu infrastruktury. Parki mogą być również ciekawym miejscem spo-

Wykres 3. Motywy odwiedzin w katowickich parkach

Źródło: opracowanie własne.

tkań. Mają wiele ścieżek do spacerowania, ławek do wypoczynku czy obiektów gastronomicznych. Popularną funkcją wykorzystania parku jest organizowanie na jego terenie różnego rodzaju imprez i wydarzeń. Cele towarzyskie wskazało 20 osób, natomiast rozrywkę 14 badanych. Cele poznawcze i zabawowe wskazało tylko po 5 osób. Mogła mieć na to wpływ niewielka promocja wartości krajoznawczych/kulturowych katowickich terenów zieleni. Najmniejszy procent odwiedzających wskazywał zaś motywy kształcące – 1 osoba. Wykres 3 przedstawia procentowe ujęcie motywów, dla których badani odwiedzali katowickie parki.

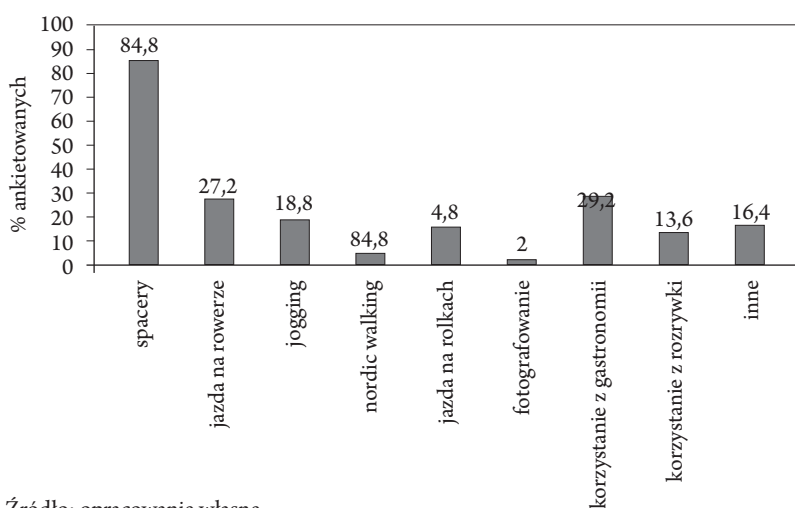
4.4. Formy rekreacji

Katowickie parki oferują wiele możliwości odwiedzającym. Dostępna jest w nich zarówno szeroka baza sportowo-rekreacyjna, jak i naturalne warunki środowiska, które umożliwiają i zachęcają do ruchu na świeżym powietrzu.

W badaniu zapytano, jakie działania podejmują ankietowani podczas wizyt w parkach. Najchętniej uprawianą formą aktywności wśród badanych (212 osób) były spacerowanie. Przyczyną tego może być rozległa sieć tras spacerowych, drózek i ścieżek. Korzystają z nich również osoby uprawiające jogging (47) na świeżym powietrzu. Wraz z rozwojem sieci tras spacerowych dostępne stały się też ścieżki rowerowe. Wśród badanych 68 osób korzystało z nich, jeżdżąc na rowerze.

Przebywając w tak atrakcyjnych miejscach, jakimi są parki, często korzysta się z oferowanych w nich usług gastronomicznych (73 ankietowanych).

Wykres 4. Aktywności podejmowane w katowickich parkach

Źródło: opracowanie własne.

Coraz bardziej popularna staje się też jazda na rolkach. W katowickich parkach można zauważyć rozwój tras dla rolkarzy. Spośród badanych korzystało z nich 38 osób.

Z usług rozrywkowych typu eventy czy większe imprezy kulturalne korzystało 34 ankietowanych. Nordic walking na terenie parków uprawiało 12 badanych, natomiast fotografowaniem zajmowało się 5 osób.

Inne formy podejmowane w czasie wolnym na terenie katowickich parków wskazało 41 badanych. Były to m.in.: narciarstwo biegowe, jazda na deskorolce, ćwiczenia na plenerowej siłowni oraz ścieżka zdrowia (wykres 4).

5. Podsumowanie

Katowice są miastem leżącym na południu Wyżyny Śląskiej. Charakteryzują się bardzo urozmaiconą rzeźbą terenu oraz wpływem oceanicznego klimatu. Ze względu na swe położenie stanowią centrum Aglomeracji Śląskiej. Miasto powszechnie kojarzone jest z przemysłem i górnictwem. Jednak to tereny zieleni zajmują największą część jego powierzchni (aż 2/3).

W XIX w. wiele terenów w Katowicach i na obrzeżach było bagnistych. Krajobraz miasta tworzyły lasy i podmokłe grunty. Parki powstają więc głównie na bazie dawnych lasów, które zostały wydzielone i wykarczowane. Wiele terenów osuszono i przygotowano pod użytkowanie (proces ten nadal trwa). Katowickie parki mają leśny charakter. Drzewa liczą sobie dziesiątki, a nawet setki lat. Stanowi to o wyjątkowych walorach tych miejsc (rezerwaty).

Na terenach silnie zindustrializowanych, takich jak Katowice, obok rozwoju przemysłu i gospodarki pojawiła się tendencja do rozwoju kultury fizycznej. Przykłady to: ogródki jordanowskie i promocja aktywności fizycznej od najwcześniejszych lat, działania Związku Zieleni Miejskiej i powstawanie parków, zieleńców i skwerów. Ciekawe jest współistnienie przyrody ożywionej i terenów przemysłowych. Parki powstawały bowiem w otoczeniu osiedli patronackich (górnich, hutniczych) dla mieszkańców.

Wraz z tendencją do podejmowania aktywności fizycznej na świeżym powietrzu Katowice szybko stały się ważnym obiektem destynacji ruchu sportowego i rekreacji na południu Polski. Posiadające rozbudowaną sieć komunikacyjną stwarzają duże możliwości rozwoju oraz korzystania z terenów zieleni.

Celem badania było zidentyfikowanie czynników mających wpływ na rozwój rekreacji na terenach parków miejskich. Stwierdzono, że dostępność, formy i motywacje mają istotny wpływ na podejmowanie aktywności rekreacyjnej na terenach zieleni.

Prawie 30% badanych odwiedza katowickie parki 3-7 razy w tygodniu. Można przypuszczać, że są to osoby, które mieszkają w okolicy, ale również przyjezd-

ni. Wynika z tego, że sieć komunikacyjna jest dobrze zlokalizowana względem katowickich parków. Ankietowani odwiedzali parki głównie w celach wypoczynkowych, rekreacyjnych i sportowych. Użytkownicy terenów zieleni podejmują różne formy aktywności fizycznej. Oferta katowickich parków jest bogata i może zachęcać do podejmowania aktywności rekreacyjnych (jazda na rowerze, pływanie czy spacer).

Jenny Veitch przeprowadziła badania na temat efektów rozwoju i poprawy jakości terenów zieleni dla aktywności fizycznej. W parkach, w których ingerencja w rozwój była większa, zauważyła znaczący wzrost osób korzystających z nich w 2010 r. w porównaniu do roku wcześniejszego (z 235 do 985); z czego spacerujących z 155 do 369 oraz uprawiających energiczną aktywność z 38 na 257. Stwierdziła więc opłacalność ingerencji i inwestowania w tereny zieleni dla poprawy poziomu życia ludzi. Podniesienie poziomu jakości parków powoduje zatem wzrost liczby korzystających z ich terenu oraz aktywności fizycznej (Veitch i in. 2012).

Z chwilą nadania Katowicom praw miejskich podejmowane były działania w celu do tworzenia lub modernizowania terenów zieleni, które dzięki wzrostowi znaczenia kultury fizycznej stały się przestrzenią rekreacji dla mieszkańców.

Literatura

- Aeroklub Śląski, www.aeroklub.katowice.pl/index.php?option=com_content&view=category&layout=theme1425:category&id=33&Itemid=172 [12.04.2015].
- Casper J.M., Harolle M.G., Kelley K. (2013), Gender differences in self-report physical activity and park and recreation facility use among Latinos in Wake County, North Carolina, *Annals of Behavioral Medicine*, t. 45, nr 1: 49-54.
- Child S. i in. (2015), Demographic differences in perceptions of outdoor recreation areas across a decade, *Journal of Park & Recreation Administration*, t. 33, nr 2.
- Godlewski P. (2002), Sport wyczynowy w Polsce 1989-2001. Od sportu socjalizmu realnego poprzez chaos do hybrydy, w: *Przeobrażenia w systemie kultury fizycznej po roku 1989 w Polsce i w Niemczech*, red. B. Woltman, Gorzów Wlkp.: Wyd. AWF w Gorzowie Wlkp., Polskie Towarzystwo Naukowe Kultury Fizycznej.
- Kęsik J. (1996), *Wojsko Polskie wobec tężyzny fizycznej społeczeństwa 1918-1939*, Wrocław: Wyd. AWF we Wrocławiu.
- Larson L. i in. (2014), Physical activity levels and preferences of ethnically diverse visitors to Georgia state parks, *Journal of Leisure Research*, t. 46, nr 5: 540-562.
- Lipońska-Sajdak J. (1995), *Katowice wczoraj*, Gliwice: Wyd. „Wokół nas”.
- Park Alojzego Budnioka, www.katowice.eu [27.10.2011].
- Park Giszowiec, Związek Zieleni Miejskiej, www.zzm.katowice.pl/index.php/park-giszowiec [11.04.2015].
- Park Kościuszki, Katowicki Park Leśny, Park Zadole, Park Giszowiec, Park w Murckach, Park Bogucki, Związek Zieleni Miejskiej, www.zzm.katowice.pl [7.04.2015].

- Parki i ogrody: Dolina Trzech Stawów, Katowicki Park Leśny, Park Bogucki, Park Kościuszki, Park Wełnowiecki, Park Załęski, Rezerwat „Las Murckowski” i „Wesoła Fala”, www.parki.org.pl [7.04.2015].
- Programm des Städtischen Gymnasiums zu Kattowitz – 3 Ostern 1874*, Katowice 1874.
- Przybytek J., *Park Bogucicach i Park Olimpijczyków będą rewitalizowane. Przybędzie sporo atrakcji*, <http://katowice.naszemiasto.pl/artykul/park-bogucicach-i-park-olimpijczykow-beda-rewitalizowane,3285951,artgal,t,id,tm.html> [12.04.2015].
- Rejestr Zabytków Województwa Śląskiego nr 1229/78, www.wkz.katowice.pl/ [12.04.2015].
- Steuer A. (2012), *Kultura fizyczna i sport*, w: *Katowice. Środowisko, dzieje, kultura, język i społeczeństwo*, red. A. Barciak, Katowice: Muzeum Historii Katowic.
- Steuer A. (2007), *Mecenat przemysłowy w ruchu sportowym Katowic w okresie międzywojennym*, w: *Katowice. W 141. rocznicę uzyskania praw miejskich. Przemiany protoindustrialne jako czynnik miastotwórczy*, red. A. Barciak, Katowice: Instytut Górnośląski, Urząd Miasta Katowice, Muzeum Historii Katowic.
- Steuer A. (1999), *Ruch sportowy w Katowicach-Załężu (1895-1988)*, Katowice, „Kronika Katowic” t. 8.
- Strategia Rozwoju Sportu Miasta Katowice do 2020 roku, <https://bip.um.katowice.pl/dokumenty/2012/3/13/1331623868.pdf> [14.04.2015].
- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, Cz. 1: Uwarunkowania zagospodarowania przestrzennego, Urząd Miasta Katowice, www.bip.um.katowice.pl [27.03.2011].
- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego. Prognoza oddziaływania na środowisko, Urząd Miasta Katowice, www.bip.um.katowice.pl [6.07.2011].
- Uchwała Rady Miasta Katowice w sprawie nadania nazwy placowi położonemu na terenie miasta Katowice „Lasek Alfreda”, nr X/139/11 z dnia 30 maja 2011 r., www.bip.um.katowice.pl [14.04.2015].
- Uchwała Rady Miasta Katowice w sprawie nadania nazw placom położonym na terenie miasta Katowice (Park Wełnowiecki, Park Zadole, Park Murckowski), nr LXV/1303/10 z 27 września 2010 r., www.bip.um.katowice.pl [14.04.2015].
- Uchwała Rady Miasta Katowice w sprawie nadania nazwy placowi położonemu na terenie miasta Katowice „Park Załęski”, nr LX12/1270/10 z 26 lipca 2010 r., www.bip.um.katowice.pl [14.04.2015].
- Uchwała Rady Miasta Katowice w sprawie nadania zespołowi parkowemu w Katowicach Szopienicach nazwy „Park Olimpijczyków”, nr XVIII/238/2000 z 17 stycznia 2000 r., www.bip.um.katowice.pl [14.04.2015].
- Veitch K. i in. (2012), *Park improvements and park activity: A natural experiment*, *American Journal of Preventive Medicine*, t. 42, nr 6: 616-619.
- Weng P.-Y., Chiang Y.C (2014), *Psychological restoration through indoor and outdoor leisure activities*, *Journal of Leisure Research*, t. 46, nr 2: 203-217.
- Zarys rozwoju miasta Katowice 1865-1945 (1978)*, red. J. Szaflarski, Katowice: Śląsk.

Selected factors that influence the practice of recreational activity in urban parks in Katowice

Summary. Katowice is the central city in the Silesian Agglomeration. Commonly, it is associated with high industrialization and the mining industry, but it also has a wealth of green spaces. Sports have had a long history in Katowice. Physical culture developed together with political and economic changes, also following the main trends stemming from abroad. Even today in the city, we can see the development a modern trend: outdoor exercise. In the conducted study on the physical activity of residents in Katowice (N = 250), 11 city parks were taken into consideration. The aim of the study was to identify factors (forms, availability, management, and motivation) responsible for the development of recreation and parks in urban areas of large cities. It was found that the Katowice parks are suitable places to practice various terrain forms of movement and to have sports facilities.

Keywords: Katowice, sport, recreation, physical activity, urban parks

JOLANTA KIJOWSKA*, MICHAŁ FARYŚ**

Tereny rekreacyjne aglomeracji Kurytyby – determinanty i specyfika

Streszczenie. Tereny rekreacyjne, szczególnie z dużym udziałem różnorodnej pokrywy roślinnej, mają kluczowe znaczenie dla mieszkańców aglomeracji. Stwarzają wielorakie możliwości aktywnego wypoczynku i spędzania wolnego czasu w środowisku miejskim o cechach zbliżonych do naturalnych, a zarazem tworzonym przez człowieka. Kurytyba stanowi dobry przykład projektowania „zgodnie z naturą”, zainicjowanego w latach 70. przez burmistrza Jamiego Larmiera. Aktualnie widać efekty tych działań – miasto szczyci się wysokim odsetkiem terenów zieleni – aż 51,5 m² przypada na jednego mieszkańca. W 1996 r. Kurytyba została uznana przez Światowe Forum Habitat II za najbardziej innowacyjne miasto w świecie, zwłaszcza pod względem rozwiązań ekologicznych, komunikacyjnych i społecznych. Analiza oferty różnorodnych terenów rekreacyjnych, zwłaszcza parków miejskich i leśnych, oraz czynników determinujących ich rozwój, specyfikę i różnorodność, w kontekście nowych trendów i potrzeb rozwoju rekreacji w mieście, stanowi cel niniejszego artykułu.

Słowa kluczowe: tereny rekreacyjne, typologia terenów rekreacyjnych, tereny zieleni miejskiej, obiekty rekreacyjne, Kurytyba

1. Wprowadzenie

Kurytyba stanowi dobry przykład projektowania „zgodnie z naturą”, zainicjowanego w latach 70. XX w. przez burmistrza Jamiego Larmiera i kontynuowanego przez jego następców. Efekty tych działań zostały docenione na forum międzynarodowym, gdy w 1996 r. Kurytyba została uznana przez Światowe Forum Ha-

* Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa im. Jakuba z Paradyża w Gorzowie Wielkopolskim, Wydział Humanistyczny, e-mail: jkijowska@pwsz.pl, tel. 95 721 60 35.

** Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Wydział Nauk Geograficznych i Geologicznych, e-mail: mafarys@amu.edu.pl, tel. 61 929 62 61.

bitat II za najbardziej innowacyjne miasto na świecie, z doskonale wdrożonymi strategiami transportowymi, ekologicznymi i społecznymi. W kontekście poruszanej w artykule problematyki terenów rekreacyjnych w aglomeracjach Kurytyba jest liderem wśród miast Ameryki Łacińskiej, w którym sukcesywnie zwiększa się powierzchnia terenów rekreacyjnych, ich liczba, różnorodność strukturalno-funkcjonalna oraz pojawiają się nowe kategorie. Wynika to przede wszystkim z dostosowywania funkcji istniejących i projektowanych terenów rekreacyjnych do potrzeb mieszkańców. Ludność Kurytyby jest silnie zróżnicowana pod względem pochodzenia, rasy, języka, wyznawanej religii, kulturowanych tradycji i ich wzajemnego przenikania się. Przejawia się to również wkładem poszczególnych grup etnicznych w rozwój miasta. Uznając za priorytetową funkcję rekreacyjną terenów zieleni w aglomeracjach miejskich, można stwierdzić, że Kurytyba znajduje się w czołówce wielkich miast świata, cechując się jednym z wyższych wskaźników terenów zieleni przypadających na jednego mieszkańca – 49 m² w 2008 r., 58 m² w 2010 r., 51,5 m² w 2012 r.¹, a według obliczeń dokonanych na podstawie materiałów satelitarnych z GeoEye z rozdzielczością terenową piksela 0,5 m nawet 64,5 m² w 2012 r.² Biorąc pod uwagę rekomendacje ONZ – 18 m² terenów zieleni na jednego mieszkańca miasta jako minimalną wartość wskaźnika – Kurytyba, mimo dynamicznie wzrastającej liczby ludności, jest w komfortowej sytuacji, gdyż wartość tego wskaźnika ma zdecydowanie wyższą. Dodatkowym czynnikiem potwierdzającym to jest polityka przestrzenna miasta, która zakłada utrzymanie na obecnym poziomie powierzchni terenów zielonych na jednego mieszkańca przy jednoczesnym poszerzeniu oferty terenów rekreacyjnych.

Dbłość o jakość środowiska przyrodniczego terenów zurbanizowanych oraz odpowiednie kształtowanie terenów rekreacyjnych – terenów odnowy fizycznej, psychicznej i społecznej człowieka – staje się jednym z priorytetów XXI w. Jest też ważnym problemem do rozwiązania dla władz aglomeracji lokalnych i regionalnych, zwłaszcza w kontekście prognoz demograficznych ONZ, mówiących o wzroście odsetka ludności miejskiej do 60% w 2025 r.

2. Cel i zakres badań

Celem artykułu jest przedstawienie typologii terenów rekreacyjnych prawie dwumilionowej, wielokulturowej aglomeracji Kurytyby, analiza ich strukturalno-funkcjonalnego zróżnicowania oraz próba określenia czynników determinu-

¹ SMMA – Secretaria Municipal de Meio Ambiente, Áreas Verdes, 2010, www.curitiba.pr.gov.br/conteudo/secretario-smma/115 [15.03.2012].

² Agencia do Noticias da Prefeitura de Curitiba, Meio Ambiente, 16.01.2012, www.curitiba.pr.gov.br/noticias/indice-de-area-verde-passa-para-645-m2-por-habitante/25525 [15.03.2015].

jących ich rozwój, specyfikę i różnorodność w kontekście nowych trendów i potrzeb rozwoju funkcji rekreacyjnej. W pracy dokonano charakterystyki ilościowej terenów rekreacyjnych oraz przeanalizowano ich rozkład przestrzenny i dostępność dla mieszkańców. Szczegółowa analiza terenów rekreacyjnych dotyczyła przede wszystkim najbardziej predestynowanych do funkcji rekreacji aktywnej parków miejskich, parków leśnych oraz placów i ogrodów jordanowskich.

Dla realizacji założonego celu dokonano przeglądu literatury przedmiotu, analizy materiałów kartograficznych, fotograficznych i teledetekcyjnych – obrazów satelitarnych, zastosowano metody statystyczne wykorzystujące dostępne dane dotyczące aglomeracji Kurytyby. Przeprowadzono także rekonesans wybranych terenów rekreacyjnych, głównie parków miejskich, leśnych i placów w 2008 i 2010 r.

3. Charakterystyka obszaru badań i jego mieszkańców

Pod względem administracyjnym Kurytyba leży w południowej Brazylii i jest stolicą stanu Parana. Dzieli się na 9 regionów i 75 dzielnic. Pod względem warunków fizycznogeograficznych położona jest na płaskowyżu, rozciągającym się na zachód od równoleżnikowego pasma górskiego Serra de Mar, 110 km od Oceanu Atlantyckiego. Leży w strefie klimatu subtropikalnego wilgotnego, na wysokości średnio 934,6 m n.p.m., z maksymalnym wyniesieniem 1021 m n.p.m. i minimalnym obniżeniem 864,9 m n.p.m., w obrębie 6 zlewni ważnych rzek: Barigüi, Belem, Iguaçú, Atuba, Passauna i Riberão dos Padilhos.

Z uwagi na korzystanie z terenów rekreacyjnych otwartych, na wolnym powietrzu, ważne są warunki klimatyczne i pogodowe. Kurytyba jest pod tym względem specyficzna ze względu na swoje położenie nad poziomem morza. Średnia temperatura z wielolecia 1998-2007 w okresie zimowym (od marca do września) wynosiła 15°C, a w okresie letnim (od października do lutego) 21,1°C. Najniższa temperatura powietrza zanotowana 18 lipca 1975 r. wynosiła -6°C, natomiast najwyższa: 34,7°C wystąpiła w styczniu 2006 r. Średnia wilgotność powietrza w analizowanym wieloleciu wynosiła 78,82%. Maksymalną wartość opadów w ciągu roku: 2165,2 mm zaobserwowano w 1957 r., a minimalną: 765,5 mm w 1985 r. Maksymalna wartość średnioroczna opadów deszczu w okresie 1998-2008 wynosiła 1277,4 mm, a minimalna – 114,6 mm. Przeważają wiatry z kierunku wschodniego, przynoszące wilgotne masy powietrza znad wybrzeża Atlantyku, wzdłuż którego płynie ciepły prąd brazylijski.

Kurytyba od lat 60. XX w. przeżywa dynamiczny wzrost liczby mieszkańców (tab. 1), co stanowi stałe wyzwanie dla władz miasta w kontekście zaspokajania ich zróżnicowanych potrzeb, w tym potrzeb rekreacyjnych.

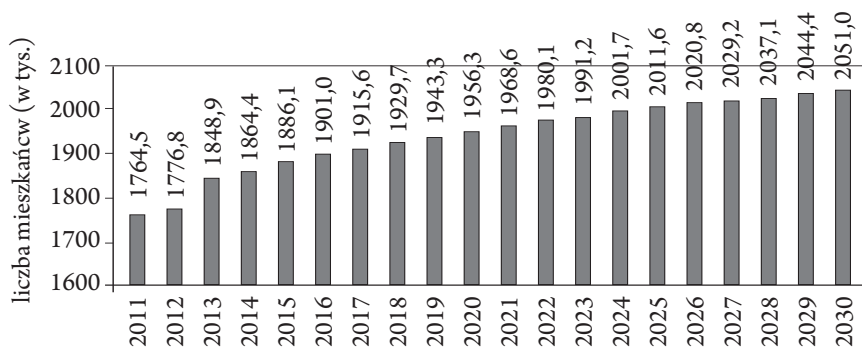
Tabela 1. Liczba ludności w Kurytybie w latach 1960-2010 (w tys.)

	1960	1970	1980	1991	1996	2000	2008	2010
Liczba ludności	361,4	609,0	1205,0	1315,0	1476,3	1586,8	1587,3	1751,9
Przyrost ludności	–	247,6	596,0	110,0	161,0	110,5	0,5	164,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych: Instituto Brasileiro de Geografia e Estatística – IBGE, 2008, 2010; Censos Demográficos 1853 a 2010, Contagem Populacional 1996, Estimativas demais anos. Até 1990, estimativas por Taxa Média Geométrica, após por Método das Componentes Demográficas, http://curitibaemdados.ippuc.org.br/Curitiba_em_dados_Pesquisa.htm [10.03.2015].

Według prognozy demograficznej na lata 2011-2030 (wykres 1) liczba ludności Kurytyby będzie sukcesywnie wzrastać, jednak tempo tego wzrostu będzie mniej dynamiczne niż w latach ubiegłych. W 2024 r. liczba ludności prawdopodobnie przekroczy 2 mln, a w 2030 r. wyniesie o prawie 300 tys. osób więcej w stosunku do liczby ludności z 2010 r., co stanowi wzrost o 17 p.p.³ Inna prognoza wykonana dla obszaru metropolitalnego Kurytyby przewiduje, że w 2020 r. liczba mieszkańców miasta będzie wynosić 2043,9 tys.⁴, czyli o 4 lata wcześniej osiągnie 2 mln mieszkańców.

Wykres 1. Prognoza demograficzna dla Kurytyby na lata 2011-2030

Źródło: IBGE, Censo Demográfico 2010 (Resultados da Sinopse por setor Censitário), População Estimada 2010 a 2014, IPPUC – Projeção populacional 2011 a 2030, http://curitibaemdados.ippuc.org.br/Curitiba_em_dados_Pesquisa.htm [20.03.2015].

Kurytyba, szcząc się wysokimi wskaźnikami terenów zieleni przypadającymi na jednego mieszkańca oraz szeroką ofertą terenów rekreacyjnych, w kon-

³ IBGE, Censo Amostra 2000, http://curitibaemdados.ippuc.org.br/Curitiba_em_dados_Pesquisa.htm [20.03.2015].

⁴ Dados e Projeção Populacional da Região Metropolitana de Curitiba, www.sjp.pr.gov.br/dados-e-projecao-populacional-da-regiao-metropolitana-de-curitiba/ [20.09.2015]

tekście prognozy demograficznej i związanej z nią przewidywanej intensyfikacji procesów urbanizacyjnych, staje przed pytaniem, czy zdoła utrzymać pozycję lidera wśród miast Ameryki Łacińskiej i świata, które wybrały i realizują zasady zrównoważonego rozwoju, a tym samym czy potrafi zaspokoić zróżnicowane i zwiększające się potrzeby rekreacji i wypoczynku, uwzględniając uwarunkowania przyrodnicze środowiska miejskiego oraz zmieniające się w czasie potrzeby mieszkańców.

Charakterystykę mieszkańców Kurytyby przedstawiono za pomocą powszechnie wykorzystywanych wskaźników (IBGE, Censo Amostra 2000) dotyczących rasy, płci, wieku i wyznawanej religii. Jest to o tyle istotne dla analizy terenów rekreacyjnych, że zróżnicowanie mieszkańców największej aglomeracji Brazylii południowej przejawia się również w różnorodności potrzeb rekreacyjnych oraz planowaniu tych terenów z uwzględnieniem oczekiwań i preferencji mieszkańców aglomeracji. Kurytyba, podobnie jak inne miasta południowej Brazylii, wyróżnia się mniejszym zróżnicowaniem rasowym niż pozostała część kraju. Zdecydowanie przeważa w niej społeczność rasy białej, która stanowi 84,38% ogółu mieszkańców. Wynika to z napływu imigrantów z Europy od drugiej połowy XIX w. aż po lata 40. XX w., głównie z obszaru Polski, Ukrainy, Niemiec, Włoch, w ramach tzw. gorączki brazylijskiej, a także powojennej emigracji. Pozostała część mieszkańców to reprezentanci rasy mieszanej – 11,31%, afroameerykańskiej – 2,48% i rasy żółtej – 1,07%. Rdzenni mieszkańcy Brazylii stanowią jedynie 0,32%⁵.

Analiza mieszkańców Kurytyby pod względem struktury płci wskazuje na względną jej równowagę: mężczyźni stanowią 47,7%, a kobiety 52,3% ogólnej liczby mieszkańców. Struktura wiekowa mieszkańców Kurytyby wskazuje na duży udział dzieci i młodzieży do lat 14 – 19,9% populacji aglomeracji. Grupa wiekowa od 15 do 64 lat obejmuje 72,5% populacji, a powyżej 65 lat – zaledwie 7,6%. Analiza struktury wiekowej z uwzględnieniem płci ukazuje niewielką przewagę chłopców w grupie od 0 do 14 lat (o 0,4 p.p.) oraz przewagę kobiet w pozostałych grupach wiekowych: 15-64 i powyżej 65 lat (odpowiednio o 3,4 p.p. i 1,6 p.p.). Mieszkańcy Kurytyby zróżnicowani są także pod względem wyznawanej religii. Dominują wyznawcy religii rzymskokatolickiej, stanowiąc 70,6% ogółu mieszkańców. Znaczącą grupą są też reprezentanci religii protestanckiej (18,9%) oraz osoby niedeklarujące wyznania (5,8%). Natomiast wśród pozostałych mieszkańców znajdują się wyznawcy religii ducha, *Ubanda* i *Condomble*, religii wschodnich, religii żydowskiej oraz wielu innych religii⁶.

⁵ IBGE, Censo Amostra 2000, http://curitibaemdados.ippuc.org.br/Curitiba_em_dados_Pequisa.htm [20.03.2015].

⁶ Ibidem.

To zróżnicowanie etniczne, religijne i wiekowe Kurytyby znajduje odzwierciedlenie w funkcjach miasta, w tym w dostosowaniu funkcji rekreacyjnej do potrzeb i oczekiwań wielokulturowej populacji. Dominującym elementem w architekturze parków miejskich, parków leśnych czy placów i sposobie ich zagospodarowania są: pomniki, miejsca pamięci, tablice pamiątkowe, stosowana kolorystyka, symbolika, charakterystyczne dla ziem imigrantów budowle świeckie czy sakralne, bramy, roślinność, ale też nazwa i dbałość o powiązanie inauguracji terenu rekreacyjnego z ważnym wydarzeniem czy osobą, którego imieniem zostaje nazwany dany teren. „W dowód wdzięczności...” to najczęściej powtarzane słowa na tablicach pamiątkowych, symbolizujące wkład osoby czy społeczności w dość burzliwą, choć w wymiarze europejskim krótką, bo około 350-letnią historię miasta, jego rozwój gospodarczy i kształtowanie pozytywnego wizerunku wśród miast Brazylii, kontynentu i świata oraz dążenie do zrównoważonego rozwoju miasta.

4. Pojęcie terenów rekreacyjnych i ich typologie

„Wypoczynek najczęściej kojarzy się ze słowem rekreacja – jest to proces regeneracji sił w trakcie dłuższej przerwy od pracy w czasie wolnym, przy wykorzystaniu różnych zajęć rekreacyjnych. Człowiek efektywniej wypoczywa, gdy następuje zmiana w zestawie bodźców zewnętrznych (może to być zmiana fizjonomii najbliższego otoczenia)” (Sołowiej 1992: 18).

Kształtowanie dobrego samopoczucia użytkowników przestrzeni publicznych wiąże się z zapewnieniem nie tylko komfortu wizualnego i społecznego, ale również z „zachowaniem różnorodności biologicznej ekosystemów miejskich (rodzime gatunki roślin i zwierząt, obecność ptaków) dającej możliwość bezpośredniego kontaktu z przyrodą i podnoszenia walorów rekreacyjnych miasta” (Januchta-Szostak 2011: 125).

„Zieleń publiczna dobrze utrzymana w postaci: parków, ogrodów, skwerów, bulwarów i alei spacerowych, parków leśnych oraz ośrodków sportowych i wypoczynkowych tworzy najwartościowszą przestrzeń kulturową miasta” (Chmielewski 2010: 295). „Zieleń właściwie skomponowana [...] łagodzi stresy współczesnej cywilizacji, maskuje techniczne uporządkowane otoczenie człowieka i zbliża go ku utraconemu rajskiemu szczęściu” (Chmielewski 2010: 301), a zatem ma wszelkie cechy, by zaspokajać potrzebę rekreacji.

„Funkcję rekreacyjną w aglomeracji miejskiej spełniają przede wszystkim tereny zieleni, rozumiane jako tereny i skwery, różnego rodzaju parki, ogrody przydomowe, ogródki działkowe czy też specjalnie do tego celu przystosowane

obiekty o charakterze otwartym (boiska sportowe, baseny, korty tenisowe) lub zamkniętym (teatry, kina, hale sportowe)” (Sołowiej 1992: 39).

Zatem dla człowieka mieszkającego w wielkim mieście, gdzie miejscem jego życia jest głównie środowisko sztuczne (mieszkanie, miejsce pracy) najlepsze dla rekreacji i regeneracji sił będą tereny z dużym udziałem elementów naturalnych.

„Miejskie tereny zieleni bezspornie klasyfikowane są jako istotny element systemu przestrzeni publicznych miasta. Parki i skwery wymieniane są na równi z placami i ulicami jako strategiczny czynnik wyposażenia miasta w ogólnodostępne obszary dla zebrań i szeroko pojmowanej rekreacji i innych przejawów aktywności mieszkańców miasta (Sutkowska 2000: 186). Przestrzeń publiczna rozumiana jest tu jako „obszar o szczególnym znaczeniu dla zaspokojenia potrzeb mieszkańców, poprawy jakości ich życia i sprzyjający nawiązywaniu kontaktów społecznych ze względu na jego położenie oraz cechy funkcjonalno-przestrzenne”⁷.

Według rozporządzenia Ministra Administracji i Cyfryzacji z dnia 29 listopada 2013 r., zmieniającego rozporządzenie w sprawie ewidencji gruntów i budynków, załącznik nr 5 „Zaliczanie gruntów do poszczególnych użytków gruntowych”⁸, do terenów rekreacyjno-wypoczynkowych, wydzielonych w kategorii gruntów zabudowanych i zurbanizowanych, zalicza się niezajęte pod budynki i związane z nimi urządzenia:

- tereny ośrodków wypoczynkowych, tereny zabaw dziecięcych, plaże, urządzone parki, skwery, zieleńce (poza pasami ulic),
- tereny o charakterze zabytkowym, takie jak: ruiny zamków, grodziska, kurhany, pomniki przyrody,
- tereny sportowe, takie jak: stadiony, boiska sportowe, skocznie narciarskie, tory saneczkowe, strzelnice sportowe, kąpieliska, pola golfowe,
- tereny spełniające funkcje rozrywkowe, takie jak: lunaparki, wesołe miasteczka,
- ogrody zoologiczne i botaniczne,
- tereny zieleni nieurządzonej niezaliczone do lasów oraz gruntów zadrzewionych i zakrzewionych,
- tereny rodzinnych ogrodów działkowych urządzonych na gruntach, które nie nadają się do upraw rolniczych, w tym na gruntach leśnych oraz zadrzewionych i zakrzewionych.

W stosunku do poprzednio obowiązującego rozporządzenia Ministra Rozwoju Regionalnego i Budownictwa z dnia 29 marca 2001 r. w sprawie ewidencji gruntów i budynków⁹ zmiana polega na dodaniu do terenów rekreacyjnych punk-

⁷ Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, Dz.U. nr 80, poz. 717 z późn. zm.

⁸ Dz.U. poz. 1551.

⁹ Dz.U. nr 38, poz. 454.

tu 7 – „terenów rodzinnych ogródków działkowych”, których funkcja w ostatnich latach ulega przeobrażeniu, a mianowicie z funkcji upraw ogrodniczych na potrzeby indywidualne sukcesywnie przekształca się na rekreacyjną¹⁰.

5. Tereny rekreacyjne Kurytyby

W klasyfikacji terenów rekreacyjnych Kurytyby zauważa się ogólnoświatowe tendencje, ale też cechy uwarunkowane przyrodniczo, historycznie i kulturowo. Najczęściej wymieniane typy terenów rekreacyjnych przedstawia tabela 2.

Tabela 2. Typy terenów rekreacyjnych Kurytyby

Typ terenu rekreacyjnego	Liczba	Powierzchnia (w m ²)	% pow. miasta	Powierzchnia terenów zieleni (w %)
Parki miejskie (<i>parques</i>)	22	19 260 905	4,46	24,76
Parki leśne (<i>bosques</i>)	16	767 722	0,18	0,99
Parki leśne ochronne (<i>bosque de preservação</i>)	1	11 000	0,01	0,01
Place i skwery (<i>praças</i>)	454	2 671 040	0,62	3,43
Ogrody środowiskowe (<i>jardins ambientais</i>)	2	39 191	0,01	0,05
Centra animacji (<i>eixos de Animação</i>)	21	574 276	0,13	0,74
Ogródki jordanowskie (<i>jardinetes</i>)	468	462 168	0,11	0,59
Pasaże (<i>largos</i>)	56	61 395	0,01	0,08
Centra środowiskowe (<i>núcleos ambientais</i>)	30	12 597	0,01	0,02
Rezerwaty prywatne – dziedzictwo przyrodnicze miasta (<i>RPPNM – reserva particular, patrimônio natural municipal</i>)	12	112 966	0,03	0,15
Ogółem	1082	23 973 260	5,57	30,82

Źródło: opracowanie własne na podstawie SMMA, Areas Verdes, IPPUC, Banco de Dados, Segundo a Lei Municipal de Curitiba 9804, 3.01.2000, www.curitiba.pr.gov.br/conteudo/secretario-smma/115 [20.03.2015].

¹⁰ Rozporządzenie Ministra Administracji i Cyfryzacji z dnia 29 listopada 2013 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie ewidencji gruntów i budynków, Dz.U. poz. 1551.

Spośród wyżej wymienionych typów terenów rekreacyjnych nie spotyka się, wydzielonych w Polsce, terenów ogródków działkowych oraz zieleni nieurządzonej, niezaliczanej do lasów oraz gruntów zadrzewionych i zakrzewionych. Te ostatnie oczywiście występują i spontanicznie mogą być wykorzystywane w celach rekreacyjnych, jednak w Kurytybie nie są akceptowane jako tereny wypoczynkowo-rekreacyjne z powodu braku podstawowych elementów zagospodarowania rekreacyjnego (parkingi, toalety, bezpieczne ścieżki itp.), braku możliwości zaspokojenia potrzeb wymagającego rekreanta albo ze względu na ograniczone bezpieczeństwo i nielegalne osadnictwo (*favele*).

Z terenami o charakterze zabytkowym w Kurytybie, które mogą pełnić funkcję rekreacyjną, można utożsamiać niektóre pasaże, place w najstarszych częściach miasta, wśród budynków w stylu kolonialnym, z pomnikowymi drzewami i małą architekturą (fontanny, ławki).

Tereny specjalnie przeznaczone do celów rekreacyjnych wymieniane są w istniejącym systemie obszarów chronionych Kurytyby. Wśród kategorii systemu obszarów chronionych Kurytyby wyróżniono:

- obszary ochrony środowiskowej (*áreas de proteção ambiental* – APA) – obszary stanowiące własność publiczną lub prywatną, utworzone w celu ochrony zasobów wodnych oraz roślinności, na których ograniczona jest działalność człowieka, a sposób zagospodarowania i utrzymanie ich dobrej jakości są kontrolowane przez Wydział Ochrony Środowiska Urzędu Miasta (Secretaria Municipal de Meio Ambiente – SMMA);

- parki ochronne (*parques de conservação*) – obszary stanowiące własność miasta, o powierzchni powyżej 10 ha, przeznaczone do ochrony zasobów naturalnych, utrzymania dobrej jakości życia mieszkańców miasta, co leży we wspólnym interesie społeczności Kurytyby;

- parki linearne (*parques lineares*) – obszary stanowiące własność publiczną lub prywatną, utworzone w celu ochrony rzek i dolin rzecznych oraz zapewnienia dobrej jakości środowiska przyrodniczego w dolinie; obszary te mogą obejmować inne wyróżnione w uchwale obszary chronione;

- parki rekreacyjne (*parques de lazer*) – obszary stanowiące własność publiczną, o minimalnej powierzchni 10 ha, z dużym udziałem roślinności, często o cechach roślinności naturalnej, przeznaczone do rekreacji i wypoczynku w zgodzie z interesami ochrony przyrody; w obrębie parków znajdują się specjalnie wyznaczone strefy zagospodarowania rekreacyjnego, np. siłownie na wolnym powietrzu, place zabaw, boiska sportowe, rampy i inne, oraz odbywają się liczne zorganizowane zajęcia sportowe (otwarte, bezpłatne) czy imprezy kulturalne: festyny, jarmarki, konkursy, warsztaty;

- rezerwy biologiczne (*reservas biológicas*) – obszary różnej wielkości, stanowiące własność publiczną lub prywatną, o reprezentatywnych cechach środo-

wiska przyrodniczego danego obszaru, przeznaczone do ochrony i badań naukowych;

- cenne rodzime lasy naturalne (*bosques nativos relevantes*) – obszary występowania cennych gatunków flory reprezentatywnych dla rodzimych lasów naturalnych, stanowiące obszary ochrony i utrzymania dobrej jakości wód, gleb, siedlisk dziko żyjących gatunków zwierząt i ochrony krajobrazu; w większości tereny prywatne, na które miasto nakłada ograniczenia w zakresie zagospodarowania i użytkowania gruntów;

- lasy ochronne (*bosques de conservação*) – obszary stanowiące własność miasta, o powierzchni poniżej 10 ha, przeznaczone do ochrony zasobów naturalnych, utrzymania dobrej jakości życia mieszkańców miasta co leży we wspólnym interesie społeczności Kurytyby;

- lasy rekreacyjne (*bosques de lazer*) – obszary stanowiące własność publiczną, o powierzchni do 10 ha, przeznaczone do ochrony zasobów naturalnych z przewagą funkcji publicznej, w tym rekreacji;

- obszary specjalne – tereny ochrony szczególnej ze względu na cel i rodzaj obiektu, do których zaliczono m.in.: ogrody botaniczne, ogrody zoologiczne, obszary źródliskowe rzek¹¹.

Należy podkreślić, że w granicach Kurytyby obszary ochrony środowiskowej: APA Iguaçu i APA Passaúna, tak ważne dla systemu przyrodniczego miasta, zajmują powierzchnię 8208,3 ha, w której 2622,2 ha to zwarte, rodzime kompleksy leśne z symbolicznym dla Brazylii południowej, prawnie chronionym gatunkiem *Araucaria angustifolia*. Stanowią one najcenniejszy pod względem przyrodniczym i historyczno-kulturowym krajobraz rekreacyjny Kurytyby (Kijowska 2010: 175).

Obszary te pełnią przede wszystkim funkcję środowiskotwórczą – ochronną. Jednocześnie stanowią potencjał dla wybranych, mało agresywnych w stosunku do przyrody, form rekreacji. Mniej cenne przyrodniczo obszary systemu, z wieloma elementami zagospodarowania rekreacyjnego i turystycznego, pełnią głównie funkcje rekreacyjne.

W Kurytybie za najbardziej atrakcyjne tereny rekreacyjne, o priorytetowym znaczeniu dla mieszkańców uznano parki miejskie, parki leśne oraz liczne i powszechnie występujące w każdej dzielnicy place, skwery, ogródki jordanowskie wraz z występującymi we wszystkich kategoriach terenów rekreacyjnych obiektami sportowymi.

W granicach aglomeracji Kurytyby znajdują się 22 parki. Zajmują one prawie 2 tys. ha powierzchni miasta. Najstarszym parkiem jest Passeio Público (1886), znajdujący się w samym centrum Kurytyby. Został on zlokalizowany na obszarach niegdyś podmokłych, bagiennych, a następnie zmeliorowanych i osuszo-

¹¹ Parques e Praças em Curitiba, <http://parquesepracasemcuritiba.com.br> [12.03.2015].

nych. Rozwiązaniem skomplikowanych problemów hydrologicznych tego obszaru jest zbiornik wodny z wyspami, zasilany wodami artezyjskimi i rzeką Belem, jedna z większych atrakcji rekreacyjnych parku. W czasie swego istnienia przeszedł kilka transformacji. Był pierwszym ogrodem botanicznym Kurytyby z różnymi gatunkami rodzimymi (ipé, jacaranda, canela) i egzotycznymi (dąb, cyprys, kapok, klon, eukaliptus) oraz miejscem lokalizacji pierwszego ogrodu zoologicznego w mieście. Od początku swego istnienia park ten stanowi najbardziej popularne miejsce wypoczynku dla mieszkańców Kurytyby, głównie ze śródmieścia. Jest też areną ważnych wydarzeń kulturalnych.

W kolejnych dziesięcioleciach miasto rozwijało się bardzo dynamicznie. W działaniach planistycznych w tym okresie niestety nie uwzględniano takiego kierunku rozwoju, jak rekreacja i wypoczynek. Dopiero uporczywe powodzie lat 50. i 60. XX w. ujawniły błędy w rozwoju przestrzennym miasta (urbanizacja terenów dolin rzecznych wbrew niekorzystnym uwarunkowaniom geologiczno-hydrologicznym dla zabudowy) i spowodowały podjęcie działań w polityce przestrzennej miasta, których efektem było zaprojektowanie i realizacja pierwszych terenów zieleni urządzonej. W latach 70. XX w. powstały w Kurytybie cztery parki miejskie o łącznej powierzchni prawie 1000 ha, stanowiące aktualnie 52% powierzchni parków miejskich. W 1972 r. utworzono trzy parki: Barreirinha, São Lourenço i Barigüi, a w 1978 r. park Iguaçú. Są to tereny, na których oprócz wielogatunkowej pokrywy roślinnej znajdują się duże zbiorniki wodne o dominującej funkcji retencyjnej, poprawiające warunki hydrologiczne miasta, a tym samym w dużym stopniu niwelujące zagrożenie powodziowe. Należy podkreślić, że park Barigüi jest najczęściej odwiedzanym terenem rekreacyjnym. Decyduje o tym jego lokalizacja w pobliżu centrum miasta, dogodna komunikacja oraz atrakcyjne zagospodarowanie: siłownia w starej cegielni, bistro w zabytkowym domu, pawilon wystawowy, Muzeum Motoryzacji, hale sportowe, ścieżki do joggingu, ścieżki rowerowe, tory do szybkiej jazdy na rolkach i rowerze, place zabaw dla dzieci i inne obiekty towarzyszące. W 1988 r. został zagospodarowany rekreacyjnie teren parkowy Tanguê Bacacheri, uformowany przez rzekę Bacacheri w jej obszarze źródłowym (zbiornik wodny, przystań z łodziami, boisko wielofunkcyjne, place zabaw, portal inicjujący wejście do Raju, ścieżki spacerowe i inne), w konsekwencji powstał park Iberê de Mattos, zwiększający ogólną powierzchnię parków w mieście. Cechuje się on również specyficznym mikroklimatem.

Jednak przełom w planowaniu i gospodarce przestrzennej w zakresie rozwoju terenów rekreacyjnych miasta nastąpił w latach 90. XX w., po dokonaniu metodami teledetekcyjnymi inwentaryzacji zasobów przyrodniczych, przede wszystkim pokrywy roślinnej. Kluczowym elementem polityki władz była szeroko pojęta innowacyjność, m.in. wykorzystanie potencjału terenów zieleni dla zaspokojenia rekreacyjno-wypoczynkowych potrzeb mieszkańców jako niezbędny czynnik równowagi fizycznej i psychicznej człowieka oraz gwarancja jego prawidłowe-

Fot. 1. Park leśny Bosque Zaneli-Unilivre zlokalizowany w bazaltowym kamieniołomie z oryginalnym architektonicznie budynkiem Wolnego Uniwersytetu Ochrony Środowiska (fot. J. Kijowska, M. Faryś, 2010).

go rozwoju. Do 1996 r.¹² powstało osiem parków: Parque das Pedreiras, Passa-úna, Jardim Botânico Municipal (1991), Parque dos Tropeiros, Caiuá, Diadema, Tingüi (1994) oraz park Tanguá (1996). Na uwagę zasługuje to, że Parque das Pedreiras, Tanguá oraz Bosque Zaneli-Unilivre powstały na terenach zdegradowanych eksploatacją surowców skalnych (granitu i bazaltu). Wcześniej projektowano na tym obszarze składowisko odpadów i miejsce ich recyklingu. Obecnie tereny te stały się atrakcją turystyczną i znakomitym miejscem rekreacyjno-rozrywkowym. W Parque das Pedreiras zlokalizowana jest słynna na świecie Opera de Arame, natomiast w Bosque Zaneli-Unilivre, wśród cennej i wielogatunkowej roślinności wtórnej, powstał oryginalny pod względem formy i wykorzystanego do budowy materiału (eukaliptus, bambus, szkło) Wolny Uniwersytet Ochrony Środowiska (fot. 1). Celem tego uniwersytetu jest kształtowanie postaw proeko-

¹² W 1996 r. miasto Kurytyba zostało uznane przez Światowe Forum Habitat II za najbardziej innowacyjne miasto w świecie, szczególnie pod względem rozwiązań ekologicznych, komunikacyjnych i społecznych.

Fot. 2. Park Tanguá jako przykład znaturalizowanego terenu po eksploatacji surowców skalnych, obszar węzłowy systemu przyrodniczego miasta (fot. J. Kijowska, M. Faryś, 2010).

logicznych oraz powszechna edukacja w zakresie ochrony środowiska i ekologii. Kolejny park to Tanguá, o dominującej funkcji ochronnej dla zasobów wodnych i przyrody ożywionej, z ponadprzeciętnymi walorami krajobrazowymi (ciek, wodospady spływające po skalnych ścianach kamieniołomu, charakterystyczne korony starych drzew araukariowych i innych cennych gatunków), doskonale wykorzystanymi w zagospodarowaniu rekreacyjnym parku m.in. dzięki licznym punktom widokowym (fot. 2).

Park Tanguá, Tingui oraz Barigüi stanowią obszary węzłowe fragmentu systemu przyrodniczego miasta. Są połączone parkami linearnymi utworzonymi w dolinie rzeki Barigüi. Park Passauna, drugi pod względem wielkości w mieście po parku Iguaçu, został utworzony w celu ochrony wód rzeki Passauna, utrzymania jej dobrej jakości oraz ochrony ujęć wody pitnej dla aglomeracji. Z kolei Jardim Botânico Municipal to park w stylu ogrodu francuskiego z geometrycznymi rabatami kwiatowymi, zbiornikiem wodnym, fontannami, stanowiący centrum badawcze nad florą stanu Parana, centrum edukacji ekologicznej i miejsce rekreacji dla ludności. Jego główną atrakcją jest palmiarnia. Budynek nawiązuje do

Fot. 3. Park miejski Jardim Botânico Municipal (fot. J. Kijowska, M. Faryś, 2010).

Crystal Palace w Londynie. Z innych elementów zagospodarowania należy wymienić: muzeum botaniczne, galerię wystawową, słynną rzeźbę *Macierzyństwo*, restaurację, bistro, ścieżki do joggingu, siłownię na wolnym powietrzu, sklep z rękodziełem i pamiątkami (fot. 3).

Po 2000 r. powstało kolejnych osiem parków: Nascentes do Belém (2001), Linear Cajuru (2003), Atuba (2004), Cambuí, Tulio Vargas, Lago Azul (2008), Italiano (2010) oraz Centenário da Imigração Japonesa (2014). Parki te doskonale łączą funkcje rekreacyjne ze środowiskotwórczymi, wykorzystują walory kulturowe miasta, a jednocześnie poprzez wyrafinowany sposób aranżacji roślinności i małej architektury wzbudzają niezwykle doznania estetyczne i duchowe.

Parki leśne obejmują występujące w granicach aglomeracji fragmenty bardzo cennych rodzimych lasów araukariowych. W stosunku do wyżej opisanych parków zajmują niewielką powierzchnię, stanowiącą zaledwie 4% ich powierzchni. Charakteryzują się bardzo przemyślanym zagospodarowaniem terenu, któremu przyświeca idea integracji przyrody nieożywionej, ożywionej i architektury, reprezentującej dziedzictwo kulturowe różnych narodów tworzących Kurytybę (Bosque de Portugal, Bosque Italiano, Bosque Alemão czy João Paulo II, zwany potocznie Bosque Polonese). Pierwszym parkiem leśnym (*bosque*) był park Mar-

tin Lutero (1974), kolejnymi: park João Paulo II (1980, otwarty po wizycie Jana Pawła II w Kurytybie, w największym ośrodku polonijnym Brazylii), Bosque do Capão da Imbuia (1981) oraz park Gutierrez. W latach 90. XX w. powstało siedem tego typu terenów, a po 2000 r. kolejne cztery.

Na uwagę w kontekście rozważanej funkcji rekreacyjnej zasługują też place i skwery, ogródki jordanowskie oraz centra animacji, najliczniej reprezentowane w każdej z 75 dzielnic aglomeracji (w sumie ponad 900 obiektów). Zajmują one teren stanowiący ponad 20% powierzchni parków miejskich. Można wśród nich wydzielić typowe skwery o wiodącej roli estetycznej, towarzyszące ważnym obiektom użyteczności publicznej, świetnie skomponowane, dobrze utrzymane, często z bogatą roślinnością, fontannami, zbiornikami wody, konstrukcjami dla pnączy oraz akcentami dekoracyjnymi (rzeźby, okazy skalne, pomniki), dalej place przeznaczone dla dzieci z atrakcyjną, czasami bardzo prostą w swej konstrukcji, infrastrukturą rekreacyjną oraz zielenią towarzyszącą, świetnie zaplanowane tereny wielofunkcyjne, z dominacją funkcji sportowej (wyposażone w boiska sportowe: do piłki nożnej, koszykówki, siatkówki, multifunkcjonalne o różnej nawierzchni, siłownie na wolnym powietrzu – od 2010 r. nowy element terenów rekreacyjnych, skate parki, ścieżki spacerowo-rowerowe), z dużym udziałem zieleni. Często place znajdują się w pasie między ulicami. Najdłuższy z nich (Arnoldo Faviro Busato) ma ponad 2 km długości i w jego obrębie znajduje się m.in. 15 różnych boisk, 5 placów zabaw, siłownie na wolnym powietrzu, skate park, zadaszenia, ławki, sanitariaty oraz znaczące fragmenty roślinności wysokiej.

Rekreacją jest nie tylko wypoczynek na wolnym powietrzu, ale i w obiektach zamkniętych, na które jest coraz większe zapotrzebowanie. W pomieszczeniach, często specjalistycznych, realizowany jest wypoczynek o charakterze rozrywkowym i sportowym (Maksymiuk 2005: 152). Do tego typu miejsc w Kurytybie zaliczono 31 stadionów sportowych piłki nożnej¹³, liczne obiekty sportowe przy szkołach, centra sportu i rekreacji (10), oferujące kompleksy boisk, baseny, siłownie, sauny, sale gimnastyczne, korty, kręgielnie, hale sportowe, akademie gimnastyczne, centra aktywności fizycznej (3), hale widowiskowe, teatry (41), kina (17), w których dziennie wyświetlanych jest średnio 180 filmów, biblioteki (113 szkolnych, 24 Biblioteki Fundacji Kultury, 45 Farol de Saber oraz 3 biblioteki tematyczne), specjalistyczne muzea (34), galerie sztuki (34), centra handlowe wyposażone w place zabaw dla dzieci, kręgielnie, wystawy i muzea, siedziby różnorodnych klubów sportowych, społecznych, stowarzyszeń i związków (88)¹⁴ oraz grup folklorystycznych (30)¹⁵. W czasie wolnym można też brać udział w różnego

¹³ SEUC – Sistema de Equipamentos Urbanos de Curitiba, Federação Paranaense de Futebol, www.federacaopr.com.br [17.03.2015].

¹⁴ SME, Fundação Cultural de Curitiba, IPPUC – Banco de Dados, SEUC – Sistema de Equipamentos Urbanos de Curitiba, 2009, www.cidades.terra.com.br [17.03.2015].

¹⁵ Ibidem.

rodzaju targach rzemiosła oraz warsztatach artystycznych, np. rękodzielniczych, które odbywają się w obrębie terenów rekreacyjnych, np. w parkach, na deptakach, pasażach, placach. Pod nazwą „przestrzenie kultury” funkcjonuje mapa z 36 obiektami, wśród których znajdują się: wybrane galerie, biblioteki, obiekty dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego. Są one jednocześnie atrakcjami autobusowej linii turystycznej w Kurytybie¹⁶.

W obrębie aglomeracji kurytybskiej doskonale funkcjonuje turystyczna linia autobusowa (*linha turismo*) umożliwiająca zwiedzania miasta i bezproblemowe dotarcie do wielu miejsc rekreacyjnych Kurytyby. Długość szlaku ma 46 km, a czas potrzebny do jego pokonania wynosi 2 h 45 min. Atrakcyjność turystyczna trasy oraz doskonała organizacja linii turystycznej (regularne kursy autokaru, bilet umożliwiający zwiedzanie kilku spośród 25 oferowanych na trasie atrakcji turystycznych, usługa przewodnicka) powodują, że cieszy się ona wyjątkową popularnością, zarówno wśród mieszkańców Kurytyby, jak i osób odwiedzających to miasto. Szlak turystyczny obejmuje najważniejsze w Kurytybie obiekty dziedzictwa kulturowego: Praça Tiradentes – centrum historyczne z katedrą i śladami pierwszej lokacji miasta (1693), Rua das Flores – główną ulicę i zarazem symbol urbanizacji Kurytyby, Rua das 24 Horas – ulicę znaną z licznych restauracji, barów i sklepów czynnych całą dobę, Museu Ferroviario – galerię handlowo-usługową w historycznym budynku stacji kolejowej, Teatr Paiol (1906), Teatr Guaira, Muzeum Oscara Niemeyera oraz obiekty dziedzictwa przyrodniczego, do których należą: parki miejskie i parki leśne, zawierające w swych granicach znaczące powierzchnie cennych lasów rodzimych, z licznymi obiektami pomnikowymi, ogród botaniczny czy zoologiczny. Dominantę i jednocześnie atrakcyjny dla turystów punkt widokowy na trasie stanowi wieża telewizyjna Torre Panorâmica de Curitiba o wysokości 103 m.

Władze miasta podejmują działania ukierunkowane na promocję terenów rekreacyjnych. Profesjonalnie przygotowane strony internetowe¹⁷ przedstawiają ofertę najbardziej atrakcyjnych i uczęszczanych terenów rekreacyjnych. Zawierają one informacje, z wykorzystaniem zdjęć satelitarnych i naziemnych, o lokalizacji, roku inauguracji parku, krótkiej historii miejsca i nazwy, zagospodarowaniu rekreacyjnym, organizowanych imprezach, wydarzeniach kulturalnych czy dostępności komunikacyjnej. Jest też szczegółowa informacja o autobusowej linii turystycznej (*linha turismo*), jej atrakcjach i sposobie funkcjonowania, a także bogata oferta kin, bibliotek, muzeów i miejsc kultury. Prezentowane są też atrakcyjne tereny rekreacyjne i turystyczne, zlokalizowane poza miastem, szczególnie

¹⁶ URBS – Urbanização de Curitiba, www.urbs.curitiba.pr.gov.br/transporte/linha-turismo [17.03.2015].

¹⁷ <http://viaje.curitiba.pr.gov.br>, www.cidades.terra.com.br, <http://parqueseprecasemcuritiba.com.br>, www.urbs.curitiba.pr.gov.br/transporte/linha-turismo [17.03.2015].

w obszarze metropolitalnym, oraz popularne destynacje do parków stanowych stanu Parana. Strony te pełnią funkcję informacyjną i zarazem edukacyjną. Zawierają dane o jakości środowiska przyrodniczego miasta, głównie o stanie powietrza i wód powierzchniowych oraz przedstawiają problem zrównoważonego rozwoju obszarów miejskich i rolę parków w rozwiązywaniu problemów środowiskowych.

Główną rolę w kształtowaniu terenów rekreacyjno-wypoczynkowych aglomeracji Kurytyby odegrały determinanty środowiskowo-ekologiczne (w dużej mierze decydowały także o lokalizacji tych terenów): tereny źródłiskowe i doliny rzek, tereny zalewowe i podmokłe, duże opady deszczu, uporczywe powodzie, nieregulowane ciek i problemy z odwodnieniem miasta. Podjęte działania doprowadziły do uregulowania cieków, melioracji terenów podmokłych, a działania administracyjno-prawne ograniczyły zabudowę lub wprowadziły jej całkowity zakaz w obszarach dolin rzecznych. Determinantą stały się też przyrodnicze zasoby miasta w postaci surowców mineralnych (bazalt, granit), po eksploatacji których pozostały do zagospodarowania kamieniołomy oraz znaczne powierzchnie naturalnej rodzimej roślinności rzeczywistej, z wieloma cennymi gatunkami drzew. Intensyfikacja procesów urbanizacyjnych w latach 70. XX w., z dominacją funkcji mieszkaniowej (często niezgodnej z planem, powodującej niebezpieczeństwo „kurczenia się” terenów zielonych), wymusiła dokonanie inwentaryzacji pokrywy roślinnej (1974), w konsekwencji czego ustanowiono jej nienaruszalny zasób i objęto ją ochroną prawną (Miguez 2000). Tereny zieleni wraz z systemem dolin rzecznych i terenami wrażliwymi na zmiany stosunków wodnych stanowiły podstawę budowy systemu przyrodniczego miasta zgodnie z ideą zrównoważonego rozwoju oraz kształtowania w ich obrębie terenów rekreacyjnych coraz bardziej potrzebnych dynamicznie rozwijającemu się społeczeństwu aglomeracji. Zasób terenów zieleni miasta miał też wpłynąć na poprawę jakości środowiska miejskiego (ograniczenie zanieczyszczeń).

Kolejne determinanty wpływające na kształt i funkcje terenów rekreacyjnych mają charakter społeczno-demograficzny. Można do nich zaliczyć: gwałtowny przyrost ludności, bezrobocie, pogarszanie się warunków życia pewnych grup społecznych. W ich konsekwencji następuje marginalizacja i wykluczenie społeczne części mieszkańców, co prowadzi do powstania dzielnic biedy i wzrostu przestępczości. Przyczynia się też do polaryzacji społeczeństwa widocznej m.in. w dysproporcjach dochodów, stylu życia, nierówności społecznej, zawodowej czy osłabieniu integracji społecznej.

Realizacja koncepcji nowoczesnego innowacyjnego miasta w duchu zrównoważonego rozwoju przestrzennego aglomeracji i integracji wielokulturowej społeczności oraz budowa zaufania społecznego poprzez m.in. zaspokajanie potrzeb rekreacyjno-wypoczynkowych mieszkańców to determinanty polityczne rozwoju terenów rekreacyjnych.

Na podkreślenie zasługują również determinanty ekonomiczne – możliwość bezpłatnego korzystania z większości terenów rekreacyjnych oraz uwarunkowania technologiczno-infrastrukturalne, przejawiające się w dostępności komunikacyjnej omawianych terenów (doskonale zorganizowana i niedroga komunikacja miejska, budowany system dróg rowerowych), a także dostępności dla osób z dysfunkcjami.

6. Podsumowanie

W artykule podjęto próbę określenia wiodących czynników wyznaczających planowanie i kształtowanie terenów rekreacyjnych, ukazania ich specyfiki oraz możliwości zaspokojenia potrzeb mieszkańców w zakresie rekreacji.

Kurytyba posiada korzystne uwarunkowania przyrodnicze dla rozwoju funkcji rekreacyjnej. Szczególną rolę odgrywają tu tereny zieleni, odznaczające się znacznym potencjałem dla realizacji różnych form rekreacji. Szacuje się, że na jednego mieszkańca przypada 51,5 m² terenów zieleni (stan na 2012 r.). Część tych terenów objęta jest ochroną prawną i pełni ważną rolę w systemie ochrony środowiska przyrodniczego aglomeracji. Potencjalnie tereny zieleni mogą stanowić miejsce rekreacji dla wybranych, prośrodowiskowych form, część z nich została włączona w parki miejskie, parki leśne, parki linearne, place i skwery oraz inne wyróżniane ustawowo tereny rekreacyjne, dysponujące szerokim wachlarzem obiektów zagospodarowania rekreacyjnego, i jest udostępniona dla rekreacji masowej. Pozostałe powierzchnie stanowią nienaruszalny zasób i podlegają ochronie przed inwestycjami, co w przypadku dynamicznej urbanizacji ma ogromne znaczenie. Na podkreślenie zasługuje fakt, że w Kurytybie jest wdrożona zasada zrównoważonego rozwoju: układ terenów zieleni wraz z innymi terenami otwartymi jest determinantą zagospodarowania pozostałych terenów inwestycji miejskich.

Kształtowanie terenów rekreacyjno-wypoczynkowych aglomeracji Kurytyby, zainicjowane utworzeniem pierwszego parku miejskiego Passeio Publico w 1886 r. oraz intensyfikowane od lat 70. XX w., wynikało przede wszystkim z determinanty ekologiczno-środowiskowej i społeczno-demograficznej. W późniejszym etapie rozwoju miasta znaczenia nabrały determinanty ekonomiczne, polityczne i technologiczno-infrastrukturalne.

Obszary pełniące funkcję rekreacyjną w Kurytybie są bardzo zróżnicowane zarówno pod względem struktury przestrzennej, jak i funkcjonalnej (form użytkowania, rodzaju roślinności, wyposażenia, oferty imprez rozrywkowych itp.), dzięki czemu mogą zaspokajać różnorodne, często bardzo wysublimowane, potrzeby rekreanta. Analiza terenów rekreacyjnych Kurytyby wskazuje, że w więk-

szości stanowią one „eko-tereny o rozbudowanej warstwie znaczeniowej i symbolicznej o potencjale intergracyjnym, gdzie proces rekreacji jest wielokierunkowy i odnosi się zarówno do sfery fizycznej, jak i emocjonalnej i intelektualnej człowieka” (Czałczyńska-Podolska 2012: 44). Cechują się one multifunkcjonalnością, wykorzystaniem tożsamości kulturowej oraz przyrodniczej do tworzenia miejsc unikatowych, ale autentycznych, a zarazem swojskich, oraz angażują społeczność w proces ich powstawania i niejednokrotnie zarządzania.

Kluczowe znaczenie ma dostępność użytkowa. Wstęp do parków jest bezpłatny, za wyjątkiem jednostkowych wydarzeń (koncerty, przedstawienia), co w obecnych uwarunkowaniach społeczno-gospodarczych jest bardzo istotne. Obszary rekreacyjne stanowią swoisty „wentyl bezpieczeństwa” dużego wieloetnicznego i wielokulturowego miasta. Dostępność komunikacyjna obszarów rekreacyjnych jest zróżnicowana w poszczególnych dzielnicach miasta. Generalnie sprawnie funkcjonujący system komunikacji miejskiej, rozwijająca się dynamicznie sieć tras rowerowych oraz doskonale funkcjonująca przez cały rok autokarowa linia turystyczna umożliwiają bezproblemowe dotarcie do wybranego miejsca rekreacji. Najkorzystniejsze warunki do rekreacji mają więc mieszkańcy tych dzielnic, w których granicach mieszczą się znaczne powierzchniowo parki miejskie i leśne, obszary chronione udostępnione w celu rekreacji oraz liczne place, skwery, ogródki jordanowskie i otwarte obiekty sportowe. Są to dzielnice na obrzeżach miasta, szczególnie w części północnej i zachodniej oraz południowo-wschodniej, co jest związane z występowaniem dolin rzecznych głównych rzek tego obszaru (Iguaçu i Passauna), dużych powierzchni pokrywy roślinnej oraz terenów rekreacyjnych, takich jak parki miejskie i leśne.

Kurytyba podąża za ogólnosięciowymi trendami widocznymi w kształtowaniu nowych terenów rekreacyjnych w obrębie nowoczesnych, multifunkcyjnych centrów handlowo-rozrywkowych. Centra te mają być atrakcyjną alternatywą dla przestrzeni publicznych, przyciągającą wyższym poziomem bezpieczeństwa i wygody w korzystaniu z oferowanych usług. Ich funkcja rozrywkowo-wypoczynkowa (zminiaturyzowane wesołe miasteczka dla dzieci, różnorodne place zabaw, dyskoteki, multipleksy, kręgielnie, tory gokartowe, kluby fitness, skate parki i inne) stanowi rodzaj „kotwicy” dla potencjalnych klientów.

Nową tendencją jest również chęć łączenia wypoczynku na świeżym powietrzu z innymi aktywnościami, np. z możliwością robienia zakupów. Stwarza to szerokie możliwości dla inwestorów, którzy nie są skłonni do zakładania i utrzymywania terenów zieleni publicznej, natomiast byłiby zainteresowani inwestycjami, gdzie zieleni miałyby być tylko częścią programu większego obiektu, np. galerii handlowej. Z uwagi na środowisko przyrodnicze miasta sytuacja taka może być zarówno korzystna, gdyby powstawały w ten sposób nowe tereny zieleni, jak i niebezpieczna, gdyby już istniejące obszary o walorach przyrodniczych były częściowo zabudowywane (Maksymiuk 2005: 154).

Sporadycznie obserwowany jest trend budowania komercyjnych terenów rekreacyjnych w stylu tzw. disneylandów, z których korzystanie jest płatne, co w istotny sposób ogranicza dostępność takiego terenu, a w przypadku wieloetnicznego, wielokulturowego, bardzo zróżnicowanego pod względem poziomu życia społeczeństwa brazylijskiego miasta może stać się kolejnym przykładem nierówności społecznej. Jednocześnie wartość przyrodnicza takich obiektów jest przy tym znacznie niższa niż tradycyjnych terenów zieleni, ponieważ na ich obszarze jest zlokalizowanych wiele obiektów kubaturowych.

Władze miasta prowadzą politykę informacyjną i promocyjną w kwestii terenów rekreacyjnych, szczegółowo zapoznają swoich mieszkańców z ideą powstania terenów rekreacyjnych, sposobem ich zagospodarowania, organizacją imprez kulturalnych, otwartych warsztatów, zajęć sportowych, zachęcają też do korzystania z tych terenów i podejmują działania na rzecz integracji wielokulturowego społeczeństwa aglomeracji.

Konsekwencją postępu cywilizacyjnego i współczesnego modelu życia jest rosnąca potrzeba organizacji wypoczynku, a także zagospodarowania „przestrzeni czasu wolnego”. W związku z globalnym wzrostem liczby ludności miast rola terenów i obiektów rekreacyjnych w mieście będzie coraz większa. Należy jednak pamiętać, że rozwój funkcji rekreacyjnej pociąga za sobą liczne problemy, związane m.in. z przekształceniami krajobrazu oraz zagrożeniem zasobów przyrodniczych i kulturowych. Dla architektów krajobrazu oznacza to poszukiwanie nowych sposobów kształtowania przestrzeni rekreacyjnych miasta oraz skutecznych metod ochrony zagrożonych zasobów.

Literatura

- Agencia do Noticias da Prefeitura de Curitiba, Meio Ambiente, 16.01.2012, www.curitiba.pr.gov.br/noticias/indice-de-area-verde-passa-para-645-m2-por-habitante/25525 [15.03.2015].
- Chmielewski J.M. (2010), *Teoria urbanistyki w projektowaniu i planowaniu miast*, Warszawa: Wyd. Politechniki Warszawskiej.
- Czałczyńska-Podolska M. (2012), Czynniki efektywnego planowania i kształtowania terenów rekreacji w mieście, *Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajo-
brazowych – OL PAN*, VIII/1: 35-45.
- IBGE, 2008, 2010, Censos Demográficos 1853 a 2010, Contagem Populacional 1996, Estimativas demais anos. Até 1990, estimativas por Taxa Média Geométrica, após por Método das Componentes Demográficas, http://curitibaemdados.ippuc.org.br/Curitiba_em_dados_Pesquisa.htm [15.03.2015].
- IBGE, Censo Amostra 2000, http://curitibaemdados.ippuc.org.br/Curitiba_em_dados_Pesquisa.htm [20.03.2015].

- IBGE, Censo Demográfico 2010 (Resultados da Sinopse por setor Censitário), População Estimada 2010 a 2014, IPPUC – Projeção populacional 2015 a 2040, http://curitibaemdados.ippuc.org.br/Curitiba_em_dados_Pesquisa.htm [20.03.2015].
- Januchta-Szostak A. (2011), *Woda w miejskiej przestrzeni publicznej – modelowe formy zagospodarowania wód opadowych i powierzchniowych*, Poznań: Wyd. Politechniki Poznańskiej.
- Kijowska J. (2010), Krajobrazy rekreacyjne miasta na przykładzie Kurytyby, *Problemy Ekologii Krajobrazu*, t. XXVII: 171-178.
- Maksymiuk G. (2005), Rozwój terenów rekreacyjnych – wspomaganie czy ograniczanie w przyrodniczej rewitalizacji miast, *Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych – OL PAN*, t. 1: 149-156.
- Miguez L.A.L. (2001), *Mapeamento e monitoramento dos maciços vegetais do município de Curitiba – PR. Monografia do curso de Especialização em Administração, Monitoramento e Controle de Qualidade de Vida Urbana*, Curitiba: Faculdade de Administração e Economia do Paraná, Instituto de Engenharia do Paraná.
- Parques e Praças em Curitiba*, <http://parquesepracasemcuritiba.com.br> [12.03.2015].
- Rozporządzenie Ministra Administracji i Cyfryzacji z dnia 29 listopada 2013 r. zmieniającego rozporządzenie w sprawie ewidencji gruntów i budynków, Dz.U. poz. 1551.
- Rozporządzenie Ministra Rozwoju Regionalnego i Budownictwa z dnia 29 marca 2001 r. w sprawie ewidencji gruntów i budynków, Dz.U. nr 38, poz. 454.
- SEUC, Sistema de Equipamentos Urbanos de Curitiba, Federação Paranaense de Futebol, www.federacaopr.com.br [17.03.2015].
- SME, Fundação Cultural de Curitiba, IPPUC, Banco de Dados, SEUC, Sistema de Equipamentos Urbanos de Curitiba, 2009, www.cidades.terra.com.br [17.03.2015].
- SMMA, Áreas Verdes, IPPUC, Banco de Dado, Segundo a Lei Municipal de Curitiba 9804, 3.01.2000, www.curitiba.pr.gov.br/conteudo/secretario-smma/115 [20.03.2015].
- SMMA/Áreas Verdes, SMMA/Parques e Praças, IPPUC/Banco de Dados, www.curitiba.pr.gov.br/conteudo/secretario-smma/115 [20.03.2015].
- SMMA – Secretaria Municipal de Meio Ambiente, Áreas Verdes, 2010, www.curitiba.pr.gov.br/conteudo/secretario-smma/115 [15.03.2012].
- Sołowiej D. (1992), *Weryfikacja ocen integralnych atrakcyjności środowiska przyrodniczego człowieka w wybranych systemach rekreacyjnych*, Poznań: WN UAM.
- Sutkowska E. (2006), Współczesny kształt i znaczenie zieleni miejskiej jako zielonej przestrzeni publicznej w strukturze miasta – przestrzeń dla kreacji, *Teka Komisji Architektury, Urbanistyki i Studiów Krajobrazowych – OL PAN*, t. 2: 184-192.
- URBS, Urbanização de Curitiba, www.urbs.curitiba.pr.gov.br/transporte/linha-turismo [17.03.2015].
- Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, Dz.U. nr 80, poz. 717 z późn. zm.

Determinants and Specificity of the Urban Recreational Areas of Curitiba

Abstract. Recreational areas, especially with a large proportion of varied vegetation cover, play a key role in the agglomeration. They provide multiple opportunities for active recreation and leisure in an urban environment with characteristics similar to natural ones, but created by man. Curitiba is a city which is a good example of the design “according to nature,” which was initiated in the seventies by Mayor Jamie Larmier. Now the city can boast a very high percentage of green areas per inhabitant (up to 51,5 m² per capita). In 1996, the city was recognized by the World Forum for Habitat II as the most innovative city in the world, particularly in terms of communication, environmental, and social solutions. The aim of this article is to analyze the multicultural urban recreation area of Curitiba, in particular, urban parks, forest parks and other recreational facilities, as well as, the factors determining their development, presentation of their specificity and diversity in the context of new trends, and the needs of the development of recreation in the city.

Keywords: recreational areas, recreational areas typology, urban green areas, recreational facilities, Curitiba

ALEKSANDER SZWICHTENBERG*

Analiza paradoksu: Koszalin położony na Wybrzeżu Bałtyku poza strumieniem ruchu turystycznego w tym regionie

Streszczenie. Turystyka miejska w Koszalinie jest w zasadzie w początkowym stadium rozwoju. Niektóre z form tej turystyki w ogóle nie występują (np. wypoczynkowa, kongresowa, sportowa), a pozostałe albo są w formie inicjalnej (religijna), albo mają niedopracowane mechanizmy funkcjonowania (kulturalno-poznawcza, kulturalno-rozrywkowa). Żadna z tych form nie przyczynia się jednak do zatrzymania gości w tym mieście. Stąd bardzo niskie wskaźniki stopnia rozwoju funkcji turystycznej, a także bardzo krótki czas pobytu gości. Koszalin i jego strefa podmiejska charakteryzują się natomiast wysokimi walorami rekreacyjnymi, korzystnymi dla jego mieszkańców (rekreacja codzienna i weekendowa).

Słowa kluczowe: turystyka miejska, duże miasto, obszar recepcji turystycznej

1. Wprowadzenie

W niniejszym artykule przyjęto tezę, że nie każda jednostka osadnicza, zwłaszcza o charakterze dużego miasta, położona w obrębie ważnego obszaru recepcji turystycznej (ORT), osiąga z tego tytułu odpowiednie korzyści ekonomiczne. Tezę starano się udowodnić na przykładzie ponad stutysięcznego miasta Koszalina, leżącego w najważniejszym w Polsce ORT pod nazwą „Nadmorska Strefa Rekreacyjna” (Szwichtenberg 2006: 16). Jest to miasto nadbałtyckie, którego północną granicę stanowi przybrzeżne jezioro Jamno, oddzielone od morza bardzo wąską Mierzeją Jamieńską¹.

* Wyższa Szkoła Bankowa w Gdańsku, Wydział Finansów i Zarządzania, e-mail: alek47sz@gmail.com, tel. 604 122 905.

¹ Od zabudowy miasta do linii brzegowej są zaledwie 3 km.

Przyjęto też drugą tezę, że miasto to jest atrakcyjne jedynie dla jego mieszkańców, a nie dla turystów czy jednodniowych odwiedzających. Posiada bowiem tylko walory rekreacyjne. W tym względzie paradoksem jest to, że druga co do wielkości aglomeracja nadbałtycka w Polsce w niewielkim stopniu zaspokaja potrzeby jednodniowych odwiedzających spędzających czas w sezonie letnim w kilkunastu sąsiadujących miejscowościach nadmorskich, położonych w obrębie Zatok Koszalińskiej. Przede wszystkim jednak ten duży ponadregionalny ośrodek w niewielkim stopniu zaspokaja potrzeby kulturalne wczasowiczów, którzy spędzając czas na wybrzeżu Bałtyku, mogą w zasadzie korzystać jedynie z walorów typu $5 \times S^2$.

Ponadto przyjęto założenie, zawarte w tytule niniejszego artykułu, że Koszalin znajduje się poza głównym strumieniem ruchu turystycznego na polskim Wybrzeżu. Podstawą prezentowanych rozważań są badania prowadzone przez autora w latach 1976-2013 (Szwichtenberg 1996: 187-200; Szwichtenberg 2000: 128-130; Szwichtenberg 2002: 197), ze szczególnym uwzględnieniem Programu rozwoju turystyki dla miasta Koszalina na lata 2013-2016, opracowanego pod kierunkiem autora (Szwichtenberg i in. 2013).

W literaturze przedmiotu pojawiają się różne określenia na turystykę mającą związek z obszarami silnie zurbanizowanymi, np. „turystyka w mieście”, „turystyka miejska”. Andrzej Kowalczyk proponuje szerokie ujęcie tej turystyki pod nazwą „turystyka na obszarach miejskich”. Na pojęcie to składa się wiele typów turystyki, w tym turystyka: wypoczynkowa, biznesowo-handlowa, kulturalno-rozrywkowa, kulturalno-poznawcza, religijna, kongresowa, sportowa (Kowalczyk 2005: 157). Część z wymienionych form turystyki w ogóle nie występuje w badanym mieście (np. wypoczynkowa, kongresowa, sportowa), a pozostałe albo są w formie inicjalnej (religijna), albo mają niedopracowane mechanizmy funkcjonowania (kulturalno-poznawcza, kulturalno-rozrywkowa). Żadna z tych form nie przyczynia się jednak do zatrzymania gości w tym mieście dłużej niż na kilka godzin. Są one w miarę atrakcyjne jedynie dla jednodniowych odwiedzających.

Koszalin powszechnie uznawany jest za centrum kulturowe Wybrzeża Środkowego. W niniejszym artykule pokazano, że obecnie oferowane produkty turystyki kulturowo-poznawczej faktycznie są niedopracowane, tj. o bardzo małej atrakcyjności dla odwiedzających korzystających z bazy noclegowej (turystów) oraz niskiej atrakcyjności dla jednodniowych odwiedzających.

² Walory przyrodnicze w Nadmorskiej Strefie Rekreacyjnej, stanowiące rdzeń produktu wypoczynkowo-rekreacyjnego, umownie określane jako $5 \times S$, tj. woda (*sea*), plaża i wał wydmy (*sand*), bioklimat hartujący (*sun*), nadmorski bór sosnowy (*scenery*) oraz surowce lecznicze, szczególnie solanki (*salt-spring*) (Szwichtenberg 2006: 23).

Skupiono się przede wszystkim na ocenie atrakcyjności turystycznej Koszalina dla turystów i jednodniowych odwiedzających z pominięciem walorów rekreacyjnych miasta i strefy podmiejskiej dla jego mieszkańców, które są bardzo wysokiej jakości.

2. Ocena walorów turystycznych Koszalina i terenów z nim sąsiadujących

O stopniu atrakcyjności turystycznej danego obszaru lub miejscowości decydują przede wszystkim trzy czynniki: walory turystyczne, zagospodarowanie turystyczne i dostępność komunikacyjna. W związku z tym przedstawiono trzy obszary ukazujące możliwości rozwoju turystyki w Koszalinie:

- ocenę walorów turystycznych Koszalina i terenów z nim sąsiadujących,
- analizę inwestycji turystycznych oraz stopnia rozwoju funkcji turystycznej,
- prezentację Koszalina jako ważnego węzła komunikacyjnego dla rozwoju turystyki na Wybrzeżu Środkowym.

Przystępując do analizy walorów turystycznych jednostek osadniczych, trzeba przyjąć kilka założeń:

- w inny sposób należy rozpatrywać walory turystyczne dla mieszkańców miasta, a w inny – dla turystów przyjezdnych (nie mylić z jednodniowymi odwiedzającymi); w pierwszym przypadku mówimy przede wszystkim o walorach rekreacyjnych, w drugim – o walorach turystycznych *sensu stricte*;
- nie zawsze ważne dla mieszkańców dużego miasta walory rekreacyjne, o charakterze przyrodniczym, są istotne dla gości-turystów;
- chociaż analiza dotyczy walorów turystycznych, nie należy rozumieć przez to czynników, które przyciągają turystów. Trzeba bowiem pamiętać, że turystą jest odwiedzający, który korzysta z bazy noclegowej³. Tymczasem do Koszalina przyjeżdżają głównie jednodniowi odwiedzający (przede wszystkim z miejscowości nadmorskich Zatoki Koszalińskiej), natomiast turyści – sporadycznie.

Nie można zgodzić się z przyjmowanymi od kilkadziesiąt lat we wszystkich dokumentach planistyczno-strategicznych Koszalina założeniami, że: „Miasto Koszalin charakteryzuje się wysokim potencjałem turystycznym wynikającym przede wszystkim z korzystnego położenia miasta oraz różnorodności walorów przyrodniczych” (Diagnoza turystyczna miasta 2012: 4). Walory przyrodnicze są tutaj głównie wykorzystywane przez jego mieszkańców. Nie stanowią jednak magnesu przyciągającego turystów. Nie można także zakładać, jak przyjmuje się

³ Błędnie przyjmuje się w dokumentach planistyczno-strategicznych Koszalina potoczną interpretację pojęcia „turysta”, uważając, że jest nim każda osoba, która przybyła do Koszalina.

w tych dokumentach, że Koszalin – ważne centrum kulturowe na Wybrzeżu Bałtyku, będzie stymulatorem rozwoju turystyki przyjazdowej, co więcej – ruchu jednodniowych odwiedzających.

Przyjmując funkcjonalny podział walorów turystycznych na: wypoczynkowe, krajoznawcze i specjalistyczne, należy stwierdzić, że Koszalin dysponuje ograniczonymi w tym względzie zasobami bądź jest ich zupełnie pozbawiony, jak walorów specjalistycznych. Wyniki badań przedstawione w Programie rozwoju turystyki dla miasta Koszalina na lata 2013-2016 (Szwichtenberg i in. 2013, s. 4) wykazały, że ta jednostka osadnicza w zasadzie nie różni się od 15 innych podobnych⁴ polskich miast pod względem atrakcyjności turystycznej. Przyjmując założenia metodologiczne Instytutu Turystyki, wykazały one, że podstawowym produktem turystycznym charakterystycznym dla tych jednostek są wycieczki krajoznawcze. Należy jednak podkreślić, że oprócz Koszalina żadne z tych miast nie leży w obrębie ORT, charakteryzującego się tak wysoką atrakcyjnością, jak Nadmorska Strefa Rekreacyjna.

Walory wypoczynkowe. Faktycznie walory wypoczynkowe na obszarze samego miasta i bliskiej strefy podmiejskiej nie występują. Miasto nie może więc liczyć na turystów zakupujących tu produkt wczasowo-wypoczynkowy. Walory te występują zaś na Wybrzeżu Bałtyku i mają tam rangę krajową. Jednak oddalone są od miasta średnio o 20 km, tj. w miejscowościach położonych nad Zatoką Koszalińską. Potencjalni goście Koszalina będą mogli je zakupić pod warunkiem, że zostanie radykalnie zmieniona dostępność komunikacyjna do brzegu morskiego. To jednak nie nastąpi w najbliższym czasie. Tym samym nie można zakładać dalszego rozwoju bazy noclegowej w badanym mieście dla aktualnego i potencjalnego segmentu turystów korzystających z urlopów i wakacji.

Walory krajoznawcze. Jest to główny atut badanego miasta. Na analizowanym terenie brak krajoznawczych walorów o charakterze przyrodniczym dla turystyki przyjazdowej. W obrębie samego miasta występują jedynie walory antropogeniczne. Mają one głównie charakter regionalny, nie przyciągając turystów z innych regionów kraju czy Europy. Poza miastem mają przede wszystkim charakter przyrodniczy, lecz jedynie o randze lokalnej.

W Koszalinie występuje jednak kilka walorów o charakterze ponadregionalnym: wydarzenia kulturalne (Festiwal Kabaretu, Międzynarodowy Festiwal Organowy, Jarmark Jamieński, Festiwal Chórów Polonijnych), a także dwa obiekty o wysokiej wartości artystycznej i technicznej, tj. amfiteatr oraz katedra gotycka, w których mają miejsce te wydarzenia. Wymienione walory krajoznawcze o charakterze ponadregionalnym powinny w przyszłości stanowić rdzeń produktów turystycznych (w tym produktów rzeczowych i poszerzonych).

⁴ Do analizy przyjęto miasta, których liczba ludności oscyluje w granicach $\pm 15\%$ liczby ludności Koszalina, tj. mieści się w przedziale 92,82-125,58 tys. (badane miasta zostały przedstawione na wykresie 1).

Na szczególną uwagę zasługuje analiza walorów dóbr kultury. Koszalin jest liczącym się centrum kulturalnym w tej części polskiego Wybrzeża. Decydują o tym walory antropogeniczne w dwóch postaciach, tj. obiektów i urządzeń kulturowych oraz organizowanych imprez kulturalnych i sportowo-rekreacyjnych. Mogą one stanowić rdzeń wielu produktów turystycznych. Warunkiem jest jednak ich odpowiednie wyeksponowanie i dostosowanie do potrzeb gości.

W związku z tym analizę walorów dóbr kultury podzielono na dwie części:

- obiekty i urządzenia dóbr kultury,
- imprezy kulturalne i sportowo-rekreacyjne.

Koszalin dysponuje zaledwie dwoma obiektami o wysokiej wartości artystycznej i technicznej, o znaczeniu ponadregionalnym dla rozwoju turystyki, tj. amfiteatrem i katedrą gotycką. Stąd też głębszej analizie poddano organizowane w tym mieście imprezy kulturalne i sportowo-rekreacyjne.

W drugim przypadku podjęto próbę odpowiedzi na pytanie: czy słuszne jest lansowanie w istniejących dokumentach planistyczno-strategicznych miasta tezy, że Koszalin jest bardzo ważnym centrum kulturowym na mapie Polski, przyciągającym nie tylko jednodniowych odwiedzających, ale także w dużym stopniu turystów? Analiza obecnej sytuacji jednoznacznie wskazuje, że teza ta jest błędna.

Aby sprawdzić słuszność tej tezy, w pierwszej kolejności dokonano oceny organizowanych przez Centrum Kultury 105 imprez kulturalnych i sportowych w 2013 r., a w drugiej – przeanalizowano działalność w latach 2009-2013 ważnych graczy na rynku kulturowym Koszalina, do których zaliczono: filharmonię, teatr i bibliotekę. W niniejszym opracowaniu odniesiono się jednak tylko do działań, jakie ta instytucja podejmuje w sezonie letnim. Imprez pozasezonowych nie można bowiem traktować jako rdzenia istotnych produktów turystyki kulturalno-poznawczej i kulturalno-rozrywkowej.

Oceny rangi imprez kulturalnych i sportowych dokonano, przyjmując cztery ich kategorie: lokalne, regionalne, ponadregionalne i krajowe. Zakłada się, że tylko imprezy ponadregionalne i krajowe mogą decydować o tym, że miasto spełnia ważną rolę jako centrum kulturalne tej części polskiego Wybrzeża. Podjęto także ocenę ilościową imprez, przedstawiając ich statystykę w rozbiciu na poszczególne miesiące (tab. 1).

Przede wszystkim należy podkreślić bardzo dużą aktywność organizatorów tych dwóch typów imprez. W badanym roku odbyło się łącznie 110 imprez, z czego 29 kulturalnych. Z tej liczby aż 93,6% imprez miało charakter lokalny i regionalny. Z ogólnej zaś liczby projektów prawie 62% stanowiły imprezy lokalne, co należy ocenić pozytywnie, gdyż zadaniem władz miasta jest zaspokajanie potrzeb kulturalnych jego mieszkańców.

W artykule tym nie chodzi o ocenę merytoryczną imprez, ale o określenie stopnia „kulturowego wsparcia” atrakcyjności turystycznej Koszalina, czyli pokazanie liczby imprez organizowanych przede wszystkim w sezonie turystycznym.

Tabela 1. Najważniejsze wydarzenia kulturalne i sportowe w Koszalinie w 2013 r.

Miesiąc	Imprezy kulturalne				Imprezy sportowe			
	krajowe	ponad-regionalne	regionalne	lokalne	krajowe	ponad-regionalne	regionalne	lokalne
I	–	1	1	2	–	–	–	7
II	–	–	–	–	–	–	–	4
III	–	–	–	3	–	–	9	1
IV	–	–	–	1	1	–	–	9
V	–	–	1	6	2	–	3	9
VI	1	1	–	–	–	–	3	4
VII	1	–	1	1	1	–	–	3
VIII	–	1	–	–	1	–	1	2
IX	1	–	2	–	1	–	–	3
X	1	–	1	–	1	–	2	5
XI	1	–	1	–	–	–	–	2
XII	–	–	–	1	–	2	–	5
Razem	5	3	7	14	7	2	18	54

Źródło: opracowanie własne na podstawie: http://koszalin.pl/sites/default/files/pliki/kultura/kalendarz_wydarzen_sportowych_i_kulturalnych.pdf [7.08.2013].

Zaskakuje niewielka liczba organizowanych przez miasto imprez markowych, zarówno kulturalnych, jak i sportowych, o charakterze krajowym i ponadregionalnym (odpowiednio: 8 i 9). Najbardziej niepokojące jest jednak to, że w szczycie sezonu odbyły się zaledwie 4 imprezy tej rangi (odpowiednio: 2 i 2). Pozostałe imprezy ponadregionalne mają bowiem miejsce poza sezonem turystycznym.

W głównym obiekcie widowiskowym miasta – amfiteatrze – w lipcu i sierpniu 2013 r. zorganizowano aż 11 imprez, ale charakter ponadregionalny miała tylko jedna z nich, tj. Festiwal Kabaretów, zaś pozostałe – regionalny lub lokalny (nawet Międzynarodowy Festiwal Organowy).

Reasumując, obecnie Koszalin pod względem organizowanych imprez kulturalnych i sportowych jest na poziomie regionalnym. Uczestniczą w nich bowiem przede wszystkim mieszkańcy miasta, strefy podmiejskiej i jednodniowi odwiedzający, goście strefy brzegowej. Odnosi się to nawet do markowej imprezy pod nazwą Festiwal Kabaretów. Aby Koszalin był faktycznie centrum kulturalnym i sportowym dla wybrzeża Zatoki Koszalińskiej, musi wypromować co najmniej kilka takich imprez.

Powyższe obiekty potwierdza także analiza funkcjonowania Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej, Muzeum Koszalińskiego i Filharmonii Koszalińskiej. Wojewódzka Biblioteka Publiczna jest jednym z głównych animatorów życia kulturalnego w mieście i regionie. Ranga tej instytucji wskazuje, że powinna ona

obsługiwać zarówno gospodarzy, jak i turystów przebywających na tym terenie w sezonie letnim. Czy tak jest? Podjęto próbę analizy dwóch istotnych wskaźników ilościowych działalności tej instytucji, tj. promocji książek i spotkań autorskich oraz organizacji wystaw w Koszalinie w latach 2009-2012 (tab. 2).

Tabela 2. Promocje książek, spotkania autorskie i wystawy organizowane przez Wojewódzką Bibliotekę Publiczną w Koszalinie w latach 2009-2012

Miesiąc	Promocje książek i spotkania autorskie				Wystawy			
	2009	2010	2011	2012*	2009	2010	2011	2012*
I	1	–	–	.	1	2	1	.
II	1	1	–	.	1	1	1	.
III	1	4	2	.	2	2	3	.
IV	2	4	2	.	–	1	1	.
V	–	3	3	.	1	1	–	.
VI	2	–	2	.	1	–	1	.
VII	–	2	–	.	–	–	1	.
VIII	–	–	–	.	–	–	–	.
IX	–	2	1	.	1	1	2	.
X	3	5	3	.	1	2	1	.
XI	1	3	2	.	1	–	1	.
XII	1	–	–	.	1	1	1	.
Razem	12	24	15	27	10	11	13	15

* brak w sprawozdaniu WBP z tego roku podziału imprez na poszczególne miesiące.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Sprawozdania Koszalińskiej Biblioteki Publicznej za lata 2009-2012, Urząd Miasta w Koszalinie.

Badania wykazują, że instytucja ta realizuje bardzo bogaty program, zapraszając wybitne postaci świata literackiego, a także organizując coraz więcej wystaw. Dynamika wzrostu liczby organizowanych promocji książek i spotkań autorskich w latach 2009-2012 wynosiła 225%, a wystaw – 150%. Instytucja ta kieruje jednak swój program tylko do mieszkańców Koszalina. W sezonie (lipcu i sierpniu) w latach 2009-2011 odbyły się bowiem tylko trzy tego typu imprezy⁵. Stanowi to zaledwie 3,5% wszystkich promocji książek i spotkań autorskich oraz wystaw zorganizowanych w analizowanych latach. Można z tego wyciągnąć wniosek, że Wojewódzka Biblioteka Publiczna nie buduje wizerunku Koszalina jako ważnego centrum kultury w sezonie turystycznym ani dla turystów na Pobrzeżu Koszalińskim, ani dla jednodniowych odwiedzających.

⁵ Nie uwzględniono 2012 r., gdyż w sprawozdaniu z tego roku WBP nie dokonała podziału imprez na poszczególne miesiące.

Ważną placówką działającą na rzecz budowy kulturowego wizerunku Koszalina powinno być Muzeum Koszalińskie, głównie poprzez prowadzenie działalności wystawienniczej, oświatowej i popularyzatorskiej. Analiza sprawozdań z działalności tej placówki⁶ z lat 2008-2011 wykazuje, że jest ona bogata i ciekawa merytorycznie. Jednak wszystkie imprezy są organizowane jedynie dla mieszkańców Koszalina. Nie stanowią zaś atrakcji turystycznej dla turystów. Nie są też ważnym czynnikiem promocyjnym miasta jako centrum kultury w sezonie letnim.

Filharmonia Koszalińska, podobnie jak teatr, w zasadzie funkcjonuje poza sezonem letnim. Jednak pierwsza z wymienionych instytucji kulturalnych w szczycie sezonu prowadzi ciekawy cykl imprez w ramach Międzynarodowego Festiwalu Organowego⁷. Imprezy te po pierwsze odbywają się w szczycie sezonu (w sierpniu), po drugie – mają miejsce nie tylko w Koszalinie, ale także w kilku miejscowościach liczących się na mapie turystycznej Polski: Darłowie, Dźwierzynie i Sabinowie oraz innych jednostkach osadniczych, jak: Białogard i Szczecinek. Jest to właściwy sposób wykorzystania tego waloru kulturowego na rzecz zwiększania atrakcyjności turystycznej samego Koszalina i terenów z nim sąsiadujących.

Filharmonia Koszalińska wykonuje naprawdę duże zadania. Analizując jednak dane zawarte w Planie Rozwoju Lokalnego, można obliczyć, że w 2010 r. w stosunku do 2006 r. liczba koncertów spadła o 11,6 p.p., a liczba słuchaczy – aż o 39,6 p.p., przy czym podano skrajne wielkości dla tego okresu. Warto jednak przyrzeć się tej imprezie z uwagi na jej rolę w promowaniu samego Koszalina, a więc działalności w czasie sezonu letniego (tab. 3). Trzeba zauważyć, że jest ona znikoma, dlatego też przypisano jej rangę regionalną.

Wspomniany Festiwal Organowy zyskał miano międzynarodowego, choć międzynarodowy ma jedynie skład wykonawców. Prawie wcale nie przyciąga zaś turystów do Koszalina, a jego uczestnikami są głównie jednodniowi odwiedzający i mieszkańcy poszczególnych miejscowości, w których odbywają się koncerty. Co innego, gdyby Festiwal miał swój rdzeń w Koszalinie. Aby rozwijał się ruch turystów (czyli osób korzystających z noclegu), musiałby on trwać w tej miejscowości co najmniej kilka dni. Ważnym jego uzupełnieniem byłyby także koncerty wykonywane, jak do tej pory, w miejscowościach turystycznych Środkowego Pomorza.

Z uwagi na temat artykułu większe znaczenie ma jednak sezon letni (tab. 3). W tym względzie statystyka jest nieubłagana, jak chociażby w odniesieniu do

⁶ Sprawozdania z działalności muzeum w Koszalinie z lat: 2008, 2009, 2010, 2011, Muzeum Koszalińskie (materiał w wersji elektronicznej).

⁷ Jak podaje się w Planie Rozwoju Lokalnego na lata 2011-2013: „FK jest organizatorem Międzynarodowego Festiwalu Organowego, największej (ok. 35 koncertów) tego typu imprezy w Polsce. Festiwal ten należy również do jednych z trzech najstarszych w Polsce – do tej pory odbyły się jego 44 edycje. Koncerty festiwalu prezentowane są od czerwca do sierpnia w Katedrze Koszalińskiej”. Plan Rozwoju Lokalnego Miasta Koszalina na lata 2011-2013, załącznik do uchwały nr IX/91/2011 Rady Miejskiej w Koszalinie z dnia 28.04.2011 r., s. 38.

Tabela 3. Koncerty symfoniczne i kameralne wykonane przez Filharmonię Koszalińską, zlecane przez kontrahentów w sezonach letnich 2008-2009

2008			2009		
lipiec	sierpień	razem	lipiec	sierpień	razem
I. Koszalin					
2	4	6	4	4	8
II. Miejscowości nadmorskie*					
7	5	13	8	14	22
III. Miejscowości poza Wybrzeżem**					
1	6	7	4	7	11
Razem					
11	15	26	16	25	41

* Darłowo, Dźwirzyno, Grzybowo, Kołobrzeg, Sarbinowo;

** Białogard, Czaplinek, Karlino, Recz, Siemczyno, Wejherowo.

Źródło: opracowanie własne na podstawie sprawozdań merytorycznych z działalności Filharmonii Koszalińskiej, Urząd Miasta w Koszalinie.

liczby koncertów symfonicznych i kameralnych w lipcu i sierpniu. W 2008 r. było ich zaledwie 5,7% ogólnej liczby koncertów mających miejsce w całym roku, a w 2009 r. – 7%. Jest to nawet o wiele mniej niż powinno średnio przypadać na każdy miesiąc w poszczególnych latach (2008 r. – 8,8%; 2009 r. – 9,4%).

Reasumując, koncerty symfoniczne i kameralne organizowane przez Filharmonię Koszalińską, ze szczególnym uwzględnieniem koncertów odbywających się w ramach Międzynarodowego Festiwalu Organowego, są autentycznym produktem kulturalnym Koszalina, ale o charakterze regionalnym.

Celem artykułu nie jest ocena merytoryczna realizowanych przez instytucje i placówki kultury oraz środowiska twórcze zadań z zakresu kultury. W pełni można potwierdzić, że podejmowane inicjatywy i realizowane przedsięwzięcia niejednokrotnie mają wymiar ogólnopolski lub międzynarodowy. Chodzi jednak o to, aby pokazać, że nie zawsze ten wymiar jest adekwatny do przyjętej nazwy (np. Międzynarodowy Festiwal Organowy) oraz że brak w sezonie letnim imprez markowych, które mają największe znaczenie promocyjne.

3. Inwestycje turystyczne miasta i stopień rozwoju jego funkcji turystycznej

Prezentowana analiza nie ma charakteru analitycznego, lecz charakter weryfikujący zapisy w dokumentach planistyczno-strategicznych Koszalina bądź stereotypy dotyczące rozwoju infrastruktury noclegowej w badanym mieście.

Baza noclegowa uważana jest za najważniejszy element infrastruktury turystycznej. To właśnie liczba miejsc noclegowych jest główną składową wzorów stosowanych do określania stopnia rozwoju funkcji regionu czy jednostki osadniczej. Problem ten zostanie przedstawiony w dalszej części artykułu, w której porównano poziom rozwoju funkcji turystycznej Koszalina z innymi, podobnymi, 15 miastami w Polsce.

Wyjaśnienia wymagają jednak dążenia, z większym lub mniejszym natężeniem, kolejnych władz Koszalina do zwiększenia liczby miejsc noclegowych w hotelach, w przekonaniu, że zachęci to turystów do przyjazdów do tego miasta. Tymczasem we wszystkich opracowaniach dotyczących rozwoju Koszalina udowodniam brak potrzeby zwiększania bazy hotelowej (nie mylić z hotelarską).

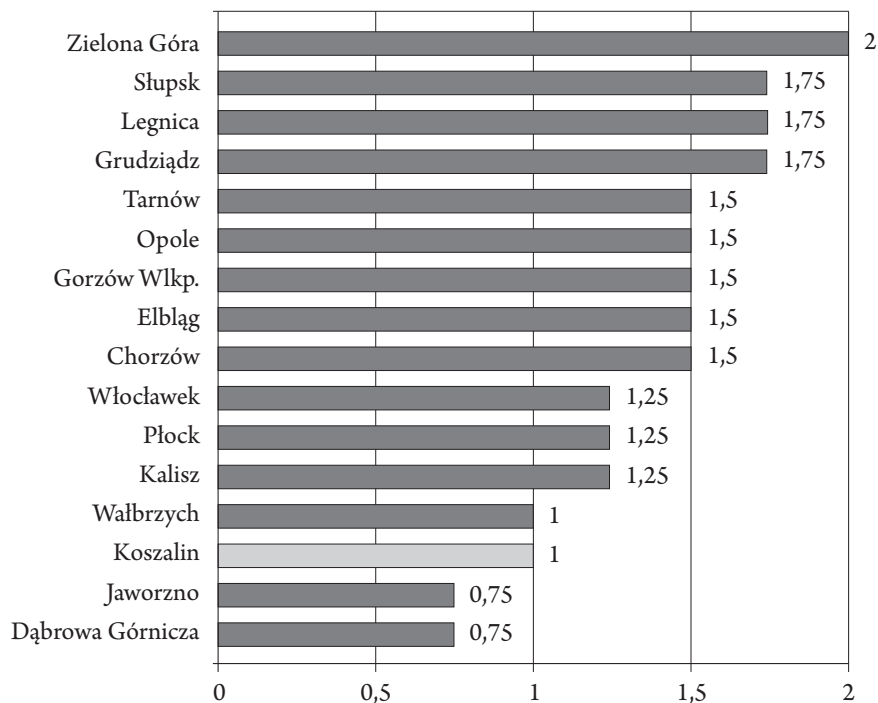
Koszalin od ponad 20 lat ma taką samą liczbę miejsc noclegowych w obiektach hotelarskich. Zadziwiające jest, że od upadku gospodarki nakazowo-rozdzielczej i nastania wolnego rynku żaden inwestor nie podjął się budowy hotelu wyższej klasy. Za wyjątkiem jednego obiektu powstało kilka mało liczących się, często przekształconych z budynków wcześniej pełniących inne funkcje. Na przykład w długim okresie 1995-2012 było od 10 do 12 obiektów noclegowych, z prawie tą samą liczbą miejsc noclegowych (w tym 18-leciu wzrost zaledwie o 150 miejsc!).

Warto również podkreślić, że w różnych opracowaniach z początku transformacji liczone na wzrost liczby turystów zagranicznych korzystających z bazy noclegowej Koszalina. Jest jednak wręcz przeciwnie. W Planie Rozwoju Lokalnego, opracowanym przez Urząd Miasta w Koszalinie w 2011 r., zapisano m.in.: „Niepokojącym zjawiskiem wydaje się sukcesywny spadek liczby udzielonych miejsc noclegowych turystom zagranicznym. Wiązać się to może z rozwojem bazy noclegowej na atrakcyjnych turystycznie terenach sąsiadujących z miastem” (Plan Rozwoju Lokalnego 2011: 36). Faktycznie w 2011 r. liczba korzystających z tej bazy noclegowej zmalała względem 2006 r. o 10,5 p.p.

Zarówno niewielka liczba miejsc noclegowych jak na miasto nadmorskie (odpowiadająca pojemności dwóch hoteli średniej wielkości), a także fakt, że zarówno pobyty Polaków, jak i gości zagranicznych są wyjątkowo krótkie (niewiele ponad jedną noc), dobitnie świadczą, że w mieście tym nie ma potrzeby zwiększania bazy hotelowej. Potwierdza to tym samym tezę, że Koszalin nie posiada walorów przyciągających turystów na dłuższe pobyty. Zupełnie innym problemem jest standard istniejącej bazy noclegowej. Pozostaje on jednak całkowicie w gestii branży hotelarskiej.

Podjęto także próbę określenia stopnia rozwoju funkcji turystycznej badanego miasta. W tym celu wykorzystano cztery wskaźniki (Baretje'a-Deferta – W_{BD} , gęstość bazy noclegowej – W_{GBN} , Schneidera – W_S , Deferta – W_D), a także porównano wartości tych wskaźników uzyskanych przez Koszalin ze wskaźnikami uzyskanymi dla 15 jednostek osadniczych podobnych pod względem liczby

Wykres. 1. Pozycja Koszalina na tle innych podobnych miast polskich pod względem stopnia rozwoju ich funkcji turystycznej

0, 1, 2 – stopnie rozwoju funkcji turystycznej według Jadwigi Warszyńskiej.

Źródło: opracowanie własne.

ludności. W analizie porównawczej zastosowano też metodę określania stopnia rozwoju funkcji turystycznej, zaproponowaną przez Jadwigę Warszyńską, która wprowadziła pięć poziomów (0,0-4,0) dla analizowanych wskaźników (za: Szromek 2012: 79). Stopnie te mają charakter stymulanty, tj. wyższy stopień wskaźnika oznacza wyższy poziom rozwoju funkcji turystycznej na określonym obszarze.

Badania te wykazały, że Koszalin charakteryzuje się niskimi wartościami wskaźników rozwoju funkcji turystycznej, a także niską pozycją tego miasta na tle 15 innych podobnych miast (rys. 1). Potwierdzeniem tego wniosku może być kolejny wskaźnik, tj. średni czas pobytu turysty. W zestawieniu z innymi badanymi miastami Koszalin uzyskał najniższą wartość: 1,43 dnia, przy wartości średniej: 1,86. W takich miastach, jak Jaworzno, Dąbrowa Górnicza czy Włocławek, turyści przebywają średnio ponad 2 dni, a w „bliźniaczym” Słupsku – 1,8 dnia. Ma to bezpośrednie przełożenie na korzyści finansowe uzyskiwane z działalności turystycznej.

4. Koszalin – ważnym węzłem komunikacyjnym dla rozwoju turystyki na Wybrzeżu Środkowym

Koszalin zawsze był ważnym węzłem komunikacyjnym w tej części Wybrzeża Bałtyku. Jednocześnie przez ponad pół wieku stanowił swego rodzaju korek w systemie komunikacyjnym, ograniczający płynność strumieni ruchu turystycznego między Wybrzeżem Środkowym a Polską południową i środkową, jak również między wschodnią i zachodnią polską strefą nadmorską.

Do lat 90. XX w. Koszalin był niekwestionowanym ośrodkiem regionalnym, obsługującym liczący kilkadziesiąt kilometrów turystyczny pas nadmorski. Do wszystkich leżących tam jednostek osadniczych drogi z obszarów generujących turystykę w Polsce prowadziły tylko przez Koszalin. Wzmoczony ruch samochodowy w samym mieście i na drogach dojazdowych, szczególnie z wybrzeża, także był spowodowany koncentracją w tej jednostce osadniczej wszelkich usług produkcyjno-handlowych i innych. Znajdowały się w niej bowiem hurtownie: materiałów budowlanych, owoców i warzyw, środków higieniczno-sanitarnych i inne, a także mleczarnia, piekarnie, większe sklepy spożywcze i przemysłowe oraz ważniejsze urzędy.

Pojawiały się wówczas różne koncepcje wyprowadzenia ruchu samochodowego tranzytowego i innego poza miasto. Wiele inwestycji drogowych w obrębie miasta doczekało się realizacji w latach 2007-2013. Aktywne działania władz miasta w tym okresie, w połączeniu z nowymi możliwościami zdobywania środków inwestycyjnych, doprowadziły do istotnych zmian w organizacji ruchu komunikacyjnego. Budowa zewnętrznego pierścienia układu komunikacyjnego Koszalina jest z pewnością największą inwestycją samorządu zrealizowaną w ciągu ostatniej dekady.

Problem związany z dostępnością komunikacyjną Koszalina z regionów recepcji turystycznej w kraju (Polska środkowa i południowa) i za granicą (Berlin, Europa Zachodnia) tkwi jednak w jakości dwóch dróg krajowych S-6 i S-11; obecnie przede wszystkim poza miastem. W sezonie turystycznym następuje wzrost natężenia ruchu w mieście o 50 p.p., jak podają autorzy Planu Rozwoju Lokalnego z 2011 r.

Ważną inwestycją poprawiającą dostępność komunikacyjną Koszalina i miejscowości nadmorskich położonych nad Zatoką Koszalińską będzie 20-kilometrowa obwodnica Koszalina i Sianowa. W pierwszej połowie 2015 r. został zakończony przetarg na jej wykonawcę. Obwodnice na ogół nie sprzyjają wzrostowi ruchu turystycznego w ominiętych jednostkach osadniczych. W związku z tym władze Koszalina powinny podjąć działania planistyczne związane z adaptacją niektórych fragmentów południowych brzegów jeziora Jamno, położonych w bli-

skim sąsiedztwie tej arterii drogowej, na cele rekreacyjne. Pozwoliłoby to na zatrzymanie się, choćby krótkotrwale, uczestników tranzytowego strumienia ruchu turystycznego z zachodu Europy na wschód.

5. Podsumowanie

Badania jednoznacznie potwierdzają postawioną we wstępie tezę, że duże miasto, jakim jest Koszalin, położone w najważniejszym polskim obszarze recepcji turystycznej, nie osiąga istotnych korzyści z rozwoju gospodarki turystycznej. Wynika to przede wszystkim z braku walorów wypoczynkowych i specjalistycznych, a także z nieumiejętnego tworzenia produktów turystycznych na bazie walorów dóbr kultury. Tezę tę dokumentują następujące wnioski:

1. W Koszalinie nie ma walorów wypoczynkowych i specjalistycznych dla turystów; są jedynie nieliczne walory krajoznawcze o charakterze kulturowym. Z produktów opartych na walorach krajoznawczych korzystają głównie jednodniowi odwiedzający, spędzający czas na wybrzeżu Zatoki Koszalińskiej, nie zaś turyści.

2. Koszalin jako miasto i jego bliższa strefa podmiejska ma bardzo wysokiej jakości walory przyrodnicze dla rekreacji codziennej i weekendowej mieszkańców miasta. W dalszej strefie podmiejskiej Koszalina znajdują się wybitne walory dla rekreacji weekendowej w postaci wybrzeża Bałtyku i terenów jeziorno-leśnych położonych w okolicy Manowa i Rosnowa.

3. Żadne z wymienionych walorów antropogenicznych (szczególnie dóbr kultury) samego Koszalina i obszarów podmiejskich nie mają charakteru krajowego. Można wyróżnić zaledwie jeden o charakterze ponadregionalnym, którym jest Festiwal Kabaretu. Inne ważne wydarzenia kulturalne (Międzynarodowy Festiwal Organowy, Jarmark Jamieński, Festiwal Chórów Polonijnych) mają charakter regionalny. Na uwagę zasługują także dwa obiekty o wysokiej wartości artystycznej i technicznej: katedra gotycka i amfiteatr, w którym odbywają się wszystkie wymienione imprezy. Zarówno te, jak i inne – o charakterze regionalnym bądź lokalnym – są obiektami zainteresowania jedynie jednodniowych odwiedzających (głównie zatrzymujących się na wybrzeżu Zatoki Koszalińskiej). Nie są natomiast w stanie przyciągnąć odwiedzających określanych jako turyści, czyli osób korzystających z noclegów w obiektach hotelarskich miasta.

4. Żadne z walorów turystycznych, przyrodniczych czy kulturowych Koszalina i jego bliższej strefy podmiejskiej nie przyczyniają się do zwiększenia bazy noclegowej w tym mieście. Aby Koszalin stał się centrum kulturalnym i sportowym wybrzeża Zatoki Koszalińskiej, należy wypromować co najmniej kilka marekowych imprez, które znajdują się w terminarzu sezonu letniego (lipcu i sierpniu).

5. Istnieje konieczność zweryfikowania poglądów władz Koszalina, które od kilkudziesięciu lat zakładają, że powiększenie bazy hotelowej przyczyni się do wzrostu zainteresowania walorami tej jednostki osadniczej u turystów. Dowodami obalającymi ten pogląd są: brak zainteresowania branży turystycznej lokalizacją nowych hoteli przez ostatnie prawie 20 lat oraz systematycznie malejąca liczba turystów zagranicznych korzystających z usług w istniejących obiektach.

6. Analiza rozwoju funkcji turystycznej Koszalina wskazuje na dość niski jego poziom, zarówno pod względem wielkości określających go wskaźników, jak i porównania tego miasta z innymi, o podobnej populacji, aglomeracjami w Polsce. Potwierdzeniem tego wniosku jest także średni czas pobytu turysty. W zestawieniu z innymi badanymi miastami Koszalin uzyskał najniższą wartość: 1,43 dnia, przy wartości średniej dla wszystkich badanych miast: 1,86 dnia.

7. Konsekwentnie realizowane przez władze Koszalina założenia Zintegrowanego Planu Rozwoju Transportu Publicznego Miasta Koszalina na lata 2006-2013 (Zintegrowany Plan 2007), a szczególnie budowa promienisto-obwodnicowego systemu ulic, są bardzo korzystne dla odciążenia miasta od ruchu tranzytowego. Nie będzie to jednak miało wpływu na pobyt gości korzystających z noclegu (turystów). Ten układ, zmniejszający ruch w centrum miasta, spowoduje natomiast zwiększenie przyjazdów jednodniowych odwiedzających, zakwaterowanych w miejscowościach nadmorskich. Dotychczasowe utrudnienia komunikacyjne w centrum miasta zniechęcały bowiem do odwiedzin znaczną część wczasowiczów nadbałtyckich.

8. Zakłada się, że budowana od 2015 r. obwodnica Koszalin – Sianów w sąsiedztwie jeziora Jamno w niewielkim stopniu wpłynie na zatrzymywanie się w Koszalinie części turystów tranzytowych, poruszających się szlakiem z Europy zachodniej do wschodniej drogą S-6.

9. Poprzez już zrealizowany w Koszalinie promienisto-obwodnicowy system ulic, a także dzięki obwodnicy Koszalin – Sianów miasto przestanie być swego rodzaju korkiem w systemie komunikacyjnym, ograniczającym płynność strumieni ruchu turystycznego między Wybrzeżem Środkowym a Polską południową i środkową, a także między wschodnią i zachodnią polską strefą nadmorską.

Reasumując, można stwierdzić, że ani nieumiejętnie tworzona przez Koszalin oferta turystyczna produktów turystycznych, zwłaszcza opartych na walorach dóbr kultury, ani zapewnienie płynności ruchu komunikacyjnego w tym mieście (w układzie południkowym i równoleżnikowym) nie sprzyja rozwojowi jego funkcji turystycznej. Koszalin ma natomiast wysokiej jakości walory przyrodnicze i antropogeniczne odpowiednie dla rozwoju rekreacji codziennej i weekendowej.

Literatura

- Diagnoza turystyczna miasta Koszalina* (2012), Koszalin: Urząd Miasta w Koszalinie.
- Kowalczyk A. (2005), Nowe formy turystyki miejskiej, *Prace i Studia Geograficzne*, t. 35: 155-197.
- Plan Rozwoju Lokalnego Miasta Koszalina na lata 2011-2013 (2011), Koszalin: Urząd Miasta w Koszalinie.
- Szromek A. (2012), *Wskaźniki funkcji turystycznej. Koncepcja wskaźnika funkcji turystycznej i uzdrowiskowej*, Gliwice: Wyd. Politechniki Śląskiej.
- Szwichtenberg A. (1996), Planistyczne przesłanki rozwoju ekoturystyki w nadmorskiej strefie rekreacyjnej, w: *Ekologiczne uwarunkowania rozwoju turystyki w Makroregionie Bałtyk – Pomorze. Szanse i zagrożenia*, red. A. Szwichtenberg, Koszalin: PTE Koszalin.
- Szwichtenberg A. (2000), Turystyka – potencjalnie ważną działalnością usługową Koszalina, w: *Problemy społeczno-gospodarcze byłych miast wojewódzkich po reformie podziału administracyjnego kraju*, red. A. Suszyński, Koszalin: PTE Koszalin.
- Szwichtenberg A. (2002), Transformacje funkcjonalne i przestrzenne Koszalina w gospodarce rynkowej, w: *Przemiany bazy ekonomicznej i struktury przestrzennej miast*, red. J. Słodczyk, Opole: Wyd. Uniwersytetu Opolskiego.
- Szwichtenberg A. (2006), *Gospodarka turystyczna polskiego wybrzeża*, Koszalin: Wyd. Politechniki Koszalińskiej.
- Szwichtenberg A., Borzyszkowski J., Marczak M. (2013), *Program rozwoju turystyki dla miasta Koszalina na lata 2013-2016*, Koszalin: Urząd Miasta w Koszalinie.
- Zintegrowany Plan Rozwoju Transportu Publicznego Miasta Koszalina na lata 2006-2013 (2007), Warszawa: DHV Polska.

The paradox analysis: Koszalin as a city that is located on the coast of the Baltic Sea but is outside the stream of tourist traffic in the region

Abstract. Urban tourism in Koszalin is basically in the early stages of development. Some forms of tourism, like business, leisure, or sports tourism, are not present in Koszalin at all, while other forms are either in its infancy (religious tourism) or they are based on underdeveloped mechanisms of functioning (cultural-cognitive, cultural-entertainment tourism). However, none of them contributes to making visitors stay in this city. That is why the indicators of the level of tourism development are very low and the duration of visitors stay is very short. On the other hand, Koszalin along with its suburban zone has a lot of very good recreational qualities which are very advantageous for its inhabitants (daily and weekend recreation).

Keywords: urban tourism, big city, tourist reception area

JAROSŁAW STYPEREK*

Propozycja oferty turystycznej linearnego systemu rekreacyjnego klinów zieleni Poznania

Streszczenie. Poznań cechuje się specyficznym układem pasm zieleni ciągnących się wzdłuż głównych osi hydrograficznych miasta. W wyniku urbanistycznego kształtowania dolin rzecznych utworzono strukturalne kliny zieleni Poznania, przystosowane do odpoczynku i regeneracji sił. Ponieważ jednym z głównych celów tworzenia klinów zieleni jest udostępnianie ich jako atrakcyjnej przyrodniczo i krajobrazowo przestrzeni rekreacyjnej, ujęto je jako linearny system rekreacyjny. Głównym celem artykułu jest przedstawienie propozycji oferty turystycznej klinów zieleni Poznania składającej się z czterech zasadniczych części: statystycznej, kartograficznej, opisowej i wizualizacyjnej. Każda część tej propozycji została opracowana na trzech poziomach informacyjnych: podstawowym, szczegółowym i specjalnym. Przygotowanie oferty poprzedzono badaniami pilotażowymi w formie wywiadów oraz ankietowania.

Słowa kluczowe: kliny zieleni, rekreacja, system rekreacyjny, oferta turystyczna, szlaki turystyczne

1. Wprowadzenie

System zieleni miejskiej stanowi ważny element funkcjonowania aglomeracji Poznania. Zieleń na obszarach aglomeracji jest istotna dla jakości życia mieszkańców, co przejawia się w stanie środowiska geograficznego, walorach estetycznych i krajobrazowych, a przede wszystkim możliwości uprawiania różnych form rekreacji. Obszary zieleni miejskiej w dużym stopniu decydują o atrakcyjności turystycznej miast, dlatego celem niniejszego artykułu jest próba stworzenia oferty turystycznej klinów zieleni Poznania. Założono, że oferta może być kierowana zarówno do mieszkańców Poznania, jak i turystów odwiedzających Poznań.

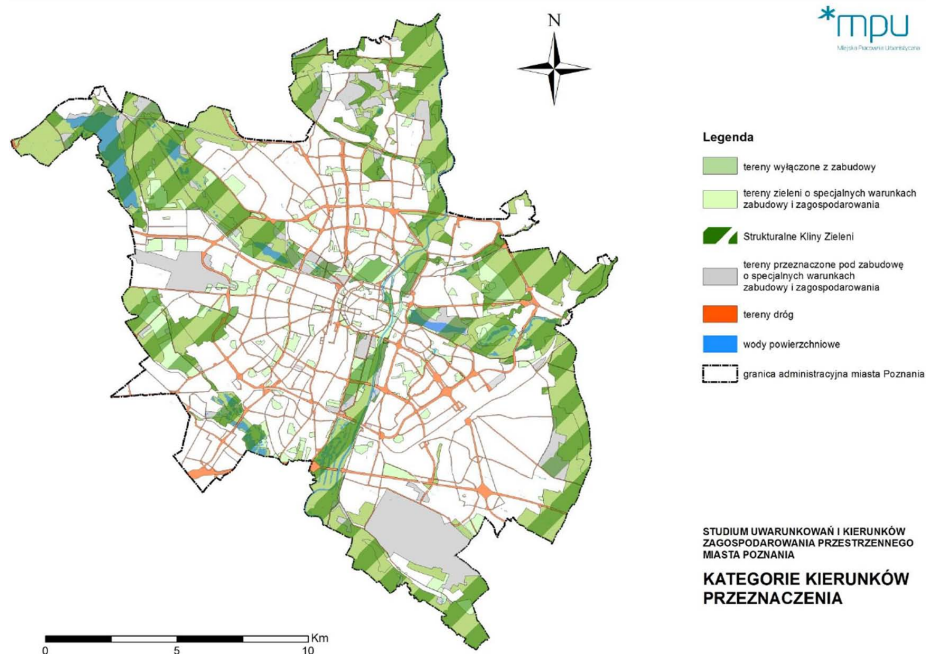
* Wyższa Szkoła Bankowa w Poznaniu, Wydział Finansów i Bankowości, Zakład Dydaktyczny Turystyki i Rekreacji, e-mail: jstyperek@wp.pl, tel. 502 495 992.

Celem artykułu jest ponadto wykazanie, że kliny zieleni Poznania można rozpatrywać w kategoriach linearnych systemów rekreacyjnych, co pozwala na realizację kolejnego celu – ujęcia klinów zieleni jako produktu turystycznego. W pracy zastosowano następujące metody badawcze: analizę literatury, ankietowanie oraz wywiady. Zakres tematyczny artykułu obejmuje zagadnienia rekreacji czynnej (różnych form penetracji rekreacyjnej) na obszarach zieleni miejskiej w odniesieniu do koncepcji systemów rekreacyjnych, natomiast zakres przestrzenny dotyczy doliny Bogdanki ujętej jako korytarz zieleni łączący strefę podmiejską z centrum Poznania.

Obecny system zieleni aglomeracji Poznania jest wynikiem koncepcji planistycznych Władysława Czarneckiego i Adama Wodziczki, powstałych w latach 1930-1934. Autorzy projektu zaproponowali budowę tzw. klinowo-pierścieniowego systemu zieleni miejskiej. Kliny zieleni wykorzystują naturalne ukształtowanie dolin rzecznych Warty, Bogdanki i Cybiny, tworząc układy pasm północ – południe (dolina Warty) oraz wschód – zachód (dolina Cybiny i Bogdanki). W ten sposób zapewniają połączenie centrum aglomeracji z obszarami peryferyjnymi. Kliny wraz z pierścieniem fortów poznańskich tworzą system klinowo-pierścieniowy zieleni Poznania.

Obecnie do systemu klinów zieleni aglomeracji Poznania zalicza się pięć klinów: północny (naramowicki), południowy (dębiński), zachodni (gołęciński), wschodni (cybiński) oraz klin doliny Strumienia Janikowskiego (mapa 1). Punktem, a w zasadzie strefą węzłową, w której łączą się pierwsze cztery z wymienionych klinów, są strefy zieleni w okolicach wyspy Ostrów Tumski, na wysokości której Bogdanka i Cybina wpadają do Warty. Wszystkie kliny mają charakter parkowo-leśny, urozmaicony wodami powierzchniowymi w postaci jezior i cieków wodnych.

Problematykę rekreacyjnego wykorzystania klinów zieleni Poznania porusza wielu autorów. Do prac ujmujących kliny zieleni jako spójny system rekreacyjny można zaliczyć opracowanie Tadeusza Bartkowskiego (1981), w którym wewnątrzmijski i podmiejski system rekreacyjny Poznania rozpatrywany jest w ramach geosystemu miasta i aglomeracji. Na znaczenie stref zieleni Poznania w systemie rekreacyjnym miasta zwraca też uwagę Daniela Sołowiej (1992), dokonując weryfikacji ocen integralnych w systemach rekreacyjnych miast. Kompleksowe ujęcie klinów zieleni jako linearnych elementów rekreacyjnych w aspekcie użytkowania szlaków turystycznych przedstawił Jarosław Styperek (2001), analizując je jako element organizacji przestrzeni rekreacyjnej Poznania. Na rekreacyjny charakter klinów zieleni Poznania zwrócili także uwagę Piotr Urbański, Barbara Szpakowska i Elżbieta Raszeja (2008), przedstawiając funkcje walorów rekreacyjnych zieleni Poznania. Część opracowań dotyczy tematyki rekreacyjnej w poszczególnych klinach zieleni (Bednarek, Barysiak, Pyszny 2010; Szczepańska, Szpakowska 2009; Styperek 2012).

Mapa 1. Strukturalne kliny zieleni Poznania

Źródło: www.mpu.pl [10.07.2015].

Do obszernych i aktualnych opracowań dotyczących klinów zieleni Poznania należy zaliczyć Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania miasta Poznania, opracowane przez Miejską Pracownię Urbanistyczną, które zostało przedstawione na posiedzeniu Komisji Polityki Przestrzennej Rady Miasta Poznania 11 czerwca 2014 r. Według tego dokumentu głównymi celami tworzenia systemu klinów zieleni, będących główną strukturą ekologiczną aglomeracji Poznania, jest ochrona środowiska przyrodniczego, właściwe napowietrzanie oraz udostępnienie atrakcyjnej przyrodniczo i krajobrazowo przestrzeni rekreacyjnej dla mieszkańców. Korytarze rekreacyjne, jakimi są kliny zieleni, można więc ująć jako linearne systemy rekreacyjne umożliwiające różnorodną penetrację w celu odpoczynku i regeneracji sił.

2. Kliny zieleni Poznania jako linearny system rekreacyjny

Potraktowanie klinów zieleni Poznania jako linearnych systemów rekreacyjnych wiąże się z teoretyczną koncepcją linearnych systemów penetracji rekreacyjnej

autorstwa Jarosława Styperka (2002), zgodnie z którą linearny system penetracji rekreacyjnej w ujęciu geoekologicznym jest linearnym fragmentem przestrzeni turystycznej, użytkowanej rekreacyjnie i odpowiednio przystosowanej do uprawiania różnorodnych form penetracji rekreacyjnej. Elementy tworzące system to: rekreant przemieszczający się w przestrzeni turystycznej, oś systemu, czyli trasa penetracji i jej infrastruktura, środowisko przyrodnicze i antropogeniczne położone w strefie percepcji wzrokowej, natomiast kompleks wzajemnych powiązań stanowią interakcje, jakie zachodzą pomiędzy elementami systemu w wyniku penetracji rekreacyjnej. Linearne systemy penetracji rekreacyjnej w aglomeracjach nie są systemami o charakterze autonomicznym, lecz zazwyczaj stanowią część terytorialnych systemów rekreacyjnych, będących częścią systemu ekonomicznego. Do linearnych systemów penetracji rekreacyjnej zalicza się wszelkiego rodzaju szlaki turystyczne (piesze, rowerowe, wodne, konne, narciarskie itp.), ścieżki dydaktyczne, ścieżki zdrowia, szlaki specjalistyczne: archeologiczne, historyczne, pielgrzymkowe, trasy spacerowe i inne penetrowane rekreacyjne linearne fragmenty przestrzeni turystycznej odpowiednio do tego przystosowane. Ponieważ poznańskie kliny zieleni tworzą specyficzne strefy penetracji rekreacyjnej, w których występują szlaki piesze, rowerowe, ścieżki biegowe czy trasy spacerowe, można je rozpatrywać w kategoriach linearnych systemów rekreacyjnych. Ujęcie oraz określenie klinów zieleni jako linearnych systemów rekreacyjnych pozwala na ich postrzeganie i identyfikację jako spójnych przestrzeni rekreacyjnych aglomeracji Poznania. Istotne jest, aby kliny zieleni kojarzyły się nie tylko z zielenią miejską, ale ze strefami zagospodarowanymi pod względem rekreacyjnym i użytkowymi w celach rekreacyjnych i sportowych. Podstawowymi elementami linearnego systemu rekreacyjnego klinów zieleni Poznania są ich osie penetracyjne, które w przypadku pasma północ – południe tworzy Nadwarciański Szlak Rowerowy oraz szlaki piesze w odcinku północnym i południowym. Linearne układy wychodzące z centrum Poznania prowadzą do strefy podmiejskiej, a dalej do terytorialnych systemów rekreacyjnych: Wielkopolskiego Parku Narodowego na południu i Parku Krajobrazowego Puszcza Zielonka na północy. Linearnymi osiami pasma wschód – zachód są Transwielkopolski Szlak Rowerowy (odcinek północny) oraz pozostałe szlaki piesze i rowerowe prowadzące z centrum na obszary peryferyjne.

3. Ujęcie linearnego systemu rekreacyjnego klinów zieleni Poznania jako produktu turystycznego

Tworzenie wizerunku linearnych systemów rekreacyjnych klinów zieleni Poznania wiąże się z koniecznością opracowania nowej oferty stanowiącej spójną

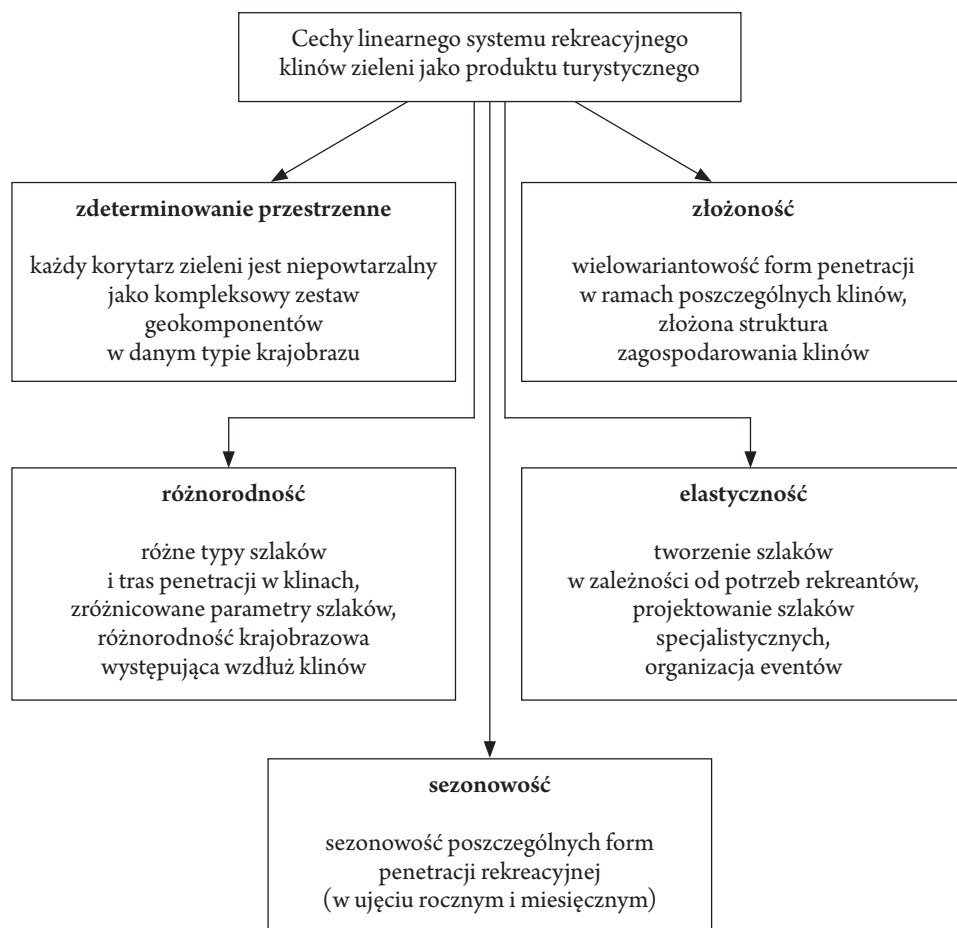
całość. Przygotowanie oferty może poprzedzić ujęcie klinów jako produktu turystycznego rozpatrywanego zgodnie z poglądem Stanisława Medlika (1995) jako kompozycja tego, co turyści (rekreanci) robią, oraz walorów, urządzeń i usług, z których w tym celu korzystają. W świetle dalszych rozważań można też odnieść się do uproszczonej klasyfikacji produktów turystycznych Jacka Kaczmarka, Andrzeja Stasiaka i Bogdana Włodarczyka (2010), opierającej się na charakterystycznych elementach określających istotę produktu, zgodnie z którą produkt turystyczny może być rzeczą, usługą, wydarzeniem, imprezą, obiektem oraz – co ma znaczenie w przypadku koncepcji systemów rekreacyjnych klinów zieleni – szlakiem i obszarem strefy zieleni.

Linearny system rekreacyjny klinów zieleni Poznania ujęty jako produkt turystyczny jest wewnętrznie złożonym zbiorem elementów wyróżnionych ze względu na konkretną lokalizację w przestrzeni aglomeracji związanej z występowaniem walorów turystycznych i zagospodarowania turystycznego. Nadrzędną ideą produktu jest ujęcie stref zieleni jako linearnego systemu rekreacyjnego tworzącego spójny, odrębny i oryginalny układ przestrzenny wykorzystywany w celach rekreacyjno-sportowych. Ideą produktu jest również próba tworzenia wizerunku Poznania jako miasta przyjaznego pod względem aktywności rekreacyjnej. Do istotnych cech produktu turystycznego zalicza się m.in.: zdeterminowanie przestrzenne, złożoność, różnorodność, elastyczność i sezonowość. Występowanie tych cech w linearnym systemie rekreacyjnym klinów zieleni Poznania pozwala na ujmowanie go w kategorii produktu turystycznego (rys. 1). Zdaniem autora linearny system rekreacyjny klinów zieleni Poznania cechuje się:

- zdeterminowaniem przestrzennym, gdyż każdy korytarz zieleni tworzy niepowtarzalny system rekreacyjny, jest kompleksowym zestawem geokomponentów występujących w danym typie krajobrazu, dostarczającym różnorodnych bodźców;

- złożonością, czyli wielowariantowością form penetracji rekreacyjnej w ramach poszczególnych klinów, czego przykładem są szlaki polifunkcyjne (*multi-use trails*), tj. szlaki użytkowane przez więcej niż jedną grupę użytkowników, na których zachodzi więcej niż jedna forma aktywności rekreacyjnej (Moore 1994). Systemy *multi-use trails* w różnych konfiguracjach występują zwłaszcza w paśmie klinów o orientacji wschód – zachód, tj. na obszarze Małty oraz wzdłuż Jeziora Rusalka. Złożoność odnosi się także do struktury zagospodarowania turystycznego w ramach systemu klinów zieleni;

- różnorodnością, wynikającą z możliwości uprawiania różnych form penetracji w zależności od rodzajów szlaków turystycznych występujących w klinach zieleni oraz zróżnicowanymi parametrami szlaków turystycznych dotyczącymi przebiegu, ukształtowania powierzchni i użytkowania terenu. O różnorodności decyduje także zróżnicowanie krajobrazowe występujące wzdłuż szlaku w strefie percepcji wizualnej;

Rysunek 1. Cechy linearnego systemu rekreacyjnego klinów zieleni Poznania jako produktu turystycznego

Źródło: opracowanie własne.

– elastycznością, czyli tworzeniem i wykorzystaniem szlaków, tras i obiektów rekreacyjno-sportowych stosownie do wybranych potrzeb rekreantów. Kolejnym elementem elastyczności jest możliwość organizowania różnorodnych imprez sportowo-rekreacyjnych oraz eventów;

– sezonowością, ponieważ poszczególne formy penetracji rekreacyjnej wykazują sezonowość w wymiarze rocznym (sezon letni i zimowy), czego przykładem może być użytkowanie szlaków turystycznych, akwenów i kąpielisk, których wykorzystanie jest ściśle związane z warunkami klimatycznymi w określonych porach roku. Zróżnicowanie wykorzystania linearnych systemów rekreacyjnych

klinów zieleni w różnych przedziałach czasowych odnosi się też do układu tygodniowego (zwiększone natężenie ruchu turystycznego w weekendy) oraz dziennym (największe natężenie penetracji w godzinach popołudniowych).

Ujęcie linearnego systemu rekreacyjnego klinów zieleni Poznania jako produktu turystycznego związane jest z opracowaniem koncepcji oferty turystycznej, a w dalszej kolejności promocji klinów jako produktu markowego kojarzonego z Poznaniem. Poprawa jakości systemu informacyjnego o korytarzach zieleni wiąże się z jakością produktu turystycznego, która zdaniem Aleksandra Panasiuka (2004) warunkuje kształtowanie marki turystycznej regionu (w tym przypadku regionu metropolitalnego Poznania). Na znaczenie jakości produktu turystycznego zwraca również uwagę Daniel Szostak (2008), przedstawiając możliwości oceny jakości obszarowych produktów turystycznych, do których można zaliczyć obszar korytarza zieleni Bogdanki.

4. Propozycja oferty turystycznej linearnego systemu rekreacyjnego klinów zieleni Poznania

Przygotowanie propozycji oferty turystycznej poprzedzono krótkimi badaniami w postaci wywiadów i ankietowania. Celem badań było uzyskanie informacji na temat świadomości mieszkańców Poznania dotyczącej występowania klinów zieleni w aglomeracji Poznania oraz potrzeby ich tworzenia poprzez ofertę turystyczną w kontekście wizerunku Poznania jako miasta z rekreacyjnymi korytarzami zieleni. W badaniach poruszono również zagadnienia promocji klinów zieleni przez instytucje odpowiedzialne za ofertę informacyjną Poznania.

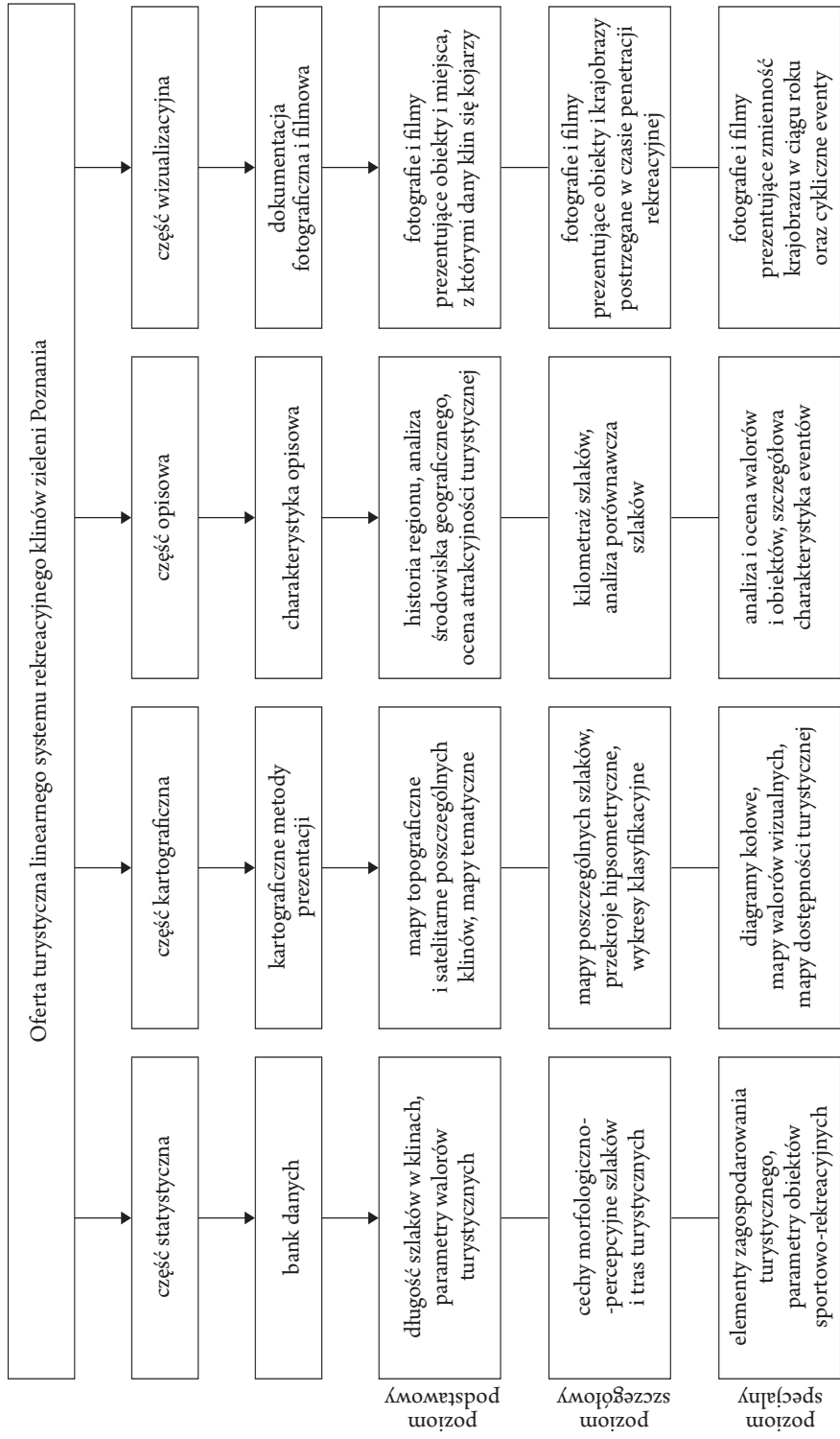
Pilotażowe badania ankietowe przeprowadzono we wschodnim klinie zieleni w warunkach sprzyjających penetracji rekreacyjnej, tj. w dni wolne od pracy, przy słonecznej pogodzie. W badaniach wzięło udział 286 osób, z czego 59% stanowiły kobiety. Największą grupę respondentów (74%) tworzyły osoby w przedziale wiekowym 21-40 lat. W wyniku badań stwierdzono, że mieszkańcy Poznania nie znają koncepcji klinów zieleni, ponieważ 86% badanych nie potrafi wyjaśnić pojęcia „kliny zieleni Poznania” ani nie zna ich lokalizacji. Jedynie 14% respondentów wymieniło lokalizację poszczególnych pasm zieleni, żaden nie potrafił zaś opisać lokalizacji całego systemu klinów. W dalszej części badań przedstawiono respondentom koncepcję klinów zieleni Poznania, a następnie poruszono temat ich oferty turystycznej. Zdecydowana większość badanych (92%) oceniła kliny zieleni Poznania jako obszary atrakcyjne, natomiast wszyscy badani dostrzegli potrzebę przygotowania profesjonalnej oferty turystycznej promującej Poznań jako miasto atrakcyjne pod względem rekreacji na obszarach zieleni. Większość

badanych (88%) wyraziła opinię, że promowanie klinów zieleni może wpłynąć na zmianę wizerunku Poznania i postrzeganie go jako miasta atrakcyjnego turystycznie. Zdaniem respondentów podstawowymi formami prezentowania oferty turystycznej klinów zieleni Poznania powinien być Internet (92%), obiekty, z których korzystają osoby odwiedzające Poznań, tj. hotele, restauracje i punkty informacji turystycznej (71%) oraz lokalne media (TV, radio), które wskazało 42% respondentów (respondenci mogli wybierać kilka opcji).

Przeprowadzono również badania w formie wywiadów w instytucjach związanych pośrednio i bezpośrednio z promocją Poznania oraz odpowiedzialnych za ofertę informacyjną (Centrum Informacji Miejskiej, Punkt Informacji Turystycznej, Poznański Ośrodek Sportu i Rekreacji, Poznańska Lokalna Organizacja Turystyczna, Urząd Marszałkowski). W wyniku badań stwierdzono, że żadna z wymienionych instytucji nie posiada oferty turystycznej dotyczącej całości systemu klinów zieleni Poznania. Badania terenowe wykazały także, iż w żadnym klinie zieleni nie ma tablic informacyjnych prezentujących treści dotyczące systemu klinów zieleni i możliwości rekreacji na ich obszarze.

W celu stworzenia kompleksowej oferty turystycznej linearnego systemu rekreacyjnego klinów zieleni Poznania należy traktować go jako specyficzny produkt turystyczny, który może się kojarzyć z Poznaniem nie tylko jako miastem biznesowo-targowym, ale miastem rekreacji czynnej w przestrzeni zielonych korytarzy. Jednym z promowanych w tym nurcie produktów turystycznych Poznania było stworzenie Traktu Królewsko-Cesarskiego, kształtującego wizerunek Poznania jako miasta atrakcyjnego pod względem historyczno-architektonicznym. Warto również zauważyć, że kliny zieleni są częścią intensywnie promowanego produktu markowego Wielkopolski, jakim jest szlak wodny Wielka Pętla Wielkopolski. W świetle powyższych rozważań sensowne wydaje się stworzenie propozycji modelu oferty turystycznej linearnego systemu rekreacyjnego klinów zieleni. Założono, że model powinien zawierać cztery zasadnicze ujęcia: statystyczne, kartograficzne, opisowe oraz wizualizacyjne (rys. 2). W modelu uwzględniono trzy poziomy informacyjne: podstawowy, szczegółowy i specjalny.

Część statystyczna jest podstawowym elementem ofert, a tworzyć ją powinien jak najobszerniejszy bank danych obejmujących informacje o szlakach i trasach turystycznych, walorach turystycznych i elementach zagospodarowania turystycznego istotnych dla rozwoju rekreacji w klinach zieleni. Parametry te powinny określać powierzchnie poszczególnych typów użytkowania terenu (w przypadku lasów podział na typy siedliskowe, ze względu na ich zróżnicowaną przydatność rekreacyjną) oraz powierzchnie obszarów o określonym typie krajobrazu. Dane na poziomie szczegółowym mogą dotyczyć cech, które określają morfologię szlaków i tras turystycznych oraz wpływają na percepcję krajobrazu w czasie penetracji rekreacyjnej według typologii cech morfologiczno-percepcyjnych linearnych systemów rekreacyjnych autorstwa Jarosława Styperka (2002).

Rysunek 2. Model oferty turystycznej linearnego systemu rekreacyjnego klinów zieleni Poznania

Źródło: opracowanie własne.

Na poziomie specjalnym dane powinny dotyczyć liczby i położenia obiektów sportowo-rekreacyjnych oraz elementów zagospodarowania turystycznego, takich jak: miejsca parkingowe, tablice informacyjne, punkty widokowe, miejsca odpoczynku, obiekty gastronomiczne, baza noclegowa. Na tym poziomie należy również uwzględnić położenie i parametry punktowych walorów turystycznych, np. pomników przyrody, gładów narzutowych, obiektów kulturowych, historycznych i architektonicznych. Zgromadzone w banku danych informacje można wykorzystać do tworzenia kolejnych części oferty turystycznej, tj. części kartograficznej i opisowej.

Drugą częścią oferty jest część kartograficzna, która jest najszybciej przyswajana przez użytkownika, ze względu na percepcję wzrokową kartograficznych metod prezentacji. Podstawowa rola kartograficznych metod prezentacji w ofertach turystycznych związana jest z jej przydatnością bezpośrednio w terenie oraz pogładowością informacji przekazywanych turyście.

Poziom podstawowy tej części oferty powinny tworzyć mapy topograficzne i satelitarne całego systemu klinów oraz poszczególnych klinów. Uzupełnieniem tego poziomu mogą być mapy tematyczne. Na poziomie szczegółowym można zaproponować takie kartograficzne metody prezentacji, jak: mapy przebiegu poszczególnych szlaków i tras turystycznych, tworzone na podstawie map topograficznych, przekroje hipsometryczne wzbogacone informacjami o rodzaju nawierzchni, typach użytkowania terenu, położeniu elementów zagospodarowania turystycznego klinów zieleni. Dodatkowymi elementami tego poziomu są wykresy klasyfikacyjne różnorodnych cech środowiska geograficznego, przez które przebiegają poszczególne kliny, np. wykresy klasyfikacyjne cech morfologiczno-percepcyjnych.

Do kartograficznych metod prezentacji, które występują na poziomie specjalnym należy zaliczyć diagramy kołowe, dotyczące rozmaitych zjawisk przyrodniczo-geograficznych występujących w wybranych punktach, np. typów roślinności, zmian klimatycznych w poszczególnych porach roku (okresy występowania i braku pokrywy śnieżnej, nasłonecznienie), procesów geomorfologicznych. Na poziomie tym można wykorzystać mapy walorów wizualnych poszczególnych punktów widokowych, które tworzy się w programie IDRISI for Windows, dzięki opcji *viewshed*, w której przeprowadza się operację wyznaczania zasięgów widoczności na przygotowanym podkładzie w wersji zdigitalizowanej (Styperek 2002). Kartograficzna część oferty turystycznej linearnego systemu rekreacyjnego klinów zieleni Poznania pozwala odbiorcy nie tylko na zapoznanie się z możliwościami uprawiania rekreacji i turystyki w przestrzeni korytarzy zieleni, ale również prezentuje i wyjaśnia zjawiska występujące w ich środowisku geograficznym.

Trzecią częścią proponowanej oferty jest część opisowa, która wydaje się najbardziej powszechną częścią ofert turystycznych, dlatego nie wymaga szcze-

gółowego omawiania. Wieloaspektowa charakterystyka opisowa na poziomie podstawowym zawiera treści występujące w przewodnikach turystycznych, które dotyczą historii regionu, analizy elementów i cech środowiska geograficznego oraz ogólnych informacji o atrakcyjności turystycznej regionu.

Zasadniczą część poziomu szczegółowego stanowi dokładny kilometraż szlaków turystycznych, który występuje również w przewodnikach turystycznych. Poziom ten można uzupełnić wieloaspektową analizą porównawczą szlaków, dotyczącą takich zagadnień, jak: skala trudności szlaków, występowanie walorów przyrodniczych i antropogenicznych, poziom zagospodarowania, natężenie ruchu turystycznego.

Charakterystyka opisowa na poziomie specjalnym obejmuje szczegółowy opis wybranych punktów na szlaku (stanowiska ścieżek dydaktycznych, punkty widokowe), dotyczący tych cech środowiska, ze względu na które owe stanowiska i punkty zostały utworzone. Poziom ten może też zawierać opisową ocenę atrakcyjności turystycznej poszczególnych odcinków szlaku. Ważną częścią poziomu specjalnego powinna być szczegółowa charakterystyka opisowa wydarzeń kulturalnych i sportowo-rekreacyjnych, które cyklicznie odbywają się na terenie klinów zieleni i mogą kojarzyć się z wizerunkiem promowanego produktu turystycznego.

Czwarta część oferty określona została jako wizualizacyjna, ponieważ tworzy ją dokumentacja fotograficzna i filmowa. W dobie rozwoju Internetu, telefonii komórkowej i portali społecznościowych fotografie i filmy stają się ważnym nośnikiem przekazu informacji. Część wizualizacyjna jest więc formą, która umożliwia szybki i łatwy dostęp do oferty stosunkowo szerokiego grona odbiorców.

Na poziomie podstawowym wizualizacji należy zamieszczać fotografie i filmy prezentujące obiekty, z którymi dany klin zieleni może się kojarzyć. Wybór materiałów zawartych w tej części musi być poprzedzony szczegółową analizą atrakcyjności wizualnej klinów oraz ograniczać się do najważniejszych obiektów, gdyż poziom ten może mieć decydujący wpływ na zainteresowanie ofertą.

Poziom szczegółowy powinien zawierać dokumentację fotograficzną i filmy prezentujące obiekty i zjawiska, które można obserwować w trakcie penetracji danego fragmentu poszczególnych klinów. Dokumentację wizualizacyjną można tu dzielić na różne kategorie, np. obiekty, krajobrazy, trasy turystyczne. Materiał filmowy powinien zawierać ujęcia stacjonarne prezentujące walory turystyczne klinów oraz ujęcia mobilne, wykonane w trakcie aktywności fizycznej, np. jazdy rowerem.

Dokumentacja fotograficzna i filmowa na poziomie specjalnym powinna obejmować zjawiska, które charakteryzują się zmiennością czasową i mogą być obserwowane w wybranych dniach lub okresach. Wizualizacja tego poziomu może prezentować zmieniający się krajobraz w poszczególnych porach roku, osłonięciu flory i fauny oraz wydarzenia kulturalne i sportowo-rekreacyjne.

Przedstawione cztery części oferty dają kompleksowe możliwości promowania klinów zieleni i mogą być prezentowane na różnych nośnikach informacji i wykorzystywane w różnych formach przekazu, takich jak: strony internetowe miasta Poznania, profile społecznościowe, lokalne media, tablice informacyjne, materiały drukowane (mapy, foldery, informatory turystyczne itp.).

Warto także zauważyć, że stosowane w artykule określenie „linearny system rekreacyjny klinów zieleni Poznania” wynika z opisanej koncepcji systemów rekreacyjnych oraz nazwy własnej wynikającej z projektu klinów, używanej przez urbanistów. W przypadku wdrożenia oferty do szeroko rozumianej promocji w sensie produktu markowego należy zaproponować krótką nazwę, np. „Zielone korytarze Poznania” lub „Zielone korytarze rekreacyjne Poznania”.

5. Podsumowanie

Wynikające z niniejszego opracowania wnioski można sformułować następująco:

- kliny zieleni Poznania stanowią spójny obszar rekreacyjny,
- zagospodarowanie klinów w postaci szlaków i tras turystycznych łączy centrum Poznania z obszarami strefy podmiejskiej,
- kliny zieleni Poznania można ujmować w kategoriach linearnego systemu rekreacyjnego,
- kliny zieleni Poznania posiadają cechy produktu turystycznego,
- brakuje spójnej oferty turystycznej klinów zieleni Poznania jako całości w instytucjach odpowiedzialnych za promocję miasta,
- brakuje tablic na obszarze klinów z informacjami o rekreacyjnym charakterze systemu klinów zieleni,
- mieszkańcy Poznania dostrzegają potrzebę stworzenia oferty klinów zieleni Poznania,
- kompleksowa oferta turystyczna systemu rekreacyjnego powinna obejmować cztery części: statystyczną, kartograficzną, opisową i wizualizacyjną,
- oferta turystyczna klinów zieleni i jej promocja może wpłynąć na zmianę wizerunku Poznania.

Literatura

- Bartkowski T. (1981), *Transurbacje miast Wielkopolski i niektóre zagadnienia przestrzenno-planistyczne ich rozwoju oraz zastosowanie do nich niektórych metod fizjografii urbanistycznej*, Poznań: WN UAM.
- Bednarek R., Borysiak J., Pyszny K. (2010), Ograniczenie presji rekreacyjnej w cybińskim klinie zieleni m. Poznania na podstawie analizy krajobrazu roślinnego, *Problemy Ekologii Krajobrazu*, t. XXVII: *Krajobrazy rekreacyjne – kształtowanie, wykorzystanie, transformacja*: 29-34.

- Kaczmarek J., Stasiak A., Włodarczyk B. (2010), *Produkt turystyczny – pomysł, organizacja, zarządzanie*, Warszawa: PWE.
- Medlik S. (1995), *Leksykon podróży, turystyki, hotelarstwa*, Warszawa: WN PWN.
- Panasiuk A. (2004), Jakość produktu turystycznego jako warunek kształtowania marki turystycznej regionu, w: *Kształtowanie jakości produktu turystycznego regionu z zachowaniem rozwoju zrównoważonego*, Warszawa: Gremium Ekspertów Turystyki, Instytut Turystyki.
- Moore R.L. (1994), *Conflicts on multiple – use trails: Synthesis of the literature and state of of the practice*, Raleigh: North Carolina State University.
- Sołowiej D. (1992), *Weryfikacja ocen integralnych atrakcyjności środowiska przyrodniczego w wybranych systemach rekreacyjnych*, Poznań: WN UAM.
- Styperek J. (2001), Linearne systemy penetracji rekreacyjnej jako element organizacji miejskiej przestrzeni rekreacyjnej na przykładzie Poznania, *Zeszyty Naukowe WPSTiH w Bydgoszczy*, nr 1: *Turystyka jako czynnik rozwoju regionów, miast i obszarów wiejskich*, red. W. Marciniak: 195-206.
- Styperek J. (2002), *Linearne systemy penetracji rekreacyjnej*, Poznań: Bogucki Wydawnictwo Naukowe.
- Styperek J. (2012), Charakterystyka penetracji rowerowej fragmentu Transwielkopolskiej Trasy Rowerowej, *Studia Periegetica*, nr 8: 101-111.
- Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania miasta Poznania, Poznań: Miejska Pracownia Urbanistyczna, www.mpu.pl [10.07.2015].
- Szczepańska M., Szpakowska B. (2009), Rekreacyjne znaczenie Zbiornika Maltańskiego i problemy związane z jego użytkowaniem, *Nauka – Przyroda – Technologie*, t. 3, nr 1: 1-10.
- Szostak D. (2008), Możliwości oceny jakości obszarowego produktu turystycznego, w: *Gospodarka turystyczna*, red. A. Panasiuk, Warszawa: WN PWN.
- Urbański P., Szpakowska B., Raszeja E. (2008), Walory rekreacyjne zieleni Poznania, *Nauka – Przyroda – Technologie*, t. 2, nr 4: 1-9.

A proposal for a tourist attraction using the green corridors linear recreation system in Poznań

Abstract. Poznań has a very specific system of greenbelts lying along the main hydrographic axes of the city. Structural green corridors, allowing rest and regeneration, were created as a result of the urban forming of river valleys. Since one of the main aims of creating green corridors is to make them accessible and attractive in terms of nature and landscape recreational space, they are shown as a linear recreation system. The main purpose of the article is to present a proposal for the tourist attraction using the green corridors in Poznań, which consists of four essential parts: statistical, cartographic, descriptive, and visualization. Each part of the model has been presented on three informational levels: basic, detailed, and “special.” The preparation of the model was preceded by pilot research using interviews and surveys.

Keywords: green corridors, recreation, recreation system, tourist offer, trails

MATEUSZ ROGOWSKI*

Geopark Morasko jako potencjalny produkt turystyczny

Streszczenie. Na przestrzeni ostatnich lat coraz intensywniej rozwijają się inicjatywy związane z tworzeniem geoparków. Są to obszary istotne z punktu widzenia nauk o Ziemi, których celem jest zachowanie i promocja dziedzictwa przyrody nieożywionej wraz z powiązaniem z nim krajobrazem kulturowym. Najmłodszą tego typu inicjatywą w naszym kraju jest propozycja utworzenia Geoparku Morasko, opierająca się na naukowo potwierdzonych skutkach impaktu meteorytowego w rejonie Góry Morasko, a także przeobrażeniach krajobrazu Wielkopolski obejmujących efekty istnienia lądolodu skandynawskiego i działalność człowieka na tym obszarze. Potencjał tego obszaru, stanowiący podstawę rozwoju wartościowego produktu turystycznego, powinien uwzględniać zagadnienia zrównoważonego rozwoju społeczno-ekonomicznego lokalnego społeczeństwa, przy jednoczesnym poszanowaniu dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego. Z tego względu celem artykułu jest przedstawienie potencjału tworzonego Geoparku Morasko jako produktu turystycznego, którego unikatowy charakter pozwoli na stworzenie markowego produktu, a docelowo zdecydować o przyjęciu do Światowej Sieci Geoparków UNESCO.

Słowa kluczowe: Geopark Morasko, produkt geoturystyczny, aglomeracja poznańska

1. Wprowadzenie

Północna część aglomeracji poznańskiej pomimo coraz intensywniejszej zabudowy posiada mało dotąd wykorzystywane walory turystyczne związane ze zjawiskiem upadku meteorytu oraz efektami zlodowacenia skandynawskiego. Obecnie Poznań jest postrzegany przede wszystkim jako destynacja kulturowa (Kandulski 2011) i biznesowa z rozwiniętą ofertą rekreacyjną i rozrywkową. Tym samym

* Uniwersytet im. Adama Mickiewicza, Katedra Turystyki i Rekreacji, e-mail: mateusz.rogowski@amu.edu.pl, tel. 502 081 654.

walory przyrodnicze aglomeracji, na które składają się wzgórza morenowe z kraterami meteorytowymi, jeziora polodowcowe, rzeka Warta oraz tereny zielone pełniły rolę uzupełniającą.

Obecnie, w dobie tworzenia kompleksowej oferty turystycznej konkurujących ze sobą miast naszego kraju, unikatowe elementy potencjału mogą decydować o sukcesie na arenie międzynarodowej. Polskie miasta postrzegane są przede wszystkim przez pryzmat walorów kulturowych, oferty biznesowej czy rozrywkowej, natomiast żadne nie może poszczycić się niepowtarzalnym na skalę międzynarodową zjawiskiem związanym z upadkiem meteorytu. Wyjątkiem jest Poznań, który zawiera tak niespotykaną składową swojej atrakcyjności, która przy odpowiednim przygotowaniu może stać się markowym produktem turystycznym.

Nawiązując do idei powołania Geoparku Morasko, wyrażonej po raz pierwszy w 2013 r., należy wskazać że międzynarodowy charakter tego wyróżnika ma bardzo duże możliwości wizerunkowe. Z tego względu za cel artykułu przyjęto analizę walorów decydujących o potencjale turystycznym północnej części aglomeracji poznańskiej w kontekście powstania Geoparku Morasko i przedstawienia go w postaci 6-elementowego schematu geoprojektu autorstwa D. Dryglas i K. Miśkiewicza (2014). Bazując na wysokich walorach krajobrazu przyrodniczego i kulturowego, planowanej infrastrukturze oraz naukowo-dydaktycznych możliwościach Wydziału Nauk Geograficznych i Geologicznych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, można zaproponować ofertę stanowiącą uzupełnienie i urozmaicenie istniejącej oferty turystycznej Poznania na rynku krajowym i międzynarodowym.

2. Geopark jako specyficzny produkt turystyczny

Geopark jest obszarem o zdefiniowanych granicach, w obrębie którego wykonuje się zadania związane z ochroną przyrody, w szczególności jej abiotycznych elementów, edukacją, popularyzacją georóżnorodności, prowadzeniem szkoleń i badań (Golonka i in. 2012). Do głównych zadań geoparków należą skuteczne sposoby zabezpieczania obiektów przyrodniczych i kulturowych, szeroka promocja wiedzy o Ziemi dla potrzeb edukacji i turystyki, a zarazem bezkonfliktowe wykorzystanie naturalnych walorów obszarów w polityce zrównoważonego rozwoju społeczno-ekonomicznego i kulturalnego (Aleksandrowicz, Miśkiewicz 2007). Należy również podkreślić, że „geopark stanowi międzynarodową formę zarządzania krajobrazem przez lokalną społeczność zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju” (Miśkiewicz 2015), co czyni go nowoczesnym i skutecznym narzędziem profilowania turystyki w kierunku jej bardziej zrównoważonych form.

Cechami geoparku są:

- zdefiniowane granice i wystarczająco duży obszar, by mógł służyć lokalnemu rozwojowi ekonomicznemu i kulturalnemu,
- zróżnicowana sieć geologicznych stanowisk dostępnych do zwiedzania oraz innych obiektów o znaczeniu ekologicznym, archeologicznym, historycznym i kulturowym, uznany przez lokalne władze zarząd, plan zagospodarowania uwzględniający zarówno ochronę wartości przyrodniczych i kulturowych, jak i regionalne potrzeby socjalno-ekonomiczne,
- współpraca z różnymi organizacjami oraz wsparcie i promocja rozwoju ekonomicznego i kulturalnego lokalnej społeczności,
- pomoc w edukacji, szkoleniach i badaniach naukowych, związanych z naukami geologicznymi, środowiskiem i zrównoważonym rozwojem,
- rozwój turystyki (zwłaszcza geoturystyki),
- doskonalenie metod ochrony przyrody dla utrzymania dobrego stanu dziedzictwa geologicznego (Aleksandrowicz, Miśkiewicz 2007).

Idea tworzenia geoparków ma ponad 20-letnią tradycję (Aleksandrowicz 2006). Jej historię wraz ze szczegółowymi założeniami przedstawili m.in. Margarete Patzak i Wolfgang Eder (1998) oraz Cheryl Jones (2008). Obecnie można wyróżnić geoparki o charakterze krajowym, europejskim i światowym, spośród których te spełniające określone wymagania należą do sieci Europejskich Geoparków oraz Światowej Sieci Geoparków UNESCO. Obecnie na świecie istnieje 120 geoparków w 33 państwach. Jedynym jak do tej pory polskim geoparkiem UNESCO jest powołany w 2011 r. transgraniczny obszar o nazwie „Łuk Mużakowa” (Kozma 2009), który wraz Karkonoskim Parkiem Narodowym i jego otuliną (Knapik i in. 2011) oraz Górą Świętej Anny (Woźniak i in. 2010) ma status geoparku krajowego. Ponadto zdaniem Krzysztofa K. Miśkiewicza (2015) kolejnych 5 geoparków stanowi zaawansowane projekty (Polodowcowa Kraina Drawy i Dębicy, Wzgórza Niemczańsko-Strzelińskie, Geopark Chęcińsko-Kielecki, Dolina Wisłoka i Skamieniały Las), a następnych 14 jest w fazie planowania. Jak do tej pory środkowa część naszego kraju była pozbawiona takich inicjatyw.

Znaczenie geoparków w promowaniu nauk o Ziemi zostało podkreślone 17 listopada 2015 r., kiedy podczas 38. Sesji Konferencji Generalnej UNESCO w Paryżu Światową Sieć Geoparków podniesiono do rangi miejsc Światowego Dziedzictwa UNESCO. Obserwując rozwój geoparków na świecie, można zauważyć, że dają one impuls społeczeństwu lokalnemu do zrównoważonego rozwoju z poszanowaniem wszystkich składników dziedzictwa materialnego i niematerialnego. Dzięki temu geoparki stanowią doskonały przykład rozwoju oferty dla turystyki zrównoważonej, spełniającej według Światowej Organizacji Turystyki potrzeby zarówno turystów, jak i regionów ich przyjmujących, jednocześnie chroniąc je i wspierając możliwości ich rozwoju w przyszłości.

Delimitacji obszaru potencjalnego geoparku dokonuje się według wielu kryteriów dotyczących położenia, zagospodarowania, rozwoju ekonomicznego, stanu ochrony oraz możliwości przyrodniczej i środowiskowej edukacji (Guidelines 2007), w obrębie których zagadnienia *stricte* geologiczne stanowią jedynie 5% oceny. Pozostałe czynniki warunkujące istnienie i działalność geoparku to: struktura zarządzania (25%), geochrona (20%), możliwość interpretacji i edukacji przyrodniczej (15%), dziedzictwo, rozwój geoturystyki i zrównoważony rozwój ekonomiczny (po 10%) oraz dostępność (5%) (*Applicant's Self Evaluation...* 2009).

Współcześnie kompleksowa oferta turystyczna postrzegana przez pryzmat marketingu (Kotler i in. 1996; Altkorn 2005) stanowi produkt turystyczny zdefiniowany m.im. przez Jacka Kaczmarka i in. (2010). Geoparki ze swą ofertą mogą tworzyć specyficzny produkt przeznaczony dla turystyki zrównoważonej zdefiniowanej m.in. przez Andrzeja Kowalczyka (2010), w tym geoturystyki, zwanym produktem geoturystycznym (Migoń 2012) lub geoproductem (Dryglas, Miśkiewicz 2014). Mają one charakter materialny i niematerialny, stworzony na bazie walorów przyrody nieożywionej (walorów geologicznych) i współtworzony oraz doświadczany przez turystów w związku z wyjazdem poza miejsce stałego zamieszkania zarówno przed rozpoczęciem podróży, w trakcie jej trwania, jak i po powrocie, umożliwiając realizację celów geoturystycznych (Dryglas, Miśkiewicz 2014). Geoproduct według Neda Torabi Farsani i in. (2012) powinien stanowić pedagogiczne i komercyjne narzędzie o regionalnym charakterze, łącząc lokalne i tradycyjne produkty z koncepcjami i interpretacjami w naukach o Ziemi, będąc geologicznym lub geomorfologicznym symbolem dziedzictwa obszaru oraz przyjaznym elementem środowiska zrównoważonego.

Struktura geoproductu opracowana przez Dianę Dryglas i Krzysztofa Miśkiewicza (2014) składa się z 6 poziomów. Są to:

- cel geoturystyczny (*geo-tourism purpose*) – stanowi jego rdzeń, decydujący o motywach związanych z obcowaniem z geodziedzictwem (np. motyw poznawczy),
- geodziedzictwo (*geo-heritage*) – składa się na nie przedmiot zainteresowań turystów, czyli zarówno dziedzictwo przyrodnicze (w szczególności przyrody nieożywionej), jak i kulturowe,
- geoproduct (*geo-product*) – obejmuje rzeczywistą ofertę, z której można skorzystać,
- geointerpretacja (*geo-interpretation*) – jest częścią oferty odpowiadającą za sposób przekazywania wiedzy z zakresu geodziedzictwa i stanowiącą infrastrukturę ułatwiającą zrozumienie prezentowanych zjawisk,
- geozaangażowanie (*geo-involvement*) – jest związane z osobami angażującymi turystów w rozumienie geodziedzictwa w procesie aktywizującej geointerpretacji (np. udział w warsztatach),

– geoinnowacja (*innovative geo-product*) – jest sposobem wykorzystywania nowych technologii do geointerpretacji, tworząc innowacyjne sposoby i narzędzia ułatwiające zrozumienie geodziejstwa w sposób angażujący turystów.

3. Północna część aglomeracji poznańskiej jako obszar potencjalnego geoparku

Obszar północnej części aglomeracji poznańskiej stanowiący teren tworzonego Geoparku Morasko był przedmiotem badań wielu naukowców. Zdaniem Andrzeja Muszyńskiego i in. (2012) atutem naszego kraju jest to, że w jego obecnych granicach spadło kilka największych deszczów meteorytowych w Europie, a Morasko jest miejscem największego w Europie Środkowej upadku meteorytów żelaznych. „Przelot tak wielkiego bolidu, rozpad w atmosferze, a następnie zderzenie z powierzchnią ziemi były widoczne i słyszalne z odległości wielu setek kilometrów. Rozżarzona materia kosmiczna połamała drzewa i wywołała pożary lasów. Przepuszczalnie w wyniku zderzenia z powierzchnią ziemi powstały krater-y impaktowe. Obszar upadku jest jednym z kilkunastu znanych miejsc na świecie, gdzie jednocześnie występują obok siebie meteoryty i krater-y uderzeniowe” (Muszyński 2012). Obszerne podsumowanie stanu wiedzy o meteorycie Morasko podają Wojciech Stankowski (2008) oraz Andrzej Muszyński i in. (2012). Warto również wspomnieć o inicjatywie Centrum Uniwersyteckiego Parku Historii Ziemi, przy okazji której przedstawiono propozycję ścieżek edukacyjnych (Makohonienko 2011).

W szerszym ujęciu teren przyszłego geoparku został przedstawiony przez Leszka Kasprzaka (2013), który wiedzę naukową przekazał w formie popularnej, przeznaczonej dla szerokiego grona odbiorców. Właśnie takie opracowania powinny stanowić podstawę materiałów popularyzujących wiedzę na temat walorów tworzonego Geoparku Morasko, zachęcając do przyjazdu turystów o różnych motywach. Poniższy fragment przybliża najważniejsze wydarzenia związane z potencjałem tego obszaru.

„20 000 lat temu na obszarze Europy miało miejsce swoiste apogeum chłodu, a północne regiony skuwała potężna czasa lodowa, lądolód sięgał obszaru obecnej Wielkopolski, wlecząc ze Skandynawii ogrom materiału skalnego, który stanowi to, co jest bogactwem całej Wielkopolski. [...] Nic jednak nie trwa wiecznie, więc i czas wielkiego chłodu wypełniał się [...] Około 16 tys. lat temu odsłonił się spod lądolodu obszar Moraska. [...] Wędrujemy poprzez rumowiska głazów polodowcowych, forsujemy rozległe płaskie powierzchnie poprzecinane korytami dzikiej wówczas Warty. Nie jest to bezpieczna droga, wszędzie rozpadliny,

roztoki. Te, które przechodziliśmy rankiem jako wąskie strumienie, po południu okazały się rwącymi rzekami. [...] W lipcu mógł być to bardzo piękny świat, niebiesko pobłyskujący lód, olśniewająco biały śnieg, stosunkowo ciepło, do 10 stopni w słoneczny dzień. Gdyby nam sił i zapału starczyło na kontynuowanie wędrówki po lądolodzie, po kilku dniach dotarlibyśmy do pól śnieżnych. Oznaczałoby to, że jesteśmy powyżej linii wieloletniego śniegu. Najprawdopodobniej byłibyśmy już daleko za dzisiejszą doliną Noteci. Zimą taka wędrówka byłaby mało komfortowa, gdyż odbywałaby się przy temperaturach rzędu minus 30°C [...] Około 10 000 lat temu Warta przebiegała przez wzniesienia pozostawione przez lodowiec i wróciła do swojego naturalnego biegu po okresie, gdy musiała płynąć wzdłuż czoła lodu aż do Morza Północnego. Powoli pogłębiła odcinek przełomowy i wytworzyła tzw. Poznański Przełom Warty. [...] Rok 5000 lat temu jest rokiem wyjątkowym dla Moraska i nie tylko. W tym właśnie czasie pustynnieje Sahara, pojawiają się ludzie nad Nilem, powstają cywilizacje wielkich dolin, państwowość, religia, prawo... i wtedy właśnie gdzieś daleko, na północy, w nieprzebranych lasach spada meteoryt... i ma to miejsce właśnie na Morasku. Warto dodać, że jest to jedno trzech znanych miejsc w Europie, w których ślady impaktu meteorytowego są czytelne w osadach miękkich” (Kasprzak 2013). Takie wprowadzenie z pewnością działa na wyobraźnię potencjalnych odwiedzających, stanowiąc podstawę opisu produktu turystycznego, wykorzystującą jego wyróżniki.

Idea powołania geoparku została wyrażona po raz pierwszy w 2013 r. przez Dziekana Wydziału Nauk Geograficznych i Geologicznych Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, prof. UAM dr. hab. Leszka Kasprzaka. Obecnie trwają prace nad przygotowaniem umowy konsorcjum, która ma zostać podpisana pomiędzy zainteresowanymi podmiotami, którymi są: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Gmina Suchy Las, Gmina Czerwonak, miasto Poznań i Lasy Państwowe. W dalszych zamierzeniach zdaniem Janusza Kobeszki (2015) konsorcjum będzie popierać różne formy turystyki i rekreacji na wyznaczonych w tym celu terenach geoparku oraz działania promocyjne i artystyczne na rzecz upowszechniania wiedzy o geoparkach w Polsce i na świecie. „Partnerzy będą popierać w ramach własnej działalności oraz we wspólnych projektach tworzenie twardej infrastruktury edukacyjnej, naukowej, turystycznej i sportowej, o ile będą one związane z działalnością Geoparku. Będą to miejsca ekspozycji dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, ścieżki edukacyjne, miejsca i obiekty innowacji społecznych, małej architektury, instalacje artystyczne, miejsca i obiektów aktywności sportowej, ścianki wspinaczkowe, małe obserwatoria astronomiczne. [...] Partnerzy będą współpracować w realizacji różnych miękkich form edukacji i sportu młodzieży i studentów, w formie: zielonych szkół, zajęć plenerowych, wykładów, warsztatów, szkoleń, wystaw artystycznych, atrakcji sprawnościowych, wycieczek, questów, rajdów rowerowych, spływów kajakowych” (Kobeszko 2015).

Zasięg tworzonego geoparku będzie obejmował północną część aglomeracji poznańskiej z terenami związanymi z impaktem meteorytu i w obrębie przełomu Warty, tj. na zachodzie Górę Morasko, na wschodzie Dziewiczą Górę, na północy obszar Biedruska i Owińsk, na południu dolinę Warty i Cybiny, obszar Ostrowa Tumskiego z Bramą Poznania.

Celem geoparku będzie zachowanie i promowanie dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, obejmującego skutki upadku meteorytu, efekty działalności lodolodu skandynawskiego, obszar Poznańskiego Przełomu Warty oraz działalność ICHOT Ostrowa Tumskiego i Rezerwatu Archeologicznego „Genius loci”, stanowiąc tym samym połączenie walorów przyrodniczych i kulturowych tworzących regionalną odmianę krajobrazu kulturowego. Zainteresowanie tym obszarem powinno obejmować motywy podejmowania aktywności turystyczno-rekreacyjnej związane z dotychczas słabo eksponowanymi turystycznie zagadnieniami meteorytów i zlodowacenia.

Dotychczas realizowane działania, zdaniem L. Kasprzaka (2013), sprowadzają się do wytyczenia traktów spacerowych oraz ścieżek dydaktycznych, tablic informacyjnych, punktów widokowych. „Istotniejsze inwestycje związane są z zagospodarowaniem meandru Warty poprzez zbudowanie stanowisk pomiarowych oraz pomostu drewnianego [...]. Nieco bardziej ambitny plan, choć pewnie jeszcze w sferze marzeń, dotyczy kolejki napowietrznej przebiegającej od pętli autobusowej. Kolejny ważny aspekt to tablice elektroniczne pozwalające zamieszczać istotne informacje, reklamy lokalnych pracodawców, ale i programy edukacyjne, a może nawet sezonowo kino letnie. Kampus z etapu budowania powinien wejść w etap ożywiania i w ten sposób przekształcania w centrum kultury, nauki i edukacji przyrodniczej dla każdego” (Kasprzak 2013).

Istotnym wyróżnikiem miejsca jest logo nawiązujące do potencjału obszaru (rys. 1). Czerwone wnętrze, zdaniem Mirosława Makohonienki, nawiązuje do uderzenia meteorytu, natomiast otaczające je brązowy i zielony łuk symbolizują utwory rzeźby polodowcowej oraz pokrycie leśne.

Rysunek 1. Logo tworzonego Geoparku Morasko

Źródło: https://amu.edu.pl/_data/assets/pdf_file/0004/269599/WPROWADZENIE_SEMINARIUM-WNGiG-UAM_GEOPARK-MORASKO_2015-2.pdf [25.09.2015].

Zdaniem Piotra Migonia (2012) logo to ma szczególne znaczenie dla terenów, które w świadomości społecznej nie mają utrwalonej pozycji jako cel podróży turystycznych bądź których walor turystyczny wynika z zupełnie innych cech środowiska przyrodniczego czy kulturowego. Tak jest w przypadku aglomeracji poznańskiej, której najpopularniejszym wyróżnikiem są elementy dziedzictwa kulturowego, takie jak: koziołki poznańskie, rogal świętomarciński czy Ostrów Tumski. Natomiast Góra Moraska z kraterami meteorytowymi niewielu osobom kojarzyła się dotychczas z samodzielnym celem turystyczno-rekreacyjnym. Z tego względu zamiarem pomysłodawców jest kształtowanie wizerunku północnej części aglomeracji poznańskiej na taki cel. Identyfikator, zdaniem P. Migonia (2012), powinien nawiązywać do kampanii promocyjnej, znaku graficznego, hasła rozpoznawczego i innych działań marketingowych. „Posługiwanie się »geoidentyfikatorem« może być elementem szerszej promocji, nieograniczającej się do geoturystyki” (Migoń 2012).

4. Potencjalny produkt turystyczny Geoparku Morasko

Przedstawione walory turystyczne stanowią bogactwo krajobrazu Wielkopolski, obejmując skutki uderzenia meteorytu, mozaikę gleb, zróżnicowanie polodowcowych form rzeźby terenu, w tym przełomowe odcinki dolin o charakterze nizinnym oraz glazy narzutowe. W ramach tworzonego produktu turystycznego należy określić, czy walory te będą magnesem wystarczająco silnie przyciągającym turystów. Z uwagi na dotychczasowy rozwój oferty turystycznej aglomeracji poznańskiej należy stwierdzić, że nie, gdyż były one sporadycznie wykorzystywane w tworzeniu tej oferty. W takiej sytuacji walorom tym powinny towarzyszyć inne atrakcje zachęcające turystów do odwiedzin lub sprawiające, by zostali dłużej. W przypadku tworzonego Geoparku Morasko widoczna jest konieczność skorzystania z walorów kulturowych Poznania oraz stworzenia nowej infrastruktury.

Proponowanie produktów turystycznych na bazie tworzonego geoparku jest rzeczą niezwykle trudną, dlatego obecnie mogą one mieć charakter teoretyczny. Nawiązując do konstrukcji geoproduktu autorstwa D. Dryglas i K. Miśkiewicza (2014), można przedstawić Geopark Morasko jako produkt turystyczny o charakterze obszaru (*complex-place*) jako „georegion”. Jego oferta będzie związana z działalnością edukacyjną Geoparku oraz Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, uzupełniona aspektami poznawczymi z wykorzystaniem ścieżek edukacyjnych, szlaków rowerowych oraz zagospodarowanych miejsc dla rekreacji. Jednak podstawą działania produktu będzie szeroko pojęta edukacja wykorzystująca wiedzę naukową przekazywaną w sposób popularny.

Cel produktu nawiązuje do postrzeganego przez J. Kaczmarka i in. (2010) rdzenia produktu, który odnosi się do motywów przybycia związanych z obszarem Geoparku Morasko. Jest on najczęściej kojarzony z wyróżniającym go identyfikatorem, a także charakterystycznym logo. Motywy w tym przypadku mają głównie charakter poznawczy i edukacyjny, a ich uzupełnieniem mogą być motywy rekreacyjno-wypoczynkowo-rozrywkowe.

Geodziedzictwo, jako drugi element, obejmuje wszystkie składowe potencjały turystycznego obszaru, którymi są: elementy dziedzictwa przyrodniczego, czyli kratery meteorytowe, krajobraz polodowcowy ze wzgórzami czołowo-morrenowymi, Poznański Przełom Warty i głązy narzutowe oraz elementy dziedzictwa kulturowego, jakim są obiekty muzealne i zabytkowe związane z początkami poznańskiego osadnictwa w rejonie Ostrowa Tumskiego, a także historyczny krajobraz kulturowy o charakterze miejsko-wiejskim Wilczego Młyna, Naramowic i Owińsk. Elementy te tworzą razem specyficzny krajobraz kulturowy aglomeracji poznańskiej posiadający duży i zróżnicowany potencjał turystyczny.

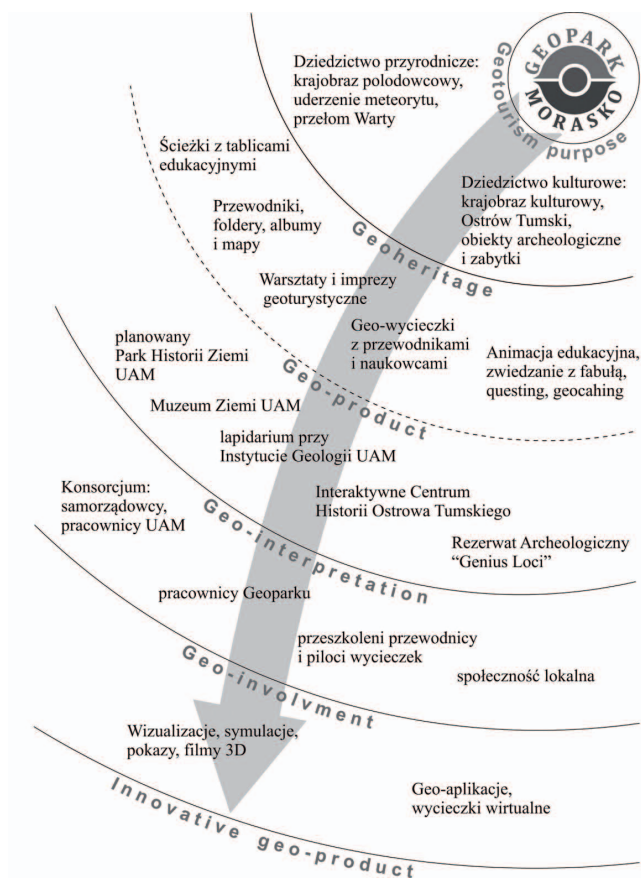
Na trzeci element, czyli geoprodukt, składa się rzeczywista oferta i infrastruktura udostępniająca geodziedzictwo. Powinna ona obejmować ofertę turystyczno-edukacyjną uniwersyteckiego Kampusu Morasko, Muzeum Ziemi UAM z kolekcją meteorytów, w tym z największym ważącym 261 kg, znalezionym w rejonie Rezerwatu Morasko, lapidarium przy Instytucie Geologii UAM z eksponatami pokazującymi wykorzystanie kamienia w architekturze i budownictwie, ponadto planowaną astrobazę będącą miejscem obserwacji nieba oraz Interaktywne Centrum Historii Ostrowa Tumskiego ICHOT wraz z Rezerwatem Archeologicznym „Genius loci”. Uzupełnieniem geoproduktu powinny stać się niektóre elementy zagospodarowania turystycznego w postaci szlaków turystycznych i tablic edukacyjnych, scalające ofertę w produkt sieciowy, popularno-naukowa oferta wycieczek i warsztatów z możliwościami uprawiania turystyki aktywnej i rekreacji, a także publikacje promocyjno-turystyczne.

Geointerpretacja, jako czwarty element, wykorzystuje wszystkie wyżej wymienione obiekty i elementy infrastruktury, które przy wykorzystaniu oprogramowania stają się interaktywnym narzędziem w interpretacji prezentowanych zjawisk geodziedzictwa, stanowiąc innowacyjny geoprodukt. Można do nich zaliczyć rozwijające się intensywnie w ostatnim czasie aplikacje na smartfony czy QR kody.

Kolejny element produktu, jakim jest geozaangażowanie, obejmuje wiedzę i doświadczenie ludzi zaangażowanych w geoprodukt. Są to pracownicy, animatorzy, naukowcy i przewodnicy angażujący turystów do interpretacji geodziedzictwa poprzez prowadzenie pokazów, warsztatów, zwiedzania z fabułą czy zabaw animacyjnych o tematyce związanej z geodziedzictwem.

Ostatnim elementem jest geoinnowacja, obejmująca wszelkiego rodzaju innowacje i nowe technologie związane z geointerpretacją i geozaangażowaniem.

Można do nich zaliczyć wszelkiego rodzaju nowoczesne narzędzia i sposoby interpretacji, takie jak: symulacje, wizualizacje 3D czy 5 D, geoaplikacje i wycieczki wirtualne. Zastosowanie innowacji w opisywanym geoproductie ułatwia interpretację dziedzictwa przez turystów. Strukturę przedstawionego powyżej geoproductu Morasko pokazuje rysunek 2.

Rysunek 2. Schemat geoproductu Geoparku Morasko

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Drygłaś, Miśkiewicz 2014.

Przedstawiony geoproduct można przygotować według czterech zagadnień tematycznych nawiązujących do najistotniejszych elementów geodziedzictwa:

a) meteorytowy impakt – jest zagadnieniem posiadającym największy potencjał (identyfikator miejsca), obejmuje charakterystykę konsekwencji upadku meteorytu, z koniecznością przekazu wiedzy naukowej w formie popularnej. Celem wykorzystania tego zagadnienia będzie poznanie tego zjawiska. Miejscami

realizacji powinny się stać zagospodarowane kratery meteorytowe, Muzeum Ziemi UAM z eksponowanym fragmentem meteorytu, a także symulacja impaktu oddziałująca na wszystkie zmysły człowieka;

b) Wielkopolska Epoka Lodowcowa (Kasprzak 2015) – obejmuje zagadnienia związane przeobrażeniem krajobrazu pod wpływem działalności lądolodu skandynawskiego, na terenie całego regionu, którego wyróżnikami powinny być:

– wzniesienia czołowo-morenowe (Dziewicza Góra, Góra Morasko) w postaci subproduktu (o proponowanej nazwie „Z widokiem na Poznań”) o charakterze poznawczym i aktywnym, którego głównym zadaniem będzie przybliżenie zagadnień związanych z procesami powstania wzgórz polodowcowych oraz ich ochrony przed nadmiernym rozwojem zabudowy mieszkaniowej celem zachowania wysokich walorów estetycznych. Elementami zagospodarowania powinny być szlaki turystyczne (piesze, rowerowe) i ścieżki edukacyjne łączące Górę Moraską z Dziewiczą Górą, wieże widokowe umożliwiające interpretację krajobrazu oraz zagospodarowanie miejsca odpoczynku,

– Poznański Przełom Warty, jako subprodukt „Poznańska Brama Warty” (Makohonienko, Kasprzak 2015), stanowiący ciąg poznawczo-komunikacyjny łączący zagadnienia związane z zabytkowym krajobrazem kulturowym Ostrowa Tumskiego z podmiejskim i wiejskim krajobrazem kulturowym północnej części aglomeracji poznańskiej, a także stanowiący ciąg komunikacyjny poprzez szlak kajakowy, trasę rowerową, ścieżkę edukacyjną czy trasę kolejki napowietrznej,

– głazy narzutowe w postaci subproduktu poznawczego „Śladami głazów narzutowych” o charakterze edukacyjnej ścieżki przybliżającej jeden z najważniejszych elementów krajobrazu kulturowego Wielkopolski, jakim są chronione w postaci pomników przyrody okazy. Głazy te, tworzące lokalny koloryt, były wykorzystywane w regionalnej architekturze i budownictwie. Obecnie zagadnienie to wymaga wnikliwej inwentaryzacji terenowej w celu wskazania istniejących głazów narzutowych w rejonie aglomeracji poznańskiej, stanowiących najlepsze przykłady wyjaśnienia ich genezy, które mogą zostać połączone oznaczoną pieszą lub rowerową trasą edukacyjną.

Zagadnienie Wielkopolska Epoka Lodowcowa może być również realizowane w całym regionie, w specjalnie do tego przystosowanych miejscach interpretacji krajobrazu, decydując o jego wartościowym dziedzictwie naturalnym. Jego uzupełnieniem mogą być zagadnienia przybliżające cechy zachowanego krajobrazu kulturowego Wielkopolski obejmującego niwy polne urozmaicone licznymi zadrzewieniami śródpolnymi pełniącymi również funkcje ekologiczne, naturalne zbiorniki wodne o charakterze polodowcowym i ciekły wraz charakterystycznymi w regionie młynami wodnymi i wiatrakami;

c) nauka dla społeczeństwa (Makohonienko, Kasprzak 2015), jako osobny produkt o dużym potencjale naukowo-badawczym, związany z zapleczem laboratoryjnym i dydaktycznym Wydziału Nauk Geograficznych i Geologicznych

Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza, a dzięki dogodnej lokalizacji, może pełnić funkcję scalającą główne elementy geodziejstwa geoparku, wzmacniając ich charakter naukowy. Jego uzupełnieniem może być Rezerwat Żurawiniec, stanowiący swoiste archiwum paleośrodowiskowe w postaci torfowiska przejściowego utworzonego w wyniku działalności człowieka na wododziale wodnym (Makohonienko 2015). Dalsze plany obejmują przygotowanie eksperymentu dla dydaktyki poprzez planowane podtopienie tego terenu (Makohonienko 2015).

Tak bogata i różnorodna oferta geoprodktu geoparku powinna odpowiadać szerokiej grupie potencjalnych odbiorców, których wstępnie można podzielić na cztery grupy odbiorców w zależności od motywu przewodniego:

– motyw edukacyjny, związany ze zorganizowanymi grupami szkolnymi i rodzinami z dziećmi, które w zależności od wieku mogą realizować zagadnienia obejmujące poszczególne elementy wiedzy przyrodniczej, w szczególności astro-nomicznej i geologicznej o różnym stopniu zaawansowania, urozmaicone różnymi formami aktywności. Sposobem realizacji tych zagadnień pod opieką wyszkolonego animatora mogą być m.in.: gry i zabawy edukacyjne, wycieczki z fabułą (*storytelling*¹), związane z poszukiwaniem odłamków meteorytów oraz śladów zlodowacenia z wykorzystaniem ścieżek edukacyjnych. Wycieczki te powinny być zaopatrzone w specjalnie sporządzoną broszurę informacyjną, dostosowaną do wielu uczestnika, która stanowiłaby zarówno miniprzewodnik z zadaniami, jak i scenariusze lekcji i ćwiczeń dla prowadzących je opiekunów;

– motyw edukacyjno-naukowy, związany z różnymi grupami studentów studiów przyrodniczych z kraju i zagranicy, którzy przy okazji pobytu w geoparku mogliby realizować trudniejsze zagadnienia edukacyjne i naukowe związane zarówno z wiedzą ogólną dotyczącą zjawisk meteorytowych (wiedza o meteorytach, opis uderzenia i jego skutków), jak i specjalistyczną, wąską dziedziną związaną np. z określeniem składu chemicznego materiału meteorytowego, modelowaniem uderzenia, a także poszukiwaniem skutków jego uderzenia. Zagadnienia te powinny być realizowane poprzez interaktywne pokazy i prelekcje, zajęcia warsztatowe prowadzone przez geologa oraz inne, wyżej wymienione formy aktywnej edukacji prowadzone przez animatora i nauczyciela;

– motyw poznawczy, w odniesieniu zarówno do grup zorganizowanych, jak i odbiorców indywidualnych, realizujących tematycznie różne wycieczki poznawcze pod opieką przewodnika turystycznego lub geologa, obejmujące m.in. wizytę w Rezerwacie Meteoryt Morasko, Muzeum Ziemi UAM, wraz z wejściem na specjalnie w tym celu zaaranżowany punkt widokowy na dachu Wydziału Nauk Geograficznych i Geologicznych UAM, na którym z wykorzystaniem tablic informacyjnych można interpretować widoczny z niego krajobraz,

¹ Szerszą charakterystykę tej formy aktywnego zwiedzania przedstawiono na przykładzie Dolnego Śląska: Góralewicz-Drozdowska, Gruszka, Rogowski 2013.

– motyw rekreacyjny, związany z różnymi grupami odbiorców, ale przede wszystkim z rodzinami z dziećmi, które w obrębie geoparku mogą realizować różne formy rekreacji wzbogacone o elementy dydaktyczne. W tym celu powinien zostać stworzony plac zabaw, z zagospodarowanymi miejscami odpoczynku, które byłyby połączone ze sobą licznymi alejkami spacerowymi, w obrębie których można by realizować elementy edukacyjne, łącząc rekreację z edukacją poprzez przygotowanie wycieczek fabularyzowanych, questów czy torów przeszkód z łamigłówkami i zagadkami. W tym przypadku wartościowym uzupełnieniem mogą być warsztaty dla rodzin z dziećmi oraz samych najmłodszych realizowane pod opieką animatorów.

5. Podsumowanie

Na bazie bogatego stanu wiedzy i intensywnie rozwijającej się inicjatywy konsorcjum mającej doprowadzić do powstania geoparku, możliwe było wstępne opracowanie potencjalnego geoprojektu w postaci kompleksowo funkcjonującego georegionu. Poprzez kreowanie dobrego klimatu współpracy między instytucją naukową, samorządowcami i społecznością lokalną możliwe będzie nawiązanie długoterminowej współpracy w postaci klastra turystycznego. Dzięki temu inicjatywa ta dobrze odpowiada założeniom Komisji Europejskiej, która od lat przywiązuje dużą wagę do klastrów, uważając je za motory innowacyjności i wzrostu gospodarczego. W nowej perspektywie finansowej 2014-2020 Komisja Europejska nadal wspiera rozwój klastrów, które tworzą korzystne warunki dla otwartych innowacji, sprzyjając współpracy pomiędzy różnymi aktorami procesu tworzenia innowacji. Dzięki łączeniu komplementarnych umiejętności i kompetencji oraz angażowaniu użytkowników w tworzenie innowacyjnych rozwiązań klastry mogą stać się katalizatorami trwałych zmian, które pozwolą efektywniej wykorzystać istniejące zasoby oraz podnieść wydajność i konkurencyjność przedsiębiorstw, a tym samym przywrócić Europę na ścieżkę wzrostu. Nie inaczej jest w przypadku Geoparku Morasko, który poprzez swoje innowacyjne podejście do promocji geodziejstwa, wykorzystując potencjał naukowo-badawczy Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, tworzy podwaliny do długotrwałej i owocnej współpracy publiczno-prywatnej obejmującej wszystkie zainteresowane strony.

Na koniec należy podkreślić, że inicjatywa Geoparku Morasko, mając duże szanse powodzenia, istotnie rozwija i dywersyfikuje ofertę turystyczną aglomeracji poznańskiej z uwzględnieniem zrównoważonego rozwoju i upowszechniania wiedzy w sposób popularny. Finalnym osiągnięciem powinno być uzyskanie statusu geoparku należącego do Światowej Sieci Geoparków UNESCO dzięki czemu możliwe będzie wykreowanie markowego produktu turystycznego, uniikatowego w skali międzynarodowej.

Literatura

- Alexandrowicz Z. (2006), Geoparki – nowe wyzwanie dla ochrony dziedzictwa geologicznego, *Przegląd Geologiczny*, t. 54, nr 1: 36-41.
- Altkorn J. (2005), *Marketing w turystyce*, Warszawa: WN PWN.
- Applicant's Self Evaluation and Evaluators Estimate*, Global Geoparks Network, www.aso-geopark.jp/ggn/pdf/annex1.pdf. [28.11.2015].
- Aleksandrowicz Z., Miśkiewicz K. (2007), Światowa Sieć Narodowych Geoparków UNESCO (procedura tworzenia), *Chrońmy Przyrodę Ojczyznę*, t. LXIII, nr 2: 3-14.
- Dryglas D., Miśkiewicz K. (2014), Construction of the geotourism product structure on the example of Poland, w: *Ecology, Economics, Education and Legislation*, t. II: *Ecology and Environmental Protection*, International Multidisciplinary Scientific Geoconferences SGEMZOI4, Albena (Bułgaria).
- Farsani N.T., Coelho C., Costa C. (2012), *Geoparks and geotourism: New approaches to sustainability for the 21st century*, London: Brown Walker Press.
- Golonka J., Doktor M., Krobicki M., Miśkiewicz K., Bartuś T., Stadnik R., Waśkowska A. (2012), Transgraniczny geopark pieniński jako stymulator rozwoju regionu, *Rozwój turystyki kulturowej i przyrodniczej na pograniczu polsko-słowackim*, PWSZ w Nowym Targu: 47–56.
- Góralewicz-Drozdowska M., Gruszka I., Rogowski M. (2013), Storytelling at visitor attractions of Lower Silesia as a tourist product, w: *Tourism role in the regional economy*, t. IV: *Regional tourism product – theory and practice*, red. J. Wyrzykowski, Wrocław: Wyższa Szkoła Handlowa we Wrocławiu.
- Guidelines (2007), *Guidelines and Criteria for National Geoparks seeking UNESCO's assistance to join the Global Geoparks Network*, January, UNESCO, www.unesco.org/science/earth/geoparks/2007guidelinesJanuary.pdf [28.11.2015].
- <http://geoturystyka.blogspot.com/> [30.11.2015].
- <http://poznan.travel/pl/r/biznes/poznan-convention-bureau> [27.11.2015].
- <http://sdt.unwto.org/content/about-us-5> [28.11.2015].
- https://amu.edu.pl/__data/assets/pdf_file/0004/269599/WPROWADZENIE_SEMINARIUM-WNGiG-UAM_GEOPARK-MORASKO_2015-2.pdf [28.11.2015].
- Jones C. (2008), History of Geoparks, w: *The History of Geoconservation*, red. C.V. Burek, C.D. Prosser, London: Geological Society: 273-277.
- Kaczmarek J., Stasiak A., Włodarczyk B. (2010), *Produkt turystyczny – pomysł, organizacja, zarządzanie*, Warszawa: PWE.
- Kandulski S. (2011), Miasto jako destynacja turystyki kulturowej na przykładzie Poznania, w: *Obcy w Poznaniu. Historyczna metropolia jako ośrodek turystyki kulturowej*, red. A.M. von Rohrscheidt, Poznań: KulTour.pl, Kraków: Proksenia.
- Kasprzak L. (2013), Morasko – geograficzny punkt widzenia, *Merkuriusz Polska*, www.merkuriusz.com.pl/index.php/component/k2/item/209-morasko-%E2%80%93-geograficzny-punkt-widzenia [28.11.2015].

- Kasprzak L. (2015), *Geomorfologia Moraska i okolic – krajobrazowe dziedzictwo epoki glacialnej*, Seminarium Geopark Morasko, Geografia dla społeczeństwa, 22-23.04. 2015, Poznań: Wydział Nauk Geograficznych i Geologicznych UAM.
- Knapik R., Migoń P., Szuszkiewicz A., Aleksandrowski P. (2011), Geopark Karkonosze – georóżnorodność i geoturystyka, *Przegląd Geologiczny*, t. 59, nr 4: 311-322.
- Kobeszko J. (2015), *Powstała inicjatywa utworzenia Geoparku*, www.suchylas.pl/pl/wa%C5%BCne/item/3632-b%C4%99dziemy-liderem-projektu-utworzenia-geoparku.html [28.11.2015].
- Kotler Ph., Bowen I., Makens J. (1996), *Marketing for Hospitality & Tourism*, New York: Prentice Hall.
- Kowalczyk A. (red.) (2010), *Turystyka zrównoważona*, Warszawa: WN PWN.
- Koźma J. (2009), *Ocena możliwości utworzenia geoparku w obszarze Łuku Mużakowa*, www.mos.gov.pl/g2/big/2009_10/f66cbb53d57e82b828b2817d7e2d1906.pdf [28.11.2015].
- Makohonienko M. (2011), Ścieżki edukacyjno-rekreacyjne między Górą Morasko a Poznańskim Przełomem Warty, w: Fedorowski J., Błoszyk J., Chwieduk E., Czebreszuk J., Kropikiewicz H., Wiland-Szymańska J., *Centrum Uniwersytecki Park Historii Ziemi w Poznaniu*, Poznań: WN UAM.
- Makohonienko M. (2015), *Rezerwat Żurawiniec jako archiwum paleośrodowiskowe*, Seminarium Geopark Morasko, Geografia dla społeczeństwa, 22-23.04. 2015, Poznań: Wydział Nauk Geograficznych i Geologicznych UAM.
- Makohonienko M., Kasprzak L. (2015), *Geopark Morasko – projekt na rzecz społeczeństwa, promocji regionu i Uczelni*, Seminarium Geopark Morasko, Geografia dla społeczeństwa, 22-23.04. 2015, Poznań: Wydział Nauk Geograficznych i Geologicznych UAM.
- Migoń P. (2012), *Geoturystyka*, Warszawa: WN PWN.
- Miśkiewicz K. (2015), *Geoprodukty w geoparkach i geoturystyce*, I Ogólnopolskie Forum pt. „Geo-produkt: od geologii do produktu turystycznego”, Kielce, 24-24.09.2015, www.researchgate.net/publication/279529623. [28.11.2015].
- Muszyński A., Kryza R., Karwowski Ł., Pilski A.S., Muszyńska J. (red.) (2012), *Morasko. Największy deszcz meteorytów żelaznych w Europie środkowej*, Poznań: WN UAM.
- Patzak M., Eder W. (1998), UNESCO GEOPARK. A new Programme – a new UNESCO label, *Geologica Balcanica*, t. 28, nr 3-4: 33-35.
- Stankowski W. (2008), *Meteoryt Morasko – osobliwość obszaru Poznania*, Poznań: WN UAM.
- Woźniak P., Sikora R., Lason K., Markowiak M., Haisig J., Szulc J., Hagdorn H. (2010), *Geopark Góra Św. Anny – udokumentowanie i propozycja jego ochrony*, Sosnowiec: Państwowy Instytut Geologiczny, PIB, Oddział Górnośląski. www.europeangeoparks.org/?p=5085 [29.11.2015]. www.globalgeopark.org/aboutGGN/list/index.htm [29.11.2015]. www.globalgeopark.org/News/News/9979.htm [29.11.2015]. www.mos.gov.pl/kategoria/2372_geologia_dla_turystyki/ [25.11.2015].

www.pi.gov.pl/parp/chapter_86197.asp?soid=13B041DE9F5045EC9EBA708D4D698A76 [25.11.2015].

www.unesco.org/new/en/natural-sciences/environment/earth-sciences/global-geoparks/ [29.11.2015].

www.pi.gov.pl/parp/chapter_86197.asp?soid=13B041DE9F5045EC9EBA708D4D698A76 [30.11.2015].

Geopark Morasko as a potential tourist product

Abstract. In recent years we have observed an increase in geoparks launching activities, which aim to protect and promote nature and cultural heritage of an international significance. One of the newest initiatives in this matter is the project of the Morasko Geopark in the Northern Poznań agglomeration. The goal of the proposed geopark aims to protect a meteorite impact area at Morasko Hill, together with its postglacial history, including human activity of this area in the Holocene epoch. The idea of a potential Morasko Geopark should consider a sustainable socio-economic development of this region and promote both the natural and cultural heritage of the site. The aim of this study is to assess the potential of the tourism product from the development of the Morasko Geopark, which might become a flagship initiative for the city of Poznań. A unique character of the Morasko area should be recognized internationally, which might further help bond the future Morasko Geopark with the Global Geoparks Network supported by UNESCO.

Keywords: Geopark Morasko, geotourist product, Poznan agglomeration

Wymogi edytorskie Wydawnictwa WSB w Poznaniu dla autorów

Tekst

- kompletny, w postaci 1 wydruku oraz na płycie CD (w formacie *.doc lub *.rtf)
- pozbawiony fragmentów pozwalających zidentyfikować autora, np. *Jak wskazałem w pracy...* należy zastąpić formą bezosobową: *Jak wskazano w pracy...*

Układ tekstu

- imię i nazwisko autora, stopień/tytuł naukowy, afiliacja
- telefon, e-mail, adres
- tytuł artykułu
- streszczenie w języku polskim (do 1000 znaków ze spacjami)
- słowa kluczowe (do 8 słów)
- wstęp
- tekst główny podzielony na podrozdziały
- zakończenie (wnioski)
- bibliografia
- tytuł pracy, streszczenie i słowa kluczowe w języku angielskim

Objętość – do 1 arkusza wydawniczego wraz z rysunkami i tabelami (ok. 22 stron)

Marginesy – 2,5 cm z każdej strony

Numeracja stron – ciągła w obrębie całej publikacji, u dołu strony

Tekst główny

- czcionka Times New Roman z polskimi znakami, 12 pkt
- odstęp między wierszami – 1,5 pkt
- wyróżnienia – pismem półgrubym
- słowa obcojęzyczne – kursywą
- nazwiska użyte po raz pierwszy – pełne imię i nazwisko, kolejne przywołanie – samo nazwisko
- skróty – za pierwszym razem pełny termin, a skrót w nawiasie; dalej – tylko skrót, np. *jednostki samorządu terytorialnego (JST)*
- liczby do 4 cyfr – bez spacji i kropek (5000, a nie: 5.000 czy 5 000), a powyżej 5 cyfr – ze spacjami co 3 cyfry, licząc od prawej (5 000 000, a nie: 5.000.000)
- w liczbach dziesiętnych – przecinek, nie kropka (z wyjątkiem tekstów angielskich)

Cytaty

- poprzedzone wprowadzeniem (np. *Jak zauważył Jan Kowalski...*)
- ujęte w cudzysłowie, bez kursywy, dokładnie przytoczone,
- opuszczenia fragmentu cytowanego tekstu – zaznaczone za pomocą nawiasu kwadratowego: [...]
- wtrącenia własne w cytatach – opatrzone inicjałami autora: [moje – X.Y.]

Przypisy bibliograficzne

- umieszczone w tekście w nawiasach półokrągłych: nazwisko autora/redaktora, rok, strony: (Meyer 2010, s. 31-40)
- jeśli autorów jest więcej niż trzech, należy podać tylko nazwisko pierwszego z nich, a po nim: i in.: (Kaczmarek i in. 2005, s. 56-67)
- jeśli brak nazwiska autora/redaktora, należy podać kilka pierwszych słów tytułu książki/dokumentu: (Zmiana studium uwarunkowań 2008)
- w przypisie można zawrzeć dodatkowe informacje, np.: (por. Hadzik 2009, s. 38) lub: (cyt. za Szromek 2010, s. 52)
- jeśli autor wydał w danym roku więcej niż jedną publikację, to po dacie należy dodać kolejne litery alfabetu, np. (Nowak 2014a; 2014b)

Przypisy tekstowe, uzupełniające tekst główny (niebędące przywołaniem publikacji) oraz zawierające tytuły aktów

prawnych i adresy stron WWW – numerowane kolejno i umieszczone u dołu strony, czcionka 10 pkt, interlinia pojedyncza

Bibliografia

- pozbawiona numeracji
- uporządkowana alfabetycznie według nazwisk autorów/redaktorów i tytułów prac niemających autora/redaktora
- **artykuł w czasopiśmie** – nazwisko autora, inicjał imienia, rok w nawiasie, tytuł artykułu (prosto), tytuł czasopisma (kursywą), nr tomu, nr czasopisma:

Kozioł L., Muszyński Z. (2009), Atrakcyjność rewirów leśnych jako obszarów recepcji turystycznej, *Zeszyty Naukowe MWSE*, nr 2(13), s. 317-327.

- **pozycja książkowa** – nazwisko autora/redaktora, inicjał imienia, tytuł książki (kursywą), miejsce wydania: wydawnictwo:

Nozna A. (2009), *Ciechocinek. Tydzień w czarującym mieście*, Ciechocinek: Herold Book.

Seńczuk W. red. (2005), *Toksykologia*, Warszawa: Wyd. Lekarskie PZWL.

- **rozdział pracy zbiorowej** – nazwisko autora rozdziału, inicjał imienia, tytuł rozdziału (prosto), w: nazwisko redaktora, inicjał imienia + (red.), tytuł pracy zbiorowej (kursywą), miejsce wydania: wydawnictwo:

Jacyszyn K. (2005), Czynniki warunkujące toksyczność, w: Seńczuk W. (red.), *Toksykologia*, Warszawa: Wyd. Lekarskie PZWL.

- **akty prawne**

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym, t.j. Dz.U. z 2001 r., nr 142, poz. 1591.

Ustawa z dnia 19 listopada 1999 r. Prawo działalności gospodarczej, Dz.U. nr 101, poz. 1178 z późn. zm.

- **materiały z Internetu** (w nawiasie pełna data korzystania ze strony WWW):
www.ciechocinek.bipst.pl [28.05.2012].

Ilustracje

- edytowalne, wyłącznie czarno-białe,
- rysunki, wykresy i schematy – w plikach źródłowych (*.xls lub *.cdr)
- zdjęcia – w plikach źródłowych (najlepiej *.tif), rozdzielczość min. 300 dpi
- opatrzone numerem i źródłem (np. *opracowanie własne*)
- pozbawione napisów: półgrubych, wersalikami, białych na czarnym tle, czarnych wypełnień, dodatkowych ramek
- z odwołaniem w tekście (np. *zob. rys. 1*, a nie: *zob. rysunek poniżej/powyżej*)
- z objaśnieniem użytych skrótów
- z pisemną zgodą na przeniesienie praw autorskich

Tabele

- ponumerowane, opatrzone tytułem oraz źródłem (np. *opracowanie własne*)
- z odwołaniem w tekście (np. *zob. tab. 1*, a nie: *zob. tabela poniżej/powyżej*)
- każda rubryka wypełniona treścią
- skróty użyte w tabeli – objaśnione pod nią

Wzory matematyczne

- przygotowane w programie Microsoft Equation 3.0
- poprawnie zapisane potęgi i indeksy
- zmienne – kursywą, liczby i cyfry – pismem prostym
- znak mnożenia to: · lub × (nie gwiazdka czy „iks”)
- pisownia jednostek – według układu SI
- symbole objaśnione pod wzorem

